

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MÜPHEMLİK AHLAKI ÜZERİNE PİRUS VE SİNEAS SIMONE DE BEAUVOIR

TÜRKÇESİ
GÜLÇİN KAYA-ROCHEMAN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

EVEREST

2135

SIMONE DE BEAUVOIR

Katolik okullarında eğitim gördü. Babasının yönlendirmesiyle 1925'te matematik, felsefe, edebiyat ve dil alanlarında yükseköğrenimine başladı. 1928 yılında Sorbonne'dan diploma alan dokuz kadından biriydi. École Normale Supérieure'de felsefe öğretmenliği sınavlarına hazırlanırken hayat arkadaşı olacak Jean-Paul Sartre'la tanıştı. 1929-1943 arasında, Marsilya, Rouen, Paris gibi şehirlerde lise öğretmenliği yaptı. 1943 yılında yayımlanan *Konuk Kız* ilk romanıdır. *Başkalarının Kanı* (1945), *Bütün İnsanlar Ölümlüdür* (1946), *Mandarinler* (1954 Goncourt Ödülü), *Güzel Görüntüler* (1966) ve *Yıkılmış Kadın* (1968) diğer edebi eserleridir. Bir yazar için yaşamın mutluluğu ile yazmanın gerekliliği arasında seçim yapmanın imkânsız olduğu fikri temelinde *Bir Genç Kızın Anıları* (1958), *Olgunluk Çağı* (1960) gibi otobiyografik eserler kaleme aldı. Düşünce alanında dünya çapında feminist hareketin kaynak eseri olmuş *İkinci Cinsiyet*'in dışında (1949), aralarında *Müphemlik Ahlakı Üzerine*, *Pirus ve Sineas*'ın da bulunduğu birçok felsefi ve teorik metne imza attı. Elli bir yıllık hayat arkadaşı Jean-Paul Sartre'ın ölümünden sonra *Veda Töreni* (1981) ile Sartre'la mektuplaşmalarının büyük bir kısmını yayımladı. Ölümüne kadar, Sartre'la birlikte kurdukları *Les Temps Modernes* dergisine katkıda bulunmaya ve feminizm hareketiyle olan dayanışmasını da her fırsatta çeşitli yollarla göstermeye devam etti.

GÜLÇİN KAYA-ROCHEMAN

1981 yılında Almanya'da doğdu. Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezundur. İstanbul'da iki yıl avukatlık yaptıktan sonra yüksek lisans için Fransız Dışişleri Bakanlığı bursuyla gittiği Fransa'ya yerleşerek hukuki çeviri, kitap çevirileri, sözlü çeviri ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanlarında çalışmaya başladı. Halen Paris INALCO'da (Doğu Dilleri Enstitüsü) okutman olarak görev yapmaktadır. Fransız İltica Kurumu ve İltica Mahkemesinde yeminli tercümandır. Uzun süre amatör tiyatro yapmıştır. Yazdığı bir tiyatro oyunu ve öyküleri vardır.

SIMONE DE BEAUVOIR

MÜPHEMLİK AHLAKI
ÜZERİNE
—
PİRUS VE SİNEAS

Türkçesi: Gülçin Kaya-Rocheman

Yayın No 2135

Deneme 125

Müphemlik Ahlakı Üzerine

Pirus ve Sineas

Simone de Beauvoir

Kitabın Özgün Adı: *Pour une morale de l'ambiguïté*
Pyrrhus et Cinéas

Editör: Seda Sevinç

Fransızca Aslından Çeviren: Gülçin Kaya-Rocheman

Kapak Tasarımı: Kardelen Akçam

Sayfa Tasarımı: Gelengül Erkara

Düzeltilen: Şirin İnci

© 1947, Éditions Gallimard, *Pour une morale de l'ambiguïté*

© 1944, Éditions Gallimard, *Pyrrhus et Cinéas*

© 2022, bu kitabın Türkçe yayın hakları

Everest Yayınlarına aittir.

1. Basım: Ocak 2022

ISBN 978-605-185-715-2

Sertifika No: 43949

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

Matbaa Sertifika No: 45099

Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8

Bayrampaşa/İstanbul

Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI

Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İSTANBUL

Tel: (0212) 513 34 20-21 Faks: (0212) 512 33 76

e-posta: info@everestyayinlari.com

www.everestyayinlari.com

www.twitter.com/everestkitap

www.facebook.com/everestyayinlari

www.instagram.com/everestyayinlari

**MÜPHEMLİK AHLAKI
ÜZERİNE
—————
PİRUS VE SİNEAS**

Bianca'ya

İçindekiler

MÜPHEMLİK AHLAKI ÜZERİNE

I 15

II 40

III 72

1. Estetik Tutum 72

2. Özgürlük ve Özgürleşme 76

3. Eylemin Çelişkileri 91

4. Şimdi ve Gelecek 106

5. Müphemlik 117

Sonuçlar 141

PİRUS VE SİNEAS 145

Birinci Bölüm

Candide'in Bahçesi 153

An 158

Sonsuzluk 166

Tanrı 169

İnsanlık 174

Durum 185

İkinci Bölüm

Ötekiler 193

Fedakârlık 195

İletişim 209

Eylem 223

Sonuç 230

Müphemlik Ahlakı Üzerine

-ve ardından- Pirus ve Sineas 233

Müphemlik Ahlakı Üzerine

**Hayat tek başına ne iyi ne de kötüdür.
Sizin onunla ne yaptığınıza göre iyiye
ve kötüye mekân olur.**

Montaigne

I

“Hayatımızın daimi işi, ölümü inşa etmektir,” der Montaigne. Latin şairlerden alıntılar yapar: *Prima, quae vitam dedit, hora carpsit.*¹ Ve bir de: *Nascentes morimur.*² Hayvanın ve bitkinin yalnızca maruz kaldığı bu trajik tezatlığı insan bilir, düşünür. Böylece kaderine yeni bir paradoks girer. “Akıl Yürüten Hayvan”, “Düşünen Kamış” doğal durumundan kaçır, ancak onu aşamadan kaçır. Bilincinde olduğu bu dünyanın halen bir parçasıdır. Kendini, hiçbir dış kuvvetin ele geçiremeyeceği safi bir içsellik olarak gösterirken bir yandan da kendini başka şeylerin anlaşılmaz ağırlığı altında ezilen bir şey gibi hisseder. Her an varoluşunun zamandan bağımsız gerçekliğini kavrayabilir; ama artık olmayan geçmiş ile henüz olmayan gelecek arasında var olduğu bu an hiçbir şey değildir. Tek başına elinde tuttuğu ayrıcalık şudur: Nesneler evreninin ortasında egemen ve eşsiz bir özne olmak.

1 (Lat.) Bize hayatı veren ilk saat, onu hemen geri almaya başlar –çn.

2 (Lat.) Doğduğumuz andan itibaren ölmeye başlarız –çn.

İşte benzerleriyle paylaştığı ortak yön budur. İnsan, sırası gelince başkaları için nesneyken, bağlı olduğu topluluk içinde bir bireyden başka bir şey değildir.

İnsanlar var olduklarından beri her biri durumlarının bu trajik müphemliğini hissetmiştir ancak filozoflar ortaya çıktığından ve düşündüklerinden bu yana da çoğu bu durumu gizlemeye çalışmıştır. Ruhu maddeye indirgemeye, yahut maddeyi ruhun içine çekip kaybetmeye ya da ikisini tek bir töz içinde karıştırmaya çabaladılar. İkiliği kabul edenler, bedenle ruh arasında kendindeki kurtarılamayacak kısmı göz ardı edilebilir saymaya yarayan bir hiyerarşi kurdular. Ölümü, ya hayatın içine katarak ya da insana ölümsüzlüğü vaat ederek inkâr ettiler. Yahut da yaşamı, ardında Nirvana'nın gerçekliğinin saklı olduğu bir yanılsama perdesi sayarak yadsıdılar. Müritlerine sundukları ahlak hep aynı amacı güdüyordu: Kendilerini salt içsel veya salt dışsal yaparak, duysal dünyadan kaçarak ya da onun içinde kaybolarak, sonsuzluğa ererek veya salt ana kendilerini kapatarak müphemliği ortadan kaldırmak. Daha da akılcısı, Hegel insanoğlunun durumlarının hiçbirini reddetmeyip hepsini uzlaştıracığını ileri sürdü. Onun sistemine göre an, zamanın gelişiminde yerini alır.

Doğa, kendini hem kabul edip hem yadsıyan Tin karşısında kendini kanıtlar, birey içinde kaybolduğu toplulukta kendini bulur ve her insanın ölümü insanlığın hayatından kendini silerek gerçekleşir. Böylece, kanlı savaşların bile Tin'in bereketli kaygısını ifade etmekten başka bir şey yapmadıkları harikulade bir iyimserliğe gömülebiliriz.

Bugün dahi, fazla karmaşık bir durumun rahatsız edici bazı yönlerini gölgede bırakmayı tercih eden bolca doktrin vardır. Ama boşu boşuna kendimize yalan söylemeye kalkıyoruz. Korkaklık kâr etmiyor. Kanıyormuş gibi yaptığımız o mantıklı metafiziklerin, o avutan ahlak öğretilerinin tek yaptığı, bize

acı çektiren keşmekeşi artırmaktır. Günümüz insanları, içinde bulundukları durumun çelişkisini hiç olmadığı kadar yoğun hissediyor gibi görünüyor. Kendilerini tüm eylemlerin boyun eğmesi gereken ulvi amaç olarak görüyorlar. Fakat eylemin gerekleri insanları birbirlerine araçmış gibi, önlerindeki alet ya da engelmış gibi muamele etme kısıkacına alıyor. Dünyadaki nüfuzları ne kadar artıyorsa, kontrol edilemeyen güçler tarafından o kadar ezilmiş buluyorlar kendilerini. Atom bombasının efendisi onlar, gelgelelim o bomba sırf onları yok etmek için yaratılmış. Her birinin dudaklarında kendi benzersiz yaşamının tadı var; yine de sınırları dünyanın sınırlarına karışan devasa topluluğun içinde hepsi kendini bir böcek kadar önemsiz hissediyor.

Belki de hiçbir dönemde azametlerini böylesine bir parıltıyla gözler önüne sermemişlerdi, hiçbir dönemde azametleri böyle acımasızca gülünç düşmemişti. Bunca inatçı yalana rağmen, her an, her fırsatta gerçek gün yüzüne çıkıyor: Hayatın ve ölümün gerçeği, yalnızlığımın ve dünyayla bağımın, özgürlüğümün ve esaretimin, her bir insanın önemsizliğinin ve yüksek öneminin gerçekliği. Stalingrad da oldu, Buchenwald da¹; ama hiçbirini ötekini silip atmıyor. Kaçamadığımıza göre gerçekten yüzleşmeye çalışalım. Asli müphemliğimizi kabul etmeye çalışalım. Yaşama gücümüzü ve eyleme geçme nedenlerimizi yaşamımızın kendine has koşullarını bilmekten almalıyız.

Varoluşçuluk en başından beri bir müphemlik felsefesi olarak tanımlandı. Kierkegaard, müphemliğin başka bir şeye indirgenemez nitelikte oluşunu öne sürmek suretiyle Hegel'e karşı çıktı. Günümüzde ise Sartre, *Varlık ve Hiçlik*'te insanı; varlığı

1 Buchenwald: Almanya'daki Nazi toplama kamplarından biri. Stalingrad Muharebeleri: Nazi Almanyası'nın SSCB tarafından Doğu'daki ilerleyişinin durdurulmasıyla II. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştiren muharebeler –çn.

“olmamaklık” olan bu varlığı, ancak dünyada mevcudiyet olarak kendini gerçekleştiren bu öznelliği, müdahil olan bu özgürlüğü, ortaya çıkar çıkmaz hemen başkasına verilen bu kendi-için’liği temel olarak müphemlikle tanımlar. Fakat varoluşçuluğun absürtlük ve umutsuzluk felsefesi olduğu, insanı kısır bir iç sıkıntısına, boş bir öznelliğe hapsettiği, ona hiçbir tercih etme esası sunmayı başaramadığı, “canı nasıl isterse öyle hareket etsin zira her şekilde oyun kaybedilmiştir” diye baktığı öne sürülüyor. Hakikaten de Sartre, insanın kendi-için ile kendinde’nin sentezini boşu boşuna gerçekleştirmeye, kendini Tanrı yapmaya çalışan “yararsız bir tutku” olduğunu beyan etmiyor mu? Doğrudur. Ancak şu da doğrudur ki, en iyimser ahlak öğretilerinin hepsi, insanın durumunun taşıdığı başarısızlık ihtimalinin altını çizerek işe başlamışlardır. Başarısızlık olmadan ahlak olmaz. Kendiyle hemen birebir örtüşecek, mükemmel bütünlük sağlayacak bir varlık için olma-gerekliliği kavramının bir anlamı olmazdı. Bir Tanrı’ya ahlak öğretilenmeyeceği gibi insanı doğal, verilmiş olarak tanımlarsak ona da ahlak öğretmek imkânsızdır. Psikolojik veya ampirik¹ ahlaklar diye anılan öğretiler ancak en başta tanımını yaptıkları insan-şey’in bünyesine gizlice birkaç kusur sokuşturmak suretiyle kendilerini oluşturmayı başarırlar. *Tinin Fænomenolojisi*’nin² son bölümünde Hegel bize, “Ahlaki bilinç, ancak doğa ile ahlakilik arasında bir anlaşmazlık olması halinde sürüp gidebilir. Ahlak kanunu doğa kanununa dönüşseydi ortadan kaybolurdu,” der. Öyle ki, paradoksal bir “yer değiştirme” ile eğer ahlaki eylem mutlak amaç olursa, mutlak amaç da ahlaki eylemin mevcut olmaması olur.

-
- 1 Gözlem ve deneye dayanan bilimsel yöntem. Teorik yöntemden daha gerçekçi sonuçlara ulaştırır –çn.
 - 2 Fænomenoloji sözcüğü Türkçeleştirilerek bu kitabın *Tinin Görüngübilimi* olarak çevrilmişliği de vardır –çn.

Bu da demektir ki varoluşçuluğun tanımlamasıyla olma-gerekliliği, yalnızca “varlığı içinde kendini sorgulayan, kendine mesafeli, varlığını öldüracak” bir varlık için söz konusu olabilir.

Öyle olsun, diyelim. Ama yine de başarısızlığın üstesinden gelinmesi gerekir ki varoluşçu ontoloji bu umuda izin vermez. İnsanın tutkusu yararsızdır, olmadığı o varlığa dönüşmesinin hiçbir yolu yoktur. Bu da yine doğrudur. Ancak şu da doğrudur ki *Varlık ve Hiçlik*’te Sartre, özellikle insan serüveninin eksiklik yönü üzerinde ısrarla durmuştur. Sadece son sayfalarda bir ahlak öğretisi ihtimalini açmıştır. Oysa, Sartre’ın varoluş tanımları üzerine derinlemesine düşünersek, insanı çaresizliğe mahkûm etmekten uzak olduklarını görürüz.

Varlık ve Hiçlik’te tarif edilen başarısızlık kesindir ama aynı zamanda müphemdir de. “İnsan,” der Sartre, “varlık *olsun diye* kendini varlık eksikliği yapan bir varlıktır.” Bu öncelikle tutkusunun kendisine dışarıdan dayatılan bir şey olmadığı anlamına gelir. Tutkusunu kendisi seçmiştir, tutkusu bizzat kendi varlığıdır ve öyle olduğu için de mutsuzluk fikrini içermez. Eğer bu seçim yararsız olarak nitelendirilirse, insanın tutkusundan önce ve tutkusunun dışında olup kendisine bakarak yararlı ve yararsız tanımlayacağımız mutlak hiçbir değer yok demektir.

Varlık ve Hiçlik’in bulunduğu tanımlamada “yararlı” sözcüğü henüz bir anlam yüklenmemiştir; insanın projeleri ve belirlediği amaçlar tarafından inşa edilen insani dünya içinde anlamlanabilir. İnsanın ortaya çıktığı ilk terk edilmişlik halinde hiçbir şey ne yararlıdır ne yararsızdır. Yani şunu anlamak gerekir ki insanın kabullendiği tutkunun hiçbir dış gerekçesi, dıştan gelen hiçbir çağrısı, onu yararlı olarak niteleyecek hiçbir nesnel gerekliliği yoktur: Kendi kendini istemesi için hiçbir nedeni yoktur. Fakat bu, tutkunun kendisini haklı çıkaramayacağı, kendi kendine sahip olmadığı varlık nedenleri veremeyeceği anlamına gelmez.

Gerçekte Sartre bize “İnsan, varlık *olsun diye* kendini varlık eksikliği yapar,” der. “Olsun diye” terimi açıkça bir niyeti işaret eder. İnsanın varlığı hiçleştirmesi boşuna değildir. İnsan sayesinde varlık açığa çıkar ve o da bu açığa çıkma hadisesini arzulamaktadır. Varlığa bağlanmanın, ilişki olmayan asli bir türü vardır; o da olmak istemektir ancak dahası varlığı açığa çıkarmak istemektir. Oysa burada başarısızlık değil, aksine başarı vardır çünkü insanın kendini varlık eksikliği yaparak kendine belirlediği amaç, tam da kendisi tarafından gerçekleştirilmiş olur. Dünyadan kopmasıyla birlikte insan, dünyada mevcut olur ve dünyayı mevcut kılar. Seyrettiğim manzara olmak isterim; şu gökyüzü, şu sakin su kendini bende düşünsün isterim, etimle kemiğimle beni ifade etsinler isteyip mesafeli dururum.

Ama bu mesafe sayesinde gökyüzü ve su karşımda var olur; onu seyredişim, sırf aynı zamanda haz da olduğu için ısıdıraptır. Üstünde kaydığım kar kaplı alanı kendime mal edemem: O yabancı, yasaklı kalır; ama tam da imkânsız bir sahipliğe yönelen bu çaba için kendimden memnunumdur. Bunu bir bozgun değil, bir zafer gibi yaşarım. Yani insan, beyhude Tanrı *olma* girişiminde kendini insan olarak *var eder* ve eğer bu varoluştan tatmin olursa kendiyle tam olarak örtüşür. Hiç olmayacağı o varlığa uzanmadan var olmaya izni yoktur; fakat bu gerginliği, yanında taşıdığı başarısızlıkla bile olsa istemesi mümkündür. Varlığı, varlık eksikliğidir ama bu eksikliğin öyle bir oluşu vardır ki tam da bu varoluştur. Hegel’in terimleriyle söylersek, burada olumsuzlaşmanın olumsuzlaşmasıyla kurulmuş bir olumlu vardır diyebiliriz: İnsan kendini eksiklik kılar fakat eksikliğin eksiklik olduğunu inkâr edebilir ve kendini olumlu varoluş olarak ortaya koyar. O halde başarısızlığını kabullenmiştir. Olma çabasıyken başarısızlığa mahkûm eylem de, varoluşun tezahürü olarak geçerliliğini geri kazanır. Ancak burada Hegelci bir öteye geçmekten ziyade,

bir dönüşüm söz konusudur. Zira Hegel'de ötesine geçilen sonlar sadece soyut anlar olarak saklanırken, biz varoluşun kendi pozitif olumlamasında yine olumsuzluk olarak kaldığını; sırası gelince bu kez de onun ilerideki bir sentezin sonu olarak belirmediğini kabul ediyoruz.

Böylece başarısızlığın ötesine geçilmiş olmuyor ama başarısızlık üstleniliyor. Varoluş, kendini saklayarak da olsa ortadan kaldırması gereken değil, kendi gerekçesini kendinde araması gereken bir mutlaklık olarak kendini olumluyor. İnsan, kendi gerçekliğine erişmek için varlığının müphemliğini gidermeye kalkışmamalı, aksine onu gerçekleştirmeyi kabul etmelidir. Ancak kendisine mesafeli durmaya razı olduğu ölçüde kendisine kavuşur. Bu dönüşüm; içeriği boş, şekilci bir özgürlükle duyusal evrene karşı çıktığını öne sürmemesiyle stoacı dönüşümden derin bir biçimde ayrılır. Özgün bir biçimde var olmak, aşkınlığının kendiliğinden devinimini yadsımak değil, yalnızca onun içinde kaybolmayı reddetmektir. Varoluşçu dönüşüm daha ziyade Husserl'deki indirgemeye yaklaşır: İnsan, olma isteğini "parantez içine alır" ve böylece gerçek durumunun bilincine geri döner.

Fenomenolojik indirgeme, kanlı canlı varlığına karşı çıkmadığı dış dünyanın gerçeklik biçimine ilişkin tüm iddiaları askıya alarak dogmatikliğin tüm hatalarını önlediği gibi; varoluşçu dönüşüm de benim içgüdülerimi, arzularımı, planlarımı, tutku-larımı silip atmaz.

Yalnızca, aşkınlığının atıldığı amaçları mutlak saymayı reddederek o amaçları, kendilerini tasarlayan özgürlükle bağlarında varsayarak her türlü başarısızlık ihtimaline karşı uyarır. Böyle bir tutumun ilk etkisi özgün insanın hiçbir yabancı mutlaklığı tanı-maya razı gelmeyecek olmasıdır; yani bir insan, kendinde ile kendi-için'in Tanrı adını verdiğimiz bu imkânsız sentezini ideal bir gökyüzünde tasarladığında, bu var olan varlığın bakışının kendi

varoluşunu varlığa çevirmesini diler. Ama özgün biçimde var olmak için olmamaklığı kabul ederse, insani olmayan bir nesnelilik rüyasını bırakır. Kendisi için meselenin bir Tanrı'nın gözünde haklı olmak değil, kendi gözünde haklı olmak olduğunu anlar. Varoluşunun teminatını kendi dışında aramaktan vazgeçince özgürlüğünün önünde çaprazlamasına dikili şeyler gibi duran kayıtsız şartsız değerlere inanmayı da reddedecektir. Değer, o eksik varlıktır. Bu eksik varlığın özgürlüğü kendini eksik kılmaktadır. Ve zaten o özgürlük kendini eksiklik yaptığı için değer ortaya çıkar çünkü arzu edileni yaratan arzudur, amacı belirleyen projedir. Dünyada değerleri ortaya çıkaran insan varoluşudur ve girişeceği işleri bunlara göre değerlendirir. Ama öncelikle her türlü iyimserlikten olduğu gibi her türlü kötümserlikten de uzak durur, zira ilk başta kaynaktan doğuşu safi zorunsuzluktur.

Varoluştan önce var olmak için sebep olmadığı gibi var olmamak için de sebep yoktur. Varoluş olgusu kendine değer biçemez çünkü her tür değer biçme ilkesi varoluş olgusuna göre tanımlanır; kendini hiçbir şeyle karşılaştıramaz çünkü onun dışında karşılaştırma ölçüsü olarak kullanılabilecek hiçbir şey yoktur. Dış kaynaklı her türlü gerekçelendirmenin bu biçimde reddi, ilk başta belirttiğimiz temel bir kötümserliğin reddini de gerekçelendirir. Dışarıdan doğrulanamaz olduğundan, dışarıdan ve doğrulanamaz olduğunu ilan etmek varoluşu tasvip etmemek değildir. Gerçekte de varoluşun dışında hiç kimse yoktur. İnsan vardır. İnsan için, dünyadaki mevcudiyetinin yararlı olup olmadığını, hayatın yaşanmaya değer olup olmadığını sorgulamak söz konusu değildir. Bunlar anlam yoksunu sorulardır. Mesele yaşamak isteyip istemediğini ve bunun hangi şartlar altında olacağını bilmektir.

Ancak, insan kendi gözünde makbul bir yaşamın şartlarını belirlemede özgür olursa saçma sapan bir şey seçemez mi? Saçma sapan hareket etmez mi? Dostoyevski, "Tanrı yoksa, her

şey serbesttir,” diyordu. Bugün inananlar da kendi adlarına bu formülü benimsiyorlar. İnsanı kendi kaderinin merkezine oturtmanın her türlü ahlakın reddi olduğunu ileri sürüyorlar.

Halbuki, Tanrı’nın yokluğunun her şeyi serbest kılması şöyle dursun, tam tersine insan dünyaya bırakılıvermiş olduğu içindir ki edimleri kesin, mutlak yükümlenmelerdir.¹ Yabancı bir kuvvetin eseri olan değil, zaferlerinin yanı sıra bozgunlarının da üzerine işlendiği kendi eseri olan bir dünyanın sorumluluğunu taşır. Tanrı affedebilir, silebilir, telafi edebilir ama eğer Tanrı yoksa insanın hataları kefareti ödenemez niteliktedir. Bu dünyevi meselenin zaten önemli olmadığını iddia edersek de, reddedersek işe başladığımız insan dışı nesnellığe başvurmuş oluruz. En baştan, dünyadaki yazgımızın *önemi vardır* ya da *önemi yoktur* diyemeyiz, çünkü ona önem atfetmek bize bağlıdır. İnsan olmanın önemli bir şey olmasını sağlamak insanın yapacağı bir şeydir ve başarısını ya da başarısızlığını ancak kendisi yaşayıp görecektir. Yahut da, hiçbir şey onu böyle varlığını gerekçelendirmeye kalkışmaya mecbur etmiyor dersek, özgürlük kavramı ile art niyetli² bir biçimde oynamış oluruz. Mümin de günah işlemekte özgürdür, ancak ruhunu kurtarmaya karar verdiği andan itibaren ilahi yasak kendini ona dayatır. Hristiyanlıkta bugün pek bahsi geçmese de lanetliler de vardır. Öyle ki, dünya üzerinde kendine bir temel kurma derdinde olmayan bir yaşam da safi zorunsuzluk olacaktır. Ancak kendine bir anlam ve gerçeklik vermek istemeye de hakkı vardır, işte o zaman kendi içinde sert gerekliliklerle yüzleşir.

1 (Fr.) *Engagement*: Angajman, bağlanma, girişme, sorumluluk alma, yükümlenme -çn.

2 Fransızca aslında “mauvaise foi” kullanılmıştır. Bu söz Sartre’ın varoluşçuluk terimi olarak “kendini kandırma” olarak çevriliyorsa da burada Fransızca günlük dildeki art niyet anlamıyla kullanıldığına kanaat getirilmiştir. Zira İngilizce çevirisinde de “in a dishonest way” kullanılmıştır -çn.

Oysa, laik ahlak taraftarları arasında dahi varoluşçuluğu ahlakı edime hiçbir nesnel içerik getirmemekle suçlayan pek çok kişi bulunur: Derler ki bu felsefe bir öznelcilik, hatta tekbenciliktir; bir kere insan kendi içine kapandı mı oradan nasıl çıkabilir? Ancak burada da art niyetli bir tutum ortaya konmuştur. Gayet iyi biliyoruz ki özne olmak evrensel bir olgudur ve Descartes'ın *Cogito*'su aynı zamanda hem en eşsiz deneyimi hem de en nesnel gerçekliği ifade eder. Tüm değerlerin kaynağının insanın özgürlüğünde bulunduğunu öne sürerek varoluşçuluğun yaptığı, Hegel'in kendi ifadesiyle "Hak ve ödev özüyle, düşünen isteyen öznenin özünün kesinlikle aynı öz olduğu ilkesini çıkış noktası olarak alan" Kant, Fichte ve Hegel geleneğini sürdürmekten ibarettir. Tüm hümanizmi tanımlayan şudur: Ahlak dünyası hazır verili, insanın yabancı olması olup da dışarıdan erişmeye çalışacağı bir dünya değildir. İnsanın iradesinin, özgün gerçekliğini ifade etmesiyle insan tarafından istenen bir dünyadır.

Her neyse, der bazıları. Fakat Kant tekbencilikten kaçır çünkü onun için sahih gerçeklik, ampirik ete kemiğe bürünmüşlüğünü aşarak evrensel olmayı seçen insan kişisidir.

Ve şüphesiz ki Hegel şunu iddia ediyordu: "Özgürlük, içinde ahlaki gerçekliğin varolduğu en uç, fenomenal koşul olduğundan bireylerin kendilerine özgü olma hakkı, ahlaki tözcülükte de vardır." (*Hukuk Felsefesi*, s. 154) Ancak özgürlük onda bir bütünün sadece bir anı olarak belirir ve o anda kendi ötesine geçmesi gerekmektedir. Oysa varoluşçuluğa göre değerlerin kaynağı gayri şahsi, evrensel insan değildir. Öznelliğin bizzat kendisi kadar kökten ve indirgenemez özgürlükteki durumlardan çıkarak kendi amaçlarına yönelen somut, tekil insanların oluşturduğu çoğulluktur. En başta ayrı olan insanlar nasıl bir araya gelebilirler?

Hakikaten de sorunun doğru noktada olduğu kanısına varırız. Fakat sorunun soruluyor olması çözülebileceğini göster-

mez. Tersine, burada yine Hegel'in "yer değiştirme" kavramını anmak gerek: Ancak çözülecek bir sorun varsa ahlak vardır. Ve bu argümanı tersine çevirsek diyebiliriz ki insanların ayrımını silmek suretiyle çözümler getiren ahlak öğretileri geçerli değildir çünkü bu ayrım vardır. Müphemlik ahlakı, ayrı var olanların aynı zamanda kendi aralarında bağlı olabileceklerini, tekil özgürlüklerinin herkes için geçerli yasalar oluşturabileceğini inkâr etmeyi en başından reddeden bir ahlak olacaktır.

Bir çözüm arayışına girişmeden önce, durum kavramı ile bu kavramın ima ettiği ayrımların kabul edilmesinin yalnızca varoluşçuluğa özel olmadığının farkına varmak ilginç olacaktır. Bunu Marksizmde de görüyoruz; bir bakıma öznelliğin ilahlaştırması olarak düşünebiliriz. Her radikal hümanizm gibi, Marksizm de insani olmayan bir nesnellik düşüncesini reddederek Kant ve Hegel geleneğine konumlanır. Dünyevi düzeni adalet, düzen ve iyilik arketipleriyle karşı karşıya getiren eski ütöapist sosyalizmlerden farklı olarak Marx, bazı insani durumların özünde ve mutlak olarak ötekilerden evla olduğunu düşünmez: Amaç ve hedefleri belirleyen, bir halkın gereksinimleri, bir sınıfın başkaldırılarıdır. Reddedilen bir durumun bağrından, bu reddin ışığında, arzu edilen yeni bir durum belirir. Kararı yalnızca insanların iradesi verir ve ancak tarihsel ve iktisadi alemde özel bir köklenmeden sonra bu istek hedef, ilerleme, etkililik, başarı, başarısızlık, eylem, muhalifler, araçlar ve engeller sözcüklerinin anlam bulduğu bir perspektif seçerek geleceğe doğru atılır.

O zaman bazı eylemlere iyi, bazılarına kötü diye bakılabilir. Devrimci değerler evreninin ortaya çıkması için, öznel bir hareketin başkaldırı ve umut içinde onları yaratması gerekir. Bu hareket Marksistlere öyle elzem görünür ki eğer bir entelektüel veya bir burjuva devrimi istediğini ileri sürerse ona temkinli yak-

laşırlar. Entelektüel burjuvanın kendi inşa etmediği bu değerlere ancak soyut bir takdir ile dışarıdan katılabileceği düşünülür. Ne yaparsa yapsın, proleterlerin ardından gittiği hedeflerin aynı zamanda onun da hedefleri olmasına konumu kesinlikle müsaade etmez, çünkü onları kendi yaşamının atılımları doğurmamıştır.

Yalnız şu var ki Marksizmde hedefin, eylemin yönünün insanların istekleri tarafından belirlendiği doğruysa da bu istekler özgür olarak ortaya çıkmaz. Bir sınıfın, söz konusu halkın durumunu tanımlayan nesnel şartların yansımasıdır. Kapitalizmin gelişmekte olduğu şu günlerde, proletarya sınıf olarak ortadan silinmeyi istemiyor olamaz. Öznellik, verili dünyanın nesnelliğince emilip ortadan kalkıyor. Başkaldırı, ihtiyaç, umut, ret ve arzu dış kuvvetlerin sonuçlarından başka bir şey olmuyor. Davranış psikolojisi bu simyanın ayırdına varmaya uğraşıyor.

Varoluşçu ontolojinin, diyalektik materyalizme karşı çıktığı temel noktanın burada olduğu biliniyor. Bizler durumun anlamının, edilgen bir öznenin bilincine kendini zorla kabul ettirmediğini ancak özgür bir öznenin projesinde meydana getirdiği açığa çıkarmayla ortaya çıktığını düşünüyoruz. Marksizme katılmak için, bir partiye, hatta şu değil de bu partiye girmek için, oraya canlı bir biçimde bağlı kalmak için Marksistin bile, kaynağı yalnız kendinde olan bir karar vermesinin gerekliliği bize oldukça bariz görünüyor ve bu özerklik sadece entelektüellerin ya da burjuvanın imtiyazı (veya kusuru) değildir. Proletarya bir sınıf olarak bütünüyle ele alındığında durumunun bilincine birden çok yoldan varabilir; devrimi bir parti ya da öteki vasıtasıyla isteyebilir, Alman proletaryasına olduğu gibi kendini kandırılmaya bırakabilir, yahut Amerikan proletaryasının yaptığı gibi kapitalizmin ona bahsettiği sıkıcı konfor içinde uyuyakalabilir. Bu durumların her birinde ihanet ettiği söylenebilir; ki ihanet etmekte de özgür olmalıdır. Veyahut gerçek proletaryayı hain, şaşkın, bilinçsiz veya

yanıltılmış proletaryadan ayırt edeceğimizi iddia edersek de, o zaman işimiz kanlı canlı proletarya ile değil, “proletarya fikri”yledir. Yani Marx’ın alay ettiği o büyük fikirlerden bir tanesiyle.

Üstelik Marksizm özgürlüğü pratikte *her zaman* inkâr etmez.

Eğer tarih insanın tuhaf güçlerin elinde pasif bir iletken gibi görüldüğü mekanik bir süregeliş olsaydı, eylem kavramı dahi tüm anlamını kaybederdi. Eylemi öğütleyerek olduğu gibi eyleme geçerek de Marksist devrimci hakiki bir etken olarak kendini gösterir, özgür olarak kendini ortaya koyar. Dahası, ilginçtir ki –Marx’ın kendisinden farklı olarak– bugünkü Marksistlerin çoğu ahlakçı söylemlerin yavanlığından tiksinti duymazlar. Tarihi gerçeklik adına rakiplerini kınamakla yetinmezler. Onları korkaklık, yalancılık, bencillik ve satılmışlıkla suçlarken tam olarak yapmak istedikleri, tarihten daha üstün bir ahlakçılık adına onları yargılamaktır. Üstelik birbirlerine düzdükleri methiyelerde, cesaret, fedakârlık, aklîselimlik ve dürüstlük gibi ebedi erdemleri yüceltirler. Belki tüm bu sözcüklerin propaganda amacıyla kullanıldığı, altı üstü kullanışlı bir ifade biçimi olduğu söylenebilir. Ancak bu, o söylemin duyulduğunu, muhatabı olanların yüreğinde bir yankı uyandırdığını kabul etmektir. Oysaki, bir insanın eylemlerini salt mekanik bir sürecin sonucu olarak görürsek ne küçümsemenin ne saygı duymanın anlamı kalır. Kızgınlığa kapılmak için de hayran kalmak için de insanlar hem başkalarının hem kendilerinin özgürlüklerinin bilincinde olmalıdır.

Yani her şey, her bir insanın içinde ve kolektif bir taktik içerisinde sanki insanlar özgürmüş gibi meydana geliyor. Peki öyleyse tutarlı bir hümanizm, insanın kendi hakkında oluşturduğu görüşe hangi yepyeni keşifle karşı çıkacağını ileri sürebilir? Zaten marksistler genelde insanın özgürlüğüne olan bu inancını, ellerinden geldiğince determinizmle de uzlaştıran, tasdik etmek durumunda kalıyorlar.

Bu ayrıcalık bizzat eylemin hayata geçirilmesi tarafından onlardan çekip alındığı halde, özgürlük felsefesini eylem namına mahkûm ettiklerini öne sürüyorlar. Uzman tavırlarla, özgürlüğün varlığının her türlü ortak girişimi imkânsız kılacağını beyan ediyorlar. Onlara göre, eğer birey dış dünya tarafından şunu ya da bunu istemeye zorlanmazsa, hiçbir şey onu kendi kaprislerine karşı koruyamaz. Bu noktada, doğaüstü emirlere saygılı bir inananın ithamlarının başka bir dille söylenişi karşımıza çıkıyor. Belli ki Hıristiyan'ın olduğu gibi Marksistin gözünde de özgürce hareket etmek edimlerini gerekçelendirmekten vazgeçmek olacaktır. Burada Kant'ın "Yapmalısın, o halde yapabilirsin"inin ilginç bir biçimde ters yüz olması var. Kant, ahlaklılık adına özgürlüğe başvuruyordu fakat Marksist tersini beyan eder: "Yapmalısın, o halde yapamazsın." Bir insanın eylemi Marksiste, sadece o insan eylemin oluşturulmasına içten bir hareketle iştirak etmediyse makbul görünür. Bir seçeneğin ontolojik olabilirliğini kabul etmek dahi çoktan Dava'ya ihanet etmiş olmaktır.

Devrimci tutum, ahlaki bir tutum olmaktan kesin olarak vazgeçiyor demek midir? Böyle demek mantıklı olur, çünkü Hegel ile farkına varıyoruz ki seçenek ancak en başta gerçekleşmemişse ahlaki bir seçenek olarak görülebilir. Ancak burada da Marksist düşünce tereddüte düşer ve dünyaya dış geçiremeyen idealist ahlak öğretileriyle dalga geçer. Ama alayları, eylem dışında ahlak olamayacağını gösterir, eylemin basit bir doğal süreçle bayağılaşacağını göstermez. Apaçık bellidir ki devrimci girişim, insancıl bir anlam taşıdığı iddiasındadır. Lenin'in kabaca özetle "Ben partiye yararlı olan tüm eylemlere ahlaki eylem derim, ona zararlı olanlara da ahlaksız eylem" sözü iki yanı keskin bir bıçaktır; bir yandan miadı dolmuş değerleri reddeder, bir yandan da siyasi harekette insanın aynı zamanda hem olma-gerekliliği hem varlık olarak tam bir tezahürünü görür. Lenin ahlakı, soyut olarak

almayı reddeder, çünkü onu fiilen de gerçekleştirmeyi umar. Ve dahası Marksistlerin sözlerinde, yazılarında, edimlerinde her yerde bir ahlak fikri mevcuttur. Dolayısıyla tam da fikirden hayata geçiş olan, insanın ve ahlaklılığın somut olarak gerçekleşmesi anı olan seçim yapma anını dehşetle ötelemek çelişkilidir.

Bize gelince, biz ne olursa olsun özgürlüğe inanıyoruz. Bu inancın bizi umutsuzluğa sürüklemesi gerektiği doğru mudur? Kendini özgür saydığı andan itibaren insanın bir şey istemesi yasaktır diyen şu ilginç paradoksu kabul etmeli mi?

Aksine bize öyle geliyor ki, ancak bu özgürlüğe yönelerek evrensel düzeyde bir eylem ilkesi keşfedeceğiz. Her ahlak öğretisinin aslı, insan yaşamını kazanılacak veya kaybedilecek bir oyun gibi görüp insana kazanmanın yollarını öğretmektir. Oysa gördük ki insanın asıl niyeti müphemdir: Olmak ister ve bu istekle örtüştüğü oranda başarısızlığa uğrar. Bu olmak-isteme'nin kendini günün şartlarına uydurduğu tüm projeler başarısızlığa mahkûmdur ve bu projelerde belirlenmiş tüm amaçlar hayal olarak kalır. Başarısızlıkla sonuçlanan bu girişimlerde, insan aşkınlığı boş yere yutulup gider. Ama insan bizzat kendisi varlığın açığa çıkarılışı olmayı da ister ve eğer bu istekle örtüşürse kazanır. Zira olan şudur ki onun dünyadaki mevcudiyeti ile dünya mevcut hale gelir. Ancak bu açığa çıkarılış, insanı uzakta tutmak ve kendini dünyadan koparıp özgürlük olarak ortaya koymayı amaçlayan sürekli bir gerginliği de içerir. Dünyanın açığa çıkarılışını istemek ile özgür olmak istemek tek bir harekettir ve aynı şeydir. Özgürlük, tüm anlamların ve tüm değerlerin doğduğu kaynaktır, varoluşun her türlü gerekçelendirilmesinin asıl şartıdır.

Yaşamını gerekçelendirmek peşinde olan insan, her şeyden önce ve kesinlikle özgürlüğün kendisini istemelidir. Özgürlük somut hedeflerin, tekil projelerin gerçekleştirilmesini gerektir-

diği gibi evrensel düzlemde de kendini dayatır. Benim soyut katılımıma dışarıdan kendini sunan şey hazır bir değer değildir, ancak (olguşallık düzleminde değil ama ahlaki düzlemde) kendi kendinin nedeni olarak belirir. Ortaya koyduğu ve kendisini de ortaya koymasını sağlayan değerler tarafından çağrılmıştır. Kendi kendinin inkârını oluşturmaz, çünkü kendini inkâr ederek her türlü temel imkânını reddetmiş olur. Ahlaklı olmak istemekle özgür olmak istemek aynıdır ve tek bir karardır.

Hegel'in az önce dayandığımız "yer değiştirme" kavramı bizim aleyhimize dönmüş gibi görünüyor. Ancak ahlaki eylem mevcut olmadığında ahlak vardır. Oysa Sartre, her insanın özgür olduğunu, insanın özgür olmamak için hiçbir imkânının bulunmadığını söyler. Kaderinden kaçmak isterse yine özgürce kaçır. Bu şekilde, adeta doğal bir özgürlüğün mevcudiyeti, ahlaki özgürlük kavramıyla çelişmez mi? En başından beri özgür *isek*, kendi özgürlüğünü *istemek* sözünün ne anlamı kalır?

Eğer en başından verili ise, özgürlüğü bir zafer gibi sunmak çelişkilidir.

Özgürlük bir şey ya da bir şeye doğal olarak bağlı bir nite-lik olsaydı ancak o zaman bu itirazın anlamı olurdu. O zaman hakikaten de ya sahip olunurdu ya da olunmazdı. Fakat gerçekte, varoluş denilen ve sadece kendini varlık yapmak suretiyle olan o müphem gerçekliğin kendi devinimine karışır. Öyle ki, yalnızca ele geçirilmesi durumunda teslim olur. Özgür olmak istemek, varoluşumuzun ilk püskürmesinin üzerine sahih bir özgürlük kurmak suretiyle doğaldan ahlakiliğe geçişi gerçekleştirmektir.

Her insan, dünyaya kendiliğinden atılması bakımından aslen özgürdür. Ama onu kendi olguşallığı içinde değerlendirecek olursak bu kendiliğindenlik bize ancak safi zorunsuzluk gibi, Epikür'ün atomunun olmadık anlarda ve olmadık yönlere sapan clinamen'i kadar aptalca bir püskürme gibi görünür. Atomun da

bir yere varması gerekiyordu ama seçilmemiş bir noktaya varması hareketin kendini haklı çıkarmaz, hareket yine saçma kalır. Aynı biçimde insani kendiliğindenlik de hep bir şeye doğru atılır. Psikanalist, becerilememiş işlerden ve sinir krizlerinden bile bir anlam çıkarır.

Ancak bu anlamın kendini açığa çıkaran aşkınlığı haklı çıkarılması için kendisinin de temellendirilmiş olması gerekir. Ben o temeli kendim kurmayı seçmezsem, temellendirilmiş olmayacaktır. Oysa bu seçimi yapma işini başımdan atabilirim. Özgür olmayı bile bile istemek çelişkili olacaktır demiştik, fakat özgür olmayı istemiyor olabiliriz: Tembellik, şaşkınlık, kapris, korkaklık, sabırsızlık hallerinde kişi daha tanımlandığı anda projenin anlamına itiraz eder. O zaman da öznenin kendiliğindenliği, yaşayan beyhude bir çarpıntıdan; nesneye doğru olan hareketi bir kaçıştan; ve kendisi de bir namevcutluktan ibaret olur. Bu namevcutluğu mevcudiyete, kaçışımı isteğe dönüştürmek için projemi olumlu bir biçimde üstlenmem gerekir. Burada söz konusu olan, verili bir kendiliğindenliğin içsel, dahası soyut olan bir devinime kendimi hapsetmem değil; bir amaca doğru atılmasıyla bu kendiliğindenliği anlamını veren somut ve tekil harekete katılmamdır. Belirlediği bu amaç aracılığıyla ki benim kendiliğindenliğim kendinden yansıyarak doğrulanır. Böylece, tek bir hareketle, isteğim edimin içeriğini temellendirerek kendi kendini meşrulaştırır. Nesnenin mevcudiyetini kabul edip kendimi de mevcudiyet olarak onun karşısına koyduğumda ötekine doğru kaçışımı özgürlük olarak hayata geçirmiş olurum. Ancak bu gerekçelendirme daimi bir gerilimi gerektirir: Hiçbir zaman gerçekleştirilmiş *değildir*, durup dinlenmeden *kendini* gerçekleştirmesi gerekir. Projem hiçbir zaman temellendirilmemiştir, temellerini kendi kurar.

Bu sürekli seçim yapma iç sıkıntısından sıyrılmak için, bizzat nesnenin içine kaçıp kendi mevcudiyetini onunkinde boğmaya

çalışılabilir. Ta en baştan gelen kendiliğindenlik, ciddiyetin esaretinde kendini inkâr etmeye uğraşır; boşu boşuna uğraşır ve bu arada ahlaki özgürlük olarak kendini gerçekleştirmekte de başarısızlığa uğrar.

Bu özgürlüğün şimdilik sadece öznel ve biçimsel yönünü tanımladık. Acaba herhangi bir konuda özgür olmayı isteyebilir miyiz diye de kendimize sormalıyız. Öncelikle bu isteğin zamanla geliştiğini fark etmek gerekir çünkü amacın belirlenip özgürlüğün kendi kendini doğrulaması zamanla gerçekleşir, bu da özgürlüğün zaman kesitlerinden geçerek kendini bir bütün olarak gerçekleştirdiğini varsayar. Sadece salt ânın saçmalığından kaçmak suretiyle cinamen'in saçmalığından kaçılabilir. Bir varoluş anbean hiçliğin içinde eriseydi kendini temellendirip kuramazdı. Bu yüzdendir ki çocuğa, kendini geçmişte tanımaya ve gelecekte öngörmeye kabil olmadıkça hiçbir ahlak sorusu sorulamaz. Ancak yaşamının anları düzene girmeye başladığında karar verebilir ve seçim yapabilir.

Seçilen amacın değeri sabır, cesaret, sadakat ile somut olarak doğrulanır ve karşılığında da seçimin doğruluğu kendini gösterir.

Ardımda tamamladığım bir edim bırakırsam, bu edim geçmişte kalarak bir şey haline gelir; o zaman o sadece aptalca ve şeffaflıktan uzak bir olgu olmaktan çıkar. Bu başkalaşımı engellemek için onu durmadan, tekrar ele alıp giriştiğim projenin bütünlüğü içinde gerekçelendirmem gerekir. Aşkınlığının hareketini temellendirmek, onun bir daha asla gereksiz yere olduğu yere yığılıp kalmasına izin vermememi, onu sonsuza dek sürdürmemi gerektirir. Öyleyse bir amacı tüm varoluşum boyu istemediğim sürece, şu anın geleceği olarak, önümüzdeki günlerin geride kalmış geçmişi olarak istemediğim sürece hakikaten isteyemem. İstemek, isteğimde sebat etmeye baş koymamdır. Bu, sınırlı hiçbir amaç belirlememeliyim demek değildir. Bir

anın ortaya çıkışını kesinlikle ve ebediyyen arzu edebilirim. Bu, o geçici amacın değerinin sonsuza dek doğrulandığı anlamına gelir. Fakat bu somut doğrulanma yalnızca seyirlik ve lafta olmayacaktır. Edimde işlerliğini ortaya koyacaktır. Kendimden öteye geçerek yöneldiğim hedef, bana yeni bir öteye geçişe doğru başlangıç noktası olarak görünmelidir. Neyse ki yaratıcı özgürlük böyle gerekçelendirilmemiş olgusalılık içinde donup kalmadan gelişmektedir. Sanatçı, yeni yaratım ihtimalleri yaratmak için eski yarattıklarına dayanır. Mevcut projesi geçmişî kucaklar ve gelecek özgürlüğe hiç sarsılmamış bir güven duyar.

Her an, daha sonraki bir açığa çıkarma için varlığın üstündeki örtüyü kaldırır. Özgürlüğü, her an tüm yarattıkları aracılığıyla doğrulanır.

Ancak, insan dünyayı yaratmaz, sadece dünyanın ona karşı gösterdiği direnç vasıtasıyla dünyanın üstündeki örtüyü açmayı başarır. İstenç ancak kendi önüne engeller koymasıyla tanımlanır ve olgusalılığın zorunsuzluğu ile bazı engeller yenilmeyi kabul eder, bazıları etmez. “İnsan özgürlüğü sonsuzdur ama gücü sınırlıdır,” derken Descartes’ın söylediği budur. Bu sınırların varlığı, birlik ve sonsuz devinim olarak kendini ortaya koyan özgürlük fikriyle nasıl bağdaşabilir?

Aşılması imkânsız bir engel karşısında inat etmek aptalca dır. Sarsılmaz bir duvara yumruk atmak konusunda diretirsem, özgürlüğüm kendine bir anlam bulamadan bu gereksiz harekette tükenip gider, beyhude bir olumsuzluk içinde geriler. Oysa pes etmekten daha acıklı bir meziyet yoktur. En başta istek ve özgürlükten ibaret inşa edilmiş bir projeyi düşe, olumsal hayallere dönüştürür. Bir delikanlı mutlu veya oldukça yararlı, yahut görkemli bir hayat dilemişken dönüştüğü adam ergenliğinin gerçekleştirilememiş bu girişimlerine bezgin bir kayıtsızlıkla bakıyorsa işte o zaman o hayaller ölü bir geçmişte sıkışıp kalmıştır.

Bir çaba boşa çıktığında kederli bir şekilde, vakit kaybettiğimizi, enerjimizi boşa harcadığımızı söyleriz. Başarısızlık, kendimizden bu çabaya hasrettiğimiz parçanın tümünü mahkûm eder. İşte bu ikilemden kurtulmak içindir ki stoacılar kayıtsızlığı öğütlerler. Hakikaten de eğer projelerimizin eşsizliğinden vazgeçmeye razı olursak, tüm zorluklar karşısında özgürlüğümüzü ortaya koyabiliriz. Bir kapı açılmayı reddederse o kapıyı açmamayı kabul edelim; işte o zaman bir bakmışız ki özgürüz. Fakat burada ancak soyut bir özgürlük kavramını kurtarmayı başarıp ondaki tüm içeriği, tüm hakikati boşaltmış oluruz. İnsanın gücü artık sınırlı değildir, çünkü sıfırlanmıştır. Gücün sınırlandırılmasında belirleyici olan projenin tekilliğidir, fakat projeye içeriğini verip temellerini kurmasını sağlayan da yine odur. Başarısızlık fikri bazı insanları öyle bir dehşete düşürür ki asla bir şey istemek için kendilerini tutarlar. Fakat hiç kimse bu donuk pasifliği özgürlüğün zaferi olarak addetmeyi aklından bile geçirmez.

Gerçekte, özgürlüğümün gelip kendi angajmanının yol açtığı engele çarparak ölmemesi ve başarısızlıktan geçerek hareketini sürdürebilmesi için kendine benzersiz bir içerik verip bu içerik vasıtasıyla varoluşun özgür hareketinden başka bir şey olmayan bir hedef belirlemesi gerekir.

Bu noktada, beş parasız kalma veya kaza durumunda bir insanın durumu toparlayabilmesini, yani dünyayla bağını yenileyebilmesini, bunu yaparken de şey karşısında özgürlüğün bağımsızlığını ortaya koymasını takdir eden toplumsal görüş doğru hüküm vermektedir. Aynı biçimde, hasta Van Gogh'un resim yapamayacağı bir gelecek olasılığını ağırbaşlılıkla kabul edişinde kısır bir feragat yoktur. Resim yapmak onun için özel bir yaşam biçimi ve başkalarıyla iletişim kurma tarzıydı; başka bir surette akıl hastanesinde de sürdürülebilirdi. Böylesi bir vazgeçişte geçmiş bütünlük içinde kalır, özgürlük teyit edilmiş olur. Geçmiş hem ıstırapta hem de

hazda yaşanacaktır. İstirapta yaşanır çünkü proje tekil görünümünü soyunup atmaktadır, canını ve kanını feda etmektedir. Fakat hazda da yaşanır çünkü salıverdiğimiz zaman ellerimizi serbest ve yeni bir geleceğe uzanmaya hazır buluruz. Ancak bu ötesine geçme ancak içerik geleceğin üstüne çizgi çekecek biçimde değil de tersine kendi içinde yeni olasılıkları çizebilecek biçimde belirlenmişse düşünülebilir olur. Bu bizi başka bir yoldan daha önce belirttiğimiz şeye götürür: Özgürlüğüm varlığı ele geçirmeye değil, onu açığa çıkarmaya çalışmalıdır. Bu açığa çıkarış, varlıktan varoluşa geçiştir. Özgürlüğümün hedeflediği, varlığın hep eksik olan katmanlarından geçerek varoluşu fethetmektir.

Ancak böyle bir kurtuluş sadece insan başarısızlıklara rağmen geleceğini ihtimallere açık tutarsa ve durum onun önüne olasılıklar sunarsa mümkündür. Aşkınlığı hedeflerinden koptuğunda, ona geçerli bir içerik sunabilecek nesneler üzerinde hiçbir gücü kalmadığında, kendiliğindenliği hiçbir şey kuramadan dağılır gider. O zaman, varoluşunu olumlu biçimde gerekçelendirmesi mümkün olmaz ve varoluşunun zorunsuzluğunu kederli bir tiksintiyle hisseder. Bir insanı anlamlarını reddettiğimiz edimlere mecbur bırakmaktan daha berbat bir cezalandırma biçimi olamaz. Aynı çukuru durmadan boşalttırıp doldurtunca, cezalı askerlere durmadan oldukları yerde çember çizdirince veya bir okul çocuğunu defterine çizgiler çizmeye zorlayınca da olan budur. Geçtiğimiz eylül ayında, işsizlere hiçbir işe yaramayacak taşları kırdırttıkları için İtalya'da isyanlar çıktı. 1848'de Ulusal Atölyeleri¹ mahveden

1 Şubat 1848 devriminden sonra İlerlemeci Cumhuriyetçiler tarafından Parisli işsizlere iş vermek için kurulup sadece üç ay süren yapılanma. İşçilere yetecek kadar iş olmasa da işçilerin ücretleri, yemekleri ve sağlık ihtiyaçları devlet tarafından karşılanıyordu. İlerlemecilerin iktidardan gitmesi ile yeni iktidar, özellikle muhafazakâr milletvekilleri bu atölyeleri devlet bütçesine gereksiz yük olduğu, ayaklanmaları ve işçi hareketini doğurabileceği iddiasıyla kapatmıştır. Yıllık bütçedeki oranı %1'i bulmuyordu -çn.

hatanın da bu olduğu biliniyor. Bu şekilde faydasız emekle göz boyamaca yorgunluktan daha dayanılmazdır. Ömür boyu bir yere kapatma, cezaların en korkuncudur çünkü varoluğu safi olgusalılığı içinde tutar. Fakat ona her türlü meşrulaştırmayı yasaklar. Bir özgürlük, sonsuz bir hareket olmayı istemeksizin özgürlük olduğunu iddia edemez.

Kendisine doğru olan hamlesini durduran zorlukları kesin olarak reddetmesi gerekir. Zorluk, doğal bir zorluk olduğunda bu reddetme olumlu bir görünüm alır. İyileşerek hastalığı reddederiz ancak zorbalığı yapan, insan özgürlüğü olduğunda reddetme, başkaldırının olumsuz görünümüne bürünür. Varlığı reddedemeyiz: “kendinde varlık” vardır ve bu tastamam varlık, bu safi olumluluk üzerinde olumsuzlamanın hiçbir etkisi yoktur. Bu tamlıktan kaçamayız. Yıkılmış bir ev *harabedir*, kopmuş bir zincir *hurdadır*. Yalnızca anlama ulaşırız; anlam aracılığıyla da ona doğru atılımda bulunan kendi-içine. Kendi-için, hiçliği içinde taşır ve belki ya bizzat kendi varoluşunun püskürmesinde ya da kendi kendine var olduğu dünya aracılığıyla yok olmuştur. Mahpus kaçtığında hapishanenin hapishaneliği inkâr edilmiş olur. Fakat safi olumsuz bir hareket olarak isyan, soyut kalır. Ancak olumluya dönerek yani firar, siyasi mücadele, devrim gibi bir eylemle kendine bir içerik vererek kendini özgürlük olarak gerçekleştirebilir. O zaman, insan aşkınlığı verili durumu bir eylemle yıkarak zaferinden doğacak bütün bir geleceği hedefler. Kendisiyle olan sonsuz bağını sıkılaştırır. Bu olumluya dönüşün imkânsız olduğu, geleceğin üstüne toptan bir çizgi atıldığı bazı sınır-durumlar vardır ki bu durumlarda isyan ancak dayatılan durumun kesin olarak reddedilmesiyle, yani intiharla gerçekleşebilir.

Bir yandan görüyoruz ki özgürlük her zaman kendini kurtarabilir, zira varoluşun başarısızlıklarından geçip açığa çıkması olarak gerçekleşir; dahası özgürce seçilen bir ölümle de kendini

doğrulayabilir. Fakat öte yandan kendine yönelik projesinde (atılımında) açığa çıkardığı durumlar birbirine denk görünmezler. Sonsuz bir devinim olarak kendini gerçekleştirmesini sağlayan durumları ayrıcalıklı kabul eder. Demek oluyor ki gücünü sınırlandıran her şeyin ötesine geçmek ister, oysa bu güç zaten hep sınırlıdır. Böylece, yaşamın yaşama-isteğiyle karışması gibi, özgürlük de hep bir özgürleşme hareketi olarak belirir. Ancak başkasının özgürlüğüyle uzayarak ölümü aşip sonsuz birlik olarak kendini gerçekleştirmeyi başarır. Bu ilişkinin nasıl sorunlar çıkardığına daha sonra bakacağız. “Özgür olmayı isteme”nin olumlu ve somut bir anlamı olduğunu tespit etmiş olmak şimdilik bizim için yeterli. Eğer insan, varoluşunu kurtarmak isterse –ki tek yapılması gereken zaten budur– en baştaki kendiliğindenliğinin ahlaki bir özgürlük seviyesine çıkması gerekir. Bunu da tekil bir içeriğin açığa çıkarılmasıyla kendini erişilecek bir amaç olarak belirleyerek yapar.

Fakat hemen yeni bir soru belirir. Eğer insan için varoluşunu kurtarmanın tek bir yolu varsa, nasıl olur da bu yolu seçmez?

Kötü istek nasıl mümkün olabilir? Tüm ahlak öğretilerinde bu soru sorulur, çünkü erdem fikrine anlamını veren tam da bu sapmış istek olasılığıdır. Sokrates, Eflatun (Platon) ve Spinoza’nın yanıtlarını biliyoruz: “Hiç kimse isteyerek kötü olmaz.” Eğer iyilik insanın az çok aşına olduğu bir aşkınlık ise, yanlışın hata ile açıklanabileceğini kavrarız. Fakat, ahlaki dünyanın, insanın otantik biçimde istediği dünya olduğunu kabul edersek her türlü hata ihtimali ortadan kalkar. Öyle ki, tüm kendine yeterli ahlaklarının kaynağı olan Kant ahlakında, kötü isteğin varlığının farkına varmak çok zordur. Öznenin kişiliğiyle yaptığı seçim, akılla kavranabilir dünyada salt rasyonel bir istek (irade) tarafından gerçekleştirildiğinden, nasıl olup da onun kendi kendine koyduğu kuralı açıkça reddettiğini anlayamayız. Fakat Kantçılık

insanı safi olumluluk olarak tanımlamıştı ve ona kendiyle örtüşmekten başka seçenek bırakmıyordu. Biz de ahlaklılığı yine bu kendine tutunma ile tanımlıyoruz ve bu nedenle de diyoruz ki insan özgürlüğünü inkâr ile kabullenme arasında olumlu bir seçim yapamaz, zira seçim yapar yapmaz kabul etmiş olur. Özgür olmamayı olumlu olarak isteyemez, çünkü böyle bir istek kendi kendini yok eder.

Sadece Kant'tan farklı olarak insan, bize özünde olumlu bir istek (irade) olarak gözükmemektedir, aksine öncelikle olumsuzluk olarak tanımlanır. Önce kendinden uzaktadır, ancak kendine hiç kavuşamamayı kabul ettiğinde kendisiyle birebir örtüşebilir. Kendi içinde sürekli bir olumsuzluk oyunu vardır, bu oyunla kendinden kaçır, özgürlüğünden kaçır. Tam da burada kötü istek mümkün olduğu içindir ki "kendi özgürlüğünü isteme"nin bir anlamı vardır. Yani, varoluşçu doktrinin bir ahlakın oluşturulmasını sağladığını iddia etmekle kalmıyoruz, dahası ahlakın kendine bir yer bulduğu tek felsefe olarak görünüyor. Zira, aşkınlık metafiziğinde, sözcüğün alışıldık anlamıyla kötülük hataya indirgenir; hümanist felsefelerde ise insan, dolu bir dünyada dolu olmasıyla tanımlandığından, bunun farkına varmak imkânsızdır. Yalnızca varoluşçuluk, dinlerde olduğu gibi kötüye gerçek bir yer verir. Belki de bu kadar karamsarlıkla yargılanmasına neden olan da budur. İnsanlar kendilerini tehlikede hissetmeyi sevmezler. Halbuki, gerçek bir tehlike, gerçek başarısızlıklar, dünyada gerçek bir lanetlenme olduğu içindir ki zafer, bilgelik ve sevinç gibi sözcükler bir anlam ifade ederler.

Hiçbir şeye baştan karar verilmiş değildir. İnsanın kaybedecek bir şeyi olduğu için ve kaybedebileceği içindir ki kazanması da mümkündür.

Dolayısıyla, bu koşulu yerine getirememek de yine insanın ahvallerindendir. Bu koşulu yerine getirmek için kendini "var-

lık olsun diye varlık eksikliği yapan” varlık olarak kabul etmesi gerekir. Fakat kendini kandırma oyunu ne zaman olursa olsun durmayı mümkün kılar. Kendimizi varlık eksikliği yapmakta tereddüt edebilir, varoluş karşısında geri adım atabilir; yalandan kendimizi varlık veya hiçlik olarak kabul edebiliriz. Özgürlüğümüzü sadece soyut bir bağımsızlık olarak gerçekleştirebilir ya da tersine bizi varlıktan ayıran mesafeyi umutsuzlukla reddedebiliriz. Her türlü hata mümkündür çünkü insan olumsuzluktur ve hatalar gerekçesini insanın özgürlüğü karşısında hissettiği iç sıkıntısında bulur. Somut olarak insanlar tutarsız bir biçimde bir tutumdan ötekine kayarlar. Az önce belirttiklerimizi soyut biçimlerinde tarif etmekle yetineceğiz.

II

Descartes, “İnsanın mutsuzluğu en başta çocuk olmasından gelir,” demiştir. Gerçekten de insanların çoğunun yaptığı o talih-siz seçimler ancak çocukluktan itibaren öyle şekillenmiş olmalarıyla açıklanabilir. Çocuğun durumunun özelliği, yapılışına kendi katılmadığı, o yokken biçimlendirilmiş ve boyun eğmekten başka bir şey yapamayacağı, kendisine mutlaklık gibi görünen bir evrene atılmış bulmasındadır. Onun gözünde sözcükler, adetler, değerler gibi insan buluşları, gökyüzü ve ağaçlar gibi kaçınılmaz ve baştan verili olgulardır. Yani yaşadığı dünya ciddiyet dünyasıdır. Zira ciddiyet ruhunun özelliği, değerleri hazır paket halinde kabul etmektir. Bu, çocuğun da ciddi olduğu anlamına gelmez. Aksine onun için oyun oynamak, varoluşunu özgürce harcamak serbesttir. Kendi çocuk çevresinde, kendine koyduğu hedefleri tutkuyla takip edip neşeyle onlara ulaşabileceğini görür.

Fakat bu deneyimi rahat rahat icra edebiliyorsa bu tam da öznelliğine açık bu alan kendi gözüne önemsiz, çocukça göründüğündendir. Orada kendini mutluluk içinde sorumsuz hisseder.

Gerçek dünya, kendisine saygı duymak ve itaat etmekten başka bir şey için izin verilmeyen büyüklerin dünyasıdır. Başkası-için serabının safça kurbanı olur; ebeveynlerinin, öğretmenlerinin *varlık*'larına inanır, onları tanrısal varlıklar gibi görür ki zaten onlar da beyhude yere Tanrı olmanın yollarını aramaktadırlar ve masum gözler önünde Tanrı görünüşü almak pek hoşlarına gider. Ödüller, cezalar, mükâfatlar, övgü ya da kınama sözcükleri onda güneşin ve ayın var olduğu gibi iyinin, kötünün ve amaçların tek başlarına var oldukları kanısını uyandırır. Bu belirli ve tam şeyler dünyasında kendisinin de belirli ve tam *olduğuna* inanır. Uslu bir oğlan çocuğu da olsa, haylaz da olsa keyfini çıkarır. İçinde gizli bir şeyler bu inancın tersini söylüyorsa da bu kusuru belli etmez. Geleceğine bel bağlayarak, sadece genç yaşına verdiği bu tutarsızlık konusunda kendini avutur. İleride o da heybetli bir heykel olacaktır. Beklerken de olmak oyununu oynar: aziz olma oyunu, kahraman olma oyunu, serseri olma oyunu. Kitaplarında kendisi için koca koca çizgilerle çizilmiş, ikirciliği olmayan o tartışmasız modellerle kendini aynı hisseder; kâşif, eşkıya, iyiliksever rahibe.

Ciddilik oyunu çocuğun yaşamında öyle bir önem kazanır ki kendisi de sonunda hakikaten ciddiye dönüşür; büyük adam gibi olan o çocukları biliriz hani... Var olma sevinci en yüksek seviyesine çıktığında, çocuk kendini o sevince kaptırdığında dahi nesiller boyunca insanoğlunun, çocuğun kafasının üstüne inşa ettiği o cam tavan tarafından varoluş riskine karşı korunduğunu hisseder. Çocuğun durumu (başka açılardan mutsuz olması ihtimal dahilindedir) bu açıdan metafizik olarak ayrıcalıklıdır. Çocuk normalde özgürlük kaygısından sıyrılmıştır. Gönlünce dik kafalı, tembel olabilir. Kaptisleri ve hataları yalnızca kendisini ilgilendirir, dünyaya etkileri olmaz. Ondan önce, onsuz var olan ve çocuğun ehemmiyetsizliği ile içinde güvende olduğu dünyanın dingin düzenine halel getirmezler. Çocuk istediği her şeyi

ceza görmeksizin yapabilir, her şeyin önceden verili olduğunu, kendisinin hiçbir şey getiremeyeceğini bilir. Edimleri hiçbir şeyi, kendisini bile bağlamaz.

Kölelik ve cehalet halinde tutulduklarından, kafalarının üstündeki o tavanı kıracak hiçbir imkâna sahip olmadıklarından tüm hayatları çocuksu bir dünyada akıp giden insanlar vardır. Bunlar da, çocukların yaptığı gibi, özgürlüklerini icra edebilirler; fakat yalnızca onlardan önce, onlarsız kurulmuş bu evren içinde.

Örneğin henüz köleliklerinin bilincine ermemiş kölelerin durumu böyledir. Güneyli çiftlik sahipleri¹ uyguladıkları paternalizm'e² uysallıkla boyun eğen siyahileri “koca çocuklar” olarak değerlendirmekte pek de haksız değillerdi. Beyazların dünyasına uydukları sürece siyahî kölelerin durumu tam da çocuk olma durumu idi. Pek çok uygarlıkta bu aynı zamanda, erkeklerin yarattığı kurallara, tanrılara, göreneklere, hakikatlere maruz kalmaktan başka bir şey yapamayan kadının durumudur. Bugün bile Batılı ülkelerde, çalıştıkları halde özgürlüklerini öğrenmeyip halen erkeğin gölgesine sığınan pek çok kadın var. Kocalarının ya da sevgililerinin kabul ettiği düşünceleri ve değerleri itirazsız kabul ederler. Bu da onlara yetişkinlere yasak olan çocukça nitelikler geliştirme olanağı tanır, zira bir çeşit sorumsuzluk hissine güveniyorlardır. Kadın uçarılığı denilen şeyin çoğu zaman bu denli bir cazibesi ve zarafeti varsa, hatta bazen dokunaklı bir özgünlüğü de varsa, tıpkı çocuk oyunlarında olduğu gibi karşılıksız ve safi bir varoluş zevki ortaya koyduğundan, ciddiliğin namevcudiyeti olduğundandır.

Üzücü olan şudur ki çoğu durumda bu gamsızlık, bu neşe ve alımlı tavırlar, zarafetle karşı duruyormuş gibi göründükleri

1 Güney Amerika'da 20. yüzyıla kadar köle emeğiyle işleyen, plantasyon denen tarım çiftliklerinin sahipleri –çn.

2 Babacılık: Devlet ve aile gibi sosyal topluluklarda yönetme gücüne sahip olanın yönettiklerinin iyiliğini bileceği varsayımıyla üstünlük sahibi olduğu sistem –çn.

erkekler dünyası ile derin bir işbirliğini içerir. Kendilerini koruyan yapı tehlikeye girer girmez o hassas, saf ve hafif kadınlar, efendilerinden daha çetin, hatta daha öfkeli veya daha zalim oluverirler. İşte o zaman neyin onları gerçek bir çocuktan ayırdığını anlarız: Çocuğa durumu dayatılmıştır, halbuki kadın (bugünün Batılı kadını kastediyorum) durumunu seçmiştir ya da en azından rıza göstermiştir. Cehalet ve hata, hapisane duvarları kadar kaçınılmaz olgulardır. 18. yüzyılın zenci kölesinin ya da harem bir köşesine kapatılmış Müslüman kadının elinde kendisini ezen uygarlığa düşünceyle olsun, hayret veya öfkeyle olsun saldırmasına yarayacak hiçbir araç yoktur. Tutumları bu verili durum kapsamında tanımlanamaz ve yargılanamaz. Hatta, insanlığa ilişkin her durumda olduğu gibi, kendi sınırlı durumları içinde özgürlüklerini mükemmel bir biçimde ortaya koyuyor dahi olabilirler. Fakat bir özgürlük mümkün olarak belirttiği andan itibaren bu ihtimali değerlendirmemek özgürlükten feragat etmektir. Bu feragat kendini kandırmayı içerir ve somut bir yanıştır.

Aslında çocuksu dünyanın ergenlikten öteye gittiği çok nadir olur. Daha çocukluktan itibaren çatlaklar belli olmaya başlar. Hayrette, isyanda, saygısızlıkta çocuk yavaş yavaş sorgulamaya başlar: Niye böyle davranmak *gerekiyor*?

Bu ne işe yarıyor? Ben başka türlü davransam acaba ne olur? Kendinin ve başkalarının öznelliğini keşfeder. Ergenlik yaşına geldiğinde de tüm dünyası sarsılmaya başlar, çünkü yetişkinleri birbirine ters düşüren çelişkileri, onların tereddütlerini, zayıflıklarını fark eder. İnsanlar artık ona Tanrı gibi görünmez; aynı zamanda ergen, çevresindeki gerçeklerin insani niteliğini keşfeder. Dilin, göreneklerin, ahlakın, değerlerin kaynağını bu belirsiz yaratımlardan aldığını anlar. Onun da büyüklerin bu işleyişine katılmaya çağrılacağı zaman gelmiştir. Edimleri artık dünyada diğer insanlarınki kadar önemli olacaktır, seçim yapması ve karar

vermesi gerekecektir. Hayatının bu aşamasında zorlandığı anlaşılır ve kuşkusuz ergenlik krizinin en derin nedeni burada yatmaktadır: Bireyin sonunda öznelliğini kabul etmesi gerekmektedir. Bir yandan, ciddi dünyanın yıkılması bir rahatlama verir. Çocuk sorumlu olmadığından olayların akışını düzenleyen karanlık güçler karşısında kendini savunmasız da hissetmiştir. Bu özgürleşmenin sevinci ne olursa olsun ergen, hiç de azımsanmayacak bir tedirginlikle kendini tamamlanmamış, bir şeyler yapılması gereken bir dünyaya atıvermiş bulur. Artık hiçbir şeyin sınırlanmadığı bir özgürlüğün pençesinde, öylece bırakılmış, gerekçesiz buluverir kendini. Bu yeni durum karşısında ne yapacaktır?

Şimdi karar verme zamanıdır. Bireyin doğal diyebileceğimiz öyküsü; şehveti, duygusal kompleksleri gibi durumları özellikle çocukluğuna bağlıysa da, ahlaki seçim ânı olarak görünen ergenliktir. Özgürlük ortaya çıkmaktadır ve ona karşı alacağı tavrı seçmesi gerekmektedir. Kuşkusuz bu seçim her zaman sorgulanabilir, ama aslında değişmesi zordur. Çünkü dünya bize, şekil verdiği dünya aracılığıyla kendini doğrulayan bir seçimin yansımasını gönderir. Böylece giderek daha sıkılaştan bir düğüm oluşur ve insanın kaçma ihtimali giderek düşer. İnsanın önce çocuk olmasının talihsizliği, özgürlüğünün başta ondan saklanmış olmasından ve hayatı boyu zorunluluklardan bihaber olduğu o zamanların özlemini hissedecek olmasından kaynaklanır.

Bu talihsizliğin bir başka yönü daha vardır. Ahlaki seçim serbest (özgür), dolayısıyla da öngörülemezdir. Çocuk, ileride olacağı insanı içinde taşımaz ancak bir insan daha önceki halinden yola çıkarak sonra ne olmayı istediğine karar verir. Kendine biçtiği karakterde, onunla uyuştan evrende ahlaki tavrının gerekçelerini bulur. Oysa çocuk bu karakteri, bu evreni, gelişimini öngörmeksizin yavaş yavaş oluşturmuştur. Düşüncesizce kullandığı bu özgürlüğün endişe veren yüzünden habersizdi...

Yarınını düşünmediği, gözüne tehlikesiz görünen ama aslında etrafında silinmez izlerini bırakan kaprislere, gülmelere, gözyaşlarına, öfkelere rahatça kendini bırakıyordu. İlk seçimin üzücü yanı, anbean tüm hayatını etkileyecek biçimde işlemesi, sebepsiz ve her tür sebepten önce gerçekleşmesi, özgürlüğün seçimde ancak olumsuzluk görünümünde mevcut olmasıdır. Bu olumsuzluk, Calvin doktrininde Tanrı'nın insanlara dağıttığı inayeti hatırlatmıyor değil. Yine burada da dıştan bir zorbalıktan değilse de bizzat öznenin eyleminden gelen bir çeşit alınyazısı vardır. Yalnız biz, insanın kendine rücu etmesinin her zaman mümkün olduğunu düşünüyoruz. Kurtarılamayacak olmasından daha acıklı bir seçenek yoktur.

Tüm yetişkin yaşamına yayılan bu gerekçelendirme anında insanın tutumu ahlaki bir zemine yerleşir. Olumsuz kendiliğindenlik özgürlük adına yargılanamaz. Halbuki bir çocuk daha çocukken sempati ya da antipatiyi tetikler. Her insan kendini varlık eksikliği kılarak dünyaya atılır. Böylelikle dünyaya insani bir anlam yüklenmesine katkıda bulunur, onu açığa çıkarır. Bazen de en garibanı, bu harekette bir var olma sevinci hisseder. O zaman da varoluşu bir mutluluk, dünyayı sevinç kaynağı olarak gösterir.

Fakat her bir insana düşen şey kendini, varlığın olabildiğince çeşitli, derin ve zengin yönlerinin eksikliği yapmaktır. Canlılık, duyarlılık, zekâ denilen şeyler hazır verili nitelikler değil; dünyaya atılış ve varlığı açığa çıkarma biçimidir. Kuşkusuz her bir insan fizyolojik imkânlarına göre atılımını yapar, ama beden kendisi de kaba bir olgu değildir. Bizim dünyayla bağımızı ifade eder ve bu yüzden beden kendisi de bir sempati ya da iticilik nesnesidir. Öte yandan, hiçbir tutumu beden *belirlemez*. Canlılık ancak özgür bir cömertlikle vardır. Zekâ iyi niyeti gösterir; tersine bir insan konuşmasını ve davranışını kapasitesine göre ayarlıyorsa asla aptal değildir. Duyarlılık ise dikkatini dünyaya ve kendine

vermiş bir mevcudiyetten başka bir şey değildir. Bu kendiliğinden meziyetlerin değeri, anlamlar ve hedefler dünyasında zuhur ettirdiklerinden gelir. Bu meziyetler var olma nedenleri bulurlar ve insani kaderimizin gurur ve kıvancında bizi doğrularlar. Bir bireyde bulunmaya devam ettikleri sürece, o kişi yaşamına verdiği yönle nefret edilecek biri olduysa bile yine de sempati doğururlar. Nürnberg yargılamalarında¹ Göring'in² yaydığı canlılık sayesinde yargıçların gözünde belli bir çekicilik kazandığını duymuştum. İnsanlar arasında bir tür hiyerarşi kurmaya çalışılırsa, en alt seviyeye bu canlı sıcaklıktan mahrum olanlar yani İncil'in "gönülsüzler" diye bahsettikleri konulurdu. Var olmak, kendini varlık eksikliği kılmaktır, dünyaya *atılmaktır*. Bu özgün hareketi tutmaya uğraşanlar alt-insan olarak kabul edilebilir. Gözleri ve kulakları vardır ama çocukluklarından itibaren kendilerini sevgisiz, arzusuz, kör ve sağır hale getirmişlerdir. Bu hissizlik hali, varoluş ve onun taşıdığı riskler ile gerilim karşısında temel bir korkuyu gösterir. Alt-insan, kendi insanlık durumu olan bu "tutku"yu, varlığa doğru olup hedefini hiç vuramayan bu atılımın ızdırabını ve başarısızlığını reddeder ama böylelikle de varoluşun kendisini reddetmektedir. Böyle bir seçim hemen kendi kendini doğrular. Değerli bir eserde sanatçı hemen daha üstün bir eser yapma gerekliliği görürken kötü bir ressamın çalakalem kötü tablolar yapıp onlarla yetinmesinde olduğu gibi, projesinin ilkel fukaralığı alt-insanı onu meşrulaştırmaya çalışma yükünden muaf tutar. Etrafında ancak önemsiz ve soluk bir dünya bulur. Böyle bomboş bir dünya onda nasıl hissetme, anlama, yaşama arzusu uyandırabilir ki? Ne kadar az var olursa, onun için o kadar

1 II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nazi savaş suçlularının yargılanması için kurulan uluslararası ceza mahkemeleri –çn.

2 Hermann Göring: Alman Nazi partisi üst yöneticisi, asker, siyasetçi, savaş suçlus –çn.

az var olma sebebi vardır. Çünkü bu sebepler sadece var olarak yaratılır. Ne var ki alt-insan var olmaktadır kendini aşmasıyla bazı hedefleri işaret eder, bazı değerlere sınır çizer. Ancak hemen ardından bu belirsiz gölgeleri siler; tüm davranışları bu davranışların amaçlarını sıfırlanmaya yöneliktir. Projelerinin tutarsızlığıyla, karmaşık kaprisleriyle yahut aldırmaazlığıyla öteye geçişinin anlamını hiçliğe indirger. Edimleri hiçbir zaman olumlu seçimler değil, sadece kaçıştır. Dünyada mevcudiyet olmaktan kendini alıkoyamaz, fakat bu mevcudiyeti çıplak olgusalılık alanında tutar.

Bir insanın ham bir olgu olması mümkün olsaydı, insan kendini var olduklarını bilmeyen ağaçlarla, taşlarla karıştırırdı. Biz de bu donuk ve sakin yaşamları kayıtsızlıkla karşılardık. Ancak alt-insan küçümseme uyandırır. Yani kendisi olmayı istememesini başına kaktığımız andan itibaren kendinden sorumlu olduğunu kabul etmiş oluruz. Hakikaten de hiçbir insan pasif olarak maruz kalan bir verilmişlik değildir. Var oluşun inkârı da bir tür varoluştur, hiç kimse yaşarken mezardaki huzuru bilemez. Alt-insanın başarısızlığı işte burada yatar. Kendini unutmak, bilmemek, dünyadan ve kendinden namevcut olmak ister ama insanın içindeki hiçlik aynı zamanda kendisine ilişkin bilincidir. Olumsuzluğu somut olarak iç sıkıntısı, arzu, çağrı, ıstırap olarak ortaya çıkar.

Ancak alt-insan olumluya doğru bu otantik dönüşten kaçınır. Bir projeye girişmekten olduğu kadar; gelecek karşısında, onu olasılıklarının tam ortasında tehlikede bırakacak bir elverişlilikten de korkar. Bu onu ciddi dünyanın hazır kalıp değerlerine sığınmaya iter. Bazı düşünceleri bayrak edinir, bir etiketin arkasına saklanır ve kayıtsızlığını saklamak için sözlü saldırılara ve hatta fiziki taşkınlıklara kendini gönüllüce bırakır. Dünün monarşisti, bugünün anarşisti iken Yahudi düşmanı, kilise aleyhtarı, cumhuriyet karşıtı olmaya da seve seve hazırdır. Her ne

kadar biz onu inkâr ve kaçışla tanımlamış olsak da alt-adam zararsız bir varlık değildir. Dünyada kendini, her önüne gelenin elde edebileceği kontrolsüz, kör bir güç olarak gerçekleştirir. Linçlerde ve azınlıklara yönelik şiddet olaylarında, ciddilik ve tutku fanatikliğinin düzenlediği tüm büyük, kanlı ve risksiz hareketlerde işgücü alt-adamlar arasından toplanır. Bu yüzden özgür insanlar tarafından biçim verilmiş insanca bir dünyada kendini özgür bulmak isteyen her insan, alt-insana karşı bunca tiksinti hisseder. Ahlak, özgürlüğün olgusalılık karşısındaki zafedir, alt-insan da var oluşunun yalnızca olgusallığını gerçekleştirir. İnsanın hükümlanlığını genişletmek yerine diğer insanların projelerine durağan direnişiyle karşı çıkar. Böylesi bir var oluşun açığa çıktığı bir dünyada hiçbir projenin anlamı olmaz.

İnsan, afallamış bir kaçış olarak nitelenir. Etrafındaki dünya tutarsız ve çıplaktır, hiçbir şey olmaz, hiçbir şey tutkuyu ya da çabayı hak etmez. Anlamdan yoksun bir dünyada alt-insan, uzun süreli inkârını teyit etmekten ibaret olan bir ölüme doğru yol alır. Bu deneyimde tek ortaya çıkan, eğer kendi kendini gerçekleştirmeyi bilememişse sonsuza kadar gerekçesiz kalacak bir var oluşun saçma olgusalılığıdır.

Alt-insan, dünyanın ıssızlığını can sıkıntısıyla hisseder ve hiçbir bağ kuramadığı bir evrenin yabancılığı onda korku yaratır. Bugünün olayları altında ezilmişken, ürkütücü hayaletlerle dolu karanlık gelecek karşısında iyice pusulayı şaşırır. Savaş, hastalık, devrim, faşizm, Bolşevizm tüm bu tehlikeler ayırt edilemez oldukça daha da tehlikelidir. Hiçbir şeye sahip olmadığından, alt-insan kaybedecek neyi olduğunu pek bilmez. Fakat bu belirsizlik bile dehşetini güçlendirir. Aslında korktuğu, öngörülemez şokunun kendisine kaygı veren kendilik bilincini hatırlatmasıdır.

Bir insanın varoluş karşısındaki korkusu ne kadar derin olursa olsun, daha küçüklüğünden beri dünyadaki mevcudiyetini inkâr

etmeyi seçmişse de var olduğu gerçeğinin önüne geçemez, özgürlüğünün kaygı veren kesinliğini silemez.

Bu yüzdendir ki az önce gördüğümüz gibi, özgürlüğünden kurtulmak için özgürlüğünü olumlu surette angaje etmek durumunda kalır. Alt-insanın tutumu aynı mantıkla ciddi insaninkine döner. Özgürlüğünü toplumun kabul ettiği içerikte boğmaya uğraşır, öznelliğini yok etmek için nesnenin içinde kaybolur. Bu tutum öyle çok betimlenmiştir ki üzerinde uzun süre durmak gerekmecektir. *Tinin Fenomenolojisi*'nde Hegel alaycı bir dille buna birçok sayfa ayırmış, ciddi insanın gerekli kabul edilen nesne karşısında kendisini gereksiz olarak ortaya koyduğunu, saygıyla yüceltilerek bilim, felsefe, devrim ve benzeri gibi Dava görüntüsüne bürünen Şey uğruna kendini geçersiz kıldığını göstermiştir. Ama aslında bu kurnazlık işe yaramaz çünkü Dava bireyi ancak somut ve ayrı bir varlık olarak kurtarabilir. Hegel'den sonra Kierkegaard ve Nietzsche de ciddilik zihniyetinin yalancı hantallığıyla dalga geçmiştir. *Varlık ve Hiçlik* ise büyük oranda ciddi insanın ve onun evreninin bir betimlemesidir. Ciddi insan, onu koşulsuz olduğu iddia edilen değerlerin emrine vermiş gibi yaparak özgürlüğünden kurtulur. Bu değerlere erişmenin kendisini kalıcı biçimde değerli kıldığını hayal eder. Haklar zırhına bürünerek varoluşun ızdırabından kaçan bir *varlık* olarak kendini gerçekleştirir. Ciddi, kendini peşinden koştuğu amaçların özellikleriyle tanımlamaz.

Şık bir hafif meşrep de bir mühendis kadar ciddi insan zihniyetine sahip olabilir. Mutlak olduğu iddia edilen hedefler uğruna özgürlük inkâr edildiği anda ciddilik vardır.

Bunlar gayet iyi bilindiği için biz birkaç tespitte bulunmak istiyoruz. İnotantik tüm tutumlar arasında en yaygınının niye bu olduğu kolayca anlaşılabilir. Çünkü her insan en başta çocuktu. Tanrıların bakışı altında yaşadıktan sonra, kendi de tanrılığa

adayken gönüllü olarak kaygı ve şüphe içindeki sıradan bir adama dönüşmek kolay kabul edilmiyor. Ne yapmalı? Neye inanmalı? Genelde alt insan gibi varoluşu en başından, bu soruların günde-bile gelmeyeceği bir biçimde reddetmemiş olan delikanlı yine de bu sorulara cevap vermekten ürker. Ne kadar süreceği belirsiz bir krizden sonra, anne babasının veya öğretmenlerinin dünyasına yönelir, yahut da kendine yine bir o kadar kesin görünen yeni değerler benimser. Kendini tehlikeli bir biçimde kendi ilerisine doğru fırlatacak bir sevgiyi kabullenmek yerine onu bastırır. Bu en klasik haliyle bir tasfiyedir. Aktarma, yüceltme ve kendini kandırmanın elverişli gölgesinde sevgiden ciddiliğe geçiş yapar. Ciddi insan için önemli olan pek de kendine yeğ tuttuğu nesnenin niteliği değil, onun içinde kaybolabilmektir.

Hatta öyle ki nesneye doğru gerçekleşen hareketin keyfiliği özneliliğin en kökten kanıtıdır. İnanmak için inanmak, istemek için istemek aşkınlığı amacından ayırarak özgürlüğünü, özgürlüğün boş ve saçma biçimi olan kayıtsızlık özgürlüğü şeklinde gerçekleştirmektir.

Ciddi insanın kendini kandırması, bu özgürlüğün inkârını hiç durmadan yenilemek zorunda olmasından gelir. Çocuksu bir dünyada yaşamayı seçer fakat bu çocuğa gerçekten de değerler verilmiştir. Ciddi insanın değerleri kendi kendine verdiği bu hareketi maskeleymesi gerekir. Aynı bir aşk mektubu okurken o mektubu kendi kendine gönderdiğini unutmuş gibi yapan bir mitoman gibi. Daha önce belirttiğimiz gibi, ciddilik dünyasında bazı yetişkinler iyi niyetle yaşıyor olabilirler. Bunlar her türlü kaçış imkânından yoksun bırakılanlar, esir edilenler, uyutulanlardır. Ekonomik ve sosyal imkânlar bir insanın dünyada etkili olmasını ne kadar çok engelliyorsa o dünya kişiye o derecede hazır verili görünür. Uzun bir boyun eğme kültüründen gelen kadınların ve mütevazı diye anılanların durumu budur. Feragat-

lerinde çoğu zaman tembellik ve çekingenlik vardır, iyi niyetleri tam değildir. Ama var olduğu ölçüde özgürlükleri serbest kalır, kendi kendini inkâr etmez. İçinde bulundukları cahil, güçsüz bireyler durumunda varoluşun gerçeğini öğrenip tam anlamıyla ahlaki bir hayata yükselebilirler.

Böylelikle elde edilen özgürlüğü tam da saygı duydukları nesneye karşı yönelttikleri bile olabilir. *Bebek Evi*'nde kadın kahramanın çocuksu naifliği, ciddinin yalanı karşısında onu isyana yöneltir. Aksine, bu yalandan kaçabilmek için gerekli imkânlara sahip olan ama kullanmak istemeyen adam özgürlüğünü reddederek tüketir. Kendisi de ciddi olup öznelliğini, kaynağını kendisi tarafından tanınan ahlak evreninden alan haklar zırhı altına gizler. Artık insan değil baba, reis, Hıristiyan kilisesinin ya da Komünist partinin bir mensubudur.

Özgürlüğün nesnel gerilimini inkâr edersek, sonsuz bir hareket içindeki özgürlüğü evrensel düzeyde istemeyi de kendimize yasaklamış oluruz. Belirlediği amacın değerini özgürce oluşturduğu gerçeğini kabul etmeyi reddederek, ciddi insan kendini bu amacın kölesi haline getirir. Her hedefin aynı zamanda bir başlangıç noktası olduğunu ve insan özgürlüğünün insanın yönelmesi gereken en son ve yegâne amaç olduğunu unuttur. Aslında tek başına bakıldığında üst, alt, sağ, sol sözcüklerinden daha fazla anlamı olmayan şu *yararlı* sıfatına mutlak bir anlam yükler. Bu sıfatın tek yaptığı bir tamlamayı işaret etmek ve tamlanacak bir sözcüğe çağrı yapmaktır. *Şuna* ya da *buna* yararlıdır.

Tamlananın kendisi de sorgulanmalıdır ve daha sonra göreceğimiz üzere, eylem sorunsalı işte tam da o zaman ortaya çıkar. Ama ciddi insan hiçbir şeyi sorgulamaz; asker için ordu yararlıdır, sömürge yöneticisi için yol, Ciddi devrimci için devrim. Ordu, yol, devrim ve üretim gayriinsani idollere dönüşür ve onlar için insanın bizzat kurban edilmesinden çekinilmez. Bu noktada,

ciddi insan tehlikelidir. Zorba olması normaldir. Kendini kandırması nedeniyle seçiminin öznelliğinden bihaberdir ve kendisi aracılığıyla nesnenin koşulsuz değerinin doğrulandığını ileri sürer. Bu hareketle aynı zamanda öznelliğin ve ötekilerin özgürlüğünün değerinden de bihaberdir ve bunları “şey” için kurban ederken, kurban ettiğinin hiçbir şey olduğuna kendini inandırır. Yolu bir ideal seviyesine yükselten sömürge yöneticisi, yolun inşasını çok sayıda yerli insanın hayatı pahasına gerçekleştirmekten utanmayacaktır. Öyle ya, yol yapımında beceriksiz, başarısız veya tembel bir yerlinin hayatının ne değeri vardır? Ciddi insan, ihtiraslı bir bağınazlık kadar korkunç bir bağınazlığa sürüklenir. Bu, değişmez ilkeler dayatmakta tereddüt etmeyen Engizisyon bağınazlığıdır. Yani dıştan zorlamalar tarafından yaratılan içsel harekettir. Ahlakiliği linç yoluyla savunan Amerika *vigilante*’lerinin¹ bağınazlığıdır. Bu, siyaseti tüm insani içeriğinden sıyrıp devleti bireyler için değil, bireylere karşı dayatan siyasi bağınazlıktır.

Bu tutumların çelişkili, saçma, şaşırtıcı yönlerini haklı çıkarmak için ciddi insan gönüllü olarak ciddiliğe itiraza sığınır ama ötekilerin ciddiliğine itiraz eder, kendi ciddiliğine değil. Öyle ki sömürge yöneticisi de ironi oyununu bilmiyor değildir. Mutluluğun, rahatın, hatta yerlinin yaşamının önemine karşı çıkar ama yola, ekonomiye, Fransız İmparatorluğu’na saygı duyar. Bu tanrıların kulu olarak kendisine saygı duyar. Ciddi insanların neredeyse hepsi işlerine yarayan bir dalgacılık geliştirirler. İyi türden Katoliklerin neşesi ile faşist “espri anlayışı” ünlüdür. Böyle bir silaha ihtiyaç bile duymayanlar da vardır. Onlar seçimlerinin tutarsızlığını kaçarak gizlerler. İdol ortadan kalkınca ciddi insan alt-insan tutumuna doğru kayar. Var olmaktan kendini alıkoyar

1 ABD’de “sokak adaleti” de denen, kendi adaletini kendi sağlamak adına hukuksuz infazlar yapan kişi ve grupların uygulamaları –çn.

çünkü teminatsız var olmaya muktedir değildir. Proust, büyük bir doktorun, büyük bir profesörün uzmanlık alanları dışına çıkıldığında genellikle duyarlılıktan, zekâdan ve insanlıktan mahrum olduklarını şaşırarak fark etmiştir. Özgürlüklerinden feragat edince ellerinde sadece teknik bilgiler kalır. Teknik bilgilerinin hiçbir değerinin olmadığı alanlarda ya en ana akım değerlere sarılırlar ya da ancak kaçarak kendilerini gerçekleştirirler.

Ciddi insan ufku kapatan, gökyüzüne kilit vuran nesnenin içinde aşkınlığını inatla boğar. Dünyanın geri kalanı, yüzü olmayan bir çöldür. Burada da yine böyle bir seçimin nasıl hemen doğrulandığını görüyoruz. Varlık örneğinin sadece ordu biçiminde varsa, asker nasıl olur da kışlaları, tatbikatları çoğaltmaktan başka bir şey isteyebilir? Hiçbir şey ekilmediğinden hiçbir şey biçilemeyen terk edilmiş alanlardan hiçbir çağrı yükselmez. Kurmaylıktan ayrılır ayrılmaz yaşlı general sağır olur. Bu nedenle ciddi insan kendini amaçlarından kopmuş bulursa hayatı tüm anlamını kaybeder. Normalde tek bir ihtimale bel bağlamaz ama olur da başarısızlık veya yaşlılık tüm gerekçelendirmelerini mahvederse, işte o zaman –dönüşüme uğraması her zaman mümkün olmakla birlikte– kaçmaktan başka çıkışı kalmaz. Mahvolmuş, şerefi iki paralık olmuş bir halde o mühim insan artık sadece “bitmiş bir adam”dır. Bir intiharla özgürlüğünün işkencesine son vermediği takdirde tam da alt-insan’ın seviyesine düşer.

Ciddi insan, nesneye olan bu bağımlılığı korkuyla hisseder ve onun gözünde erdemlerin ilki temkinli olmaktır. Özgürlüğün verdiği kaygıdan ancak kendini meşguliyete, tasaya vererek kaçabilir.

Onun için her şey tehdittir. İdol olarak yüceltilen şey dışsal olduğundan tüm evrenle ilişki içindedir. Dolayısıyla da tüm evren tarafından tehdit edilmektedir. Tüm önlemlere rağmen, boyun eğmeyi kabul ettiği bu dış dünyaya hiçbir zaman hâkim

olamayacağından, olaylar kontrol edilemez akışlarıyla durmadan canını sıkacaktır. Durmadan hayal kırıklığına uğradığını söyleyecektir, zira dünyayı bir “şey” olarak sabitleme isteği bizzat hayatın akış hareketiyle yalanlanacaktır. Gelecek, mevcut başarılarına itiraz edecek, çocukları sözünü dinlemeyecek, yabancı iradeler onunkine karşı çıkacak, keyifsizlik ve huysuzluğun pençesine düşecektir. Başarılarında bile bir kül tadı olacaktır, çünkü ciddilik kendinde ve kendi-için’in imkânsız sentezini gerçekleştirmeye çalışmanın yollarından biridir. Ciddi insan Tanrı olmak ister. Tanrı değildir ve olmadığını bilir. Öznelliğinden kurtulmaya çalışır ancak öznenliğin maskesinin her an düşme riski vardır, düşer de. Bütün hedefleri aşınca, düşünceler kendi kendine sorar: Neye yaradı? İşte o zaman, yalnızca kendisinin kendine verebileceği gerekçeleri kendi dışında arayan hayatın saçmalığı patlak verir. Kendilerini sahih bir biçimde yaratmış olan özgürlükten kopup ayrılan tüm amaçlar keyfi ve yararsız görünür.

Ciddiliğin bu başarısızlığı bazen kökten bir yıkımı getirir. Hiçbir şey olamadığının farkında olan insan hiç olmaya karar verir.

Bu, bizim Nihilist adını verdiğimiz tutumdur. Nihilist, ciddilik zihniyetine yakındır; çünkü olumsuzluğunu canlı bir hareket olarak gerçekleştirmek yerine hiçleşmesini bariz bir biçimde tasarlar. Hiçbir şey *olmak* ister ve hayal ettiği bu hiçlik yine de bir çeşit olmaklıktır; yani Hegel’de varlığın antitezi olan sabit bir verilmişliktir. Nihilizm, ciddinin düş kırıklığına uğrayıp kendine-içine kapanmasıdır. Varoluşu bir zevk olarak yaşayıp karşılıksız olduğunu kabul edenlerde böylesi bir seçime rastlanmaz. Bu seçim ya ergenlikte birey çocukluk dünyasının yıkıldığını görüp yüreğindeki eksikliği hissettiğinde ya da daha sonra, varlık olarak kendini gerçekleştirme girişimleri başarısızlığa uğradığında açığa çıkar. Her durumda, dünyayı ve kendilerini inkâr ederek özgür-

lüklerinin kaygısından kurtulmak isteyen insanlarda görülür. Bu inkârla alt-insana yaklaşırlar. Fark şudur ki gerilemeleri sonradan olmadır. Önce dünyaya atılmışlardır, hatta bazen bunu büyük bir cesaretle yapmışlardır. Varlardır, biliyorlardır.

Bazen düş kırıklığı içindeki insanın ciddi dünyaya bir tür bağlılığının kaldığı da olur. Sartre, Baudelaire'e ilişkin inceleme-sinde onu böyle tanımlar: Baudelaire çocukluğunun değerlerine karşı içini kavuran bir kin duyar, ancak kinin içinde yine de saygı saklıdır, onu yalnızca hakir görme rahatlatır.

Ondan nefret etmek, onunla alay etmek için reddettiği evrenin sürüp gitmesine ihtiyacı vardır. Bu, Jouhandeau'nun da tarif ettiği şeytani tutumdur. İnatla çocukluğun, bir toplumun ya da kilisenin değerlerini ayakta tutuyoruz ki sonra onları ayaklar altına alabilelim. Şeytani de yine ciddiye çok yakındır. İnanmak ister, bizzat isyanıyla da bunu teyit eder. Kendini bir olumsuzlama ve özgürlük olarak hisseder ama bu özgürlüğü olumlu bir özgürlük olarak gerçekleştirmez.

Alay ederek değil ama reddedilen dünyayı ve onun yanı sıra da kendini hiçleştirerek inkârda çok daha ileri gidilebilir. Örneğin kaybedilmiş olduğunu bildiği bir davaya kendini adayan insan, şu kaderine mahkûm dünyaya bağlanıp kendini de mahkûm etmek suretiyle dünyayı, içinde mahvoluşunun tohumunu taşıyan bir yönüyle karıştırmayı seçmiştir. Şu öteki de zamanını ve çabasını başta başarısızlığa mahkûm olmayan ama kendisinin mahvetmeye uğraştığı bir girişime harcar. Bir diğeri de, bin bir kaprisle tüm projelerini paramparça edip koyduğu hedefleri tek tek ortadan kaldırarak birbiri ardına her projesini inkâr eder. Sözün sözle, edimin edimle, sanatın sanatla mütemadiyen olumsuzlanması Dadaist tutarsızlıkla kendini gerçekleştirmiş bulmuştur. Karmaşa ve anarşi talimatı uygulayarak tüm tutumların, dolayısıyla tüm amaçların ve kendinin ilga edilmesi sonucuna varılıyordu.

Ancak bu olumsuzlama isteği devamlı kendini yalanlar, çünkü kendini ortaya serdiği an mevcudiyet olarak tezahür eder. Dolayısıyla da varoluşsal gerginliğe ters-simetrik ve ondan daha acı verici olan daimi bir gerginlik içerir. Zira insan “değil” ise de “var olur”¹ ve olumsuzluğunu olumlu biçimde gerçekleştirmek için varoluşun hareketine durmadan karşı çıkması gerekmektedir. Eğer intihara boyun eğilmemişse nihilizmin kasıntı reddinden daha sabit bir tutuma kolayca geçilebilir. Sürrealizm bize mümkün olan farklı evrimlerin tarihi ve somut bir örneğini oluşturur. Vaché, Crebel gibi Sürrealizm taraftarları radikal bir çözüm olan intihara başvurdular. Diğer bazıları da uyuşturucularla bedenlerini mahvedip zihinlerini harap ettiler. Yine başkaları etraflarında insan bırakmadıkça kendilerini bir tür ıssızlıkta bularak bir tür ahlaki intiharı becermişler, kendi kendilerine alt-insan seviyesine indirmişlerdir. Artık kaçmaya çalışmıyor, resmen kaçıyorlardır. Ciddiliğin verdiği güveni tekrar arayanlar da oldu. Gönüllü olarak evliliğe, siyasete, dine sığınarak hizaya girdiler. Sürrealistler arasında kendilerine sadık kalmak isteyenler dahi olumluya, ciddiliğe dönüşe engel olamadılar.

Estetik, manevi ve ahlaki değerlerin inkârı bir etik haline geldi. Kurationsızlık kurala dönüştü. Dogmaları, ayinleri, cemaati, rahipleri ve hatta şehitleriyle yeni bir kilisenin inşa edilmesine şahit olduk. Bugün artık Breton’un² hiç tahripkâr yanı yok, o artık papa. Ve resim sanatının her katli yine de bir tablo olduğundan, Sürrealistlerin pek çoğu olumlu eserlerin sanatçıları oluverdiler. İsyancıları, kariyerlerinin üstünde yükseldiği malzeme oldu. Neyse ki aralarından birkaçı, otantik bir olumluya dönüş içinde

1 Fransızca aslında *être* (İng. to be) ve *exister* (İng. to exist) fiili kullanılmıştır. (Fr.) “...s’il est vrai que l’homme n’est pas, il est vrai aussi qu’il existe.” (İng.) “...for it is true that man is not, it also true that he exists...” –çn.

2 André Breton (1896-1966) Fransız şair ve yazar. Sürrealizmin teorisini oluşturmasıyla tanınır –çn.

özgürlüklerini gerçekleştirmeyi bildiler. Özgürlüklerini inkâr etmeksizin ona içerik kattılar. Siyasi bir eylemde, entelektüel ya da sanatsal bir arayışta, aile hayatı yahut sosyal hayatta kendilerini kaybetmeden sanatçı sorumluluğu aldılar.

Nihilistin tavrı, ancak kendi içinde kendini olumluluk olarak bulursa nihilist bir tavır biçiminde sürüp gidebilir. Varoluşunu inkâr ederek nihilistin, onu doğrulayan varoluşları da reddetmesi gerekir. Hiçlik olmak istiyorsa tüm insanlığın da hiçleşmesi gerekir. Yoksa ötekinin açığa çıkardığı bu dünya aracılığıyla kendinin dünyada mevcudiyet olarak bulunan haliyle karşılaşır. Ancak bu tahrip etme açlığı hemen güç isteği görünümüne bürünür. Hiçliğin zevki, her insanın en başta kendini onunla tanımladığı ilk varlık zevkiyle buluşur.

Kendini hiçliğin dünyaya gelmesinin aracısı kılmak suretiyle kendini varlık olarak gerçekleştirir. Nazizm de yine böyle hem güç hem de intihar isteğiydi. Burada tarihi olarak başka pek çok şey de bulunmakla birlikte, özellikle Rausching'i eserine *Nihilizmin Devrimi* adını vermeye iten kara romantizmin yanı sıra kasvetli bir ciddilik de bulunur. Öyle ki Nazizm küçük burjuvazi ciddiliğinin hizmetine girmiştir. Ancak ilginçtir ki ideolojisi de bu ittifakı imkânsız kılmamıştır. Zira ciddilik çoğunlukla, eylemin çelişkilerini gizlemek için kendi nesnesi olmayan her şeyi inkâr etmek suretiyle kısmi bir nihilizmle ittifak kurar.

Bilindiği üzere Drieu la Rochelle bu tutkulu nihilizmin oldukça saf bir örneğidir. *Boş Valiz*, var olmayı yoğun bir biçimde varlık eksikliği, olmamaklık olarak hissedenden bir delikanlının hikâyesidir. Burada otantik bir deneyim vardır. Bu deneyimden yola çıkarak mümkün olan tek kurtuluş, eksikliği kabul etmek, var olmayan bir Tanrı fikrine karşı var olan adama hak vermektir. Bilakis Drieu, düş kırıklığında inat etmiştir. –*Gilles* gibi bir kitap buna kanıttır. – Kendine karşı nefretiyle kendi insanlık durumu-

nu reddetmeyi seçmiş ve bu onu kendiyle birlikte tüm insanlardan nefret etmeye götürmüştür. Gilles ancak, İspanyol işçilere ateş açıp da İsa'nın kefareti sağlayan kanına benzettiği kanın yere döküldüğünü görünce tatmin duygusunu tatmıştır.

İnsan için sanki tek kurtuluş başka insanların ölmesiymiş de, nihayet bununla birlikte mükemmel olumsuzlama kendini ortaya koyarmış gibi. Drieu için nefret edilen bir dünyanın mahvedilmesi, kendini yok etmeyle karıştığından bu yolun işbirlikçiliğe¹ varmış olması gayet doğaldır. Dışarıdaki başarısızlık onu, hayatının diyalektik biçimde çağırdığı şu sonla hayatını noktalandırmaya itmiştir: intihar.

Nihilist tavır belli bir hakikati de ifşa eder: İnsanlık durumunun müphemliği hissedilmiştir. Fakat hata şudur ki müphemlik, insanı bir eksikliğin olumlu varoluşu olarak değil, varoluşun merkezinde bir eksiklik olarak niteler. Halbuki gerçekte varoluş eksilmez. Burada özgürlük bir çeşit ret olarak tecrübe ediliyorsa otantik olarak gerçekleşmemiştir. Nihilist dünyanın hiçbir gerekçelendirmesinin *olmadığını*, kendisinin de *hiçbir şey olmadığını* düşünmekte haklıdır. Fakat dünyayı gerekçelendirip kendini geçerli bir surette var etmenin kendisine düştüğünü unutmaktadır. Ölümü yaşamın bir parçası yapmak yerine, onda, gözüne kılık değiştirmiş ölüm gibi görünen yaşamın yegâne hakikatini görür. Halbuki yaşam vardır ve Nihilist, canlı olduğunu bilir, başarısızlığı da bu düşüncenin altında yatmaktadır. Varoluşu ortadan kaldıramadan reddeder, aşkınlığının tüm anlamını yalanlar ama yine de kendini aşmaktadır.

Özgürlüğe düşkün bir insan nihilistin içinde kendine bir müttefik bulabilir çünkü birlikte ciddi dünyaya itiraz ederler. Fakat nihilist, dünyanın ve insanın mütemadiyen reddi olduğundan

1 Nazi Almanyası'nın Fransa'yı yenmesinden sonra Fransa'nın Vichy kentinde kurulan kısa ömürlü (1940-1944) kukla devletin yönetici ve destekçileri "işbirlikçi" (Fransızca *collaborateur*), yaptıkları "işbirliği" (*collaboration*) diye anılır -çn.

ciddi onda aynı zamanda bir düşman da görür. Eğer bu ret olumlu bir tahrip etme isteği ile son bulursa, işte o zaman bir zorbalık hükümranlılığı kurar ve özgürlüğün karşısına dikilmesi gerekir.

Nihilistin temel hatası şudur ki verili değerlerin hepsini reddedince değerlerin yıkıntılarının ötesinde evrensel, mutlak amacın önemini bir daha bulamaz, ki bu amaç bizzat özgürlüğün kendisidir. Yine de bir insanın bu çuvallamanın içinde en başta sevinç olarak hissettiği varoluş zevkini koruması mümkün olabilir. Hiçbir gerekçelendirme bekleme de yine de yaşamaktan keyif alabilir. İnanmadığı şeylerden yüz çevirmez, onlarda faaliyetlerinin sebepsiz yayılmasının bahanesini bulmaya çalışır. Böyle bir adam, genelde maceraperest diye anılanlardandır. Şevkle girişimden girişime atılır: Keşif, fetih, savaş, spekülasyon, aşk, siyaset. Fakat belirlenen amaca değil, sadece o amacı elde etmeye kilitlenir. Eylem için eylemi sever. İçeriğine kayıtsız kaldığı bir özgürlüğü dünyaya yaymaktan zevk alır.

Macera zevki ister nihilist bir zemin üzerinde belirsin ister doğrudan mutlu çocukluk oyunları deneyiminden kaynaklansın, her zaman özgürlüğün ciddi dünya karşısında bağımsızlık olarak gerçekleşmesini ve öte yandan da varoluşun müphemliğinin bir eksiklik olarak değil, olumlu şekliyle deneyimlenmesini getirir. Bu tutum, ciddiliğe nihilizm tarafından, nihilizme de varoluş tarafından itiraz edilmesini diyalektik olarak içinde taşır. Ama tabii ki, bir bireyin gerçek hikâyesi illaki bu diyalektikle birebir örtüşmez, çünkü onun durumu her an için kendisinde mevcuttur ve durumunun karşısında özgürlüğü her an tamdır. Daha ergenlikten itibaren bir insan kendini maceracı olarak tanımlayabilir. Başlangıçtan gelen cömert bir yaşam enerjisi ile düşünümsel bir şüpheciliğin birleşmesi özel olarak tam da bu seçime götürür.

Görüyoruz ki bu seçim, otantik surette ahlaki bir tutuma çok yakındır. Maceracı kendine “olmak” seçeneğini sunmaz. Kendini

bilerek varlık eksikliği yapar, mahsus varoluşu hedef alır. Girişimine bağlanmıştır ama bir yandan da hedeften kopmuştur. Başarılı olsun ya da olmasın, bir de bakmışsınız kendini adadığı yeni girişime yine o kayıtsız şevkle öylece atılmış. Şeylerin seçimlerini gerekçelendirmesini beklemez. Öznellik anı içinde değerlendirildiğinde, böylesi bir tutum ahlakın gerekliliklerine uygundur.

Eğer varoluşçuluk genelde iddia edildiği gibi bir solipsizm¹ olsaydı, maceracıyı en eksiksiz kahramanı olarak görürdü.

Öncelikle, maceracının tutumunun her zaman saf olmadığına farkına varmak gerekir. Pek çok insanın, kapris kisvesi altında tam bir ciddiyetle ulaşmaya çalıştığı bazı gizli amaçları vardır: Örneğin servet ya da şöhret.

Bilinen değerlere ilişkin şüphelerini ilan ederler, siyaseti ciddiye almazlar. Ancak kendilerini 1941'de işbirlikçi, 1945'te komünist saymakta da sakınca görmezler. Fransa'nın ve proletaryanın çıkarlarının umurlarında olmadığı doğrudur ama kariyerlerine, başarılarına bağlıdırlar. Bu arsız yükselme hırısı, macera ruhunun zıttıdır çünkü varoluşun tadı, hiçbir zaman karşılıksız çıkarılmamıştır. Bazen de gerçek macera aşkı, ciddiliğin değerlerine bağlılıkla öyle bir karışmıştır ki çözülemez. Cortez² ve *conquistadores*³ Tanrı'ya ve imparatora hizmet ederken bir yandan da kendi zevklerine hizmet ediyorlardı. Maceranın içine tutku da girmiş olabilir. Çoğu zaman fethetme zevki sahip olma zevkine de incelikle bağlanır. Don Juan sadece baştan çıkarmayı mı sever? Aynı zamanda kadınları da sevmez mi? Dahası, kendini tamamlayabilecek bir kadın aramaz mı?

1 Tekbencilik: Ben felsefesi olarak da bilinir. Tüm varlıklar ben'in tasarımlarıdır -çn.

2 Hernan Cortez (1485-1547) Latin Amerika'yı İspanyol hâkimiyetine alan asker -çn.

3 (İsp.) Fatihler. Güney Amerika'yı fetheden askerler -çn.

Macerayı salt macera olarak alsak dahi, bize ancak gerçekte tamamen soyut olan öznel bir anda tatmin edici gelir.

Maceracı yolunda ilerlerken hep öteki ile karşılaşır: Conquistador, Kızılderililerle karşılaşır, *condottiere*¹ ise kendine kandan ve harabelerden bir yol çizer. Kâşifin etrafında yoldaşları ya da emrinde askerleri vardır. Her Don Juan'ın karşısında Elvire'ler² vardır. Her girişim, insan dünyasında meydana gelir ve insanları ilgilendirir. Macerayı basit bir oyundan ayıran, maceracının varoluşunu yalnız başına olumlamakla kendini sınırlandırmamasıdır. Başka varoluşlara kıyasla kendininkini ortaya koyar. Taraf tutmak durumundadır.

Mümkün olan iki tutum vardır. Kendi özgürlüğünün hakiki gerekliliklerinin farkına varabilir. O özgürlük ki ancak önu açık bir geleceğe bel bağlayarak, ötekinin özgürlüğüyle yaşamını sürdürmeye çalışarak gerçekleşmek isteyebilir. Yani her durumda öteki insanların özgürlüklerine saygı duymalı ve özgürleşmelerine yardım etmelidir. Böylesi bir ilke, eyleme sınırlar getirmenin yanı sıra eyleme tez elden bir içerik de katar. Ciddiliğin reddedilmesinin ötesinde, yeniden otantik bir ağırlık karşımıza çıkar. Ancak, kendinin ve diğerlerinin özgürleşmesi amacıyla böyle hareket eden, bu amaca erişmek için kullandığı araçlarla amacı tutturmaya çaba gösteren insan artık maceracı diye anılmayı hak etmez.

Örneğin bu durumu, arkadaşlarının kanının bir damlasını bile sakınan, ötekilerin yaşamları ve özgürlüklerine öylesine saygılı, her türlü eylemin ortaya çıkardığı insani sorunlara öylesine tasalanan bir Lawrence'a uygulamayı düşüneyiz. O halde karşımızda duran sahih surette özgür bir insandır.

1 Ortaçağ İtalyası'nda kendi birliklerini kurup para veya toprak karşılığı devlet için savaşan, çoğu kez şan şöret arayışındaki asiller –çn.

2 Don Juan'ın manastırdan kaçırıp baştan çıkardığı ama sonra terk edip gittiği kadın –çn.

Maceracı diye anılan ise aksine, içeriğe yani eyleminin insani anlamına kayıtsız kalan, kendi varoluşunu ötekininkini dikkate almaksızın olumlayabileceğini sanandır. Condotterie için İtalya'nın kaderinin, Pizarre için Kızılderililerin katledilmesinin, Don Juan için Elvire'in gözyaşlarının pek bir ehemmiyeti yoktur. Kendileri için belirledikleri amaçlara kayıtsız kalanlar, o amaçlara ulaşma yollarına karşı daha da kayıtsızdırlar. Tek dertleri zevkleri veya şöhretleridir. Bu, nihilistin insanlara karşı duyduğu küçümseme hissini maceracının da paylaştığını gösterir. Tam da bu küçümseme ile, kendi kibrini paylaşmayanların saplanıp kaldığı aşâğılık durumdan kendini çekip kurtardığını sanır. Dolayısıyla bu önemsiz insanları kendi güç isteği için feda etmesine hiçbir şey engel olamaz. Onlara kullanılacak araç muamelesi yapar, eğer yoluna engel teşkil ederlerse de onları mahvedecektir. Ama işte o zaman da ötekinin gözüne düşman olarak görünür. Girişimi sadece kişisel bir bahis değil, bir savaştır. Zorba ya da cellat olmadan oyunu kazanamaz. Yardım almadan o zorbalığı dayatmayı beceremeyeceğinden, zorbalığını uygulamasına müsaade edecek rejime hizmet etmeye mecbur kalıverir.

Ona para, silah, asker gerekir ya da jandarmalar, kanunlar onun arkasında durmalıdır. Maceracıyı bir sınıfın ya da partinin ayrıcalıklarını savunan tüm rejimlere, özellikle de otoriter rejimlere ve faşizme yaltaklanmaya iten tesadüf değil, diyalektik bir gerekliliktir. Onun servete, zevke, eğlenceye ihtiyacı vardır. Her türlü amaç karşısında özgür kalabilmek için bunları nihai amaçlar olarak alır. Böylece de gerçek özgürlükle onun tamamen dışında bir imkânı karıştırarak, bağımsız olma bahanesiyle nenenin kölesi durumuna düşer. Kendi ayrıcalıklarını garantiye alan rejimlerin yanında saf tutar ve sıradan insanlara karşı küçümsemesini haklı bulan rejimleri tercih eder. Gerçek biçimine bürünmezse kendini özgürlük olarak ortaya koyamayacak bir özgürlü-

ğü yadsıyarak bunların suç ortağı, hizmetçisi ve hatta uşağı olur. Özgürlüğü kendiyle sınırlamak istediğinden, tüm somut içeriğini boşalttığından ancak köleliğe dönüşen soyut bir bağımsızlık olarak özgürlüğünü gerçekleştirir. Kendini yüce efendi yapamıyorsa, efendilerin boyunduruğu altına girmesi gerekir. Maceracıyı diktatöre dönüştürmek için uygun koşullar yeterli olacaktır.

Kendi içinde bunun tohumunu taşır çünkü insanlığı kendi varoluş oyununu desteklemekle yükümlü, önemsenmeyecek bir malzeme gibi görür. O zaman da karşılaşacağı, zorbalığın üstün esareti olacaktır.

Hegel'in zorbaya yönelttiği eleştiri, kendisi zorba olduğu ya da en azından baskı yapanın suç ortağı olduğu ölçüde maceracıya da uygulanabilir. Hiçbir insan, tek başına kendini kurtaramaz. Şüphesiz ki, eylem sırasında dahi, maceracı kendi kendine yeten bir hazzı tadabilir. Ancak bir defa girişim tamamlanıp sabitleyerek bir şeye dönüşüp ardında kaldığında onun canlı kalması için, bir insan niyetinin takdir veya hayranlıkla onu tekrardan canlandırıp geleceğe doğru aşması gerekir. Ölürken maceracının insanların ellerine bırakıp gittiği bütün yaşamıdır. O yaşamın tek anlamı onların atfettikleri anlam olur. Bunu bilir, çünkü anlatır. Hatta çoğu zaman kitaplarda anlatır. Çoğu insan, eser bırakmasa da, geleceğe kendi suretlerini miras bırakmak ister. En azından, hayattayken birkaç hayranının onayına ihtiyaçları vardır. Unutulup nefret edilince, maceracı kendi varoluşundan aldığı tadı kaybeder. Belki de bilmeden, varoluşu yine ötekinin aracılığıyla gözüne bu kadar kıymetli görünür. Tüm insanlığın gözü önünde bir olumlama, bir örnek olmak isteyen varoluşu, olduğu yere yığılıp kalınca nafîle ve gerekçesiz hale gelir.

Böylece maceracı ahlaki bir tutuma girer, çünkü öznelliğini olumlu surette kabullenmiştir. Ancak kendini kandırarak bu öznenin elbette ötekine doğru kendini aştığını kabullenmeyi

reddederse, kendini gerçekte kölelik olan sahte bir bağımsızlığa hapseder. Özgür insan için maceracı güvenilemeyecek, tesadüfi bir müttefikten başka bir şey olmaz, kolayca düşmana dönüşebilir. Hatası, başkaları olmaksızın hatta onlara karşıyken kendi için bir şey olunabileceğine inanmaktır.

Tutkulu insan bir anlamda maceracının antitezidir. Onda da özgürlük ile içeriğinin sentezi belirir, ancak maceracıda sahih olarak tamamlanamayan içeriktir. Oysa tutkulu insanda, kendini ispat etmekte başarısızlığa uğrayan şey özneliktir.

Tutkulunun karakteristik özelliği nesneyi mutlaklık olarak almasıdır. Ciddi insanınki gibi kendisinden ayrılmış bir şey olarak değil ama özneliğiyle açığa çıkan bir şey olarak alır. Ciddilikle tutku arasında geçişler vardır. Başta ciddilik adına istenen bir hedef, tutku nesnesine dönüşebilir. Tersine, tutkulu bir bağlılık kuruyup ciddilik ilişkisi haline gelebilir. Fakat gerçek tutku bağlanmasının özneliğini savunur, özellikle de aşk tutkusunda sevdiğimiz kişiye nesnel olarak hayran olunmasını tercih etmeyiz.

Onu tanınmadık, bilinmedik olarak düşünmeyi yeğleriz. Değerini açığa çıkaran bir tek biz olursak, onu daha çok sahiplenebileceğimizi düşünürüz. İşte bu noktada her tutku kendini otantik olarak sunar. Öznelik anı, bir nesneye yönelen harekette kendini pırıltılar içinde olumlu biçimiyle ortaya koyar. Yalnızca, tutku gerileyerek organik bir ihtiyaç haline geldiğinde kendini seçmeyi bırakır. Ama canlı kaldığı sürece onu öznelik canlı tutuyor demektir. O değilse ya kibirdir ya da en azından yalakalık ve inattır. Bir yandan bu özneliğin kabullenilmesi iken bir yandan da varlığın ortaya çıkarılışıdır. Dünyayı arzu edilen nesnelerle, dokunaklı anlamlarla doldurur. Yalnız, cömert tutkulardan ayırmak için manik tutkular diye anacağımız tutkularda özgürlük, sahih suretini bulamaz. Tutkuya kapılan, sahip olma peşindedir; varlığa erişme peşindedir. Uğradığı başarısızlığı ve kendi kendine

yarattığı cehennemi pek çok kez tarif ettik: Dünyada bazı alışılmadık zenginlikleri çiçek gibi açtırır, ama dünyayı tenhalaştırır da; inatçı projesinin dışında hiçbir şey yoktur; aslında hiçbir şey onu seçimini değiştirmeye teşvik edemez. Hayatının tamamını durmadan ondan kaçabilecek harici bir nesneye bağladığından, bağımlılığını trajik biçimde hisseder. Nesne kesin olarak kaçıp gitmemişse de hiçbir zaman teslim olmaz.

Tutkulu, varlık *olsun diye* değil, olmak için kendini eksiklik yapar. Hep mesafeli kalır, hiçbir zaman tamamlanmaz.

Bu yüzden tutkulu, belli bir hayranlığın yanı sıra bir çeşit dehşet de uyandırır. Yabancı hiçbir kurala boyun eğmeden kendi amacını seçen bir öznelliğin kibriyle, bu kendini ortaya koyuşun gücüyle açığa çıkan nesnenin kıymetli pırıltısını takdir ederiz. Ama bu öznelliğin kendini içine kapattığı yalnızlığı da düşman olarak algılarız. Dünyanın tekil bölgesine çekilip, diğer insanlarla iletişime geçmeye çalışmayan bu özgürlük ancak ayrılma olarak kendini gerçekleştirir. Tutkulu ile her tür diyalog, her tür ilişki imkânsızdır. Dolayısıyla tutkulu, özgürlüklerin birleşmesini dileyen kişilerin gözüne yabancı gibi, engel gibi görünür. Sonsuz olmak isteyen özgürlüğün hareketi karşısında koyu bir direnç gösterir. Tutkulu, sadece durgun bir olgusalılık değildir. O da zorbalık yolundadır. İradesinin sadece kendisinden yayıldığını bilir, ama yine de ötekine bunu dayatacağını öne sürebilir. Bunun için kendisine kısmi bir nihilizm müsaadesi verir. Yalnızca tutkusunun nesnesi ona gerçek ve tam görünür. Kalan her şey ehemmiyetsizdir. İhanet etmek, öldürmek, şiddet uygulamak; neden olmasın? Zarar verdiğimiz şey asla *hiçbir şey* değildir. Tüm evren, varlığını bağladığı şeye ulaşmak için kullanılan bir imkânlar ve engeller bütünü olarak algılanır ancak.

Tutkulu, özgürlüğünü insanlara yöneltmeyince onları özgürlük olarak da tanımaz. İnsanlara şey muamelesi yapmakta tered-

düt etmez. Tutkusunun nesnesi bütün dünyayı ilgilendirirse, bu zorbalık bağınazlığa dönüşür. Tüm bağınaz hareketlerde bir parça da ciddilik bulunur. Bir nefret, korku veya inanç tutkusu içinde bazı insanlar tarafından uydurulan değerler, diğerleri tarafından verili gerçeklikler olarak düşünülür ve istenir. Ancak, ciddilik dünyasına her katılım, bastırılmış eğilimler ve kompleksler yoluyla yapıldığından temelinde tutku olmayan hiçbir ciddi bağınazlık yoktur. Böylece manik tutku da onu seçen için bir lanet teşkil eder. Diğer insanlar içinse özgürlükleri bölen ayırım biçimlerinden biridir. Mücadeleye ve baskıya yol açar. Varlığı diğer insanlardan uzakta arayan bir insanın arayışı onlara karşıdır ve aynı zamanda kendini kaybettiği bir arayıştır.

Ancak, bizzat tutkunun bağrında bir değişim belirebilir. Nesneyle olan bu mesafe, tutkuluyu tasalandırmaktadır. Boşu boşuna ortadan kaldırmak istemek yerine onu kabul etmelidir. O nesnenin açığa çıkarılışının şartıdır. O zaman birey, kendini eksik kıldığı varlıktan ayıran ıstırapta mutluluğu bulur.

Öyle ki, Matmazel de Lespinasse'ın¹ mektuplarında daimi bir, acıdan o acının kabullenilmesine geçiş vardır. Âşık kadın gözyaşlarını, cefasını betimler, ama bu bedbahtlığı sevdiğini söyler. Onun için bu, bir tür zevk kaynağıdır. Ayırım ile ötekinin öteki olarak görünmesini sevdiğini belirtir. Bütün fedakârlıklara layık görmeyi seçtiği bu yabancı varoluşu acısıyla dahi yüceltmek hoşuna gider. Öteki; ancak yabancı olarak, yasaklı olarak, özgür olarak öteki biçiminde açığa çıkar. Onu hakikaten sevmek, farklılığıyla ve kaçmasına yarayan özgürlüğüyle sevmektir. O zaman aşk tüm sahip olmalardan, tüm kafa karışıklıklarından vazgeçmektir. Olmadığımız o varlık, olsun diye varlıktan vaz-

1 Kültürel, sanatsal tartışmaların yapıldığı davetler düzenleyen ve yayımlanan mektupları ile yazar olarak tanınan Julie de Lespinasse (1732-1776) –çn.

geçeriz. Zaten böylesi bir cömertlik herhangi bir nesne uğruna yapılamaz. Safi bir şeyi özgürlüğü ve ayrımı ile sevemeyiz, çünkü o şey olumlu bir bağımsızlığa sahip değildir. Eğer bir insan keşfettiği toprağı ona sahip olmaya, bir tablo ya da heykeli maddi mevcudiyetlerine tercih ediyorsa, bu onları başka insanlara açılan imkânlar olarak gördüğündendir. Tutku, ancak amaçlanan varlık –şey veya insan– vasıtasıyla kendi varoluşunu başka varoluşlara, kendi-için’in koyuluğunda onu boğduğunu öne sürmeksizin, hasretmek ile otantik özgürlüğe dönüşür.

Görüyoruz ki, kendiyle sınırlanan hiçbir varoluş, geçerli bir şekilde kendini tamamlayamaz. Başkasının varoluşuna başvurur. Böyle bir bağımlılık düşüncesi ürkütür; ayrım, var olanların çeşitliliğı en kaygı verici sorunları ortaya çıkarır. Dünyadaki her türlü angajmanın risklerinin ve taşıdığı önüne geçilemez başarısızlık ihtimalinin bilincinde olan insanların, kendilerini dünya dışında gerçekleştirme iddiasında olduklarını düşünebiliriz. İnsanın dünyayı seyretmek ve düşünmek suretiyle bu dünyadan ayrılmasına, hatta onu yeniden yaratmasına müsaade vardır. Bazıları zamanın sonsuz akışıyla varoluşlarını inşa etmek yerine, onu ebedi yönüyle olumlayıp, mutlaklık olarak tamamlama yoluna giderler. Bu suretle durumlarının müphemliğinin üstesinden gelmeyi umarlar. Öyle ki, pek çok entelektüel kurtuluşunu ya eleştirel düşüncede ya yaratıcı bir faaliyette arar.

Gördük ki, her şey ciddiye alınamayacağından ciddi kendi kendini yadsımış olur. Kısmi bir nihilizme doğru kayar. Fakat nihilizm istikrarsızdır, olumluya dönmeye meyleder. Eleştirel düşünce ciddinin tüm yönlerine evrensel bir itirazda bulunduğunu ancak bunu safi olumsuzlamanın kaygısına gömülmeden yaptığını ileri sürer. Nesnel gerçeklik olacak, daha yüksek, evrensel, zamandan bağımsız bir değer ortaya koyar. Bununla doğru orantılı olarak da eleştiri, kendini tinin bağımsızlığı olarak olumlu surette tanımlar.

Değerlere itirazın olumsuz hareketini olumlu gerçeklikte sabitlerken, bütün tinlere özgü olan olumsuzluğu da olumlu mevcudiyet içinde sabitler. Böylece, kendisinin her türlü dünyevi eleştiriden kurtulduğunu sanır. Yol ile Kızılderili, Amerika ile Rusya, üretim ile özgürlük arasında seçim yapması gerekmez. Anlar, hükmeder ve tam hakikat adına her insan girişiminin açığa çıkardığı, ister istemez kısmi olan hakikatleri reddeder. Fakat müphemlik tam da tutumunun merkezindedir. Çünkü bağımsız tin, dünyadaki tekil durumuyla yine bir insandır ve nesnel hakikat olarak tanımladığı kendi seçiminin nesnesidir. Eleştirileri tekil insanlar dünyasına düşer. Sadece betimlemez, taraf tutar. Yargısının öznelliğini kabullenmezse, kaçınılmaz olarak ciddilik tuzağına düşer. Olduğunu iddia ettiği o bağımsız tin yerine, katılmamayı seçtiği bir davanın rezil uşağından başka bir şey olmaz.

Başka bir deyişle, sanatçı ve yazar varoluşun üstesinden gelmeye çabalarlar. Onu bir mutlaklık olarak gerçekleştirmeye kalkışır. Çabalarını sahih kılan, varlığa erişme amacında olmamalarıdır. Bu noktada bir mühendisten veya bir manikten ayrılırlar.

Sabitleyip sonsuzluğa geçirmeye çalıştıkları, varoluştur. Sözcük, çizgi, mermer dahi nesneyi namevcut olarak belirtir. Yalnızca sanat eserinde, varlık eksikliği olumluya geri döner. Zaman durur, net şekiller, tamamlanmış anlamlar belirir. Bu geri dönüşte varoluş kendini doğrular, kendi gerekçesini ortaya koyar. Kant'ın sanatı tanımlarken söylediği de budur: "Ereksiz bir ereklilik." Bu surette mutlak bir nesne oluşturduğundan yaratıcı artık kendini bizzat mutlak olarak kabul etmeye kalkar. Dünyayı gerekçelendirmiştir, dolayısıyla da kendini gerekçelendirmek için hiç kimseye ihtiyacı olmadığını düşünür. Ama gerçekte, yaratıcı çaba kendi kendini doğrulayan, varoluşa yönelik bir hareket olarak otantiktir. Sanatçının varlık olarak kendine eriştiğini sandığı noktada eser idole

dönüşürse, kendisini ciddinin evrenine hapsetmiş olur. Hegel'in "akıllı hayvanlar" ırkını tarif ederken uyardığı yanılsamaya düşer.

İnsan için bu dünyadan kaçmanın hiçbir yolu yoktur. Ahlaki olarak kendini gerçekleştirme işini –az önce uyardığımız engellere takılmadan– bu dünyada yapmalıdır. Özgürlük, değerini kendi oluşturduğu bir içerik aracılığıyla, kendi gerçekliğine doğru atılmasıdır. Bir amaç ancak, o amacı oluşturan ve ondan geçerek kendini gerçekleştirmek isteyen özgürlüğe dönüşle geçerli olur. Ancak bu istek, özgürlüğün hiçbir hedefin içinde boğulup gitmemesini ve bir hedefe odaklanmadan boşu boşuna dağılıp gitmemesini de içerir.

Özne, olmaya uğraşmamalıdır; ancak varlığın *olmasını* dilemelidir. Özgür olmayı istemekle varlığın *olmasını* istemek aynı şeydir, aynı tercihtir. İnsanın, dünyada bir mevcudiyet olarak kendine ilişkin yaptığı tercihtir. Ne özgür insanın, varlığı açığa çıkarmak için özgürlüğü istediği söylenebilir ne de özgürlük için varlığın açığa çıkarılışını istediği. Bunlar tek bir gerçekliğin iki yönüdür. Hangisini kabul edersek edelim, ikisi de her bir insanın diğer hepsiyle bağlantısını içerir.

Bu bağlantı herkese hemen kendini göstermez. Bir delikanlı özgür olmak ister, varlığı olmasını ister. Onu şevkle dünyaya fırlatan bu kendiliğinden cömertlik, genellikle bencillik dediğimiz şeyle bağdaşabilir. Genelde delikanlı ötekiyle ilişkisinden sadece ötekinin düşman gibi görüldüğü yönü kavrar. Zira, bir taraftan düşman olduğu da doğrudur. *İçsel Deneyim*'in önsözünde Georges Bataille, her bireyin Her Şey olmak istediğinin altını ısrarla çizer. Başka her insanda, özellikle de varoluşu kendini daha pırıltılı ortaya koyanlarda bir sınır görür, bir kendini cezalandırma görür. Hegel "Her bilinç ötekinin ölümünü takip eder," demiştir. Aslında, öteki her an benden tüm dünyayı çalmaktadır.

İlk tepki ondan nefret etmektir. Fakat bu nefret naiftir ve istek hemencecik kendini yalanlar. Ben gerçekten her şey olsaydım,

yanımda hiçbir şey olmazdı, dünya boş olurdu. Sahip olunacak hiçbir şey olmazdı ve ben kendim de bir hiç olurum. Eğer iyi niyetli ise delikanlı yakında anlayacaktır ki öteki dünyayı benden çalarken onu bana vermektedir de aynı zamanda. Çünkü bir şey bana, ancak onu benden çekip koparan hareket tarafından verilebilir. Varlık olsun istemek, onlar için ve onlar sayesinde dünyanın insani anlamlarla donatılacağı insanlar da olsun istemektir. Dünyayı sadece başka insanların ortaya koyduğu temel üzerinden ortaya koyabiliriz. Hiçbir proje, sadece diğer projelerle etkileşimi ile tanımlanmaz. Varlık “olmasını” sağlamak, varlık yoluyla öteki ile iletişim kurmaktır.

Özgürlük açık bir geleceği hedef almadan kendini ortaya koyamaz dediğimizde bu hakikat kendini başka bir biçimde bulur. Kendisi için belirlediği amaçlar hiçbir düşünmeyle aşılammalıdır, ama sadece başka insanların özgürlükleri onları bizim hayatımızın ötesine sürdürebilir. Bunu *Pyrrhus ve Cineas*’ta göstermeye çalıştım. Her insan öteki insanların özgürlüğüne ihtiyaç duyar ve bir anlamda, zorba bile olsa, bunu hep ister. Geriye tek kalan böyle bir isteğin sonuçlarını iyi niyetle kabullenmesidir.

Her birimizin olgusallığın saçmalığında sabitlenip kalmamızı yalnızca ötekinin özgürlüğü engeller. Hristiyan yaratılış efsanesine inanırsak, Tanrı bile bu konuda varoluşçu doktrinle aynı fikirdeydi. Çünkü faşistlik karşıtı bir rahibin sözlerine göre, “İnsana öyle saygısı vardı ki onu özgür yarattı.”

Varoluşçuluğu, Nietzsche gibi sadece güç isteğini yücelten bir tekbencilikle eş tutanların nasıl da yanıldıklarını –veya yalan söylediklerini– görüyoruz. Yaygın olduğu kadar yanlış da olan bu yoruma göre birey kendini, kendi değerlerinin yaratıcısı kabul edip seçerek değerlerini ötekine dayatma peşindedir. Bundan, yalnızlıklarına hapsolmuş karşıt iradeler çatışması çıkacaktır. Ancak gördük ki bunun tam aksine macera ruhu, tutku ve kibir

zorbalığa ve bu çatışmalara yol açtığı sürece varoluşçu ahlak onları kınar. Üstelik bunu soyut bir prensip uğruna yapmaz. Her projenin bir öznellikten çıktığı doğru olduğu gibi, o öznel hareketin bizzat öznelliğin ötesine geçişi teşkil ettiği de doğru olduğundan bunu yapar. İnsan, ancak başka insanların varoluşunda kendi varoluşunun gerekçesini bulabilir. Oysa böyle bir gerekçelendirmeye ihtiyacı vardır, ondan kaçamaz. Ahlak kaygısı insana dışarıdan gelmez. Kendi içinde şu kaygı hissettiren soruyu bulur: Neye yarar?

Yahut daha iyi ifade etmek gerekirse, bizzat kendisi bu acil sorgulama olur. Ancak kendinden kaçarak bu sorudan kaçabilir ve var olur olmaz da cevap verir. Belki, *kendisi* için ahlaklı olduğu ve böyle bir tutumun bencilce olduğu söylenebilir. Fakat bu anında kendi kendini imha eden suçlamanın yöneltilemeyeceği hiçbir ahlak yoktur. Çünkü nasıl olur da beni ilgilendirmeyen bir şey için tasalanabilirim? Ben başkalarını ilgilendiriyorum ve onlar da beni ilgilendiriyorlar. Parçalara ayrılamayacak bir hakikat tam da burada yatıyor. Ben ve öteki arasındaki ilişki, özne ile nesne arasındaki ilişki kadar birbirinden ayrılmazdır.

Aynı zamanda varoluşçuluğa sıkça yöneltilen şu diğer suçlamanın geldiğini görüyoruz: Angaje olsun istediği o özgürlüğe içini dolduracak bir şey sunamayan, şekilci bir doktrin olduğu. Özgür olmak istemek, aynı zamanda ötekilerin de özgür olmasını istemektir. Bu istek soyut bir formül değildir. Herkese gerçekleştirilecek somut eylemler önermektedir. Ancak başkaları ayırdır, hatta karşıttırlar ve iyi niyetli insan onlarla ilişkilerinde somut ve zor problemlerin baş gösterdiğini görür. Şimdi ahlaklılığın bu olumlu yönünü inceleyeceğiz.

III

1. Estetik Tutum

Demek ki her insanın diğeri insanlarla ilgisi olması gerekir. Bağlandığı dünya, insanlar dünyasıdır; bu dünyada her nesnenin içine insani anlamlar nüfuz etmiştir. Bu, konuşan bir dünyadır; talepleri, çağrılarını duyulur. Buradan da anlıyoruz ki bu dünya vasıtasıyla her birey özgürlüğüne somut bir içerik verebilir. Daha ilerideki bir açığa çıkarılma için dünyayı açığa çıkarması gerekir ve aynı hareketle, sayelerinde dünyanın anlam kazandığı insanları özgürleştirmeye çalışmalıdır. Ancak burada, bireysel ahlakın soyut anını incelerken daha önce karşılaştığımız itirazla yine karşılaşacağız. Eğer tüm insanlar özgür *iseler*, özgür olmayı *isteyemezler*. Dahası, şöyle de deniyor ki: İnsan öteki için de hiçbir şey isteyemez, çünkü öteki zaten her durumda özgürdür.

Buchenwald'da olduğu gibi Pasifik'in mavi adalarında da; gecekondularda olduğu gibi saraylarda da insanlar sürekli varlığı açığa çıkarma işini ifa ederler. Dünyada hep bir şeyler olur.

Varlığı belli bir mesafede tutma hareketinde kayıtsız bir sevinçle varlığın farklı suretlerini inceleyemez miyiz? Peki harekete geçmek için sebepleri nereden bulacağız? Hiçbir çözüm ötekinden ne daha iyi ne daha kötüdür.

Bu tutumu estetik olarak adlandırabiliriz, çünkü bu tutumu takınan kişi, dünyayla, kayıtsızca seyretmekten başka bir ilişkisi yokmuş gibi yapar. Zamanın dışında, insanlardan uzakta, ait olduğuna inanmadığı tarihin karşısına safi bir bakış gibi kurulur. Bu gayrişahsi bakış tüm durumları eşitler, onları ancak farklarının farksızlığından yakalar, tüm tercihleri saf dışı bırakır.

Böylece tarihi eser hayranı bir kişi, Atina'nın, Roma'nın, Bizans'ın doğuşuna ve çöküşüne aynı dingin tutkuyla eşlik eder. Turist, Kolezyum Arenası'nı, Siraküza'daki latifundiya'ları¹, kaplıcaları, sarayları, tapınakları, hapishaneleri ve kiliseleri aynı sakin merakla izler. Bu şeyler var olmuştur, bu onu tatmin etmeye yeter. Niye bugün var olanlar da tarafsız bir ilgiyle izlenmesin? Örneğin bu, büyüü ve düş kırıklığı yaratan bir geçmişin ezdiği pek çok İtalyan'da sıkça karşılaşılan bir tutumdur.

Şimdi bile onlara geçmiş bir gelecek gibi görünür. Topraklarında savaşlar, iç çatışmalar, işgaller, esaretler birbirini takip etti. Bu çalkantılı tarihin her anı bir sonrakiyle yalanlandı. Yine de, bu boş çalkantıların ortasında yüzyıllar boyunca el değmeden kalan ve bugün halen insanları büyüleyen kubbeler, heykeller, alçak kabartmalar, tablolar, saraylar belirdi. Floransalı bir entelektüelin, ülkesini ayağa kaldıran ve yitip giden yüzyıllardaki dalgalanmaların söndüğü gibi sönüp gidecek olan belirsiz, büyük hareketlere şüpheyile baktığını kolayca tahmin edebiliriz. Önemli olan, geçici olayları anlayıp onların arasından geçip solmayan bu güzelliği büyütebilmektir diye düşünür. 1940 ve bu yılı takip

1 Antik Roma'da kölelerin çalıştırıldığı büyük tarım arazileri –çn.

eden yıllarda pek çok Fransız da çareyi bu düşünme yönteminde aramıştır. Almanların Paris'e girdiğini öğrendiklerinde, "Tarihin bakış açısını benimsemeye çalışalım," diyorlardı. İşgal boyunca bazı entelektüeller, kendilerini ilgilendirmeyen zorunsuz olayları tarafsızlıkla izleyerek "karışıklıkların üstünde" olduklarını iddia etmişlerdir.

Ancak böylesi bir tutumun, cesaretin kaybolduğu kargaşa anlarında görüldüğü de hemen fark ediliyor.

Aslında bu içe kapanmadan, şimdinin hakikatini bir tür inkârdan öte bir şey değildir.

Geçmiş göz önüne alındığında bu *Eklektizm*¹ meşrudur. Atina, Sparta ve İskenderiye'ye göre biz artık aynı durumda değiliz. Seçme düşüncesinin dahi hiçbir anlamı yoktur. Fakat şimdiki zaman, tekrarlama ihtimali olan bir geçmiş değildir, seçme ve eylem zamanıdır. Şimdiyi bir proje aracılığıyla yaşamaktan kaçınamayız. Hep bir şeye doğru, geleceğe doğru atıldığımızdan sırf seyirlik bir proje yoktur. "Dışarıda" durmak da, kaçınılmaz surette içinde olduğumuz olayı yaşamamanın bir biçimidir. Fransız entelektüeller arasından tarih, şiir veya sanat adına dönemin dramına hükmediyor gibi yapanlar, isteseler de istemeseler de o dramın oyuncusu olmuşlar; işgalcinin oyununa az ya da çok açıktan katılmışlardır. Aynı şekilde, Floransa'nın mermerlerini, bronzlarını okşamakla meşgul İtalyan estet² de hareketsizliğiyle dahi ülkesinin hayatında siyasi bir rol oynuyordur. Her şeyin aynı zamanda seyirlik bir nesne de olabileceğini öne sürerek olan her şeyi haklı gösteremeyiz. Çünkü insan asla seyretmez, yapar!

Sanatçı için, yazar için problem çok daha sivri uçlu ve aynı zamanda muğlak bir surette ortaya çıkar. Çünkü salt bir seyir

1 Seçmecilik: Farklı sanat ve felsefe akımlarından değişik kavramları alıp birleştirilerek kullanma –çn.

2 Sanatsal ürünler arasında güzeli en üstün, en yüce değer sayan kişi –çn.

adına değil, belirli bir proje için insanlık hallerinin farksız olduğu öne sürülür.

Sanatçı, sanat eserine o eserin malzemesi diye açıkladığı bir verilmişlik yansıtır. Katliam da maskaralık da olsa tüm verilmişlikler bu şekilde kurtarılabilir. Bu estetik gerekçelendirme bazen öylesine parıltılıdır ki yapanın niyetini ele verir. Bize çocuk zindanlarının kendisinde uyandırdığı dehşeti anlatmak isteyen yazar öyle güzel bir kitap yazmayı başarır ki anlatımıyla, stiliyle, resimleriyle kitap bizi büyüler ve zindanların dehşetini unuttur, hatta o dehşeti takdir etmeye bile başlarız. Ölüm, sefalet, adaletsizlik bizim keyfimiz için görünüm değiştirebiliyorsa ölümün, sefaletin, adaletsizliğin olmasında bir kötülük yok diye düşünmeye eğilim göstermez miyiz?

Ancak burada da bugünü geçmişle karıştırmamak gerek. Geçmiş nezdinde hiçbir eylem artık mümkün değildir. Savaş, veba, skandal, ihanet meydana gelmiştir ve bizim bunların olmasını engelleyecek hiçbir imkânımız yoktur. Biz olmaksızın cellat cellat oldu, kurban makus kaderinin kurbanı oldu. Tek yapabileceğimiz onların hikâyelerinin varlığın meçhul karanlığında kaybolup gitmesini engellemek, onları açığa çıkarıp insanlık mirasına katmak, onu erekliliğini kendi içinde taşıyan estetik varoluş seviyesine yükseltmektir. Ama öncelikle bunların gerçekleşmesi gerekir.

Tarih skandal, isyan, suç, kurban etmekten oluştu. Sonra biz, sırf öncelikle bir görünüm sunduğu için onu kurtarmaya çalışabildik. Bugünün de varoluşu içinde doğrulanmadan önce var olması gerekir. Sadece angajman ve saf tutma olarak var olur. Ta en başından dünyayı ifşa edilecek bir nesne olarak kabul etseydik, bu surette kurtarılmış olduğunu düşünseydik, her şey bize çoktan doğrulanmış görüldüğünden reddedilecek hiçbir yanı olmasaydı söyleyecek bir şey de kalmazdı. Zira dünyada hiçbir şekil belirmezdi. Dünya ancak reddetmeyle, arzuyla, nefret ve aşkla açığa çıkarılır. Sanatçının ifade edeceği bir dünyasının olması

için öncelikle sanatçının ezilen yahut baskı yapan, cefakâr yahut isyankâr olarak; insanlar arasından bir insan olarak o dünyada bulunması gerekir. İşte o zaman varoluşunun merkezinde tüm insanların ortak talebini bulur. Kendi içinde ve evrensel olarak özgürlüğü istemesi gerekir; onu ele geçirmeye kalkışması gerekir. Bu projenin ışığında durumlar hiyerarşik olarak sıralanır ve harekete geçme nedenleri ortaya çıkar.

2. Özgürlük ve Özgürleşme

Varoluşçuluğa yöneltilen en temel eleştirilerden biri özgürlük isteği ilkesinin boş bir söylem olduğu ve eyleme ilişkin somut hiçbir içeriğinin bulunmadığıdır.

Ancak özgürlük sözcüğünün somut anlamının içi boşaltılmaya başladı. Daha önce de gördüğümüz gibi, özgürlük ancak dünyada angaje olarak gerçekleşir. Öyle ki, insanın özgürlüğe yönelik projesi belirli tutumlarda ete kemiğe bürünür.

Özgürlük istemek ile varlığı açığa çıkarmak istemek tamamiyle aynı ve tek bir tercihtir. Bu yolla özgürlüğün, hiç durmadan kendini aşan bir devinimle varlığı varoluşa geçiren olumlu ve yapıcı ilerleyişi anlamını bulur. Bilim, teknik, sanat ve felsefe varoluşun varlık üzerindeki sonsuz zaferleridir. Ancak kendilerini zafer olarak kabul ettiklerinde asıl suretlerine bürünürler. İlerleme sözcüğü, bu kabullenmenin ışığında hakiki anlamını bulur. Mutlak bilgi, insanoğlunun mutluluğu veya güzelliğin mükemmelliği gibi sabitlenmiş bir terime yaklaşmak değildir söz konusu olan. Öyle olsa, insani her çaba başarısızlığa mahkûm olurdu. Zira, her adımda ufuk çizgisi bir adım daha uzaklaşır. İnsan için söz konusu olan, varoluşunun genişlemesini devam ettirip asıl bu çabayı mutlak olarak almaktır.

Bilim, ciddiliğin baş döndürücülüğüne teslim olarak insana ulaştığını, onu fethedip ona sahip olduğunu iddia ettiğinde kendini başarısızlığa mahkûm eder.

Ama verilmişliğin içinde, kendisini her keşifte o şeyle bütünleşmeyi değil de yeni keşifler ihtimalini hedefleyen özgür bir düşünce girişimi olarak kabul ederse, işte o vakit zihnin tasarladığı şey özgürlüğünün somut başarısıdır. Bazen teknikte bilimin tarafsız bir sağlamasının arandığı iddia edilir ama genelde matematikçi matematiğin, fizikçi fiziğin derdindedir, bunların uygulamasının değil. Zaten, tekniğin kendisinin de tarafsız bir sağlaması yapılmış değildir. Teknik eğer, gerçekleşmesini sağlayacağı zaman ve işten tasarrufu, erişilmesini sağlayacağı konfor ve lüks seviyesini mutlak hedefler olarak belirlerse, yararsız ve saçma görünür; çünkü kazanılan zaman bir ambara yığılamayacağından, ancak harcanarak var olabilen varoluştan tasarruf etmeyi istemek çelişkilidir. Hem elimizde uçakların, makinelerin, telefonların, kablosuz iletişimin bugünün insanını geçmiştekilerden daha mutlu kılmadığını gösterme imkânımız da var. Ama aslında söz konusu olan insanlara zaman veya mutluluk vermek, yaşamın devinimini durdurmak değil, onu gerçekleştirmektir. Teknik, varoluşun bünyesinde taşıdığı bu boşluğu doldurduğunu iddia ederse kökten başarısız olur.

Ancak, varlığın sunduğu güvenli alanda dinlenmeyi arzulamaktan oldukça uzak olan varoluşun, teknik aracılığıyla kendini aşarak ileriye atıldığı ve bunu daha da ileri atılmak için yaptığı kabul edilip, tekniğin hedefinin nesneyi araca dönüştürerek varlığı sonsuz kez açığa çıkarıp insanoğlu için hep yeni imkânlar yaratmak olduğu kabul edilirse, teknik her türlü eleştiriden muaf olur. Sanata gelince, idoller yarattığını iddia etmemesi gerektiğini daha önce söylemiştik. Varoluşu, insanoğluna var olma nedeni olarak göstermelidir. Tam da bu sebeptendir ki insanoğlunu

dünyadan koparıp kaderini gökteki İdealar'a bağlamak isteyen Platon şairleri kınarken, onun aksine hümanizmin tamamı onları defne yapraklarıyla taçlandırmıştır. Sanat, geçici olanı mutlak olarak gösterir; geçici varoluş yüzyılları aşarak süregeldiğine göre, sanat da yüzyıllar boyunca hiç bitmeyecek ifşasına devam etmelidir. Dolayısıyla, insanın yapıcı faaliyetleri ancak özgürlüğe doğru bir hareket olarak kabul edildiklerinde geçerli bir anlam kazanır ve karşılığında da böyle bir hareketin somut olduğu görülür: Keşifler, buluşlar, sanayi, kültür, tablolar, kitaplar dünyayı somut biçimde doldurup insanoğluna somut imkânlar verir.

İnsanların özgürlüğün bu kendi kendine serbest genişlemesinden başka bir kullanımını bilmeyecekleri bir gelecek hayal etmeye belki müsaade olunur: Herkes için yapıcı bir faaliyet mümkün olabilir ve her bir kişi projeleri aracılığıyla kendi geleceğine olumlu bir biçimde odaklanabilir.

Fakat bugünkü hal şudur ki, yaşamlarını ancak olumsuz bir eylemle gerekçelendirebilen insanlar vardır. Daha önce gördük: Her insan kendini aşar. Fakat bazen hedeflerinden koparıldığı için bu aşkınlığın gereksiz yere kendine geri dönmeye mahkûm olduğu olur. İşte bu noktada bir baskı durumu ortaya çıkar. Böylesi bir durum hiçbir zaman doğal değildir. İnsan, şeylerin baskısına uğramaz. Öyle ki, insan taşları döven saf bir çocuk veya denizi kırbaçlayan şaşkın bir prens olmadığı takdirde şeyler karşısında isyan etmez. Sadece başka insanlara karşı isyan eder. Havanın güvercinin uçuşunu desteklediği gibi, şeyin direnci insanın eylemini destekler. O şeyin içinden geçerek ileri atılırken insan o şeyi engel addetmeyi kabul eder. Başarısızlık riskini kabul ederken o başarısızlıkta özgürlüğünün inkârını görmez. Kâşif hedefine varamadan gerilemek zorunda kalabileceğini, bilgin şu ya da bu fenomenin kendisi için muğlak kalabileceğini, teknisyen denemesinin sonuç vermeyebileceğini bilir. Bu geri çekilmeler,

bu hatalar yine de dünyanın açığa çıkarılma biçimidir. Maddi bir engel hakikaten de bir girişime acımasızca meydan okuyabilir. Su baskınları, depremler, çekirgeler, salgınlar, veba felakettir. Fakat burada stoacılığın bir hakikati yatar:

İnsan bu talihsizlikleri kabul etmelidir ve hiçbir şey için asla kendinden ödün vermemesi gerektiğinden, herhangi şeyin tahrip olması onun için toptan bir yıkım olmayacaktır. Ölümü bile kötü değildir, çünkü ancak ölümlü olması dolayısıyla insandır. Ölümü yaşamının doğal sonu, her canlı teşebbüsün içerdiği risk olarak kabul etmelidir. İnsanın düşmanı yalnızca insan olabilir. İnsanın eylemlerinin ve hayatının anlamını ancak bir insan çalabilir, çünkü bu anlamı varoluşunda doğrulama, tam da özgürlük olarak tanıma işi de ancak insanın kendine düşer. Bu noktada stoacıların “bize bağlı olmayan şeyler” ile “bize bağlı olan şeyler” ayrımının yetersizliği belli olur. Zira, “biz” denen sürüdür, birey değildir. Herkes diğerlerine bağlıdır ve başkaları yüzünden benim başıma gelenler anlamı bakımından bana bağlıdır. Savaşa, işgale maruz kalmak depreme maruz kalmak gibi değildir. Yanında ya da karşısında saf tutmak gerekir ve bu taraf tutma ile yabancı iradeler müttefik veya düşmana dönüşür. Baskının mümkün olması ve cüretkâr olması bu birbirine bağımlılık ile açıklanır. Gördük ki özgürlüğüm kendini gerçekleştirmek için önü açık bir gelecek talep eder. Bana geleceği açan öteki insanlardır. Yarının dünyasını inşa ederek benim geleceğime anlam veren de onlardır.

Fakat bu inşa hareketine katılmama müsaade etmek yerine, beni aşkınlığımı boşu boşuna tüketmek zorunda bırakırlarsa; elde ettikleri ve yeni fetihlerin başlangıç noktasını oluşturacak seviyenin altında tutarlarsa işte o zaman beni gelecekten koparıp “şey”e dönüştürmüş olurlar. Hayat hem sürüp gitmeye hem kendini ötesine geçmeye uğraşır. Sadece olduğu gibi kalırsa yaşamak ölmekten ibaret olur ve insan varoluşu saçma sapan bir bitkiden ayırt

edilemez. Bir yaşam, ancak sürüp gitmek için harcadığı çaba öteye geçişinin parçası haline gelmişse ve bu öteye geçişin, öznenin kendine koyduğu sınırlardan başka sınırı yoksa kendini gerekçelendirebilir. Baskı, dünyayı iki kalana böler. İnsanlığı olduğu yerden ileri atarak inşa edenler ile sırf topluluğu canlı tutmak için umutsuzca ayak sürümeye mahkûm olanlar. Hayatları salt mekanik hareketlerin tekrarlanmasından ibaret olup boş zamanlarında yaptıkları faaliyetler güçlerini toparlamaya ancak yeter. Baskı uygulayan, onların aşkınlığından beslenir ve özgür bir tanıma ile aşkınlıklarını sürdürmeyi reddeder. Ezilenin tek bir seçeneği kalmıştır. Onu dışlamaya kalkan bu insanlığın ahengini inkâr etmek; zalimlere karşı isyan ederek insan olduğunu, özgür olduğunu kanıtlamak. Bu isyanı önlemek için baskının hinliklerinden biri doğal bir hal kisvesine bürünmek olacaktır. Çünkü gerçekten de doğaya isyan edilmez.

Muhafazakâr biri proletaryanın ezilmediğini kanıtlamaya kalktığında zenginliklerin halihazırdaki dağılımının doğal bir durum olduğunu, dolayısıyla bunu reddetmenin bir yolu olmadığını söyler. *Çalma* sözcüğü zaten bir yandan bu tür sömürüye izin veren toplumsal teamülleri varsaydığından, işçinin emeğinin ürününün *çalışmasının* söz konusu olmadığını kanıtlamak şüphesiz işine de gelmektedir. Fakat devrimcinin bu sözcükle belirtmek istediği halihazırdaki rejimin insani bir olgu olduğudur. Böyle olduğundan da reddedilmelidir. Bu kez de bu reddediş, baskı uygulayanın tek başına atıldığını ileri sürdüğü gelecekte beklenmesini keser. Onun yerini başka bir gelecek alır, devrimin geleceği. Mücadele sözcüklerden ya da ideolojilerden oluşmaz, gerçektir, somuttur. Zaferi şu değil de bu gelecek kazanırsa, ezilen, olumlu ve açık bir özgürlük olarak kendini gerçekleştirmiş olacaktır. Bir engele, bir şeye dönüşen baskıcı olacaktır.

Demek ki verilmişliği aşmanın iki yöntemi vardır: Yolculuğa çıkmakla hapisten kaçmak çok farklı şeylerdir. Her iki durumda da

verilmişlik kendi öteye geçişi içinde mevcuttur. Fakat bir durumda kabul edilen iken diğer durumda reddedilen olarak mevcuttur. Bu da çok köklü bir fark yaratır. Hegel bu iki hareketi, müphem “aufheben” sözcüğü içinde karıştırmıştır. Başarısızlığı ve ölümü yadsıyan bir iyimserliğin tamamı bu müphemlik üzerine kurulur.

Dünyanın geleceğine daimi ve ahenkli bir gelişim olarak bakmayı sağlayan budur. Bu kafa karışıklığı hem kaynak hem sonuçtur; Marx'ın hem Hegel'e eleştiri olarak yönelttiği hem gerçekçi bir sertlikle karşı çıktığı idealist, ağzı kalabalık gevşekliğin mükemmel özetidir. İsyen, dünyanın ahenkli gelişimiyle bağdaşmaz. O bağdaşmak değil, dünyanın ortasında patlayarak devamlılığını kırmak ister. Marx'ın, proletaryanın tutumunu olumlu değil, olumsuz yönden nitelemesi tesadüf değildir. Proletaryayı ne kendi kendini olumlama ne de sınıfsız bir toplum yaratmaya çalışır olarak göstermez. Öncelikle sınıf olarak kendini ortadan kaldırmaya girişir diye sunar. Zaten tam da olumsuzdan başka çıkar yolu olmadığından bu durumun ortadan kaldırılması gerekir.

Bu ortadan kaldırma işi herkesin, Marx'ın bizzat söylediği gibi ezilen kadar ezenin de ilgisini çeker. Zira tüm insanların özgür olmasına her ikisinin de ihtiyacı vardır. Kölenin esaretini bilmediği ve özgürlüğünün tohumunun ona dışarıdan getirilmesinin gerektiği durumlar vardır. Boyun eğiyor olması kendisine karşı yapılan zorbalığı haklı çıkarmaya yetmez. Durumu insanlarca dayatılmış değil de, doğrudan doğa veya Tanrılar gibi isyan etmenin anlamsız olduğu güçler tarafından verilmiş sanacağı şekilde kandırmayı başarmışsak, köle boyun eğen.

Yani özgürlüğünden vazgeçtiğinden değil, başka türlüünü hayal bile edemediğinden durumunu kabulleniyordur. Cehaletinin onu hapsettiği dünya içinde, örneğin arkadaşlarıyla ilişkilerinde, ahlaklı ve özgür bir adam olarak yaşayabilir. Bundan

muhafazakârın çıkaracağı sav, bu huzurun bozulmaması gerektiği olacaktır. Ne halka eğitim ne de sömürgelerdeki yerlilere konfor verilmelidir. “Elebaşlarını” susturmalıdır. Maurras’ın eski bir masalı da bunu söyler: Uyuyanı uyandırmamak gerekir, çünkü mutsuzluğa uyanacaktır. Elbette özgürlük bahanesiyle insanları kendi seçmedikleri, kontrol edemedikleri yeni bir dünyaya iradeleri dışına atmak değildir söz konusu olan. Özgürlükleri karşısında ne yapacaklarını bilemez halde ağlayarak eski efendilerini geri isteyen yaşlı, siyahi köleleri kendilerini yenenlere göstermek Karolina’daki kölelik yanlılarının işlerine gelmiştir. Bu sahte özgürleşmeler –bazı durumlarda kaçınılmaz olsa da– kara talihin yeni bir oyunumuşçasına mağdurlarının belini bükür. Yapılması gereken, cahil köleye durumunu isyanla aşma imkânını sağlamak, yani cehaletini gidermektir.

Biliyoruz ki 19. yüzyıl sosyalistlerinin derdi proletaryada kesinlikle sınıf bilinci oluşturmaktı. Örneğin Flora Tristan’ın yaşamında bunun ne denli nankör bir iş olduğu görülür. İşçiler için istediklerini önce onların katılımı olmaksızın istemesi gerekiyordu. Fakat işçiyi ya da yerliyi “koca bir çocuk” olarak gören ve çocuk iradesini ele geçirmekte tereddüt etmeyen muhafazakâr “Hangi hakla başkası için bir şey isteyebiliriz?” diye sorar. Gerçekten de dışarıdan biri olarak bizim olmayan bir kadere müdahale etmekten daha keyfi bir davranış olamaz, hayır işlerinin –toplumsal yardımlaşma anlamındaki– ayıplarından biri de budur. Dışarıdan hayır dağıtanın keyfine göre yapılır ve nesnesinden kopuktur. Ancak, özgürlük davası benden çok öteki’ne ait değildir. Evrensel düzeyde insanidir. Köle esaretinin bilincine varsın istiyorsam bu bir yandan ben zulmeden olmayayım diyedir –zira her geri durma suç ortağı olmaktır ve buradaki suç ortaklığı zalimlik etmektir– bir yandan da özgürleşen kölenin önünde ve onun aracılığıyla tüm insanlar için yeni imkânlar açılsın diyedir.

Varoluşu istemek, dünyayı açığa çıkarmayı istemek, insanların özgür olmasını istemek hepsi tek bir istektir.

Zaten ezen, ezilenin olumlu biçimde baskıyı istediğini ileri sürüyorsa yalan söylüyordur.

Sadece baskıyı istememekten kaçınıyordur, çünkü reddetmenin mümkün olduğunu bile bilmiyordur. Harici bir eylemin tek sunabileceği, ezileni özgürlüğünün mevcudiyetiyle yüz yüze getirmektir. O zaman olumlu biçimde, özgürce karar verir. Baskıya karşı bir karar alır ve işte o vakit özgürleşme hareketi gerçekten başlamış olur. Özgürlük davası herkesin davasıysa da, özgürleşmenin aciliyeti herkes için aynı değildir. Marx, “Özgürlük, sadece ezilene acilen gerekli görünür,” derken haklıydı. Biz, kendi açımızdan fiilen bir aciliyeti olduğunu düşünmüyoruz, ancak bunun ahlaki bir gereklilik olduğuna inanıyoruz. Ezilen, insani özgürlüğünü ancak isyanla gerçekleştirebilir. Çünkü isyan ettiği durumun özelliği kendisine her tür olumlu gelişmeyi yasaklıyor olmasıdır. Ancak toplumsal ve siyasi mücadelede aşkınlığı sonsuza doğru kendi ötesine geçer. Ve tabii proletarya diğer insanlardan doğal olarak daha ahlaklı değildir. Özgürlüğünden kaçabilir, onu ortadan kaldırabilir, arzuları olmadan ot gibi yaşayabilir, insani olmayan bir efsaneye kendini adayabilir. “Aydınlanmış” kapitalizmin hinliği, aşkınlığını mekanik işlerin çekip yuttuğu fabrikadan çıktığında içinde kendini kaybetmeyi becereceği eğlenceler sunmak suretiyle ona otantik kendini gerekçelendirme derdini unutturmasındadır.

Amerikan patronların işçiyi spor, “ıvır zıvır aletler”, otomobil ve buzdolabı tuzağına düşürmesi bu kategoriye girer. Ancak ihanet etme eğilimi ayrıcalıklı sınıflara mensup olanlara göre daha azdır, çünkü tutkularının doyurulması, macera zevki gibi toplumsal ciddiye tatmin eden unsurlar işçiye yasaklanmıştır. Özellikle de, burjuva ve entelektüelin baskıya karşı mücadeleye destek

verme imkânlarının yanı sıra özgürlüklerini olumlu biçimde kullanmaları imkânı da vardır. Yani geleceklerinin önü kesilmemiştir. Örneğin, “devrim sonrası” edebiyat yaptığını yazarken Ponge’un bahsettiği budur. Bilgin ve teknisyen gibi yazar da, eğer hiçbir yerde özgürlük zincire vurulmasaydı tüm insanların eseri olması gereken dünyanın yeniden yaratılması işini devrim tamamlanmadan önce gerçekleştirebilir. Gelecek hakkında öngörülerde bulunmak hoş karşılsa da karşılanmasa da, herkesin özgürlüğü gerçekleşmedikçe insanlar özgürlüklerinin olumlu kullanımından vazgeçmek durumunda kalsalar ya da aksine her türlü insan başarısı insan davasına hizmet etse de bizzat devrimci siyasetin de tereddüt ettiği bir husustur bu. SSCB’nin içinde dahi, geleceğin inşa edilmesi ile mevcut mücadele arasındaki ilişki, zamana ve duruma göre çok çeşitli şekillerde tanımlanmakta gibi görünüyor.

Bu, aynı zamanda her bireyin özgürce kendi çözümünü üretmesi gereken bir husustur. Ancak şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki ezilen, mücadeleye onunla birlikte köleliğini reddeden ancak o köleliğe kendisi maruz kalmayandan daha çok bağlanmıştır. Ancak, öte yandan bu mücadele her insanı öyle derinden ilgilendirir ki taraf tutmadan ahlaki olarak kendini gerçekleştiremez.

Bugün zulmün pek çok yüzü olduğundan sorun pratikte karmaşık hale geliyor. Arap fellah¹ hem şeyhler hem de Fransız veya İngiliz yönetimi tarafından eziliyor. İki düşmandan hangisiyle savaşmalıdır? Fransız proletaryasının çıkarı, kolonize edilmiş yerlininkiyle aynı değildir. Hangisine hizmet etmeli, sorusundaki sorun ahlaki olmaktan önce siyasidir. Her türlü baskının ortadan kaldırılması sonucuna varmak gerekir. Herkes, mücadelesini

1 Mısır ve Ortadoğu’da küçük toprak sahibi çiftçi için kullanılan Arapça sözcük –çn.

başkalarınıninkiyle bağlantılı olarak ve genel gayeye katarak yürütmelidir. Hangi emre uymalı? Hangi taktiği benimsemeli? Bu, fırsat ve etkililik meselesidir. Herkesin kendi tekil durumuna da bağlıdır. Bir davanın başarısı, daha acil savunulması gereken bir başka davaya bağlıysa, insan davasını geçici olarak feda etmek durumunda kalabilir. Aksine, ne pahasına olursa olsun razı gelmeyeceğimiz bir durum karşısında, isyan gerilimini canlı tutmak gerektiğine hükmettiğimiz de olabilir.

Savaş halindeki Amerika, siyahi liderlerden kamu yararı için taleplerinden vazgeçmelerini istediğinde Richard Wright, savaşta dahi olsalar davanın savunulması gerektiğine kanaat getirerek bu taleplerini reddetmiştir. Her durumda ahlakın gerektirdiği şudur ki, mücadele edenin kendine belirlediği hedef onu ciddilik ya da tutku bağnazlığına düşürecek derecede gözlerini kör etmemelidir. Hizmet ettiği dava, kendi içine kapanarak yeni bir ayırım unsuru oluşturmamalıdır. Kendi davası aracılığıyla evrensel özgürlük davasına hizmet etmenin yollarını aramalıdır.

Zorba buna hemen itiraz edecektir. “Özgürlük bahanesiyle” diyecektir, “şimdi de siz beni eziyorsunuz, beni *özgürlüğümden* mahrum ediyorsunuz.” Bu, Güneyli köle efendilerinin köleliği kaldırma yanlılarına karşı öne sürdüğü savdır. Biliyoruz ki, soyut bir demokrasi ilkesi Yankiler’in içlerine öyle işlemiştir ki Güneyli Çiftlik Sahiplerinin köle sahibi olma haklarını reddetme hakkını kendilerinde görmediler. Amerikan İç Savaşı biçimsel bir bahaneden patlamıştır. Böylesi bir haklara saygı kumkumalığı insanı gülümsetir. Ancak bugün dahi Amerika, Güney eyaletlerdeki beyazlara siyahileri linç etme özgürlüğünü üstü az ya da çok örtülü bir biçimde tanıyor. PRL’nin¹ gazete sayfalarını masumca

1 Cumhuriyetçi Özgürlük Partisi: 1945-1951 yıllarında açık olan, sağcı, liberal bir Fransız siyasi partisi –çn.

kaplayan ve tüm muhafazakâr yapılarda az ya da çok incelikle görülen de aynı yanıltmacadır.

Bir parti, yönetici sınıflara özgürlüklerini savunma vaadinde bulunduğunda, tam olarak bunun anlamı, işçi sınıfını sömürme özgürlüğünü onlar için üstlendiğidir. Böyle bir hak talebinin bu kadar rahatsız edici oluşu soyut bir hakkaniyet adına değildir. Fakat, burada kendini kandırma ile gizlenmiş bir çelişki saklıdır. Çünkü özgürlük, ancak ötekinin özgürlüğünden geçen sonsuz bir hareket olmak isteyerek sahih olarak kendini ortaya koyar. Kendi içine kapanır kapanmaz, kendine yeğ tuttuğu birtakım nesneler uğruna kendini inkâr eder. PRL'nin hangi özgürlükleri savunduğunu biliyoruz. Savunduğu mülkiyet ve tasarruf hakkıdır; sermaye, refah ve ahlaki güvenliktir. Özgürlüğe ancak özgürlüğü hedefliyorsa saygı duymalıyız; kendini kaybettiğinde, kaçtığında, geri çekildiğinde değil. Tek yaptığı, özgürlükleri inkâr etmeye uğraşmak olan bir özgürlük inkâr edilmelidir. Ötekinin özgürlüğünü tanımanın benim kendi özgürlüğümü sınırlandırdığı doğru değildir. Özgür olmak saçma sapan şeyler yapma gücüne sahip olmak değildir. Açık bir geleceğe doğru verili olanın ötesine geçebilmektir. Ötekinin özgürlük olarak varoluşu benim durumumu belirler ve hatta benim kendi özgürlüğümün şartıdır. Ben hapse atılıyorsam zorbalığa uğruyorum demektir, komşumu hapse atmam engelleniyorsa değil.

Esasen, zorbanın kendisi de bu yanıltmacanın farkında mıdır? Oradan yardım almaya pek cüret edemez. Zorbalık yapma özgürlüğünü tüm çıplaklığıyla talep etmekten ziyade kendini bazı değerlerin gönüllü savunucusu olarak sunar. Kendi adına mücadele etmez. Devam ettirmek istediği durumu nesnel bir biçimde gerçekleştiren medeniyet adına, kurumlar, anıtlar, erdemler adına eder. Bu şeylerin hepsini güzel ve iyi ilan eder. Değerleri henüz kazanılmamış belirsiz bir geleceğin karşısın-

da varlığın donuk saygınlığına bürünmüş bir geçmişi savunur. “Muhafazakâr” etiketinin ifade ettiği de işte budur. Bazılarının bir müzenin ya da madalya koleksiyonunun muhafızı olması gibi bazıları da kendilerini verili dünyanın muhafızı¹ yaparlar. Her tür değişimin getireceği fedakârlıkların altını çizerek, henüz olmayan ile daha önceden olmuş arasında ikincisini seçerler.

Elbette ki geçmişin geleceğe doğru öteye geçişi her zaman fedakârlık gerektirir. Eski bir mahalleyi, harabesi üzerine yeni evler yapmak için yıkarak diyalektik surette muhafaza edildiğini ileri sürmek sadece bir kelime oyunudur. Hiçbir diyalektik eski Marsilya limanını canlandıramaz. Ötesine geçilmemiş geçmiş, etiyile kemiğiyle mevcudiyetiyle tamamen silinir.

İnatçı bir iyimserliğin tek iddia edebileceği, bu özel ve sabitlenip kalmış biçiminde geçmişin bizi ilgilendirmedeği ve onu feda ederek hiçbir şey feda etmediğimizdir. Öyle ki, pek çok devrimci geçmişe her türlü bağlılığı reddetmeyi, anıtlar ve gelecekleri hor gören sözler savurmayı sağlıklı bulur. “Biz burada ne yapıyoruz? Zaman kaybediyoruz...” diyordu Pompei’nin bir sokağında sabırsızlıkla tepinen solcu bir gazeteci. Bu tutum kendiliğinden doğrulanır. Geçmişe yüz çevirelim, ne şimdi de ne gelecekte izi kalmasın. Ortaçağ insanları antikçağı öyle bir unutmışlardı ki, artık aralarından hiçbiri antikçağı bilmek istemiyordu. Yunanca ve Latince olmadan, katedraller ve tarih olmadan yaşayabiliriz. Evet, ama olmasa da yaşayabileceğimiz daha pek çok şey var. İnsanın yöneldiği şey, kendini indirgemek değil, gücünü artırmaktır. Geçmiş olgusallığın karanlığına terk etmek, dünyayı tenhalaştırmanın bir yoludur. Ben, geçmişteki insanların çabalarına fazla kayıtsız bir hümanistlikten çekinirim.

1 Fransızcada “conservateur” sözcüğü hem muhafazakâr hem de muhafız (koruma görevlisi) anlamına gelir –çn.

Atalarımızın gerçekleştirdiği varlığın açığa çıkarılışları bizi hiç mi hiç ilgilendirmiyorsa, bugün devam etmekte olanıyla bu kadar ilgili olmak, gelecekte gerçekleşecekleri yana yakıla istemek niye? İnsanın hükmünü göstermek, gelecekte olduğu gibi geçmişte de insanı tanımaktır. Rönesans hümanistleri, geçmişe köklerini dayamanın özgürleşme hareketi getirebileceğinin acil durumda hazır bekleyen örnekleridirler.

Şüphesiz, Yunanca ve Latince öğrenimi her dönemde bu kadar güce sahip değildir. Fakat bir geçmişe sahip olmak her halükârda insanlık durumunun bir parçasıdır. Ardımızdaki dünya çırılçıplak olsaydı, önümüzde kasvetli bir çölden başka bir şey göremezdik. Geçmişe angaje olmuş o özgürlüğü, canlı projelerimiz aracılığıyla kendi hesabımıza kaydedip bugünün dünyasıyla bütünleştirmeye çalışmak gerekir.

Ancak bir yandan da biliriz ki, geçmiş bizi ilgilendiriyorsa bu ham bir verilmişlik olarak değildir, insani bir anlamı olduğu içindir. Bu anlam sadece geçmişin mirasını reddeden bir proje tarafından tanınabiliyorsa o halde o miras reddedilmelidir. Sırf insan özgürlüğü onun vasıtasıyla ifade edildiği için değerli olan bir verilmişliği, insana karşı savunmak saçma olur. Geçmişe saygının, başka hiçbir yerde olmadığı kadar sistemin içinde abideleştiği bir ülke var: Bugünün Portekiz'i. Fakat bu, insanın kasten hor görülmesi pahasına oluyor. Salazar, harabelerin yükseldiği tepelelerin üstüne, büyük masraflarla göz alıcı şatolar yaptırdı. Obidos'ta da doğumevi için ayrılan kredileri bu restorasyon çalışmalarına tahsis etmekte sakınca görmedi. Sonuçta doğumevi kapatılmak zorunda kaldı. Coimbra yakınlarında, çocuklar için kamp yapılması gereken köyde değişik tiplerde, eski Portekiz evlerinin küçük ölçekli modellerini yaptırmak için o kadar çok para harcadı ki, devasa köyde anca dört çocuk konaklayabildi. Her yerde folklorik danslar, şarkılar, yerel şöenler, eski yöresel kıyafetlerin

giyilmesi teşvik ediliyor ama asla bir tane okul açılmıyor. Şey değerini ancak İnsan'dan alabilecek olduğu halde, burada Şey'i İnsan'a yeğ tutan seçimin saçmalığını en uç haliyle görebiliyoruz. Danslar, şarkılar, bölgesel kıyafetler dokunaklı olabilir çünkü geçmişte zorlu şartlarda yaşayan köylüler için bu buluşlar onlar için mümkün olan yegâne başarıları temsil ediyordu. Bu yaratımlarla kölelikvari işlerinden sıyrılıp durumlarını aşıyorlar ve yük hayvanları karşısında insan olarak kendilerini olumluyorlardı. Bu şöenlerin halen kendiliğinden devam ettiği yerlerde, bu özelliğin korunduğu yerlerde bir anlamları ve değerleri vardır. Fakat umursamaz turist yığınlarının oluşturulması için törensel biçimde tekrarlandıklarında sıkıcı bir belgeselden, hatta tiksindirici bir göz boyamadan başka bir şey değillerdir. Değerlerini, insanların onlar vasıtasıyla zorlamalardan kaçmaya çalışmış olmasından alan şeyleri zorla devam ettirmeye çalışmak aldatmacadır.

Aynı biçimde eski dantellere, halılara, köylü kadınların tül-bentlerine, resimden fırlamış gibi evlere, bölgesel adetlere, el dokumasına, eski konuşma ağızlarına hürmetle toplumsal evrime karşı çıkanlar kendilerini kandırdıklarını gayet iyi bilirler. Kendileri de bu şeylerin mevcut gerçekliğini pek önemsemezler ve çoğu zaman bu hayatlarından belli olur. Alençon işi dantel örneğinin değerini koşulsuz şartsız kabul etmeyenlere mankafa muamelesi yaparlar. Fakat derinlerde bir yerde bu nesnelerin, temsil ettikleri uygarlığın tezahüründen daha kıymetli olmadıklarını bilirler. Övülen, dantel kadar, el işi yapan işçi kadınların tığlarına perçinlenmiş ellerinin sabrı ve itaatkârlığıdır da. İşte bu yüzden, sabrı ve itaatkârlığı reddederek danteli de reddediyoruz. Nazilerin insan derisinden çok hoş kitap ciltleri ve abajurlar yaptığını biliyoruz.

Şu halde zorbalık hiçbir biçimde, savunduğu ve kendini kandırmak suretiyle idolleştirdiği şeyin içeriği adına kendini haklı çıkaramaz. Kendisini kuran nesnellığe eklemlenmiş olan

bu içerik kendi öteye geçişini talep eder. Donuk ve mumyalaşmış suretlerini tutmakta inat ediyorsak, geçmişî canlı gerçekliği içinde sevmiyoruzdur. Geçmiş bir çağdır, geleceğe yönelik bir çağdır ve bazen onu ancak yıkarak kurtarabilir. Bu yıkım bir özveri de olsa, onu inkâr etmek yalan olacaktır. İnsan varlığının olmasını dilediğinden, hiçbir varlık biçiminden pişmanlık duymaksızın vazgeçemez.

Fakat sahih bir ahlak özveriyi reddetmeyi ya da inkâr etmeyi öğretmez, onu üstlenmek gerekir.

Zorba yalnızca muhafazakâr sıfatıyla kendini haklı çıkarmaya kalkışmaz. Sık sık gelecekte gerçekleştireceklerine değinir, gelecek adına konuşur. Kapitalizm kendini üretime en elverişli sistem olarak addeder. Yerlilerin metruk bırakacağı zenginlikleri tek işletebilecek olan yalnızca sömürgecidir. Zorbalık, yararlılığıyla kendini savunmaya girişir. Ancak gördük ki “yararlı” sözcüğüne mutlak bir anlam verdiğini ileri sürmek ciddilik ruhunun yalanlarından biridir. İnsan için yararlı olmadıkça hiçbir şey yararlı değildir. İnsan kendi amaç ve değerlerini belirleyecek durumda değilse, özgür değilse hiçbir şey insana yararlı değildir. Şüphesiz, bir baskı rejimi insana hizmet edecek yapılar gerçekleştirebilir. Bunlar ancak onları kullanmakta özgür olduğu gün insana hizmet edecektir. Zorbanın hükümranlığı devam ettiği sürece zorbalıktan gelen hiçbir kazanç gerçek bir kazanç olmaz. Ne geçmişte ne gelecekte hiçbir Şey, tek başına her şeyin sebebini oluşturan İnsan’a yeğ tutulamaz.

Özgürlüğe saygının zorluklarla karşılaşmadan olamayacağını göstermek zorbanın işine gelir. Hatta belki tüm özgürlüklere aynı anda saygı gösterilemeyeceğini de ileri sürebilir.

Fakat bu tek bir anlama gelir: İnsan mücadelenin gerginliğini kabul etmelidir, özgürleşme hareketi, olanaksız bir denge ve dinlenme halini hedeflemeksizin bilfiil sürüp gitmeye uğraşmalıdır.

Bu demek değildir ki, köleliğin uykusunu bitmek bilmeyen fethe yeğ tutsun. Önüne çıkan sorunlar, üstlenmesi gereken başarısızlıklar, içinde debeleneceği zorluklar ne olursa olsun ve ne pahasına olursa olsun baskıyı reddetmelidir.

3. Eylemin Çelişkileri

Gördük ki eğer baskı yapan kendi özgürlüğünün gerekliliklerinin bilincinde olsaydı, bizzat kendisi baskının ipliğini pazara çıkarırdı. Ancak o, kendini kandırmaktadır. Ciddiyet veya tutkuları adına, güç isteği veya zevkleri için ayrıcalıklarından vazgeçmeyi reddeder. Özgürleştiren eylemin tamamen ahlaki bir eylem olması için, baskı uygulayanların dönüşümü yoluyla gerçekleşmesi gerekirdi. O zaman bütün özgürlüklerin uzlaşması meydana gelirdi. Fakat bugün hiç kimse kendini ütöplast hayallerine bırakmaya cesaret edemiyor. Toplu dönüşümler umamayacağımızı çok iyi biliyoruz.

Halbuki zorbalar, sırf özgürlüğün olumlanmasında işbirliği yapmayı reddetmelerinden dolayı, iyi niyetli bütün insanların gözünde olgusallığın saçmalığının ete kemiğe bürünmüş halidirler. Ahlak, özgürlüğün olgusallığa zaferini talep ederek, bunların ortadan kaldırılmasını da talep etmiş olur. Öznellikleri tanım gereği bizim kontrolümüzden kaçtığından, yalnızca nesnel mevcudiyetleri üzerinden etki etmek mümkün olur. Burada ötekine bir “şey” gibi muamele etmek, şiddet uygulamak ve böylece insanların ayrımının acı olgusunu doğrulamak gerekir. Ve işte ezilen olma sırası ezene gelmiştir; efendi, zorba, cellat olma sırası da ona şiddet uygulayan insanlara geçmiştir. Ezilenler isyanlarında kör bir güce, haşin bir yazığa dönüşürler. Dünyayı bölen kötülük kendi içlerinde gerçekleşir. Şüphesiz bu sonuçlar karşısında

geri adım atmak söz konusu olamaz, çünkü zorbanın kötü niyeti herkesi, ezilenlerin zorbası değilse de düşmanı olma alternatifine iter. Elbette insanın düşmanı olanı feda etmeyi seçmek gerekir. Ancak, herkesin özgürlüğünü elde etmek için bazı insanlara şey muamelesi yapma kısı kacına düşeriz.

Özgürlüğü reddetmeye çabalayan bir özgürlüğün kendisi öyle bir ayıptır ki ona karşı uygulanan şiddet neredeyse hiç kalır.

Nefret, infial, (Doktrinin soğuk tarafsızlığına rağmen Marksistin beslediği) öfke bütün vicdani tereddütleri siler. Yalnız, eğer ezilenlerin arasında işbirlikçileri olmasa zorba bu kadar güçlü olmazdı. Göz boyama bir tür baskıdır. Cehalet, insanın hapis-hanedeki kadar sıkı sıkıya içine kapatılmış olabileceği bir haldir. Daha önce söylemiştik. Her birey özgürlüğünü kendi dünyası içinde kullanabilir. Fakat kuşku, değerler, tabular, çevresini saran öğütler dolayısıyla da olsa hepsinin reddetme imkânı yoktur. Kuşkusuz saygılı bilinçler saygılarının nesnesini kendi üstlerine alırlar. Bu anlamda dünyadaki mevcudiyetlerinden sorumlu oldukları gibi ondan da *sorumlu* olurlar. Fakat, katılımları özgürlüklerinden feragat etmek değilse *suçlu* olmazlar. On altı yaşındaki genç bir Nazi, "Heil Hitler!" diye bağırarak ölürken suçlu değildi; nefret ettiğimiz o değil, onun efendileriydi. En iyisi, bu yanıltılmış gençliği yeniden eğitebilmek olurdu. Göz boyamaca olduğunu ilan edip bunun kurbanı olan insanları özgürlüklerinin mevcudiyetiyle yüzleştirmek gerekirdi. Fakat mücadelenin aciliyeti, bu yavaş ilerleyen çalışmayı engeller. Zorbanın yanı sıra, ister cehaletten olsun ister mecburiyetten, ona hizmet edenlerin hepsini de ortadan kaldırmak gerekir.

Şunu da gördük ki dünyanın durumu öyle karışık ki aynı anda her yerde birden, herkes için mücadele edemeyiz. Tez elden bir zafer kazanmak için bazı haklı davalara hizmet etmekten en azından geçici bir süreliğine vazgeçmemiz gerekecektir. Hatta

onlara karşı mücadele etmek durumunda dahi kalabiliriz. Elbette son savaş sırasında hiçbir faşistlik karşıtı parti Britanya krallığı içindeki yerli ayaklanmaların başarıya ulaşmasını isteyemezdi. Aksine bu ayaklanmalar faşist rejimler tarafından destekleniyordu. Fakat yine de özgürleşmeyi en acil eylem olarak görenleri, durumdan faydalanıp bunu elde etmeye çalıştıkları için kınayamayız. Dolayısıyla kendimizi, geçerliliklerini bizzat tanıdığımız amaçlar peşinde koşan insanları ezmek veya öldürmek mecburiyetinde bulabiliriz, hatta bu sıkça da olur.

Şiddetin en büyük ayıbı bununla bitmez. Yalnızca bizim planlarımıza köstek olan insanları değil, bizimle birlikte mücadele edenleri ve kendimizi de kurban etmek zorunda bırakır. Düşmanlarımızı ancak olgusalıkları üzerinden etki ederek, onları şeye indirgeyerek yenebileceğimizden, kendi kendimizi de “şey” yapmalıyız. İsteklerin bedenler üzerinden çarpışmak zorunda kaldığı bu mücadelede, rakiplerimizin bedenleri gibi müttefiklerimizin bedenleri de aynı hoyrat tesadüfe maruz kalmaya açıktırlar: Yaralanacaklar, öldürülecekler, aç kalacaklardır.

Her savaş, her devrim kendini hayata geçirmeye girişenlerden bir neslin, bir topluluğun kurban edilmesini talep eder. Kan dökülen kriz dönemleri dışında dahi daimi bir şiddet olasılığı milletler, sınıflar, ırklar arasında insanların daimi surette kurban edildikleri, açığa çıkmamış bir savaş hali teşkil edebilir.

Böylece kendimizi şu paradoksun içinde buluruz: “İnsan için yapılır yapılmaz aynı zamanda hemen insana karşı da yapılmış olmayan hiçbir eylem yoktur.” Oysaki, dünyaca bilinen bu bariz hakikat o kadar acıdır ki, genelde eylem doktrinlerinin ilk derdi her girişimin taşıdığı bu başarısızlık ihtimalini maskeleyektir. Baskıcı partiler problemi hasır altı ediyorlar. Kurban ettiklerinin değerini öyle bir inkâr ediyorlar ki, kendilerini *hiçbir şey* kurban etmiyor halde buluyorlar. Kendilerini kandırarak ciddilikten

nihilizme geçip hem amaçlarının koşulsuz değerini hem de kullandıkları insanların önemsizliklerini araç varsayıyorlar. Ne kadar yüksek olursa olsun kurbanların sayısı her zaman hesaplanabilir. Ve tek tek ele alındıklarında asla altı üstü bir kişiden ibaret değillerdir. Ancak davanın zaferi mekân ve zamandan geçerek sonsuzluğu kucaklar, topluluğun tamamını ilgilendirir. Ayıbı inkâr etmek için, o topluluk pahasına bireyin önemini inkâr etmek yeterlidir. Topluluk her şeydir, birey altı üstü sıfırdır.

Bir anlamda aslında bir bireyden daha azıdır. Bir mizantropun 1939'daki şu cümlesini anlarız: "Nihayetinde insanlara tek tek bakınca onlarla savaşmak çok da fena görünmez." Mevcudiyetinin saf olgusalılığına indirgenmiş, içkinliğinde sabitlenip kalmış, geleceğinden kopuk, aşkınlığından ve o aşkınlığın açığa çıkardığı dünyadan mahrum bir insan artık şeyler arasından bir şey gibi; diğer şeylerin topluluğundan çekip çıkarılınca mevcut olmaması dünya üzerinde hiçbir iz bırakmayacak bir şey gibi görünmez. Bu acınacak varoluşun binlerce nüshası da çıkarılsa, önemsizliği olduğu gibi kalır. Matematik de bize sıfırın sonlu hangi sayıyla çarpılırsa çarpılsın sıfır kaldığını öğretir. Hatta, bu boş çoğalmanın içinde her bir unsurun sefaletinin, kendini daha çok ortaya koymaktan başka bir şey yapmadığı bile olur. Buchenwald ve Dachau'daki ölü çukurlarının, kemiklerle kaplı hendeklerin fotoğrafları karşısında dehşet bazen kendi kendini yok eder, kayıtsızlık şekline bürünür. O parçalarına ayrılmış etin, o hayvan etinin kaderi öyle çürümeye mahkûm görünür ki artık kaderini gerçekleştirdiğine dahi üzülemez. Sadece yaşarken insana ölüm şoke edici görünür, fakat cesette ağaçların ve taşların aptal sükûneti vardır.

Tecrübe etmiş olanlar, cesetler üzerinde, dahası ceset parçaları arasında yürümeye kolay derler. Nazi kampına gönderilip ölümden kaçabilenlerde tarif edilen katılaşma da yine aynı sebeple açıklanır. Hastalık, acı, açlık ve ölümler arasında ne arkadaşla-

rında ne kendilerinde artık bir hayvan sürüsünden başka bir şey seçebilirlerdi. Artık hiçbir şey bu hayvan sürüsünün yaşamını da arzularını da meşrulaştıramazdı, başkaldırıları dahi hayvani irkilmelerden başka bir şey değildi. Bu aşağılanmış bedenlerin ötesindeki insanı seçebilecek halde kalmak için siyasi bir inançtan, entelektüel bir kibirden, Hristiyan yardımseverliğinden destek almak gerekiyordu. Bu yüzdendir ki Naziler mahvetmek istedikleri insanları iğrençliğin içine atmak için sistemli bir biçimde canla başla uğraşıyorlardı. Kurbanların kendilerine karşı duydukları tiksinti isyanın sesini bastırıyor, cellatları bizzat kendi gözlerinde haklı çıkarıyordu. Tüm baskı rejimleri ezilenlerin değersizleştirilmesi ile güçlenir. Cezayir’de pek çok sömürgecinin sefaletten ezilmiş Arapları hor görerek vicdanlarını rahatlattıklarını gördüm. Ne kadar sefillerse o kadar horlanabilir görünüyorlardı. Öyle ki, vicdan azabına asla yer olmuyordu. Gerçekten de güneyli bazı kabileler açlık ve hastalıklarla öyle harap olmuşlardı ki onlar karşısında artık ne isyan ne umut hissetmek mümkündü.

Daha ziyade, böylesi temel bir hayvanlık haline indirgenmekten annelik içgüdüleri bile ortadan kalkan bu zavallıların ölümü dilenirdi. Halbuki bu iğrenç boyun eğişin ortasında dahi oynayan ve gülümseyen çocuklar vardı. Gülümsemeleri zorbaların yalanını ortaya çıkarıyordu. Çağırıyordu, söz vermişti, çocuğun önüne bir gelecek, insana ait bir gelecek seriyordu. Eğer bütün ezilmiş ülkelerde bir çocuk yüzü bu kadar dokunaklıysa, çocuklar daha dokunaklı olduğundan değil, mutluluğa diğerlerinden daha çok hakkı olduğundandır. İnsan aşkınlığının canlı kanıtı olduğundandır. Pusuda bekleyen bir bakıştır. Dünyaya doğru uzanmış sabırsız bir eldir. Umuttur. Projedir. Zorbaların hılgı, insanı olgusallığının içkinliğine hapsederek Heidegger’in tanımıyla insanın daima “olduğu şeye indirgenseydi olacağının sonsuz fazlası” olduğunu unutmuş gibi yapmaktır. İnsan uzak-

ların varlığıdır, geleceğe doğru harekettir, projedir. Tiran kendi kendini aşkınlık olarak olumlar, diğerlerini safi içkinlik olarak görür. Böylece onlara hayvan muamelesi yapma hakkını kendine mal eder. Tutumunu hangi aldatmaca üstüne kurduğu görülüyor. Bütün insanlarda ortak olan müphemlik durumundan kendine tek çıkardığı, kendini gerekçelendirebilen bir aşkınlık yönüdür; başkalarına ise içkinliğin olgusal ve doğrulanmamış yönüdür.

Ancak insanı böylesi küçümsemek kullanışlıysa da aynı zamanda tehlikelidir de. Aşağılanma hissi insanları umutsuz bir boyun eğme içinde doğrulayabilir fakat mücadeleye ve hayatlarını fedaya razı gelme konusunda onları teşvik etmez. İnsanların yaşama zevkiyle birlikte yaşamlarını riske etme zevkini de kaybettikleri Romalıların gerileme döneminde görülen şey buydu. Zorbanın kendisi de bu aşağılamayı evrensel prensip diye açıkça yüceltmez. İçkinliği içine hapsettiği Yahudidir, zencidir, yerlidir. Hizmetkârlarına, askerlerine yönelik söylemi farklıdır. Çünkü eğer bireyin salt sıfır olduğu çok açık ise, sıfırların toplamı olan topluluk da sıfırdır. Hiçbir girişimin önemi yoktur. Hiçbir zaferin önemi olmadığı gibi hiçbir bozgunun da önemi yoktur. Birliklerinin sadakatine hitap etmek için reis ve otoriter parti kendisinin kaba güç kullanarak baskı yapmasını sağlayan gerçeğin tam tersi bir gerçeği kullanacaktır. Bireyin değerinin ancak öteye geçişinde olumlandığı gerçeğinin tersini. Burada Hegel'in doktrininin bir yönünü, diktatörlük rejimleri seve seve kullanırlar. Bu, faşist ideoloji ile Marksist ideolojinin birbirlerinden ayrıldığı bir noktadır. İnsanın özgürleşmesini kendine amaç edinen bir doktrin elbette ki bireyin hor görülmesi üzerine kurulamaz. Fakat, bireye ancak topluluğa boyun eğerek kurtuluş sunabilir. Bitmiş olan, sonsuza geçişinden başka bir şey değildir.

Kişinin ölümü, yaşamın sınırlarını aşan bir projenin parçasıysa başarısızlık değildir. Bu hayatın tözü, kişinin kendisinin

dışında olup bir sınıfta ya da Sosyalist devlettedir. Kişiyi kendini feda etmeye razı olması öğretilirse o kişi ortadan kalkar. Davası uğruna kendinden vazgeçen asker güle oynaya ölecektir. Zaten genç Hitlerciler de böyle ölüyorlardı. Ne çok yüceltici söylemin bu felsefeye ilham verdiğini biliyoruz. “Kendimizi kaybederek kendimizi buluruz”, “Ölerek hayatımızı başarıyla tamamlarız!”, “Köleliği kabul ederek özgürlüğümüzü gerçekleştiririz.” İnsanları parmaklarında oynatanlar işte böyle vaazlar verirler. Bu söylemleri duymayı reddedenler haksızdır, korkaktır. Böyle olduklarından hiçbir kıymetleri yoktur, onlar için endişelenmemizi hak etmezler. Kıymetli insan kendi rızasıyla güle oynaya ölür. Kendisi için ölümü reddeden ancak ölmeyi hak eder. İşte problem zarafetle çözüldü.

Ancak bu kullanışlı çözüm kendi kendine karşı çıkmaz mı diye sorabiliriz. Hegel’de birey Mutlak Tin’in tarihinde ancak soyut bir andır. Bu, gerçek ve rasyonel olanı tanımlayarak insani dünyanın hassas tabakasının içini boşaltan sistemin temel önsezileri ile açıklanır. Buranın ve şimdinin hakikati sadece Mekân ve evrensel Zaman ise; kendinin nedenindeki hakikat diğerine geçiş ise o halde hayatın bireysel tözüne bağlılık elbette hatadır, uygunsuz bir tavidir.

Hegelci ahlakın esas anı, bilinçlerin birbiri tarafından tanınması anıdır. Bu işlemde öteki benim tıpkım olarak tanınır, demek oluyor ki kendi içimde tek tanınan, benliğimin evrensel hakikatidir. İşte tekillik inkâr edilmiştir, artık tekrar doğal ve olumsal düzlemde belirebilir. Ahlaki kurtuluş, benim eşitim olan diğerine doğru öteye geçişimde olacaktır. Sonra sırası gelince o da bir başkasına doğru kendi ötesine geçecektir. Hegel kendisi de kabul ediyor ki bu geçiş sonsuza dek sürüp gitseydi, Tamlık asla gerçekleşmezdi; gerçek de dolayısıyla dağılır giderdi. Saçmalığa düşmeden her bir nesli bir sonrakine feda edemezdik. O zaman insanlık

tarihi hiç olumluya dönemeyen, bitmek bilmez bir olumsuzlalar dizisinden başka bir şey olmazdı. Her eylem yıkım olurdu, hayat da boş bir kaçış. Gerçeğin kendini toparlayacağını ve tüm fedakârlıkların Mutlak Tin bünyesinde olumlu görünümünü bulacağını kabul etmek gerekir. Fakat bu, zorluklarla karşılaşmadan olmaz. Tin öznedir, fakat özne *kimdir*? Descartes'tan sonra özneliliğin ayırım anlamına geldiği nasıl inkâr edilir?

Öznenin, uzlaşmış geleceğin insanları olduğu çelişki pahasına kabul edilse dahi gerçeğin *öznesi* değil, *tözü* olmuş günümüz insanının bu uzlaşmanın sonsuza dek dışında kaldığını kabul etmek gerekir. Zaten Hegel bile bu hareketsiz gelecek fikri karşısında geri adım atar. Tin, kaygı olduğundan, mücadelelenin ve uzlaşmanın diyalektiği hiçbir zaman durmaz. Öngördüğü gelecek Kant'ın bahsettiği ebedi barış değil, sonsuz bir savaş halidir. Her kişinin devlete kendinden verdiği gün bu savaşın kötülük olarak görünmeyeceğini ifade eder. Fakat tam da burada bir sihirbazlık numarası yapılmaktadır. Devlet, gerçeğin tamamen ermesi olmayacağına ve Tamlik kendini toparlayacağına göre kişi niye bu kendinden vermeye rıza gösterebilir? Sistemin tamamı koca bir göz boyama gibi görünmektedir çünkü anlarının tümünü en baştan ulaşılacak nokta olarak belirleyemediği bir sona bağlı kılmaktadır. Kişi kendinden vazgeçer, fakat uğruna kendinden vazgeçebileceği hiçbir gerçeklik hiçbir zaman ne olumlanmış ne elde edilmiştir. Tüm bu bilgece diyalektikten geçip yine daha önce foyasını döktüğümüz aldatmacaya dönüyoruz. Birey hiçbir şey ise, toplum bir şey olamaz. Onu tözünden mahrum edersek Devletin de tözü kalmaz. Feda edeceği bir şeyi yoksa, karşısında uğruna feda olunacak hiçbir şey de yoktur.

Hegelci dolgunluk hızla namevcudiyetin hiçliğine geçiş yapar. Bu başarısızlığın büyüklüğü bile hakikati parçalar. Yalnızca özne

kendi varlığını haklı çıkarabilir. Hiçbir yabancı, hiçbir nesne ona kurtuluşu dışarıdan getiremez. Tüm şeylerin bilinci kendinde olduğundan özneye hiçbir şey olarak bakamayız.

Böylece nihilist karamsarlık ile rasyonel iyimserlik, fedakârlığın acı hakikatini hasır altı etme çabalarında başarısızlığa uğrarlar. Hakikati istemenin tüm nedenlerini de silerler. Evini, meşguliyetlerini, tüm geçmiş hayatını bırakıp gitmesi gerektiği için ağlayan genç bir kadın hastaya birisi, “İyileşin. Gerisi önemsiz,” dediğinde “Eğer hiçbir şeyin önemi yoksa iyileşmem neye yarar?” diye cevap vermişti. Haklıydı. Bu dünyanın biraz önemi olması için, girişimlerimizin bir anlamı olması ve fedakârlığı hak etmeleri için, bizim bu dünyanın somut ve tekil derinliğini, projelerimizin ve kendimizin tekil gerçekliğini olumlamamız gerekir. Demokratik toplumların anladığı budur. Vatandaşlarının bireysel değerlilik hislerini teyit etmeye çabalar. Vaftiz, nikâh, cenaze gibi tüm tören vesileleri topluluğun bireye saygı duruşudur. Adalet kuralları da toplumun, tekillikleri içinde ele alınan üyelerinin her birine saygısını gösterme peşindedir.

İnsanların nesne muamelesi gördüğü şiddet dönemlerinde veya sonrasında insan yaşamının bazı durumlarda kutsal bir niteliğini yeniden edindiğini görmek bizi şaşırtır, hatta canımızı sıkır. Milyonlarca insanın hayvanlar gibi öldüğü ve bu yargılananlar onları soğukkanlılıkla kıyımdan geçirdiği halde mahkemelerin bu tereddütü, bu uzun davalar niye? Kriz dönemi geçer geçmez, demokrasiler kendileri de ister istemez şiddete karar vermek durumunda kaldılar, bireye haklarını geri vermeyi amaçlıyorlar. Haysiyetleri birer birer ellerinden alınmış mensuplarına haysiyetlerinin anlamını iade etmek şimdi demokrasiler için hiç olmadığı kadar gerekli. Şehrin olduğu gibi varlığını sürdürmesi için, kendimizi ona adamamızı hak etmeye devam etmesi için askerin yeniden vatandaşa dönüşmesi gerekir.

Ama eğer birey tekil ve indirgenemez değer olarak alınırsa, fedakârlık sözcüğü tam anlamını bulur. Bir insanın projelerinden, geleceğinden, hayatından vazgeçerek kaybettiği şey, artık pazarlık edilebilir bir şey gibi görünmez. Hayatını gerekçelendirmek için hayatının akışını sınırlandırmaya razı gelmesi gerektiğine karar verse de ölmeyi kabul etse de bu kabulün merkezinde bir ıstırap vardır. Zira, özgürlük bir yandan kendini bir mutlaklık olarak elde etmeyi ve hareketini sonsuza dek uzatmayı gerektirir.

Bu sonsuz hareketten geçerek kendine geri dönmeyi ve kendini teyit etmeyi diler. Oysa ölüm atılımını durdurur. Kahraman gelecekteki bir başarıya doğru ölümünü aşabilir ama o gelecekte hazır bulunamaz. Kahramanlığa hakiki değerini teslim etmek istiyorsak anlamamız gereken şudur ki kahramanlık ne doğal ne de kolaydır. Kahraman pişmanlığın üstesinden gelip fedakârlığını tüketebilir. Bu, yine de mutlak vazgeçişten daha azı değildir. Özel bağlarla bağlı olduklarımızın ölümüne rıza gösterilen tekil ve indirgenemez bir felaket gibidir. İnsana kolektivist bakış; aşk, şefkat, dostluk gibi duygulara makbul bir varoluş atfetmez. Kişilerin soyut kimliklerinin tek izin verdiği, her birinin ötekilerin her biriyle özdeşleştiği bir tür yoldaşıktır. Uygun adım yürüyüşte, koro halinde söylenen nakaratlarda, ortak çalışmada ve ortak mücadelede tüm diğerleri aynı gibi görünür. Hiç kimse hiçbir zaman ölmez. Aksine, kişiler birbirlerini farklılıklarıyla kabul ederlerse aralarında özel bağlar kurar ve her biri diğer birkaç tanesi için yeri doldurulamaz olur. Şiddet dünyada sadece razı olunan fedakârlığın ıstırabını tetiklemez; isyanda ve reddetmede de şiddete maruz kalınır.

Zafer kazanmak isteyen ve bedel ödemek gerektiğini bilen dahi memnuniyetsizlikle şu soruyu sorar: “Niye başkasınınkiyle değil de *benim* kanımla? Neden ölen benim oğlum?” Gördük ki her mücadele bizi zaferimizin ilgilendirmedeği, zaferimizi bir

afetmiş gibi iyi niyetle reddeden insanları feda etmeye mecbur bırakır. Bunlar şaşkınlık, öfke ve umutsuzluk içinde ölecektir. Talihsizlik gibi maruz kalınan şiddet, o şiddeti uygulayana suç gibi görünür. Bu sebepten bireye inanan ve her otoritenin şiddet olduğunu bilen Saint-Just, karamsar bir sağ görüşle şöyle diyordu: “Hiç kimse masumca yönetmez.”

Yönetenlerin hepsinin böyle bir itirafta bulunacak cesareti olmadığını tahmin edebiliriz. Hatta bunu fazla yüksek sesle yapmak onlar için tehlikeli olabilir. Onlar, suçu gizlemeye, en azından yasalarına itaat edenlerin bakışlarından kaçtırmaya çalışırlar. Tamamen inkâr edemezlerse de haklı çıkarmaya girişirler. En uç gerekçe, gerekli olduğunu ispata girişmektir. İşte o zaman suç olmaktan çıkar, mukadderat olur. Gerekli addederek bir amaç belirlendiğinde dahi, araçların olgusallığı baştakinin kararlarını keyfi kılar ve her tekil acı haksız görünür. Niye yavaş reformlar yerine bu kanlı devrim? Genel gayenin anonim biçimde istediği kurbanı tayin etmeye kim cesaret edecek?

Aksine, eğer tek bir yol mümkün görünürse, tarihin akışı kaçınılmaz ise seçim yapma kaygısına yer kalmaz. Ne pişmanlığa ne hayrete yer kalır. Artık hiçbir devrim hiçbir yürekte topraktan çıkar gibi fişkırmaz. Tarihi materyalizmi böylesi güvenli bir doktrin yapan budur. Böylece rahatsızlık veren öznel bir kapris ya da nesnel bir tesadüf fikri elenmiş olur. Yöneticilerin düşünceleri ve sesleri sadece tarihin kaçınılmaz gerekliliklerini yansıtır. Ancak bu inancın canlı kalması ve başarılı olması için hiçbir düşünce baştakilerin öznelliğini göstermenin aracı olmamalı, onları öznel göstermemelidir. Eğer baştaki yalnızca verili olanı yansıtmayıp onu yorumladığını göz önünde bulundurursa, hemen kaygının kucağına düşer. Kimim ben kendime inanacak? Askerin gözü açılırsa o da sorar: Bu kim ki bana emrediyor? Peygamber yerine, artık karşısında sadece bir tiran görür. Bu nedenledir ki her otoriter

parti düşünceyi tehlike, düşünmeyi suç olarak görür. Çünkü suç, dünyada düşünce ile suç olarak görünür. Koestler'in *Sıfır ve Sonsuz* kitabındaki anlamlardan biri budur. Roubatchov, tereddüt ve şüphenin hataların en büyüğü ve en affedilmezi olduğunu hissettiğinden kolayca itiraf etme yoluna doğru kayar. Kapristen kaynaklı itaatsizlikten ziyade nesnellik dünyasının köküne kibrit suyu döker.

Boyunduruk ne kadar ağır olursa olsun, tasfiyelere, cinayetlere, tehcirlerle rağmen her rejimin muhalifleri vardır. Düşünme, şüphe ve itiraz vardır. Muhalif yanılıyorsa bile yanlışı, hakikati ortaya çıkarır: Bu dünyada hataya, öznelliğe yer olduğu hakikatini. Haklı da haksız da olsa zafer kazanır, gücü elinde tutan insanların da yanılabilceğini gösterir. Zaten onlar da bilirler. Tereddüt ettiklerini, riskler dahilinde karar verdiklerini bilirler. Gereklik doktrini inançtan öte, silahtır. Bu silahı kullanılıyorsa askerin yaptığından farklı, istenilenden farklı hareket edebileceğini, itaatsizlik edebileceğini biliyoruzdur. Onun özgür olduğunu bilip özgürlüğünü zincirlere vuruyoruzdur. Ona dayatılan ilk fedakârlık, insanın özgürleşmesi için düşüncelerine değin kendi özgürlüğünden vazgeçmesidir. Şiddeti gizlemek için, ruhu dahi vuran yeni bir şiddete başvurulur.

“Her neyse, ama bu şiddet yararlı,” diye cevap verir hedeflerinden emin olan partizan. Burada başvurduğu gerekçelendirme, en genel haliyle, her eyleme ilham veren ve onu meşrulaştıran gerekçelendirmedir. Muhafazakârlardan devrimcilere dek her yerde idealist ve ahlakçı yahut gerçekçi ve yapıcı sözler aracılığıyla şiddetin ayıbı yararlı olması uğruna affedilir.

Eylem, belirlenen amaç tarafından çağrılmışsa, geçmiş olaylar tarafından kaçınılmaz olarak emredilmemiş olması pek önemli değildir. Bu amaç, emrine verilen araçların temelini oluşturur. Bu boyun eğme sayesinde ki kuşkusuz fedakârlıktan kaçınılamasa da fedakârlık meşrulaştırılabilir. Eylem insanı için önemli olan

budur. Saint-Just misali masumiyetini kaybetmeye razı olur. Tik-sindiği, suçun kendisinden çok suçun keyfilidir. Kabul edilen fedakârlıklar girişimin içinde makul yerlerini bulurlarsa, karar vermenin kaygısından ve pişmanlığından kaçılabilir. Yalnız üstün gelmek lazımdır. Ölümleri, yıkımları haksız bir ayıba dönüştüren yenilgidir. Çünkü boşuna gerçekleştirilmiş olacaktırlar. Oysa zafer elde edilirken olan tüm felaketlere anlamlarını ve yararlı sıfatlarını veren zaferdir.

Yararlı sözcüğünün kendisinin mutlak bir anlamı olsaydı, böyle bir duruş sağlam ve içe sinen bir duruş olurdu. Ciddilik ruhunun özelliğinin tam olarak Şey veya Dava'yı koşulsuz şart-sız amaç mertebesine yükseltip ona mutlak bir anlam atfetmek olduğunu gördük. Fakat ortaya çıkan tek sorun teknik bir sorundur. Araçlar etkinliklerine, eminliklerine, hızlarına ve ekonomik unsurlarına göre seçilecektir. Yapılacak olan sadece bu faktörlerin birbirlerine göre oranlarını ölçmektir: Harcanan zaman ile başarının ihtimali arasındaki oran. Tabii savaş zamanında disiplin emir altındakilerin bu hesaplamaları yapmalarını engeller. Bunlar sadece kurmayları ilgilendirirler.

Asker ne hedefi ne ona ulaşma aracını sorgular. Sorgusuz sualsiz itaat eder. Yalnız, savaş ve siyaseti diğer tekniklerden ayıran, kullanılan malzemenin insan olmasıdır. Oysa, insan emeğine basit bir meta muamelesi yapılamayacağı gibi, insan çabası ve yaşamına da kör araçlar gibi muamele edilemez. İnsan, amaca erişmenin bir aracı olmanın yanı sıra kendisi de bir amaçtır. *Yararlı* kelimesi yanına bir tamlanan arar. Tek bir tamlananı olabilir: İnsanın kendisi. Eğer haklı bir propaganda onu insanlık davasına, kendi davasına adandığına ikna etseydi en disiplinli asker dahi başkaldırırdı.

Ama İnsanlık davası her insanın davası mıdır? Hegel'den sonra pratik ahlak öğretilerinin kanıtlamaya uğraştıkları buydu.

Eğer *yararlı* sözcüğüne evrensel ve mutlak bir anlam verilmek isteniyorsa yapılması gereken her insanı insanlık bünyesine katıp karıştırmaktır. Tensel zaafılar ve tekil ölümü karşısında herkesin hissettiği o tekil korkuya rağmen her bir insanın hakiki çıkarının kamu yararına karışmış olduğu söylenir. Her bir insanın herkese bağlı olduğu doğrudur. Fakat durumunun müphemliği tam da buradadır. Başkalarına doğru öteye geçişinde herkes kesinlikle “kendi için” var olur.

Her bir insan diğerlerinin özgürlüğüyle ilgilidir. Fakat bunu kendi tekil projelerine angaje olmuş, ayrı bir varoluş olarak yapar. “İnsan’a yararlı” ile “şu insana yararlı” kavramları bire bir örtüşmez. Hiçbir yerde evrensel, mutlak İnsan yoktur. Bu yolla yine aynı çelişkiye varıyoruz. Fedakârlığın tek gerekçesi yararlı olmasıdır. Fakat yararlı, İnsan’a hizmet edendir. Dolayısıyla bazı insanlara hizmet etmek içindir ki, başka bazı insanlara hizmet etmemek gerekir. Hangi prensip adına ikisi arasında seçim yapmalı?

İnsanın hedeflemesi gereken en yüce amacın özgürlüğü olduğunu tekrar hatırlatmak gerekiyor. Her amacın değerini biçebilecek olan yalnızca özgürlüğüdür. Dolayısıyla konfor, mutluluk, insani projelerin tanımladığı tüm göreceli iyilikler bu mutlak gerçekleştirilme koşuluna tabi tutulacaktır. Bir tek insanın özgürlüğü pamuk ya da kauçuk hasılatından daha önemli olmalıdır. Gerçekte uyulmasa dahi, genelde bu prensip teorik olarak tanınır. Fakat problemi bu kadar zorlaştıran, bir özgürlükle öteki arasında hangisinin olumsuzlanacağını seçmek gerekmesidir. Her savaş bir disiplini, her devrim bir diktatörü, her politika yalanları var sayar. Cinayetten aldatmacaya, eylem her tür köleleşmeyi kapsar. Peki eylem her durumda saçma mıdır?

Yoksa, içerdği ayıbın içinde bile, her şeye rağmen bir şeyi ötekinden daha çok istemek için nedenler bulunabilir mi?

Her eylemin insana hem araç hem amaç hem dışsal nesne hem içsellik olarak muamele ettiğinin altını çizen tuhaf bir uzlaşmayla genelde sayılara itibar edilir. Bir insanın hayatını kurtarmaktansa on insanın hayatını kurtarmak daha iyidir. Böylece insana amaç muamelesi yapılmış olur, zira miktarı değer olarak kabul etmek, her bir birimin pozitif değerini kabul etmektir fakat sayılabilir bir değer olarak kabul etmek, dışsallıktır. Bir tek insanın ölümünü tercih etmenin on binini ölüme terk etmek kadar ahlaksızca olduğunu tutkuyla savunan Kantçı bir rasyonalistle tanışmıştım. Her bir cinayetin tam bir rezalet olması bakımından haklıydı, on bin ölü hiçbir zaman tekil bir ölümün on bin nüshası değildir. Hiçbir çarpım işleminin öznellik üzerinde etkisi yoktur. Fakat unuttuğu şeydi ki, kararı alması gereken kişi için insanlar sayılabilecek nesneler gibi verilir. Her ne kadar bu mantık şok eden bir saçmalık içerse de, daha çok sayıda insanın kurtuluşunu tercih etmek mantıklıdır. Sorunun bu biçimde ortaya konması da zaten yeterince saçmadır, zira tercihin safi miktar üzerinden yapılması oldukça nadirdir.

Aralarında karar vermeye çalıştığımız bu insanların toplumda belli görevleri vardır. Askerlerinin hayatlarından tasarruf eden general, bunu ilerideki çarpışmalar ya da ülkenin yeniden ayağa kaldırılmasında yararlı olacak insan malzemesini elde tutmak için yapar. Bazen de yüz askerin ya da on uzmanın hayatını kurtarmak için sonları onu ilgilendirmeyen binlerce sivil ölümüne mahkûm eder. David Rousset'in *Ölüm Günlerimiz* kitabında betimlediği en uç örnektir: S.S subayları, toplama kampı sorumlularını gaz odalarına gönderilecek tutukluları kendileri seçmeye mecbur bırakıyorlardı. Siyasetçiler bu sorumluluğu almayı kabul ediyorlardı, çünkü seçim için geçerli bir prensipleri olduğuna inanıyorlardı. Partilerinin politikasını koruyorlardı. Çünkü haklı olduğuna inandıkları bir davaya gönül vermiş bu insanların yaşamlarını,

kurtarılacak en önemli şey gibi görüyorlardı. Bu taraflılığın komünistlerin başına çok kakıldığını biliyoruz. Ancak, zaten hiçbir surette bu katliamların vahşetinden kaçılmayacaktı; denenebilecek tek hamle elden geldiği kadarıyla bunu mantıklı kılmaktı.

Görünen o ki bir arpa yolu boy gidemedik. Zira sonuç olarak yine yararlı görünenin, en yararsız insanları daha yararlı olanlara kurban etmek olduğunu söyleme noktasına döndük. Ancak bu yararlıdan yararlıya yapılan atıf dahi bizi aydınlatacaktır: *Yararlı* sözcüğünün tamlananı *insan*, ama aynı zamanda *gelecek*'tir de.

Ponge'un deyimiyle "insanın geleceği" insandır. Gerçekten de aşkınlığından koparılmış, mevcudiyetinin olgusallığına indirgenmiş bir birey sadece hiçtir. Projesiyle kendini gerçekleştirir, hedeflediği amaçla kendini gerekçelendirir. Dolayısıyla bu gerekçelendirme hep gelecektir. Yalnızca gelecek şimdiyi kendi hesabına katıp onu aşarak canlı tutabilir. Bizzat eylemin anlamı ve tözü olan geleceğin ışığında, bir seçim mümkün hale gelecektir. Bugünün insanları gelecektekiler için kurban edilecektir, çünkü bugün, özgürlüğe doğru aşılması gereken olgusallık olarak belirmektedir. Geleceğin bu bağımsız olumlaması olmadan hiçbir eylem tasarlanamaz. Ama peki bu sözcüğün ifade ettikleri konusunda hemfikir olmalı mıyız?

4. Şimdi ve Gelecek

Gelecek sözcüğünün insanın müphem durumunun iki yönüne de denk gelen iki anlamı vardır: Varlık eksikliği anlamı ve varoluş anlamı: İnsan hem varlık olarak hem varoluş olarak hedeflenmektedir. Geleceğimi tasarladığımda bugünkü varoluşumu uzatarak şimdiye ilişkin projelerimi gerçekleştirip yeni amaçlara doğru onların ötesine geçecek o hareketi düşünürüm.

Gelecek, tekil bir aşkınlığın belirlenmiş yönüdür ve şimdiye öyle sıkı sıkıya bağlıdır ki onunla birlikte tek bir zamansal form oluşturur. Heidegger'in her an verilen bir gerçeklik olarak düşündüğü gelecek işte budur. Fakat insanlar, yüzyıllar boyu Şöhret, Mutluluk veya Adalet içinde varlıklar olarak kendilerini bulmalarını sağlayan başka bir geleceğin hayalini kurmuşlardır. Bu gelecek şimdiyi uzatmıyordu. Mesih, meteorlar veya kıyamet günü üflenecek sûr gibi zamanın devamlılığını kesen işaretler tarafından önceden haber verilmiş bir afet gibi dünyaya tepeden iniyordu. Tanrı'nın krallığını göğe taşıyarak Hıristiyanlar onu neredeyse zamansallığından yoksun bırakmışlardır, ki zaten mümine cennet ancak hayatının sonunda vaat edilir. Efsaneyi tekrar yeryüzüne indiren 18. yüzyılın Hıristiyanlık karşıtı hümanizmi olmuştur. O zaman, ilerleme düşüncesinden geçerek bu iki yönün birleştiği bir gelecek fikri oluşmaya başladı. Gelecek hem aşkınlığımızın yönü hem de varlığın hareketsizliği olarak belirir. İnsanıdır, dünyevidir ve şeylerin dinlenme halidir. Hegel ve Auguste Comte'un sistemine tereddütle bu formda yansır. Ya dünyanın birliği ya da gerçekleşmiş sosyalist devlet olarak bugün sıkça anılan formu budur.

Her iki durumda da Gelecek hem sonsuz hem tamlik; hem sayı hem uzlaşmanın birliği olarak belirir. Olumsuzun ortadan kaldırılması, dolgunluk ve mutluluktur. Onun adına sonlu herhangi bir fedakârlığın istenebileceği anlaşılır. Bugün feda edilen insan sayısı ne olursa olsun, ileride onların fedakârlığından faydalanacakların sayısı çok daha yüksektir. Öte yandan geleceğin olumluluğu karşısında şimdi, silinmesi gereken olumsuzdan başka bir şey değildir. Olumsuz, ancak bu olumluya kendini adamak suretiyle bundan böyle olumluya dönebilir. Şimdi, ortadan kaldırılmak için olan geçici aşkınlıktır. Ancak, gelecekteki varlığın sürekliliğine doğru kendini aşarak kendini bulur. Şimdi,

sadece araç olarak, yol olarak, sadece geleceğin meydana gelmesindeki etkililiğiyle geçerli bir biçimde kendini gerçekleştirir. Kendine indirgendiğinde hiçbir şeydir, istenildiği gibi kullanılabilir. Formülün tam anlamı burada yatar: Amaç, araçları haklı çıkarır. Tam da birbirinden farksız olduklarından tüm araçları kullanmaya izin vardır. Böylelikle kimileri büyük bir rahatlıkla eğer bu baskıdan geçerek Dünya kendini gerçekleştirebiliyorsa şimdiki baskının önemi olmadığını düşünür. O zaman, emek ile zenginlik arasındaki ahenkli dengede baskı kendi kendine silinecektir.

Kimileri de büyük bir rahatlıkla, bir partinin şu anki diktatörlüğünün, yalanlarının, uyguladığı şiddetin, buralardan geçip sosyalist devlete varılacaksa önemi olmadığını düşünürler. İşte o zaman, keyfiyet ve suç sonsuza dek dünya üzerinden yok olacaktır. Yine bazıları, daha da büyük bir gevşeklikle, Gelecek nasılsa bata çıka zafere ulaşacağından ertelemelerin, tavizlerin önemi olmadığını düşünürler. Bir Şey-Gelecek'e atılırken özgürlüklerini onun içine gömenlerin hepsinin ulaştığı ciddiliğin rahatlığıdır bu.

Oysa gördük ki, sisteminin gerekliliklerine rağmen Hegel bile, sabit bir gelecek fikriyle kendini kandırmaya cüret etmez. Töz kaygı olduğundan mücadelenin hiç bitmeyeceğini kabul eder. Marx, sosyalist devletin gelişini mutlak bir netice olarak değil, gerçek tarihin başladığı tarih öncesinin sonu olarak düşünür. Halbuki gelecek efsanesinin geçerli olması için, bu hikâyenin, uzlaşan insanların safi olumluluk biçiminde kendilerini gerçekleştirdikleri ahenkli bir gelişim olarak tasarlanabilmesi yeterli olurdu. Fakat böyle bir hayal mümkün olmaz, zira insan esasen olumsuzluktur. Hiçbir toplumsal çalkantı, hiçbir ahlaki dönüşüm içindeki bu eksikliği silemez.

İnsan kendini varlıktan eksik kılarak var olur ve olumlu varoluş bu eksikliğin ortadan kaldırılma dan kabul edilmesidir. Varo-

luşun üstüne, varlığa yüz çevirerek sadece var olanların ahengini hedefleyen soyut bir bilgelik kurulamaz. Zira o zaman, kendinde'nin mutlak sessizliği olumsuzluğun bu inkârının (olumsuzlanmasının) üzerine kapanırdı. Onu varlığa doğru atan bu tekil hareket olmaksızın insan var olmazdı. Fakat o zaman aşkınlıkların uzlaşmasını hayal edemezdik. Aşkınıklar safi soyutlamanın umursamaz yumuşak başlılığına sahip değillerdir, somutturlar ve somut biçimde varlık için yarışır. Açığa çıkardıkları dünya, tarafsız sahanın olmadığı ve parsel parsel de dağıtılamayacak bir savaş alanıdır. Çünkü tekil her proje, tüm dünyadan geçerek kendini olumlar. İnsanlık durumunun asli müphemliği insanlara her zaman zıt seçenekler imkânını sunar. İçlerinde hep kendilerini eksik kıldıkları o varlık olma, özgürlüğün iç daralması karşısında kaçış arzusu olacaktır. Cehennem planı, mücadele planı asla ortadan kalkmayacak; Özgürlük hiçbir zaman verilmeyen ama fethedilecek şey olacaktır. Troçki'nin, geleceği daimi bir devrim olarak öngörürken söylediği budur. Bugün bütün partilerin politikalarını haklı çıkarmak için dünya hâlâ savaştadır diyerek kullanmakta sakınca görmedikleri sözlü suiistimalde de bir aldatmaca gizlidir.

Buradan mücadelenin daha bitmediğini, dünyanın şiddetli biçimde çarpışan karşıt çıkarlara yem olduğunu anlıyorsak, doğrudur deriz. Ama aynı zamanda şunu da demek isteriz: Bu durum anormaldir ve anormal tutumlara davetiye çıkarır. Getirdiği politika her türlü ahlak prensibini reddedebilir, çünkü yalnızca geçici bir formdur: "Daha sonra adalete ve hakikate göre davranırız." Şu anki savaş fikri karşısına, gelecekte insanın istikrarlı bir durumla birlikte ahlaklılık imkânını yeniden bulacağı bir barış fikri konulur. Ama aslında eğer savaşın tanımı bölünme ve şiddet ise, dünya hep savaştaydı, hep de savaşta olacak. İnsan, varoluşunu geçerli biçimde kurmaya girişmek için evrensel barışı bekliyorsa sonsuza dek bekler. Hiçbir zaman *başka* bir gelecek olmayacak.

Bazıları bu iddiayı tartışma götürür ontolojik önvarsayımlar üzerine kurulu diye reddedebilir. En azından şunu kabul etmek gerekir ki bu ahenkli gelecek ancak belirsiz bir hayaldir ve zaten bizim hayalimiz de değildir. Gelecek üzerindeki kontrolümüz sınırlıdır. Varoluşun genişleme hareketi onu her an büyütmeye çabalamamızı talep eder. Fakat hareketin durduğu noktada geleceğimiz de durur. Ötesinde artık hiçbir şey yoktur, çünkü artık açığa çıkarılan bir şey kalmamıştır.

Bu ne idüğü belirsiz karanlıktan edimlerimiz için hiçbir gerekçelendirme çıkaramayız. Onları aynı umursamazlıkla cezalandırır. Bugünün yanlışlarını ve bozgunlarını silerken zaferlerini de siler. Cennet olabileceği kadar kaos veya ölüm de olabilir. Bir gün belki, insanlar barbarlığa geri dönerler. Bir gün belki dünya buz tutmuş bir gezegenden başka bir şey olmaz. Bu bakış açısından tüm anlar hiçlik ile varlığın ayırt edilemezliğinde birbirlerine karışırlar. İnsan, kurtuluşunu bu belirsiz, yabancı geleceğin ellerine bırakmamalıdır. Kurtuluşunu kendi varoluşu içinde kendi sağlamalıdır. Bu varoluşun, sadece geleceğin olumlanması biçiminde anlaşılabileceğini söylemiştik; fakat insani bir geleceğin, sonlu bir geleceğin olumlanması.

Bugün bu sonluluk algısının korunması zordur. Yunan şehir devletleri, Roma Cumhuriyeti sonlu olmayı isteyebilirlerdi, çünkü onları donatan sonsuzluk onlar için sadece karanlığı ifade ediyordu. Bu bilgiye sahip olmadıklarından öldüler, ama yine bu bilgiye sahip olmadıklarından yaşadılar. Ancak bugün ölümü başarısızlığa uğratmakla öyle meşgulüz ki yaşamakta oldukça zorlanıyoruz. Her bir girişimimizden tüm dünyanın çıkarı olduğunun ve projelerimizin bu uzamsal genişlemesinin zamansal boyutlarını da yönettiğinin bilincindeyiz. Paradoksal bir simetri ile insan, hayatının bir gününe değer verirken şehir devleti bir yılına değer verir. Dünyanın çıkarları yüzyıllarla hesaplanır.

Öngörülen insan yoğunluğu ne kadar fazlaysa dışsallık bakış açısı içsellik bakış açısına o kadar üstün gelir ve dışsallık fikri miktar fikrini de yanında getirir. Böylece ölçü birimleri ölçek değiştirdi, etrafımızdaki mekân ve zaman genişledi. Bugün bir milyon insan çok bir şey değil, bir yüzyıl bize kısa bir zaman gibi görünür. Halbuki insan bu değişimden etkilenmez. Hayatı aynı ritimde devam eder; ölümü, onun karşısında geri adım atmaz. Mesafeleri yutarak kat etmeyi sağlayan aletleriyle, harcadığı çabanın verimini zaman içinde katbekat artırmasıyla dünya üzerindeki kontrolünü uzatır. Ancak hâlâ sadece bir tanedir. Bununla birlikte, sınırlarını kabul etmek yerine ortadan kaldırmaya çalışır. Her şey üzerinde kontrolü olduğunu, her şeyi bildiğini iddia eder. 18. ve 19. yüzyıl boyunca bütünün parçalarının dayanışmasını ortaya koyarak evrensel gücü sağlayan bir evrensel bilim hayali geliştirdi. Valery'nin deyişiyle "aklın hayal ettiği" bu hayaldi ama tüm hayaller gibi içi boştu. Bir bilgin bir olgu hakkında her şeyi bildiğini iddia ederse o olguyu bütünlük içinde eritir. Evrenin bütünü üzerinde etki ettiğini iddia edecek bir insan, eyleminin anlamının kaybolup gittiğini görür.

Bakışma açık sonsuzluğun başımın üstünde yoğunlaşıp mavi bir tavan oluşturmaya gibi, aşkınlığım da uzakta geleceğin mat, bulut tabakasını biriktirir. Fakat gök ile yerin arasında, şekilleriyle renkleriyle duysal bir alan vardır. Bugün beni öngörülemez bir gelecekte ayıran aralıkta edimlerimi yönlendirebileceğim anlamlar ve amaçlar vardır. Sonlu bir bireyin mevcudiyetini dünyaya sokar sokmaz –ki o mevcudiyet olmadan dünya da olmaz– sonlu şekiller zaman ve mekândan ayrışıp öne çıkarlar. Bir manzaranın yalnızca bir geçiş değil, aynı zamanda tekil bir nesne olması gibi, bir olay da yalnızca bir geçiş değil, aynı zamanda da tekil bir gerçekliktir. Eğer Hegel'le bir olup buranın ve şimdinin somut katmanını evrensel zaman-mekân uğruna inkâr edersek,

Tin uğruna ayrı bilinci inkâr edersek Hegel'le birlikte dünyanın hakikatini kaçıırız.

Evrene bakılmadığı gibi tarihe de rasyonel bir bütünlük olarak bakılmamalıdır. İnsan, insanlık, evren, tarih Sartre'ın deyişiyle "bütünlüğü bozulmuş bütünüldür" yani ayırım ilişkiye engel değildir ve tersi de geçerlidir. Ancak tekil bireylerin varoluşlarıyla toplum vardır. Keza, insan serüvenleri zamanın arka fonundan kopup gelirler ve her biri sonludur, yine de her biri geleceğin sonsuzluğuna açıktır ve böylelikle her birinin tekil görünümüleri ötekilere zarar vermeksizin birbirini içerir.

Böylesi bir görüş tarihi anlaşılabilirlik görüşünün tersini söylemez. Zira tinin, kesintili olanın zorunsal absürtlüğü ile devamlı olanın rasyonalist ihtiyacı arasında seçim yapması gerektiği doğru değildir. Bilakis, dünyanın tek renkli arka fonundan birbiriyle uyumlu toplamalar çoğulluğu çıkarmak ve buna karşılık bu toplamaları dünyanın ideal birliği perspektifinden anlamak ona düşer. Anlama ve tarihi nedensellik problemlerine hiç girmeden öngörebilmenin ve dolayısıyla da eylemin mümkün olması için gelip geçici formlardaki anlaşılabilir zincirleme bağlantılarının mevcudiyetini tespit etmek yeterli olur. Gerçekte, hangi felsefeyi benimsersen benimseseyim, belirsizliğimiz nesnel ve temel bir olumsuzluk ifşa etsin yahut kesin bir gereklilik karşısında öznel cehaletimizi gösterecek pratik tutum hep aynı kalır: Bir edim fırsatına karar vermemiz ve mevcut tüm etkenleri bilmeksizin etkililiğini ölçmeye çalışmamız gerekir. Bilgin misali, bir olguyu bilmek için kemale ermiş bilimin ışığının üstüne vurmasını beklememe. Aksine bilgin, olguyu aydınlatmak suretiyle bilimin oluşturulmasına katkıda bulunur. Aynı biçimde, eylem adamı da, karar vermek için mükemmel bir bilginin belli bir seçeneğin gerekliliğini kendine kanıtlamasını beklemeyecektir. Önce seçimini yapmalıdır, böylece tarihe biçim verilmesine katkıda bulunur. Böylesi

bir seçim, bir hipotezden daha keyfi değildir. Ne derinlemesine düşünmeyi ne de yöntemi dışlar. Fakat bir yandan da özgürdür ve olduğu gibi kabul edilmesi gereken riskler içerir. Adına düşünce de dense istek de, tinin hareketi her zaman karanlıklardan fıskırır. Temelde tarih biliminin olup olmamasının pek de önemi yoktur çünkü bu bilim ancak geleceğin sonunda ortaya çıkabilir ve her halükârda, her tekil anda kuşku içinde hareket etmek gerekir. Tarihin titiz diyalektiğine rağmen öznel olarak yanılmalarının mümkün olduğunu Komünistler kendileri de kabul ederler. Tarih bugün onlara tamamlanmış haliyle kendini göstermemektedir. Nasıl gelişeceğini öngörmeleri gerekmektedir ve bu öngörü hatalı olabilir. Dolayısıyla politik ve taktik bir bakış açısından bakılınca, salt diyalektik gereksinim doktrini ile olumsuzluğa yer bırakan bir doktrin arasında hiçbir fark olmayacaktır. Aradaki fark ahlaki bakımdan bir fark olacaktır. Zira, ilk durumda her bir anın gelecekte bir telafisi olduğu kabul edilir ve dolayısıyla anın kendisiyle gerekçelendirildiği öne sürülemez.

İkinci durumda, sonlu tek bir geleceği kapsayan her girişim, sonluluğu içinde yaşanmalıdır ve yabancı hiçbir zamanın kurtarmayı asla başaramayacağı bir mutlaklık olarak kabul edilir. Aslında, tarihin birliğini iddia eden biri aynı zamanda onun içinden ayrı toplumların da çıktığını kabul eder. Bu toplumların tekilliklerinin altını çizen biri de hepsinin tek bir ufuktan taşıdığını kabul eder. Herkes için hem bireylerin hem topluluğun var olması gibi, bireye karşı topluluk iddiası, olgu düzleminde değilse de ahlaki düzlemde, her biri kendi için var olan bireyler topluluğu iddiasına karşı çıkar. Zaman ve onu oluşturan anlar için de bu böyledir. Her bir bireyi tek tek inkâr ederek topluluğu ortadan kaldırdığımızı varsaydığımızda da insanın, belirsiz bir gelecek arayışına kendini kaptırırsa varoluşunu hiç elde edemeden kaybedeceğini düşünürüz. O vakit de gölgesinin peşinde koşan bir deliye benzer. Araç-

lar amaçla haklı çıkarılır deniyor, ama o amaca anlamını veren de onlardır. Daha amacı belirlerken onun tam tersini söylerlerse her girişim saçmalık içinde boğulur. İngiltere'nin, Rus tehdidine karşı kendi varoluşuyla birlikte medeniyeti ve demokrasinin değerlerini kurtarması gerektiği bahanesiyle İspanya'daki, Yunanistan'daki, Filistin'deki tutumu işte böyle savunuluyor. Ancak otoriter rejimlerin baskılarına denk baskılarla kendini savunan bir demokrat tam da bu değerleri inkâr ediyordur.

Bir medeniyetin erdemleri ne olursa olsun, bunları adaletsizlikle ve zorbalıkla elde ediyorsa anında o erdemleri yalanlıyor demektir. Bunun aksine, gerekçelendirmeyi yapan amaç efsanevi bir geleceğin en dibine fırlatılıyorsa artık araçlara yansımaz. Daha yakın ve daha açık olduğundan aracın kendisi koyulan hedef olur. Özellikle öyle istenmiş olmasa da ufkun önünü kapar. Rusya'nın zaferi uluslararası proletaryanın özgürleşmesi için bir araç olmayı hedefliyor. Ama Stalinciler için mutlak bir amaca dönüşmedi mi? Amaç mevcut kalırsa, halihazırdaki girişim esnasında tamamen açığa çıkarsa ancak o zaman araçları haklı çıkarır.

Bundan dolayı da insanlar gelecekte başarılarının garantisini, başarısızlıklarının inkârını (olumsuzlanmasını) arasalar dahi, zamanın sınırsız kaçışını inkâr edip şimdilerini ellerinde tutma ihtiyacı duydukları da doğrudur. Tüm bir hayat hiçliğe doğru bir kaçış olarak tanımlansın istemiyorsak varoluşu şimdide olumlamak gerekir. Toplamlar, görevi aşkınlığın hareketini durdurup amacı son belirlemek olan bayramları böyle yaratırlar. Örneğin Paris'in kurtuluşunu takip eden saatlerde, Paris'in işgalinden ibaret olan tekil hikâyenin mutlu ve mutlak sonunu yücelten, devasa bir toplu kutlama olmuştur.

Daha o anda, geleceğin zorluklarına doğru şimdinin ötesine geçen üzüntülü zihinler vardı. Yeni sorunların hemen ortaya

çıkacağı bahanesiyle sevinmeyi reddediyorlardı. Fakat bu keyifsizlik sadece Almanların bozguna uğramasını pek istememiş olanlarda görülüyordu. Yalnızca ümitlerinin içtenliğiyle de olsa bu mücadeleyi kendi mücadelesi bilmiş olanlar, zafere de mutlak bir zafer olarak bakıyorlardı. Gelecek nasıl olacaksa olsun. Hiç kimse, mutsuzluğun yakında başka yüzlerle kendini göstereceğini bilmeyecek kadar saf değildi fakat işte bu yüzü dünyadan mutlak olarak silinmişti. Kamuda olduğu gibi özel alanda da kutlamanın¹ modern anlamı işte bu. Varoluş, kutlamalarda varoluş olarak olumlu surette kendini doğrulamaya girer. O yüzden, Bataille'in gösterdiği gibi, varoluşun karakteristik özelliği yıkımdır. Varlığın ahlakı, tasarruf ahlakıdır. Biriktirerek kendinde'nin durağan dolgunluğu hedeflenir. Varoluş ise aksine tüketimdir. Kendini ancak sökerek yapabilir. Şey'den bağımsızlığının altını iyice çizmek için, kutlama bu olumsuzlayan hareketi gerçekleştirir. Yenir, içilir, ateşler yakılır, dökülür kırılır, zaman ve zenginlik harcanır. Tüm bunlar boşuna harcanır. Harcama vasıtasıyla var olanlar arasında bir iletişim kurmak da söz konusu olur.

Çünkü varoluş, birinden ötekine giden tanıma hareketiyle doğrulanır. Şarkılarda, gülüşlerde, danslarda, erotizmde, sarhoşlukta hem anın yüceltilmesi hem de diğer insanlarla bir yakınlık aranır. Fakat, salt olumsuzluk olarak gerçekleşen varoluşun gerilimi kendini uzun süre tutamaz. Olabildiğince çabuk yeni bir girişime angaje olmalı, geleceğe doğru uzanmalıdır. Kopma anı ile öznel şimdinin safi olumlaması sadece soyutlamadan ibarettir. Neşenin soluğu kesilir, sarhoşluk yorgunluğa döner, ellerimizi bomboş buluruz çünkü şimdiye asla sahip olunamaz. Bundan dolayı kutlamaların acınası ve düş kırıklığına uğratan bir yönü

1 Fransızca "fête" sözcüğü hem bayram hem parti, kutlama anlamına geldiğinden yazar kamuda diyerek resmi bayramları, özel diyerek bireylerin partilerini, kutlamalarını kastediyor -çn.

vardır. Sanatın rollerinden biri de varoluşun bu tutkulu olumlamasını daha sürdürülebilir bir biçime sabitlemektir. Tiyatronun, müziğin, dansın, şiirin temelinde kutlamalar vardır. Bir hikâye anlatarak, oynayarak onu tekilliği içinde, başlangıcıyla, sonuyla, şanıyla ya da utancıyla var etmiş oluruz. Hikâyeyi aslında böyle yaşamak gerekir. Kutlamada, sanatta insanlar mutlak olarak var olduklarını hissetme ihtiyaçlarını ifade ederler. Bu dileği gerçekten yerine getirmelidirler. Amaç sözcüğüne “tamamlanma” ile “hedef” olmak üzere her iki anlamını¹ da verdiklerinde, her şeyden daha temel olan şeyin yani durumlarının müphemliğinin, canlı her hareketin ölüme doğru bir kayma olduğunun net biçimde farkına varmaları onları durdurur.

Ama yüzleşmeyi kabul etseler ölüme doğru her hareketin yaşam da olduğunu keşfederler. Eskiden, “Kral öldü. Yaşasın kral!” diye bağırılırmış. Aynı şekilde şimdinin de yaşaması için ölmesi gerekir. Varoluş, içinde taşıdığı bu ölümü inkâr etmemeli, istemelidir. Sonluluğunda dahi kendini mutlak olarak olumlamalıdır (ortaya koymalıdır). İnsan kendini ya geçiş sürecinde tamamlar ya da hiç. Girişimlerini sonlu olarak görmeli ve onları mutlaka istemelidir.

Bu sonluluğun, saf anın sonluluğu olmadığı açıktır. Dedik ki gelecek, her türlü eylemin yönü ve tözüdür. Kural olarak geleceğe sınır çizilemez. Bir günlük, bir saatlik geleceği tanımlayan projeler vardır. Bazıları da bir, iki ya da üç yüzyıl boyunca gelişme kapasitesine sahip yapıların içine girip oradan bir, iki ya da pek çok yüzyılı somut olarak kontrollerine alırlar. Ezilen yerlilerin azat edilmesinde, Amerikalı zencilerin özgürleşmesinde, Filistin devletinin kurulmasında, sosyalist devrim için mücadele ederken

1 Fransızca “la fin” sözcüğü, İngilizcedeki “end” sözcüğü gibi, hem “son” hem de “amaç” anlamına gelir –çn.

uzun vadeli bir hedef koyulduğu barizdir. Hareket, birlik, kurumlar, kurulmasına yardım ettiğimiz partiler aracılığıyla ölümümüzün ötesinde dahi bu aynı hedef vardır.

Biz, bu hedefin, yeni bir geleceğin başlangıç noktası olarak doğrulanmasını beklememek gerektiğini ileri sürüyoruz. Gerçekleşmesinden sonra geçecek zaman üzerinde artık kontrolümüz olmayacağından, gelmesi için çalıştığımız bu zamandan hiçbir beklentimiz olmamalıdır. O zamanın sevinçlerini, acılarını yaşayacak başka insanlar olacaktır. Bize gelince, hedef, amaç olarak düşünülmelidir. Hedefi tasarlayan özgürlüğümüzden başlayarak, gerçekleştirilmesiyle son bulan hareketin tamamı ile hedefi haklı çıkarmalıyız. Kendimize biçtiğimiz ve hayatlarımızın sınırlarını aşarak bizim olan görevler, anlamlarını kendi içlerinde bulmalı, tarihin efsanevi bir sonunda değil.

Fakat sırf canlı ve sonlu olup geçiş formlarını sınırlandıran bir gelecek fikrini benimsemek için efsane-gelecek düşüncesini elimizin tersiyle itersek eylemin çelişkisi ortadan kaldırılmamış olur. Şu anki fedakârlık ve başarısızlıklar artık bize zamanın hiçbir noktasında telafi edilmiş gibi görünmezler. Ve artık yararlılık da mutlak olarak tanımlanamaz. O zaman, bir yandan insanı eyleme mahkûm ederken, bir yandan da eylemi hem suç hem saçma olarak mahkûm etme sonucuna varmış olmuyor muyuz?

5. Müphemlik

Müphemlik kavramını absürtlük (saçma) kavramıyla karıştırmamalıdır. Varoluşu saçma ilan etmek, varoluşun kendine bir anlam verebileceğini inkâr etmektir. Müphem olduğunu söylemek ise anlamının hiçbir zaman sabitlenmediğini, durmaksızın anlam kazanması gerektiğini ileri sürmektir.

Absürdizm her tür ahlakı reddeder, üstelik gerçeğin tamamen ussallaştırılması ahlaka yer bırakmaz. İnsanın durumu başarısızlık ve rezalet aracılığıyla müphem olduğundandır ki, varoluşunu kurtarmaya çalışır. Öyleyse eylem, hakikati içinde, yani taşıdığı çelişkilerin bilinci içinde yaşanmalıdır demek, eylemden vazgeçilmelidir anlamına gelmez. Pierrefeu, *Plutarkhos Yalan Söyledi*'de "Savaşta başarısızlık olarak görülmeyecek hiçbir zafer yoktur. Zira koyulan hedef düşmanın tamamen yok edilmesidir ve bu sonuca asla ulaşılamaz. Yine de kazanılan savaşlar ve kaybedilen savaşlar vardır," der. Tüm faaliyetler için de bu böyledir. Başarısızlık ve başarı, gerçeğin en başta ayırt edilemeyen iki görünüşüdür. Eleştiriyi böyle kolay, sanatı böyle zor kılan işte budur. Sanatçının seçimler yaparken kendine koyduğu sınırları göstermek her zaman eleştirinin işine gelir.

Ne Giotto'da ne Titian'de ne Cezanne'da resim sanatının tamamı verilmiş değildir. Resim, yüzyıllardan süzülerek kendini arar ve hiçbir zaman son bulmaz. Resme ilişkin tüm sorunların çözülmüş olduğu bir tablo hayal dahi edilemez. Fakat gerçekliğine doğru olan bu hareket resmin kendisidir. Boşta dönen bir değirmen taşının beyhude hareketi değildir. Her tuvalde mutlak bir varoluş biçiminde somutlaşır. Sanat, bilim başarısızlığa rağmen değil, başarısızlıktan geçerek var olur. Bu, buluşun ya da resmin insan bilincini nasıl kendine bağlayacağını bilip bilememesine göre gerçekler ile yanlışların, başyapıtlar ile paçavraların olmasına engel değildir. Demek oluyor ki, her daim kaçınılmaz olan başarısızlık bazı durumlarda kotarılır, bazılarında kotarılamaz.

Bu karşılaştırmayı yapmaya devam etmek ilginçtir. Eylemi bir sanat eseriyle veya bilimsel bir teoriyle bir tuttuğumuzdan değil, fakat her halükârda insan aşkınlığının aynı sorunla yüzleşmesi gerektiğindendir. Kendini gerçekleştirmek ona sonsuza dek yasak olsa da kendini oluşturmalıdır.

Halbuki biliyoruz ki, ne sanat ne bilim, mevcut varoluşlarını gerekçelendirme işini hiçbir zaman geleceğe bırakmamışlardır. Sanat, hiçbir dönemde sanata doğru bir ilerleyiş olarak görülmemiştir. Sadece arkeologlar, arkaik diye adlandırılan sanata klasik dönemi hazırlar gözüyle bakmışlardır.

Atina “kore”lerini¹ yontan heykeltıraş haklı olarak tamamlanmış bir eser yaptığını düşünmüştür. Hiçbir çağda bilimin kısmi, eksik olduğu düşünülmemiştir. Kesin olduğunu iddia etmese de dünyanın tam bir ifadesi olduğunu ileri sürmüştür ve bir çağdan ötekine kendini bir bütün olarak sorgular. Burada, insanın kendi sonluluğunu her halükârda nasıl kabul etmesi gerektiğinin örneği yatar. Kendi varoluşunu geçici, göreli olarak almayıp varoluşunda sonsuzu düşünerek, yani onu mutlak olarak alarak. Sanat sırf her an illaki kendisini istediğinden sanat diye bir şey vardır. Keza, insanın özgürleşmesi de ancak özgürlük, kendini amaçlayıp kendini tam da o amaçlamada gerçekleştirirse vardır. Bu, her eylemin farklı bir tamamlanmış form olarak kabul edilmesini gerektirir. Ki bu formun farklı anları orada gerekçelendirmelerini bulmak için sonsuza doğru kaçmak yerine, birbirlerinin üstüne yansıyarak birbirlerini doğrularlar. Öyle ki, şimdi ile gelecek, araç ile amaç arasında keskin bir ayrım kalmaz.

Fakat bu anlar bir birlik oluşturuyorlarsa aralarında çelişki olmamalıdır. Amaçlanan özgürleşme, yabancı bir zamanda konuşlanmış bir şey değil, kendini fethetmeye çalışarak kendini gerçekleştiren bir hareket olduğundan, baştan kendini inkâr ederse kendine ulaşamaz.

Eylem, anlamına zarar veren araçlarla kendini tamamlamaya çalışamaz. Öyleyse bazı durumlarda insanın reddetmekten başka seçeneği kalmayacaktır. Siyasi gerçekçilik denilen şeyde redde yer

1 Antik Yunan heykel sanatında Arkaik dönemdeki kadın heykelleri –çn.

yoktur, çünkü şimdi geçici kabul edilir. Ret ancak insan, varlığını şimdide mutlak bir değer olarak üstlenirse vardır. Dolayısıyla bu değeri inkâr edecek şeyleri mutlaka uzaklaştırmalıdır. Bugün bilinçli ya da bilinçsizce böyle bir ahlak uğruna on rehineyi kurtarmak için bir komünisti ele veren hâkimi ve onunla birlikte “bir şeylerin parçası” olan tüm Vichy hükümeti yanlılarını kınarız. Yapılması gereken Alman işgalinin dayattığı biçimiyle şimdiki akla yatkın hale getirmek değil, koşulsuz reddetmek idi. Direniş hareketi, olumlu bir etkisi olduğu iddiasında değildi. Direniş inkârdı (olumsuzlamaydı), isyandı, kurbandı. Bu olumsuz harekette özgürlük olumlu ve mutlak olarak doğrulanmıştı.

Bir anlamda olumsuz tutum kolaydır. Reddedilen nesne kesin surette verilmiştir ve ona karşı yapılan isyanı kesin surette tanımlar. Öyle ki faşistlik karşıtı tüm Fransızlar işgal sırasında tek bir baskı odağına karşı ortak direnişleri etrafında birleşmişlerdi. Partilerin yanı sıra bölünmelerin ve nefretin yeniden dirildiği Fransa’da görüldüğü üzere olumluya dönüş kat kat fazla engellerle karşılaşır.

Reddetme anında eylemin çelişkisi ortadan kalkar, araç ve amaç bir araya gelir. Özgürlük ivedilikle hedefi olarak bizzat kendini koyar ve böyle yaparak kendini gerçekleştirir. Fakat özgürlük kendine uzak bir gelecekte yeni amaçlar edindiğinde çelişki yeniden belirir. Verili olanın direnişleriyle çeşitli araçlar ortaya çıkar ve bazıları amaçlarına aykırı olarak tanımlanırlar. Pek çok kez tespit edildiği üzere: saf olan yalnızca isyandır. Her türlü yapılanma, diktatörlüğün ve şiddetin ayıbını içerir. Koestler’in Spartaküs’ünün temalarından biri de budur. Sembolik Spartaküs misali rezalet karşısında geri adım atıp güçsüzlüğe mahkûm olmak istemeyenler genellikle ciddinin değerlerinde kendilerine bir sığınak ararlar. Bu yüzden, topluluklarda olduğu gibi bireylerde de olumsuz an genelde en sahil olanıdır. Goethe, Barres,

Aragon romantik, tepeden bakan ve isyankâr gençliklerinde eski konformizmleri bozup gerçek ancak henüz tamamlanmamış bir özgürleşme sunuyorlardı. Ama sonra bir bakıyoruz ki Goethe devletin, Barres milliyetçiliğın, Aragon ise Stalinci konformizmin hizmetkârı oluvermiş...ler. Biliyoruz ki gerek ölü yasanın reddiyle gerek iman ve hayırseverlik aracılığıyla bireyin Tanrı'yla öznel bağı olan Hıristiyan ruhunun yerini Katolik kilisesinin ciddiliğı almıştır.

Reform, özneliliğın bir isyanıydı fakat Protestanlık da sırası gelince, işlerin ciddiyetinin iman kaygısının yerini aldığı nesnel ahlakçılığa döndü. Devrimci hümanizme gelince o da daimi özgürleşmenin gerginliğini pek nadiren kabul eder. Kurtuluşun başka yerde vaftizle endüljansla¹ satın alındığı gibi burada da partiye kaydolmakla satın alındığı bir kilise yarattı. Ciddiliğe başvurmanın yalandan ibaret olduğunu görmüştük. İnsanın Şey'e ve özgürlüğün davaya feda edilmesine yol açıyor. Olumluya dönüşün sahih olması için olumsuzluğu kapsaması, araç ile amaç, şimdi ile gelecek arasındaki çelişkileri gizlemeyip o çelişkilerde daimi bir gerginlik içinde yaşanması gerekir. Şiddetin zulmü karşısında ne geri adım atmalı ne inkâr etmeli ne de aynı kapıya çıkacak biçimde gönül rahatlığıyla kabul etmelidir. Kierkegaard der ki "Riyakârı sahih ahlaklı insandan ayıran, ilkinin kaygısını erdemli oluşunun kesin teminatı olarak görmesidir." Kendi kendine "Ben İbrahim miyim?" diye sorunca, "Ben İbrahim'im." kanaatine varmasındandır. Fakat ahlaklılık sonsuz bir sorgulamadaki acıda saklıdır. Bizim ortaya koyduğumuz sorun Kierkegaard'inkiyle aynı değildir. Bizim için önemli olan, verili koşullarda İshak'ı² öldürmek gerekip gerekmediğini bilmektir.

1 Ortaçağda affolunmak veya cennete girmek için kiliseden satın alınan af belgesi -çn.

2 Tevrat'a göre İbrahim'in kurban etmek istediğı oğlu İshak'tır -çn.

Zalimi iyi niyetli insandan ayıranın, ilki hedeflerinin kesinliğine dayanırken ikincisinin kendine aralıksız şu soruları sorması olduğunu düşünüyoruz: İnsanların özgürleşmesi için çalışıyorum. Kesin öyle değil mi? Bu amaca, ona ulaşmak için yaptığım fedakârlıklar tarafından itiraz edilmiyor mu? Özgürlük, amaçlarını belirlerken onları paranteze almalı, her an kendi kendine oluşturduğu mutlak amaçla yüzleştirmeli ve kendini fethetmek için kullandığı araçlara kendi adına itiraz etmelidir.

Bu düşünceler oldukça soyut denecektir. Pratikte ne yapılmalı? Hangi eylem iyi? Hangisi kötü? Böyle bir soru sormak da naif bir soyutlamaya düşmektir. Fizikçiye “Hangi kuramlar doğru?”, sanatçıya “Hangi işlemleri yaparak güzelliği garanti olacak bir eser üretilir?” diye sormayız. Ahlak, bilim veya sanattan daha çok formül verebilecek değildir. Yalnızca yöntemler önerebiliriz. Bilimde temel problem fikrin içeriğine, yasanın olgulara denkliğidir. Mantıkçı, olur da verili olgunun baskısı, anlamaya yarayan kavramı patlatırsa başka bir kavram icat etmek durumunda kaldığını tespit eder. Fakat kural olarak icadın hangi an yapılacağını söyleyemediği gibi öngörebilmesi daha da imkânsızdır.

Benzer biçimde denebilir ki, olur da eylemin içeriği anlamını yalanlarsa, burada mutlaka istenen anlamı değil, bizzat içeriği değiştirmek gerekir. Ancak soyut ve evrensel bir biçimde bu anlam ve içerik ilişkisine karar vermek imkânsızdır. Her durum özelinde bir sınama ve karar gerekir. Fakat yine aynı şekilde, bu düşüncelerden hazır bir çözüm beklemeden fizikçi bilimsel buluşun, sanatçı da sanatsal yaratımın koşulları hakkında kafa yormakta fayda görür. Hangi koşullarda girişimlerinin makbul olduğunu araştırmak eylem insanına yararlıdır. Oradan itibaren olumlu bakış açılarının meydana çıktığını görürüz.

Öncelikle bize öyle geliyor ki eylemimizin yöneldiği amaçlardan biri bizzat birey olmalıdır. Burada Hıristiyan yardımseverliğinin, Epikürcü arkadaşlık kültü ve her insanı bir amaç olarak alan Kant ahlakçılığının bakış açısı ile aynı noktada buluşuyoruz. İnsan yalnızca bir sınıfın, milletin, bir topluluğun mensubu olarak değil, tek başına insan olarak bizi ilgilendiriyor. Yalnızca toplu kaderlerle ilgilenen düzenli politikalardan bizi ayıran budur. Üstelik şüphesiz ki berduşun bir litre şarap içmekten, çocuğun top oynamaktan, Napolili bir *lazzarone*'un¹ güneşte mayışmaktan keyif almasının insanların özgürleşmesine hiçbir yardımı dokunmaz.

Bu yüzden, devrimcinin soyut isteği, yarını olmayan arzuları doyurmaya uğraşan somut iyiliği hor görür. Ancak özgürlük ile varoluş arasında somut bir bağ olduğunu unutmamak gerekir. İnsanın özgür olmasını istemek, varlığın olmasını istemektir. Varlığın varoluşun sevinci içinde açığa çıkmasını istemektir. Özgürleşme fikrinin somut bir anlamı olması için var olma sevinci herkeste, her an olumlanmalıdır. Özgürlüğe doğru olan hareket zevk ve mutluluk içinde yoğunlaşarak dünyadaki ete kemiğe bürünmüş ve gerçek görünümünü alır. Eğer bir kadeh şarap içen yaşlı bir adamın memnuniyeti hiç sayılıyorsa, üretim ve zenginlik içi boş efsaneden başka bir şey değildir. Bunlar ancak kişisel ve canlı sevinçte kendilerini bulabilirlerse anlamlı olurlar. Oyun oynayan bir çocuğun gülüşü bizi etkilemiyorsa zamandan tasarrufun, eğlenmenin hiçbir anlamı yoktur. Kendi hesabımıza ve öteki vasıtasıyla hayatı sevmiyor isek, herhangi bir yoldan onu gerekçelendirmeye çalışmak boşunadır.

Siyaset, geleceği şimdiye düşüncesizce feda etmesi sebebiyle iyiliği reddetmekte haklıdır.

1 Napolili tembel, galesiz alt sınıf insanlara verilen isim –çn.

Çoğu zaman tek yaptığı kaçmak olan özgürlüğün müphemliği her bireyle ilişkide tek tek ele alındığında ona zor bir ikirciklilik katar. Ötekini sevmek tam olarak nedir? Onu amaç edinmek nedir? Bütün insanların bütün isteklerini her halükârda gerçekleştirmeye karar veremeyeceğimiz açıktır. Bir insanın somut bir biçimde kötülüğü, yani diğer insanların köleleştirilmesini istediği durumlar vardır. İşte o vakit onunla mücadele etmek gerekir. Hiç kimseye haksızlık yapmaksızın, durmadan kendisinden kaçan varlığa tutkuyla ve bir başına erişmeye çalışarak kendi özgürlüğünden kaçtığı da olur. Bizden yardım isterse ona yardım eli uzatmalı mı? Uyuşturucu bağımlısının kendisini zehirlemesine ve umudunu yitirmiş birinin intihar etmesine yardım eden insan suçlanır, çünkü bu düşüncesizce davranışların kişinin kendi özgürlüğüne saldırması olduğu düşünülür. Hatasının bilincine varmasını sağlamak, onu özgürlüğünün gerçek gerekliliklerinin mevcudiyetiyle yüzleştirmek gerekir. Öyle olsun, peki ya inat ederse? O zaman güç mü kullanılmalıdır? Ciddi, yine burada da problemi savuşturmaya çalışır. Hayatın, sağlığın, ahlaki konformizmin değerleri sabitlendiğinden bunları başkasına dayatmakta tereddüt etmeyiz. Fakat biliriz ki bu riyakârlık en berbat felaketleri getirebilir. Uyuşturucu olmayınca bağımlının kendini öldürdüğü olur. Acıma ve cömertlik dürtülerine kolaylıkla kapılmamak gerektiği gibi, inatla soyut bir ahlaka da hizmet etmemek gerekir.

Şiddet, kurtardığımı ileri sürdüğüm o özgürlüğe yeni, somut imkânlar açacaksa ancak o zaman haklı çıkarılabilir. Şiddet uygulayarak ister istemez ötekine ve kendime karşı bir taahhüt üstlenmişimdir. Ölmeyi seçen bir adamı ölümden çekip almışsam gelip benden yaşamak için araç ve sebep istemeye hakkı vardır. Bir hastaya karşı yapılan zorbalık sırf iyileşmesi ile gerekçelendirilemez. Beni harekete geçiren niyet ne kadar saf olursa olsun

her türlü diktatörlük kendimi affettirmemi gerektiren bir hatadır. Üstelik, herhangi birine yönelik böylesi kararlar alacak konumda değilimdir. Kendini Seine Nehri'ne atan yabancı örneğinde onu sudan çıkarmakta tereddüt edip etmemem tamamen soyuttur. Bu zavallıyla somut bir bağ kurmadığım hallerde seçimim zorunsuz olgusalıktan başka bir şey değildir. Kendimi bir çocuğa, melan-koliğe, hastaya veya kaçığa şiddet uygular halde bulursam bir şekilde kendimi onun eğitimi, mutluluğu, sağlığıyla da yükümlü bulurum. Ebeveyn veya öğretmen, hastabakıcı, doktor, arkadaş... Sırf bana başvurulmuş olmasından dolayı zımni bir anlaşmay-la benim kararımın sertliği kabul edilir ve hatta istenir. Ben sorumluluğu ne kadar çok üstüme alırsam, kararım da o kadar gerekçelenmiş olur. Bu yüzden sevgi, kayıtsızlığa hak görülmeyen sertliklere izin verir.

Sorunu bu kadar karmaşık kılan şu ki bir yandan dikkatsizlik, kaptis, takıntı, tutku hallerinde görülen özgürlükten kaçışın suç ortağı olmamalıyız; ama öte yandan insanın varlığa doğru eksik kalan hareketi bizzat varoluşudur ve bu kabullenilen başarısızlık sayesinde özgürlük olarak kendini olumlar. Bir insana hata yap-mayı yasaklamak istemek kendi deneyimini gerçekleştirmesini yasaklamaktır, hayatından mahrum etmektir. Claudel'in *Şeytan'ın Pabucu*'nda Dona Prouheze'nin hâkim olan kocası –yazarın düşüncesine göre “Adil”– her bitkinin dümdüz büyümek için bir bahçıvana ihtiyacı olduğunu ve göklerin genç karısına verdiği bahçıvanın da kendisi olduğunu anlatır. Böylesi bir düşüncenin kibriden şaşkına dönmemizin de ötesinde (Öyle ya, o bilgili bahçıvanın kendisi olduğunu nereden biliyor? Sadece kıskanç bir koca olmasın?), bir ruhun bitkiye benzetilmesi kabul edilemez. Kant'ın sözcükleriyle söylersek, bir edimin değeri dış bir modele uygunluğunda değil, iç hakikatindedir. İmanı ve erdemi dışarıda oluşturmak isteyen engizisyon yargıçlarını reddediyoruz. İnsanın

mutluluğunu dışarıdan sağladığını ileri süren her türlü faşizmi reddediyoruz.

Ayrıca, bazı eğilimlere direnmek için ona nedenler vermek yerine onları yasaklayarak insan için bir şey yaptığını sanan paternalizmi de.

Şu halde, sapkın olduğuna hükmedilen isteklere karşı uygulanan şiddet peşinen haklı çıkarılamaz. Şiddet, daha önce gördüğümüz üzere aslında cehaletin içinde dahi uygulanabilecek olan bir özgürlüğü inkâr etmek için cehaleti bahane ederse kabul edilemez olur. “Aydın elitler” çocuğun, okuma yazma bilmez, batıl inançların altında ezilmiş ilkel insanın durumunu ne kadar değiştirmeye çabalasa da en acil görevlerinden biri burada bulunur. Fakat bu çabada dahi kendilerinininki gibi mutlak olan bir özgürlüğe saygı duymalıdır. Örneğin, kitlelerin, kadınların, kolonilerdeki yerlilerin donanımsızlığını ileri sürerek oy kullanma hakkının toplumun geneline yayılmasına hep karşı çıktılar. Ama bu, insanın her zaman karanlıklar içinde kendi başına karar vermek durumunda olduğunu, insanın bildiğinden ötesini istemesi gerektiğini unutmaktır. Sonsuz bilgi gerekli olsaydı (hatta önce mümkün olabileceğini varsaymalı) o zaman koloni yöneticisinin de özgürlük hakkı olmazdı. O, mükemmel bilgiye en geri kalmış yabaniden çok daha uzaktır. Aslında, oy kullanmak yönetmek demek değildir. Yönetmek de sadece dümeni çevirmek değildir. Bugün özellikle Fransa’da bir muğlaklık var, çünkü kaderimizin elimizden kaçtığını düşünüyoruz.

Artık tarihin yazılmasına katılmayı ummuyoruz, ona maruz kalmaya boyun eğiyoruz. İç politikamızın tek yaptığı dış güçlerin oyununu yansıtmak. Hiçbir parti, ülkenin kaderini belirleyeceğini öne süremiyor. Her parti anca dünyada yabancı güçlerin hazırlamakta olduğu geleceği öngörebildiğini ve öngörülerinin ıskalandığı küçük kararsızlık payını da en iyi şekilde kullanacağını ileri

sürüyor. Bu taktik gerçekçiliğinin arkasında sürüklenen vatan-
daşlar, kendileri de oy vermeyi iradelerinin ifadesi olarak değil;
blok halinde bir partinin dümen hareketine de katılsa, kendi
stratejisini de yaratsa bir manevra olarak görüyorlar. Seçmenler
kendilerini belli bir hususta fikirlerine danışılan insanlar olarak
değil, sayılara dökülen ve ilerideki amaçlara göre yönlendirilen
güçler olarak görüyorlar. Kuşkusuz bu yüzdendir ki bir zamanlar
görüşlerini beyan etmeye pek düşkün olan Fransızlar, cesaret
kırıncı bir stratejiye dönüşen bu işe olan ilgilerini kaybediyorlar.
Halbuki, hakikaten de oy kullanmak değil de oyunun ağırlığını
ölçmek gerekseydi böyle bir hesaplama, öyle engin bilgiler, öngö-
rülerinden öyle bir eminliği gerektirirdi ki sadece teknik bilgiye
sahip bir uzman fikir beyan etme cesareti gösterebilirdi. Demok-
rasinin tüm anlamını kaybetmesine yol açan istismarlardan biri
tam da buradadır. Mantıken seçimlerin kaldırılması sonucuna
varmak gerekirdi.

Oy, aslında somut bir iradenin ifadesi ile ülkenin ve dünyanın
genel çerçevesinde seçmenlerinin tekil menfaatlerini savunabile-
cek bir temsilcinin seçimi olmalıdır. Cahil ve yoksul insanın da
savunulacak menfaatleri vardır. Beklentileri ve güveni konusunda
karar vermekte tek “yetkin” kişi kendisidir. Ciddinin kendini
kandırması üzerine kurulu bir aldatmacayla bu grupların sadece
seçim yapmaktaki şeklen yetersizliği ileri sürülmekle kalmayıp
seçiminin içeriğinden de argümanlar çıkarılır. Daha pek çok anı-
nın arasında “Kadınların oy kullanması prensipte çok iyi, yalnız
kadınlara oy hakkı verilirse kızıl devrimcilere oy verirler,” diyen iyi
niyetli bir genç kızın naifliğini hiç unutmam. Yine aynı arsızlıkla
bugün Fransa’da neredeyse oybirliğiyle şu söyleniyor: “Fransız
Birliği yerlilerine kendilerini yönetme hakkı verirsek köylerinde
hiçbir şey yapmadan miskin miskin yaşarlar. Bu da ekonominin
yüksek menfaatleri için zararlı olur.” Kuşkusuz, içinde yaşamayı

seçtikleri durgunluk hali bir insanın öteki için dileyeyeceği bir hal değildir. Uyuşuk zencilerin önüne, Ekonomi'nin menfaatlerinin belki bir gün onların menfaatleriyle kesişeceği yeni imkânlar çıkarmak arzu edilebilir.

Fakat şimdilik onları özgürlüklerinin sadece olumsuz olabileceği bir durumda sürünmeye bırakıyoruz. Arzu edebilecekleri en iyi şey yorulmamak, acı çekmemek, çalışmamaktır fakat onlara bu özgürlüğü bile çok görüyoruz. Bu, baskının en ileri, en kabul edilemez şeklidir.

"Ancak" diyerek karşı çıkar "aydın elit"; "Bir çocuk için kendi kararlarını kendi alsın diyemeyiz, oy kullanmasına müsaade edemeyiz." Bu da yine bir kandırmacadır. Kadın yahut halinden memnun olan boyun eğmiş köle, hazır kalıp değerleri olan çocuksu dünyada yaşıyorlarsa onlara "ebedi çocuk", "koca bebek" demek bir anlam ifade eder, ancak benzetme kısmidir. Çocukluk özel bir haldir. Sınırları başka insanlarca belirlenmiş olmayan *doğal* bir haldir ve dolayısıyla da baskı durumuyla karşılaştırılabilir değildir. Tüm insanlar için ortaktır, herkes için geçicidir. Yani kişiyi imkânlarından koparan bir sınır değil, aksine yeni imkânların elde edildiği bir gelişme anıdır. Çocuk bilgisizdir çünkü henüz öğrenmeye vakti olmamıştır. O vakit ona yasak edildiğinden cahil kalmış değildir. Çocuğa çocuk muamelesi yapmak geleceğinin önünü kapatmak değil, açmaktır. İlgilenilmeye ihtiyaç duyar, otoriteye başvurur. Otorite onun için her tür özgürlüğün kaynağı olan olumsuzluğun direnişinin aldığı şekildir.

Öte yandan bu durumda bile çocuğun özgürlüğe hakkı vardır ve çocuğa bir kişi, bir insan olarak saygı gösterilmelidir. *Emile*'in değeri Rousseau'nun kitapta bu prensibi harikulade savunmasından gelir. *Emile*'de sinir bozucu, natüralist bir iyimserlik vardır. Ötekiyle olan tüm ilişkilerdeki gibi çocuk yetiştirmede de özgürlüğün müphemliği, şiddet ayıbını içerir. Bir anlamda her türlü

eğitim başarısızlık demektir. Ancak Rousseau, çocukluğa baskı uygulanmasını reddetmekte haklıdır. Bitki yetiştirir gibi ihtiyaçlarını ona sormadan çocuk yetiştirmek ile çocuğu önünde geleceği açmak gereken bir özgürlük olarak kabul etmek çok farklıdır.

İlk tespitimizi yapabiliriz: Bir bireyin veya bir grup bireyin iyiliği eylemimizin mutlak hedefi olarak belirlenmeye layıktır. Fakat bizim bu iyiliğin ne olduğuna baştan karar verme hakkımız yoktur. Doğrusunu söylemek gerekirse, hiçbir tutuma ta en baştan hakkımız yoktur ve varoluşçu ahlakın somut sonuçlarından biri de uygarlık, çağ ya da kültürden çıkaracağımız öngerekçelen-dirmelerin reddidir. Her türlü otorite ilkesinin reddidir. Olumlu biçimde söylersek, kural, ötekine (öteki ilgili tek kişi olduğu takdirde, ki şu an incelemekte olduğumuz da budur) özgürlüğünün amacı olan bir özgürlük olarak muamele etmektir.

Bu temel yol haritasını kullanarak her tekil durumda risk varsa da yepyeni bir çözüm bulmalıdır. Aşkına karşılık bulamayan bir genç kız, bir kutu uyku hapı içer. Arkadaşları onu sabah ölmek üzereyken bulurlar, doktor çağırırlar, kız kurtarılır. Daha sonra mutlu bir yuvası, çocukları olur. Arkadaşları intiharını aceleyle getirilmiş, düşüncesizce bir hareket kabul edip onu kurtararak eylemini reddedebileceği veya yeniden intihara girişebileceği bir konuma koymakta haklı çıkmışlardır. Akıl hastanelerinde yirmi defa intihara teşebbüs etmiş, özgürlüklerini gardiyanlardan kaçmaya ve katlanılmaz iç daralmalarına son vermeye adanmış melankolikler görürüz. Omuzlarına dostça vuran doktor onların zalimi, celladı olur. Alkol veya uyuşturucu bağımlısı bir arkadaş gidip ihtiyacı olan zehri satın almak için benden para istediğinde onu iyileşmeye özendiririm, doktora götürür, yaşamasına yardım etmeye çalışırım. Başarma şansım varsa istediği meblağı vererek doğru davranmış olurum. Ancak şartlar, içinde çırpındığı durumu değiştirmeme izin vermiyorsa boyun eğmekten başka

bir şey yapamam. Birkaç saatlik yoksunluk anca boşu boşuna acılarını şiddetlendirir ve benim vermediğimi elde etmek için uç yollara başvurabilir. *Yaban Ördęi*'nde Ibsen'in değindiği problem de budur.

Kişi yalan halinde yaşar. Yalan şiddettir, zorbalıktır. Mağduru özgürleştirmek için gerçeği söyleyecek miyim? Öncelikle, gerçeğin katlanabilir olduğu ve aldanmış kişinin yanılsamalarından kurtularak çevresinde yeniden umut etmek için nedenler bulabildiği bir durum yaratmış olmak gerekir. Sorunu daha karmaşık kılan, bir insanın özgürlüğünün hemen hemen her zaman başka bireylerin özgürlüğünü de ilgilendirmesidir. Diyelim yıkık dökük bir evde yaşamakta inat eden bir çift! Onlara daha sağlıklı bir konutta oturma arzusunu vermeyi başaramazsak bırakalım da tercihlerini yaşasınlar. Fakat çocukları varsa durum değışir. Ebeveynlerin özgürlüğü çocuklarının felaketi olur. Gelecek onların tarafında olduğundan özgürlük öncelikle çocukları dikkate alınmalıdır. Öteki, çokludur ve böyle olunca da yeni sorular ortaya çıkar.

Öncelikle kendimize özgürlüğü, mutluluğu kimin için arıyoruz diye sorabiliriz. Sorun, bu şekilde ortaya koyulduğunda soyuttur. Dolayısıyla da cevap keyfi olur ve keyfilik hiçbir zaman ayıpsız olmaz. Yardımsever hanımefendi kolayca nefret uyandırıyorsa bu tamamen onun kabahati de değildir. Vakti, parası sınırlı miktarda olduğundan şuna ya da buna dağıtmadan önce kararsız kalır. Ötekinin karşısında salt dışsallık, körü körüne olgusalılık olarak belirir.

Edimi ne kadar soyut olursa o kadar değerli addeden Kantçılığın şekilci katılığının aksine cömertlik bize daha esaslı, dolayısıyla da daha değerli görünür ki ötekiyle bizim aramızdaki fark ne kadar az olursa ötekini amaç edinerek kendimizi o kadar çok gerçekleştiririz. Öteki için angaje olduğumda meydana gelen budur. Stoacılar yalnızca insanın evrensel yüzünü tanımak adına

aile, arkadaşlık, milliyet bağlarını reddediyorlardı. Ancak insan tam da tekilliği evrensel bir olgu olan durumlar aracılığıyla insandır. İmdadına herkesin değil sadece belli insanların gelmesini bekleyen insanlar vardır. Bu beklentiler imtiyazlı eylem planlarını belirler. Zencinin zenci için, Yahudi'nin Yahudi için, proletaryanın proletarya için ve İspanyol'un İspanya için mücadele etmesi uygun olur. Sadece bu tekil dayanışmaların evrensel bir dayanışma isteğiyle ters düşmemesi gerekir ve sonlu her girişim tüm insanlara da açık olmalıdır.

Ancak o zaman soyut olarak tanımladığımız çatışmaları somut bir şekilde bulabiliriz. Zira özgürlük davası ancak tekil fedakârlıklarla zafer kazanabilir. Yine de insanların arzu ettiği iyilikler arasında hiyerarşi vardır. Bazılarının konforunu, lüksünü, hobilerini diğerlerinin özgürlüğünü sağlamak için feda etmekte tereddüt etmeyiz.

Fakat özgürlükler arasında seçim yapmak gerektiğinde nasıl karar vermeli?

Tekrar edelim: Burada tek bir yöntem belirtemeyiz. İlk husus her zaman hangi gerçek insan menfaatinin eylemin hedefi olarak önerdiğimiz soyut formu doldurduğunu düşündürmektir. Siyasetin öne çıkardığı her zaman fikirlerdir: Millet, İmparatorluk, Birlik, Ekonomi, vs. Bu formların hiçbirinin kendi başına bir değeri yoktur, ancak somut insanları kuşattığı ölçüde değeri vardır. Eğer bir millet ancak mensuplarının zararına gururla kendini ortaya koyabiliyorsa, eğer bir birlik ancak birleştirdiğini iddia ettiği üyelerinin zararına kurulabiliyorsa o millet, o birlik reddedilmelidir. Formu insanın kendisine yeğ tutan tüm idealizmleri, kandırmacaları ve benzeri durumları reddediyoruz. Fakat sahîh olarak insana hizmet eden bir dava söz konusu olduğunda mesele iyice endişe verici hale gelir. O yüzdendir ki, Stalin'in politikası problemi, partinin kitlelere hizmet için kullandığı kitleler ile iliş-

kisi problemi iyi niyetli insanları endişelendiren şeylerin başında gelir. Ancak kendini kandırmaksızın bu soruyu soran azdır ve öncelikle birkaç yanıltmacayı silmek gerekir.

SSCB karşıtları, Stalin politikalarının kabul ettiği suç oluşturan şiddet oranının altını çizirken bir yanıltmaca kullanırlar, hedeflenen amaçlarla karşılaştırmayı göz ardı ederler.

Kuşkusuz tasfiyeler, tehcirler, işgaldeki suiistimaller, polis diktatörlüğü önem bakımından diğer ülkelerde uygulanan şiddetin önüne geçer. Rusya'nın nüfusunun yüz altmış milyon olması da yapılan adaletsizliklerin katsayısının sayısal değerini artırıyor. Ancak bu niceliğe göre değerlendirmeler yeterli değildir. Amacı onu tanımlayan araçtan ayıramayacağımız gibi aracı da ona anlam veren amaçtan ayrı yargılayamayız. Bir zenciyi linç etmekle yüz muhalifi ortadan kaldırmak iki benzer edim değildir. Linç etmek safi kötülüktür, miadı dolmuş bir uygarlığın hayatta kaldığına, yok olması gereken ırklar arası mücadelenin sürüp gitmesine işarettir. Gerekçesi, özrü olmayan bir hatadır. Yüz muhalifi ortadan kaldırmak elbette ki bir skandaldır ancak bir anlamı, bir nedeni olabilir. Devasa bir insan kitlesinin kaderini iyileştiren bir rejimi ayakta tutmak söz konusudur. Belki böylesi bir tedbirden kaçınılabilirdi. Belki de her olumlu yapıda gereken başarısızlık payını temsil ediyordur. Ancak hizmet ettiği davanın bütünü içindeki yerine oturarak onun hakkında hüküm verebiliriz.

Fakat öte yandan, SSCB'nin savunucuları da fedakârlıkları ve suçları hedeflenen amaçla kayıtsız şartsız haklı çıkarırken yanıltmaca kullanıyorlar.

Öncelikle, bir yandan amacın koşulsuz olduğunu, öte yandan da o amaç adına işlenen suçların kesinlikle elzem olduğunu kanıtlamak gerekir. Buharin'in ölümüne Stalingrad'la karşı çıkıldı, fakat Moskova davalarının Rus zaferinin ihtimalini ne derece etkin surette artırdığını bilmek gerekir. Stalin tutuculuğunun hinlikle-

rinden birisi gereklilik fikri üzerinde oynayarak devrimin tamamını terazinin tek bir kefesine koymasdır. Bakınca öteki kefe hep daha az dolu görünecektir. Fakat global bir tarih diyalektiği fikri dahi asla tek bir etkenin belirleyici olacağını içermez. Tersine, bir insanın yaşamının olayların akışını değiştirebileceğini kabul edersek, Kleopatra'nın burnuna, Cromwell'in¹ mesane taşına ağırlıklı bir rol veren görüşe katılmış oluruz. Burada, tam bir kendini kandırma ile gereklilik fikrinin iki karşıt görüşüyle oynanması vardır: Biri bileşimli (*sentetik*) öteki çözümlemeli (*analitik*) görüştür. Biri diyalektik öteki deterministtir. İlki tarihi, olumsal kazaların tekilliklerinin içine çekildiği, kavranabilir bir oluş gibi gösterir. Anların diyalektik zincirlenmesi ancak her bir anın içinde tek tek ele alınan tekil unsurların belirsizliği var ise mümkün olur.

Eğer aksine, her bir nedensellik dizisinin katı determinizmini kabul edersek, dizilerin birleşimi tesadüfe dayandığından bütünü zorunsuz ve düzensiz bir görünümüne varırız. Dolayısıyla Marksist kabul etmelidir ki bu tekil kararlarının hiçbir devrimi bütünlüğü içinde bağlamaz. Olan sadece devrimi aceleye getirmek ya da meydana gelişini geciktirmek, daha masraflı araçların kullanılmasından imtina etmektir. Bu, Marksist şiddet karşısında geri adım atmalı demek değildir, fakat amaçlarına bakarak en baştan şiddeti haklı çıkarmamalıdır. Girişimini gerçekliği içinde yani sonluluğunda düşünürse, sonlu bir sorunsaldan başka istediği fedakârlıkların karşısına koyabileceği hiçbir şeyi olmadığını ve bu sorunsalın da belirsiz olduğunu anlayacaktır. Tabii, bu belirsizlik onun hedeflerini aramasını engellememelidir; ancak her bir durum için hedeflerle araçlar arasında bir denge bulma derdinde olmayı gerektirir.

1 Kraliyet ailesini yenip İngiltere, İskoçya ve İrlanda'yı kontrolüne almışken mesane taşı yüzünden 1658'de aniden ölen İngiliz lordu -çn.

Böylece, geçerli bir amaca yönelik uygulanan şiddet edimlerinin öncel tüm gerekçelendirmelerine olduğu gibi tüm cezalandırılmalarına da karşı çıkıyoruz. Bunları somut biçimde meşrulaştırmak gerekir. Burada sakince matematik hesabı yapmak imkânsızdır. Belli bir fedakârlığın içerdiği başarı şansını da takdir etmeye çalışmalıyız. Ama öncelikle bu hüküm hep şüpheli olacaktır. Ayrıca fedakârlığın mevcut gerçekliği karşısında şans kavramını düşünmek zordur.

Bir yandan bir ihtimali hiçbir zaman kesinliğe ulaşılmaksızın sonsuza dek çarpıp çoğaltabiliriz. Fakat bununla birlikte pratikte yapacağı şu asimptotla¹ karşılaşmak olacaktır: Özel yaşamımızda olduğu gibi toplum yaşamımızda da statik gerçeklikten başka gerçeklik yoktur. Öte yandan söz konusu çıkarlar denkleme girmeyi kabul etmezler. Bir insanın acısı da bir milyon insanın acısı da milyonlarca başkasının gerçekleştirdiği zaferle karşılaştırılmaz. Şimdiki ölüm gelecekteki yaşamla karşılaştırılmaz. Bir yana, ulaşılabilecek kazanım ile çarpılmış başarı ihtimalini öteki yana da ivedilikle yapılan fedakârlığın ağırlığını koymak istemek ütöpik olur. Kendimizi özgür karar vermenin kaygısı içinde buluveririz. Bu yüzdendir ki politik tercih ahlaki bir tercihtir. Bahis olmasının yanı sıra bir karardır da. Alınması düşünülen tedbirin başarısı ve riskleri hakkında bahse gireriz. Fakat verili koşullarda ihtimal ve riskler üstlenilmiş olsun ya da olmasın el mecbur karar vermek gerekir ve bunu yapınca da değerler ortaya konmuş olur. Bir Saint-Just, bir Robespierre 93'te Terör Dönemi'ndeki² şiddet hareketlerinin sorumluluğunu kabul ederken Girondin'lar reddettiye bu aynı özgürlük düşüncelerine sahip olmamaların-

1 Sonuşmaz. Matematikte bir eğriye olabildiğince yaklaşabilen ama hiç kesmeyen ikinci eğriye verilen ad –çn.

2 Fransız Devrimi'nde 1793-1794 yılları arasındaki şiddet dönemine verilen ad –çn.

dandır. 1830-1840 arasında kendilerini salt siyasi muhalefetle sınırlandıran Cumhuriyetçiler ile başkaldırma yöntemini benimseyenlerin hedefledikleri de aynı cumhuriyet değildir. Bu noktada söz konusu olan, kullanılacak araçların seçiminin hem tanımıyla hem de başarısıyla ilgili olduğunu bilerek her duruma göre bir amaç belirlemek ve onu gerçekleştirmektir.

Normalde, durumlar öyle karmaşıktır ki, ahlaki seçim yapma anını belirlemeden önce uzun bir siyasi tahlil gerekir. Biz, burada tutumumuzu bir nebze belirtmemizi sağlayacak çok basit birkaç örnek düşünmekle yetineceğiz. Gizli, devrimci bir hareket içinde bir muhbirin varlığı anlaşılırsa onu öldürmekte tereddüt edilmez. Hem şimdi hem ilerisi için kurtulunması gereken bir tehlike arz eder. Fakat bir insandan sadece kuşkulanilıyorsa durum daha müphemdir. I. Dünya Savaşı sırasında düşmana işaretler gönderdiğinden şüphelenilen masum bir aileyi katleden Kuzey köylülerini kınıyoruz. Zira sadece varsayımları muğlak olmakla kalmıyordu, tehlikenin varlığı bile belirsizdi. Zaten şüphelileri hapse koymak yeterli olurdu. Ciddi bir soruşturma yapılana dek ailenin zarar vermesini engellemek kolaydı. Ancak diğer insanların kaderi şüpheli bir kişinin ellerindeyse, masum birini öldürme riskinden kaçınmak için on masumu ölüme terk etme riskini alıyorsak şüpheliyi feda etmek mantıklı olacaktır. Tek isteyebileceğimiz böylesi kararların aceleyle verilmemesi, hafife alınmaması ile genel olarak yol açtığımız kötülüğün engellediğimiz kötülükten daha küçük olmasıdır.

Şiddet üstünde hemen etkisini göstermediği için daha endişe verici olan durumlar vardır. Direnişin uyguladığı şiddet Almanya'nın hemen maddi kayıplar vermesini hedeflemiyordu. Tam olarak yapmak istediği, işbirliği yapmayı imkânsız hale getirecek bir şiddet ortamı oluşturmaktı. Bir bakıma, üç düşman subayının öldürülmesinin bedelini bütün bir Fransız köyünün yakılmasıyla

ödemek fazla ağır bir bedeldi. Ama bu yangınlar ve rehinelerin katledilmesi planın bir parçasıydı. İşgalcilerle işgal edilenler arasına bir uçurum açıyordu. 19. yüzyıl başında Paris ve Lyon'daki ayaklanmalar ya da Hindistan'daki isyanlar da ezenin boyunduruğunu bir anda kıracağı için değil, isyan yolunu açıp canlı tutacağı, uzlaşma denen göz boyamayı imkânsız kılacağı iddiasındaydı. Birer birer başarısızlığa uğramaya mahkûm olduğunu bilen girişimler, yarattıkları genel durumla kendilerini meşrulaştırabilirler. Komünist bir şefin; maliyeti ağır, başarısı şüpheli ancak sayesinde işçilerin dayanışmasının ve maruz kaldıkları sömürünün bilincine varıp sömürüyü reddetme iradelerinin doğacağı bir grev başlatmakta tereddüt etmediği Steinbeck'in *Bitmeyen Kavgaya* romanının anlamı da budur.

Bu örneği *Bir Delikanlının Serüvenleri*'nde John Dos Passos'un anlattığı tartışmayla karşılaştırmak ilginç olacaktır.

Bir grev sonrası Amerikalı madenciler ölüm cezasına çarptırılırlar. Yoldaşları davalarının yeniden görülmesini sağlamaya çalışırlar. İki yöntem vardır: Gayriresmi yollardan harekete geçilebilir ve bu yolla büyük ihtimalle haklarını alabilirler. Ya da Komünist Parti davayı üstlenerek basın kampanyası başlatıp uluslararası imza kampanyalarıyla ses getiren bir davaya dönüştürebilir. Ama mahkeme bu gözdağına pabuç bırakmak istemeyecektir. Parti kendisi için büyük bir reklam yapmış olur ama madenciler mahkûm edilirler. İyi niyetli bir insan burada nasıl karar verecektir?

Dos Passos'un kahramanı madencileri kurtarmayı seçer, biz de ona hak veririz. Elbette bütün bir devrim ile iki üç insanın hayatı arasında seçim yapmak gerekse hiçbir devrimci tereddüt etmez. Fakat burada söz konusu olan sadece partinin propagandasına yardım etmek ya da en iyi ihtimalle partinin ABD içindeki gelişim şansını biraz artırmaktır. Komünist partinin bu

ülke içindeki anlık çıkarları devrimin çıkarına ancak varsayımsal olarak bağlıdır. Aslında, savaş gibi bir felaket dünyadaki durumu öyle bir altüst etti ki geçmişin kazanç ve kayıplarının büyük bir kısmı tamamen ortadan silindi. Hareket gerçekten insanlara hizmet ettiğini iddia ediyorsa burada, fedakârlıklarıyla gelecekteki insanlara biraz daha iyi hizmet etme konusundaki oldukça belirsiz ve düşük şans yerine üç somut insanın hayatını tercih etmelidir.

Eğer parti bu hayatları gözden çıkarılabilir görüyorsa o da “Düşünce”yi içeriğine yeğ tutan şekilci siyasetin tarafında saf tutuyordur. Kendini adadığını iddia ettiği hedeflerdense kendi özneliği içindeki kendini yeğ tutuyordur. Öte yandan, Steinbeck’in seçtiği örnekte grev, işçilerin özgürlüğüne acil bir çağrıdır, başarısızlıkta bile yine de bir özgürleşmedir. Madencilerin feda edilmesi göz boyama ve baskıdır. Hayatlarını kurtarmaya çalıştığımıza inandırarak onları kandırıyoruz, onlarla birlikte bütün proletaryayı da kandırıyoruz. Böylece orada, burada, her yerde kendimizi aynı soyut durum karşısında buluyoruz. İnsanlar, onlara hizmet ettiğini ileri süren parti sınırlı bir kazanç elde etsin diye ölecekler. Fakat somut bir inceleme bizi karşıt ahlaki çözümlemelere götürür.

Görülüyor ki bizim önerdiğimiz yöntem, bilimsel ve estetik yöntemle benzeşir ve her bir durumda gerçekleştirilen değerler ile hedeflenen değerleri, edimin anlamı ile içeriğini karşılaştırmayı içerir. Olay şudur ki politikacı, uzman ve sanatçıyla karşılaştırıldığında üstlendiği başarısızlık ihtimali çok daha yüksek olmasına rağmen, nadiren bu metodu kullanmakla ilgilenir.

Gücün, ahlaka hiç yer bırakmayan, karşı konulmaz bir diyalektiği olabilir mi? Ahlaki kaygı gerçekçi ve somut şekliyle bile eylemin çıkarlarına halel getirir mi? Kuşkusuz tereddütle kaygının, zaferi ancak geciktireceği söylenerek bize karşı

çıkılacaktır. Zaten her başarıda bir başarısızlık payı olduğuna, zaten her durumda müphemliğin üstesinden gelmek gerektiğine göre niye müphemliğin bilincine varmak reddedilmesin? *Eylem Defterleri*'nin ilk sayısında bir okur komünist aktivistin kesinlikle "zamanımızın daimi kahramanı" olarak görülmesi ve varoluşçuluğun istediği yorucu gerilimin reddedilmesi gerektiğini belirtmişti. Kahramanlığın daimi tahtına kurulunca sorgusuz sualsiz kabul edilmiş bir hedefe körü körüne yöneliriz. Fakat o zaman da nereye gittiğini bilmeden kararlılıkla dümdüz ileri giden Albay La Roque'a benzeriz. Malaparte genç Nazilerin ötekinin acılarına hissizleşmek için kedilerin gözlerini canlı canlı oyararak alıştırma yaptıklarını anlatır. Müphemliğin tuzaklarından kaçmak için daha kökten bir çözüm bulunamazdı. Ancak insana hizmet etmek isteyen bir eylem, bilakis o insanı yol üstünde unutmamaya dikkat etmelidir. Eylem, körü körüne kendini gerçekleştirmeyi seçerse ya anlamını kaybeder ya beklenmedik bir anlama bürünür. Zira hedef baştan kesin olarak belirlenmemiştir, oraya doğru giden yol boyunca kendi anlamını bulur. Ancak uyanık olmak hedeflerin geçerliliğinin devamını ve özgürlüğün sahil olumlanmasını sağlayabilir. Zaten müphemlik gün ışığına çıkmaktan geri kalmayacaktır. Kurban tarafından hissedilir ve onun başkaldırısı ya da şikayetleri, zalim için de müphemliği var eder. O zaman da o her şeyi sorgulamaya, vazgeçmeye meyleder, böylece hem kendini hem amaçlarını inkâr eder. Yahut, inat ederse, suç üstüne suç ekleyerek ve asıl niyetini gittikçe daha da saptırarak körlüğüne devam edecektir. Gerçekte, eylem adamı amaçlarına duyduğu hürmetten diktatöre dönüşmez; çünkü o amaçlar illaki onun iradesiyle belirlenmiştir. Hegel, *Fenomenoloji*'de nesnellik ve öznellik arasındaki bu içinden çıkılmaz karışıklığın altını çizmiştir. Bir davayı insan ancak *kendi* davası yaparak ona kendini adar. O davada kendini gerçekleştirdiğinden, dava

onun aracılığıyla kendini ifade eder ve bu noktada güç arzusu cömertlikten ayırt edilemez. Birey ya da parti ne pahasına olursa olsun zafer kazanmayı seçtiğinde amaç edindiği kendi zaferidir. Eğer komiser ile yoginin bir birleşimi gerçekleşseydi, eylem insanının içinde ona her an iradesinin müphemliğini ihbar eden bir özeleştirici olurdu. Bu özeleştirici öznelliğinin buyurgan atılımını durdurarak aynı zamanda hedefin koşulsuz değerine itiraz ederdi. Fakat, aslında, politika, kolaylık yolunu takip eder. Ötekinin felaketine göz yumup olduğundan az saymak kolaydır. Aralarında saklanan üç suçluyu bulmak yerine doksan yedisi masum yüz insanı hapse atmak daha kolaydır. Bir insanı öldürmek gözetim altında tutmaktan daha kolaydır. Bütün politikalar, mesleki olarak bireyi temelden hor gören ve şiddeti şiddet olduğu için seven polisi kullanır. Siyasi zorunluluk adı verilen şey, bir parça polisin uyuşukluğundan ve bir parça da kaba kuvvetinden oluşur. Bu yüzden ahlaka düşen, kaçınılmaz değil, özgürce kabul edilmiş olan yokuşu geri çıkarmaktır. Başta kolaylık olan şeyin zorlaşması için ahlakın kendini etkin kılması gerekir. İçeriden gelen eleştirilerin eksikliği halinde, bu, muhalefetin üstlenmesi gereken bir roldür. İki tür muhalefet vardır: İlki, rejim tarafından belirlenen amaçlara kökten bir itirazdır. Bu anti-faşizmin faşizme, faşizmin sosyalizme muhalifliğidir. İkinci türde muhalif nesnel amacı kabul eder ancak onu hedefleyen öznel hareketi eleştirir. Belki iktidar değişikliği bile istemiyor olabilir ama öznel olduğu gibi gösterecek bir itirazın gerekli olduğu kanaatindedir. Dolayısıyla da daima araçlara amaçla, amaca araçlarla itiraz edilmesini ister.

Kullandığı araçlar ile hedeflediği amacı mahvetmemeye ve en önemlisi de ilk tür muhaliflerin hizmetine girmemeye dikkat etmelidir. Ne kadar incelikli olursa olsun rolü gereksiz değildir. Bir yandan, gerçekten de, suç ve zorbalık içeriyor diye özgürleşti-

rici bir harekete karşı çıkmak saçma olur. Çünkü suç ve zorbalık olmadan insanın özgürleşmesi meydana gelmez. Diktatörlük ve baskıdan geçerek bir özgürlükten ötekine giden bu diyalektikten kaçamayız. Ama öte yandan da, özgürleştirici hareketi, ancak tersine dönerse kabul edilebilir olacak bir anda sabitlenip kalmaya bırakmak kabahat olur. Zorbalık ve suçun üstün gelerek dünyaya yerleşmesine engel olmak gerekir. Tek gerekçeleri özgürlüğün elde edilmesidir ve bunlara karşı özgürlüğün olumlanmasını canlı tutmamız gerekir.

Sonuçlar

Böyle bir ahlak bireycilik midir, değil midir? Bundan bireye mutlak bir değer atfettiğini ve varoluşunu kurma gücünü sadece ona tanıdığını anlıyorsak cevap evettir. Antik bilgeliklerin, Hıristiyanlığın selamete erme ahlakının, Kantçı erdem idealinin bireyselci sıfatına layık olduğu ölçüde bu ahlak da bireyselciliktir. İnsanın ötesine İnsanlık serabını koyan totaliter doktrinlere karşı çıkar. Fakat solipsizm (tekbencilik) değildir, zira birey yalnızca dünyayla ve diğer bireylerle ilişkisine göre tanımlanır. Sadece kendini aşarak var olur ve özgürlüğü ancak ötekinin özgürlüğünden geçerek gerçekleşir. Varoluşunu, yine varoluşu gibi kendi bağrından fışkıran ama kendi dışında sonlanan bir hareketle gerekçelendirir.

Bu bireyselcilik zevküsefa anarşisine götürmez. İnsan özgürdür ancak yasasını bizzat özgürlüğünün içinde bulur.

Öncelikle özgürlüğünün sorumluluğunu üstlenmeli ve ondan kaçmamalıdır. Yapıcı bir hareketle onu üstlenmelidir: Yapmadan var olunmaz. Ayrıca, kendi için ve öteki için baskıyı reddeden

olumsuz bir hareketle de üstlenmelidir. Yapıcılıkta olduğu gibi reddedişte de söz konusu olan, varoluşun zorunsuz olgusalılığına karşı özgürlüğü tekrar elde etmektir. Yani en başta nedensiz *orada bulunan* verilmişliği insan istiyor diye yeniden almaktır. Böyle bir fetih hiç sonlanmaz. Zorunsuzluk aynen durmaktadır ve insan iradesini ortaya koymak için, dünyada istemediği şeyler için olay çıkarmaya mecburdur. Fakat bu başarısızlık ihtimali bizzat hayatın bir koşuludur. Hemen ardından ölümü hayal etmeksizin bunun ortadan kaldırılmasını hayal etmek mümkün değildir. Bu başarısızlığa razı olmalıyız demek değil, durup dinlenmeden ona karşı savaşmaya razı olmalıyız demektir.

Peki bu zafersiz mücadele safı kandırmaca değil midir? Bazıları der ki, burada önünde durmadan geriye çekilen bir hedef tasarlayıp sonsuz bir ayak sürümeyle kendi kendinin arkasından koşan aşkınlığın bir hilesi vardır. İnsanlık için var olmak yerinde kalmaktır ve İnsanlık bu çalkantılı durgunluğa ilerleme diyerek kendini kandırıyor. Bütün ahlakımızın tek yaptığı, bu yalancı girişiminde onu yüreklendirmektir. Zira her bir insandan bütün diğerleri için varoluşu değer olarak doğrulamasını istiyoruz. Burada bahsedilen, en basitinden, insanlar arasında, verili dünyayı bir yanılsama oyunuyla ikame etmeyi sağlayacak bir yakınlık yaratmak değil midir?

Daha önce bu itiraza cevap vermeye çalışmıştık. Gayriinsani, dolayısıyla da sahte bir nesnellik zeminine oturtmadan bu itirazı oluşturmak mümkün değildir. İnsanlık içinde insanların gözünü boyayabiliriz. Yalan sözcüğü, bizzat insanlar tarafından kurulmuş gerçeğin tersi olarak bir anlam ifade eder. Ancak insanlık bir bütün olarak kendini kandıramaz, çünkü doğrunun ve yanlışın kriterlerini belirleyen bizzat kendisidir. Platon'da sanat göz boyamadır, çünkü bir İdea'lar seması vardır. Ancak dünyevi alanda dünyanın her tür yüceltilmesi, gerçekleştirildiği an gerçek olur. Bırakalım

insanlar sözcüklere, biçimlere, renklere, matematik kuramlarına, fizik yasalarına, sportif maharetlere, kahramanlığa değer atfetsin. Bırakalım aşkıta, arkadaşlıkta birbirlerine değer atfetsinler. O zaman nesneler, olaylar, insanlar hemen o değere *sahip olurlar*, hem de mutlak surette. Bir insan yeryüzündeki her şeyi reddedip hiçbir şeyi sevmeyebilir. Bu reddedişini kanıtlayıp intiharla sonlandıracaktır. Eğer yaşarsa, ne derse desin, içinde varoluşa biraz bağlılığı kalmıştır. Yaşamı o bağlılık kadardır. Hayatı kendini, dünyayı otantik olarak doğruladığı kadar doğrulayacaktır.

Bu doğrulama her ne kadar uzay mekân ve zaman aracılığıyla evrene açık olsa da, hep sonlu olacaktır. Ne yaparsak yapalım ortaya koyduğumuz eser, aynen kendinden geçerek kendini oluşturmaya çalışan ve ölümü de sınırlandıran o varoluş gibi hep sınırlı olur. Az önce bahsettiğimiz doktrine çetinliğini ve bazılarına göre de hazinliğine veren, sonlu oluşumuzun kendini ortaya koymasıdır. Soyut ve teorik surette bir sistem düşündüğümüzde aslında gerçekten de evrensel, dolayısıyla da sonsuz bir düzlem üzerine konumlanırsınız. Hegel sistemini okumanın bu kadar teselli edici olması bundandır. 1940'ta Ulusal Kütüphanenin kişiselikten uzak ortamında Hegel okurken büyük bir rahatlama hissettiğimi hatırlıyorum. Fakat sokağa çıkıp kendimi kendi hayatımda, sistemin dışında, gerçek gökyüzünün altında bulunca sistem hiçbir işime yaramıyordu. Sonsuzluk rengi altında bana sunduğu ölüm tesellileriydi. Ben hâlâ kanlı canlı insanlar arasında yaşamayı istiyordum. Onun tam tersine, varoluşçuluğun okurlara soyut bir kaçışın tesellisini sunmadığını düşünüyorum. Varoluşçuluk hiçbir kaçış sunmuyor. Aksine, varoluşçuluk ahlakı, hayatın gerçekliği içinde sınanıyor ve dolayısıyla da insanlara verebileceğimiz tek kurtuluş imkânı olarak belirliyor.

Descartes'ın kurnaz dâhi karşısındaki isyanını kendine mal eden düşünen kamışın, kendisini ezen evren karşısındaki kibri

der ki, sınırlarına rağmen, sınırlarından geçerek, varoluşunu mutlaklık olarak gerçekleştirme görevi her bir insana düşer. Bizi çevreleyen dünyanın baş döndürücü boyutları, cehaletimizin koyuluğu, gelecek felaketlerin tehlikesi ve devasa topluluk içinde bizim kişisel zayıflığımız ne olursa olsun, eğer sonsuzluğa açık sonluluğunda varoluşumuzu istemeyi seçersek şimdi ve kesin surette özgürüzdür. Aslında, gerçek aşkları, gerçek isyanları, gerçek arzuları, gerçek istekleri olmuş her insan bilir ki hedeflerinden emin olmak için dışarıdan gelen hiçbir teminata ihtiyacı yoktur. Kesinlikleri kendi atılımından gelir. Çok eski bir atasözü vardır: “Yapman gerekeni yap, olabilecek olan olur.” Başka bir deyişle sonuç, hedeflemekle kendi kendini gerçekleştiren iyi niyete yabancı değildir. Her insan yapması gerekeni yapsaydı, herkesin ölümden sonra uzlaşma bulacağı bir cennet hayal etmeye gerek kalmadan her bir insandaki varoluş kurtulurdu.

PİRUS VE SİNEAS

O Kadın'a

*Plutarkhos, Pirus'un bir gün fetih projeleri yaptığını anlatır:
"Önce Yunanistan'ı dize getireceğiz," diyordu.*

"Peki sonra?" dedi Sineas.

"Afrika'yı alırız."

"Afrika'dan sonra?"

"Asya'ya geçeriz. Küçük Asya'yı, Arabistan'ı fethederiz."

"Peki sonra?"

"Hindistan'a kadar gideriz."

"Hindistan'dan sonra?"

"Oh! Dinlenirim," dedi Pirus.

"Niye?" dedi Sineas. "Niye hemen dinlenmiyorsunuz?"

Sineas bilge görünüyor. Sonunda eve döneceksen, gitmek neye yarar? Madem durmak gerekcek, başlamak niye? Halbuki, en başta bir yerde durmaya karar vermezsem gitmek bana daha da beyhude görünecektir.

"A demeyeceğim," diyor okullu çocuk inatla.

"Ama neden?"

"Çünkü sonra B demek gerek."

Bir başlarsa asla bitmeyeceğini biliyor. B'den sonra tüm alfabe, heceler, sözcükler, kitaplar, sınavlar ve kariyer. Her dakika bir görev onu yeni bir göreve doğru, durup dinlenmeden ileriye fırlatacaktır. Hiç bitmeyecekse başlamak neye yarar?

Babil Kulesi'nin mimarı bile göğün tavan olduğunu ve bir gün ona dokunacağımızı düşünüyordu. Eğer Pirus fetihlerinin sınırlarını yeryüzünün ötesine, yıldızların ve en uzak nebulaların ötesine; durmaksızın önünde kaçan bir sonsuzluğa dek götürebilseydi, girişimi ancak daha da anlamsız olur, çabası asla hiçbir amaçta toplanmadan dağılır giderdi. Yani düşüncenin gözünde insanın her tür projesi saçmadır, zira ancak kendine sınırlar belirleyerek var olur ve bu sınırları şu soruları alaycılıkla sorarak her zaman aşmak mümkündür: "Niye buraya kadar? Neden daha uzağa değil? Neye yarar?"

Benjamin Constant'ın kahramanı "Hiçbir hedefin hiçbir çabaya değmediğini düşünüyordum," der. Düşüncenin sesi içinde uyandı-ğında genelde ergen de böyle düşünür. Çocukken Pirus'a benzerdi. Koşardı, sorgulamadan oynardı ve yarattığı nesneler ona mutlak bir varoluşla donatılmış gibi görünürdü; varlık sebeplerini kendi içlerinde taşırlardı. Ama bir gün kendi amaçlarının ötesine geçebilme gücü olduğunu keşfetti. Artık amaç kalmamıştı. Artık onun için sadece boş meşguliyetler vardır. Onları da reddeder. "Zarlar hileli," der. Büyüklere küçümsemeyle bakar. Nasıl olur da girişimlerine inanırlar? Enayiler. Bazıları bu alaycı kandırmacaya son vermek için kendilerini öldürmüşlerdir. Hakikaten de bitirmenin tek yolu budur. Çünkü canlı kaldığım sürece Sineas "Peki sonra? Neye yarar?" diyerek boş yere beni taciz eder durur.

Her şeye rağmen kalp atar, el uzanır, yeni projeler doğar ve beni ileri iter. Bilgeler bu inatta insanın onulmaz deliliğinin işaretini görmek istediler. Fakat böylesi temel bir sapkınlığa yine hâlâ sapkınlık denebilir mi? İnsanın hakikatini içinde değilse nerede bulacağız? Düşünme kendiliğindenliğimizin atılımını durduramaz.

Fakat düşünme de kendiliğindendir. İnsan çiçek diker, elde eder, ister, sever: Hep bir "Sonra?" vardır. Anbean hep yeni bir şevkle yeni girişimlere atıldığı olabilir. Öyle ki Don Juan, bir kadını ancak başka

bir kadını baştan çıkarmak için bırakır. Ama bir gün gelir Don Juan da yorulur.

Pirus ile Sineas arasındaki diyalog sonsuza dek başa sarar.

Halbuki Pirus'un da karar vermesi gerek. Ya kalacak ya gidecek. Kalırsa ne yapacak? Giderse nereye kadar gidecek? "Bahçemizi ekip biçelim," diyor Candide. Bu tavsiyenin bize pek faydası olmaz. Öyle ya, benim bahçem hangisi? Bazı insanlar bütün dünyanın toprağını işlediği iddiasındayken bazıları bir çiçek saksısını fazla büyük bulurlar. Bazıları kaygısızlıkla "Bizden sonra tufan," derken ölmekte olan Şarlman Normandiyalıların kayıklarını gördüğünde ağlıyordu. Genç bir kadın, delik pabuçları su aldığı için rahatsızdı. Ben ona "Ne önemi var? Çin'in ücra köşelerinde açlıktan ölen insanları düşünün," desem bana öfkeyle "Onlar Çin'de, delik olan benim pabuçlarım," diye cevap verir.

Halbuki işte başka bir kadın da Çin'deki açlık felaketi için ağlamakta. Ben ona "Sizi niye ilgilendirsin? Siz aç değilsiniz ki," desem bana küçümsemeyle bakar: "Benim kendi rahatımın ne önemi var?"

Hangisinin benimki olduğunu nasıl bilmeli? İsa'nın müritleri soruyorlardı: "Benim yakınım kim?"

Bir insanın eti budu nedir? Kendine hangi hedefleri koyabilir, neleri umut etmesine müsaade olunur?

Birinci Bölüm

Candide'in Bahçesi

Kapıcılarının oğlu öldü diye ağlayan bir çocuk tanımıştım. Annesi babası önce bıraktılar ağlasın, sonra canları sıkıldı. “Sonuçta o küçük oğlan çocuğu senin kardeşin değildi ya!” Çocuk gözyaşlarını sildi. İşte bu tehlikeli bir eğitim şekliydi: Yabancı bir çocuk için ağlamak yararsızdır. Neyse ne! Peki kardeşine ağlamak neden?

“Seni ilgilendirmez,” dedi kadın koşup bir kavgaya karışmak isteyen kocasını tutarak. Kocasını yumuşak başlılıkla uzaklaştı. Fakat birkaç dakika sonra kadın “Yorulдум. Üşüdüм,” diyerek yardımını isterse, kocası kapandığı o yalnızlığın içinden şaşkınlıkla ona bakarak der ki: “*Beni ilgilendirir mi?*”

Hintlilerin ne önemi var? Peki ama Epir'in¹ önemi ne? Niye bu topraklara, bu kadına, bu çocuklara *benim* demeli? Bu çocukları ben yaptım, işte buradalar. Kadın yanımda, toprak ayaklarımın altında. Bunlarla benim aramda hiçbir bağ yok.

1 Bugün Yunanistan ve Arnavutluk topraklarında bulunan, Antik mesellerde adı geçen dağlık bir bölge –çn.

Camus'nün *Yabancı'sı* da böyle düşünür. Kendisine tamamen yabancı olan dünyaya kendini tamamen yabancı hisseder. Çoğu zaman mutsuzluk durumunda insan tüm bağlarını böyle inkâr eder. Mutsuzluk istemez, ondan nasıl kaçacağını araştırır. Kendine bakar. Umursamaz bir beden görür, aynı ritimde çarpan da bir kalp. Bir ses "Varım," der. Mutsuzluk orada değildir. Şu ıssız evdedir, şu ölü suratta, şu sokaklarda. Kendi içime girersem o hareketsiz sokaklara hayretle bakarım. "Benim için ne önemi var? Bunların hiçbirisi benim hiçbir şeyim değil." Kendimi umursamaz bulurum, huzurlu bulurum. Eylül 1940'ta, aylak küçük burjuvanın biri mobilyalarının ortasında oturmuş "Değişen ne ki?" diyordu. "Hâlâ aynı biftekleri yiyoruz." Değişiklikler sadece dışarıdaydı. Onu niye ilgilendirsindi ki?

Ben kendim ancak bir tek şey isem gerçekten de başka hiçbir şey beni ilgilendirmez. Kendi içime kapanırsam öteki de benim için kapalıdır. Şeylerin cansız varoluşu ayrılma ve yalnızlıktır. Dünya ile benim aramda hazır kalıp bağlar yoktur. Doğanın bünyesinde basit bir verilmişlik olduğum sürece hiçbir şey benim değildir. Sadece bir bitki gibi orada bittiysem o ülke benim değildir. Benim üzerime bensiz inşa edilenler benim değildir.

Edilgen bir surette evi destekleyen bir taş, evin kendisine ait olduğunu ileri süremez. Camus'nün *Yabancı'sı* kendisine dışarıdan dayatılmaya çalışılan tüm bu bağları reddetmekte haklıdır. Hiçbir bağ baştan hazır verilmiş değildir. Eğer bir insan, bir sözleşmeyle nesneler üzerinde bazı haklar verildi diye "Benim tablom, benim parkım, benim işçilerim," diyerek nesneyle tamamen dışarıdan bir bağla tatmin oluyorsa kendini kandırmayı seçiyor demektir. Dünyadaki yerini genişletmek, varlığını bedeninin ve hafızasının sınırlarının ötesine genişletmek isterken, bunu hiçbir eylemin riskini almadan yapmak istemektedir. Fakat nesne onun karşısında kayıtsız, yabancı durur. Sosyal,

organik, ekonomik bağlar sadece dış bağlardır ve hakiki bir sahiplik kurmazlar.

Bizim olmayan malları tehlikesizce sahiplenmek için başka hilelere de başvururuz. Şöminesinin başına oturmuş, gazetede Himalaya'ya tırmanıldığıyla ilgili yazıyı okuyan, dertsiz Burjuva gururla haykırır: "İşte insanın yapabileceği budur!" Ona, Himalaya'ya kendisi çıkmış gibi gelmektedir. İnsan cinsiyetiyle, ülkesi, sınıfı ve tüm insanlıkla kendini özdeşleştirerek bahçesini büyütebilir. Ama ancak lafta büyütür. Bu özdeşleşme içi boş, yüksekte atmadan başka bir şey değildir.

Benim olan, yalnızca içinde varlığımı tanıdığım şeydir. Varlığımı da ancak angaje olduğu yerde tanırım.

Bir nesnenin bana ait olması için benim tarafımdan oluşturulmuş olması gerekir. Ancak tamamını ben kurmuşsam tamamen bana aittir. Yani, bütünüyle bana ait olan tek gerçeklik, edimimdir. Benim olmayan malzemelerle yapılan bir eser belli yönleriyle elimden kaçır. Benim olan, öncelikle projemin başarıyla tamamlanmasıdır. Zafer, eğer onun için mücadele etmişsem benimdir. Eğer yorgun bir fatih oğlunun zaferlerinden sevinç duyuyorsa, bunun sebebi tam da eserini devam ettirsin diye bir oğul istemiş olmasındandır. Başarısını kutladığı proje yine kendi projesidir. Benim öznelliğim durgunluk, içine kapanma, ayrılma değil, aksine ötekine doğru hareket olduğundan, ötekiyle ben arasındaki fark ortadan kalkar ve ötekine benim diyebilirim. Beni ötekiyle birleştiren bağı yalnız ben kurabilirim. Bir şey değil de ötekine doğru bir atılım, bir aşkınlık olmamla bu bağı yaratırım. Yabancı'nın bilmediği işte bu güçtür. Hiçbir sahiplik verili değildir. Fakat dünyanın yabancı kayıtsızlığı da verili değildir. Ben öncelikle "şey" değilim; arzu eden, seven, eyleyen kendiliğindenliğim. "O oğlan çocuğu benim kardeşim değil." Fakat onun için ağlıyorsam o artık bana yabancı değildir. Kararı gözyaşlarım verir.

Hiçbir karar benden önce verilmemiştir. Müritleri İsa'ya "Benim yakınım kim?" diye sorduklarında İsa tek tek isim sayarak cevap vermemiştir.

İyi Samiriyeli'nin meselini anlatmıştır: Samiriyeli, yol üzerine terk edilmiş adamı yakını¹ kabul edip mantosuyla üstünü örttü, yardımına koştu. Biz kimsenin yakını *değiliz*, bir edimle kendimizi onun yakını yaparak ötekinden kendimize bir yakın *yaparız*.

Yani benim olan, her şeyden önce, "yaptığım"dır. Fakat yapar yapmaz nesne benden ayrılır ve elimden kaçır. Az önce ifade ettiğim o düşünce hâlâ benim düşüncem midir? Şu geçmişin bana ait olması için, onu geleceğime doğru götürerek her an yeniden benim yapmam gerekir. Ben oluşturmadığım için geçmişte benim olmayan nesneleri dahi üstlerine bir şey kurarak benim yapabilirim. Kendi fetihlerimin çıkış noktası yapacaksam katkım olmayan bir zafere sevinebilirim. Benim inşa etmediğim bir evde otursam benim evim olur, bir toprağı işlersem benim toprağım olur. Şeylerle ilişkim verili değildir, sabit değildir. O ilişkileri anbean yaratırım. Bazıları ölür, bazıları doğar ve bazıları da dirilir. Durmadan değişirler. Her yeni öteye geçiş, ötesine geçilen şeyi bana yeniden verir. Bu yüzdendir ki teknikler dünyayı sahiplenmenin yöntemleridir: Gökyüzü uçmayı bilenindir. Deniz yüzmeyi ve yelken açmayı bilenindir.

Demek oluyor ki dünyayla ilişkimiz baştan kararlaştırılmış değildir, karar veren biziz. Ancak herhangi bir kararı keyfi vermeyiz. Ötesine geçtiğim, her zaman benim geçmişim ile o geçmişin içinde olduğu gibi var olan nesnedir. Geleceğim bu geçmiş içine alır, o olmadan kendini inşa edemez. Felaketlerine

1 Buradaki "yakın" Hristiyanlığın kutsal kitabında İngilizce "neighbour", Fransızca "le prochain" sözcükleriyle ifade edilen, Türkçe Yeni Ahit'te "komşu" olarak geçen terimdir. Yardımlaşma, yakın olma mesellerinde kullanılan bir kavramdır. Kolay anlaşılması açısından komşu değil, "yakın" sözcüğü tercih edilmiştir -çn.

ağladığım sürece Çinliler benim kardeşimdir, fakat kafamıza estiği gibi Çinlilere ağlamayız. Babil'i hiç merak etmemişsem birdenbire Babil'in nerede bulunduğuyula ilgili son teorilerle ilgilenmeyi seçmem. Yenilen ülkeye angaje değilsem yenilgi hissedemem. Bağlanmalarım ölçüsünde yenilgi hissederim. Kendi kaderini ülkesininkiyle iç içe geçirmiş insan, mesela devlet başkanı, felaket karşısında “*Benim yenilgim,*” diyebilir. Bir ülkenin topraklarında yiyip içip uyumaktan başka bir şey yapmamış insan, olayı ancak alışkanlıklarda değişiklik olarak görür. Bazen yeni bir olgunun ışığında, düşünülmezsizin yaşanmış angajmanların bilincine aniden vardığımız olur. Ama en azından var olmuş olmaları gerekir. Benden ayrı şeyler olmaları nedeniyle bana ulaşıp dokunmazlar. Ben ancak kendi imkânlarım dahilinde ulaşılır olurum.

Yani, etrafımız yasak zenginliklerle çevrilidir. Ve çoğu zaman da bu sınırlar bizi rahatsız eder. Tüm dünya bizim olsun isteriz. Başkalarının malına göz dikeriz.

Daha niceleri arasında bir kız öğrenci tanımıştım. Sırayla sporcular, oyuncular, kokoşlar, maceracılar ve siyaset adamları dünyasına girmek derdindeydi. Tüm bu alanlarda kendini deniyor ama tecrübeye aç bir öğrenci olmaktan öteye gitmediğini anlamıyordu bile. “Hayatını çeşitlendirdiğini” sanıyordu. Hayatının tümü bütün bu çeşitli anları birleştiriyordu. Proletaryanın yanında yer alan bir entelektüel, proletere dönüşmez. Proletaryanın yanında yer alan bir entelektüeldir. Van Gogh'un yaptığı tablo yeni ve özgür bir yaratımdır, ama hâlâ bir Van Gogh eseri- dir. Van Gogh, bir Gauguin tablosu yaptığını ileri sürerse, ancak Van Gogh tarafından taklit edilmiş bir Gauguin eseri yapmış olur. Bu yüzden Candide'in önerisi yüzeyseldir. Ekip biçeceğim her zaman *benim* bahçemdir. İşte sonsuza dek oraya sıkışıp kaldım, çünkü ekip biçmeye başladığım anda o bahçe benim olur.

Bu evren parçasının bana ait olması için sadece onu gerçekten ekip biçmem gerekir. İnsanın faaliyeti genelde tembelcedir. Gerçek edimler gerçekleştirmek yerine sahte benzerleriyle yetinir. At arabasındaki sinek, arabayı yokuşun başına kendisi çıkarmış gibi yapar. Nutuklar atarak, fotoğraf çekerek dolaşmak savaşa, sefere katılmak değildir. Hedeflediğini iddia ettiği amaçların tersini söyleyen tutumlar dahi vardır.

Yardımsever hanım, sefaletin içinde bir tür denge kuran kurumlar oluşturarak hafifletmek istediği sefaleti sürdürmeye meyleder. Neyin benim olduğunu bilmek için gerçekten ne yaptığımı bilmek gerekir.

Görüyoruz ki Candide'in beni kapatmak istediği bahçeye hiçbir boyut veremeyiz. Önceden çizilmiş değildir, yerini ve sınırlarını belirlemek bana kalmıştır.

Zaten bu sınırlar beni çevreleyen sonsuzluğa nispeten gülünç olduğundan bilgelik, sınırları olabildiğince küçültmekte değil midir? Ne kadar dar olursa kaderin kontrolüne o kadar az yer bırakır. İnsan tüm projelerinden vazgeçsin, A dememek için ağlayan o akli başında okul çocuğunu taklit etsin. Korkunç bir şeytana karşı zafer kazanırken tüm gücünü tükettikten sonra atom boyutlarına inip dünyanın dışında, sessiz ve kayıtsız sular altında bir lotus sapının içinde yaşamayı seçen Tanrı İndra'ya benzesin.

An

Artık yalnızca bir beden, güneşin altında bir kişilik yer ve nefesimin ölçüsü olan an isem işte o zaman tüm sıkıntılardan, korkulardan, pişmanlıklardan kurtulmuş bir ben olurum.

Hiçbir şey beni duygulandıramaz, hiçbir şey benim için mühim değildir. Sadece yaşamımın doldurduğu bu ana bağla-

nırım. Yalnızca o elle tutulur bir av, bir mevcudiyettir. Sadece o andaki izlenimim vardır. Dolu anlar arasında bir tür bağ dokudan başka bir şey olmayan boş anlar vardır. Sabırla bu anların akıp gitmesini bekleriz. Ve dolgunluk anlarında kendimizi doymuş, dolmuş buluruz. Bu Aristippos'un ahlak öğretisidir. Hortius'taki "Carpe Diem" ve Gide'in *Dünya Nimetleri*'dir. Girişimler ve fetihler dünyasından yüz çevirelim, artık hiç proje oluşturmayalım. Evimizde kalıp zevk içinde dinlenmeye çekilelim.

Fakat zevk dinlence midir? Onunla kendi içimizde mi karşılaşırız? Peki, bizi hiç tatmin edebilir mi?

On İkinci Gece'nin başında Mantoue Dükü müzisyenlere "Yeter! Daha istemez. Artık az önceki kadar hoş değil," der. En hoş müzik durmadan tekrarlandığında sinir bozucu bir tekerlemeye dönüşür. Önce hoş gelen tat sonra midemi kaldırır. Değişmeden, uzun süre hep kendisine eşit kalan zevk artık doygunluk olarak hissedilmez ve sonunda o doygunluk. Sonunda tam bir mevcudiyetsizliğe namevcudiyet ile karışır. Zevk, onda kendimi mevcut hissettiğim bir nesnenin mevcudiyetidir.

Nesnenin ve kendimin, farklılıkları içindeki mevcudiyetidir. Fakat nesne bana teslim edildiği anda farklılık ortadan kalkar. Artık nesne yoktur. Yeniden yavanlık ve can sıkıntısından ibaret, tek bir boş varoluş vardır. Beni nesneden ayırarak ona doğru atılmamı, hareket ve aşkınlık olmamı sağlayan mesafeyi sildiğim anda benimle nesnenin donup sabitlenmiş birliği artık yalnızca bir şey biçiminde var olur. Stoacı haklı olarak, acıyı olduğu gibi zevki de, bana yabancı ve kayıtsız olan gerçekler arasına koyabilir. Çünkü bunları, bende sürüp gitmesine pasif bir biçimde izin verdiğim basit haller olarak tanımlar.

Fakat gerçekte, zevk, ânın dar kabında sabit bir verilmişlik değildir. Gide der ki: Her zevk, tüm dünyayı kuşatır, an sonsuzluğu içerir, Tanrı duyumlarda mevcuttur. Zevk, dünyayla bir ayrılık

değildir. Benim dünyadaki varoluşumu farz eder. Öncelikle dünyanın geçmişini benim geçmişim farz eder. Bir zevk yeni oldukça, saatlerin tekdüze arka planından daha da yoğun çıktıkça daha da kıymetlenir. Fakat yalnız kendiyle sınırlı an, yeni değildir. Ancak geçmişle ilgisi yönünden yenidir. Bu yenice belirmiş şekil, ancak onu taşıyan arka plan kendisi farklı bir arka plansa, farklı olabilir.

Gölgenin serinliği, güneşli yolun kenarında kıymetlidir. Mola, yorucu bir egzersizden sonra olunca rahatlatıcıdır. Tepenin üstünden katettiğim yola bakarım, başarımın sevincinde mevcut olan o yolun tamamıdır. Bu dinlenmeye değerini veren o yürüyüştür. Bir bardak suyu değerli yapan susuzluğumdur. Zevk anında tüm bir geçmiş toplanır. Onu sadece seyretmekle kalmam. Bir maldan yararlanmak onu kullanmak ve onunla birlikte geleceğe doğru atılmaktır. Güneşin, gölgenin zevkini çıkarmak, mevcudiyetlerini yavaş bir zenginleşme gibi yaşamaktır. Gevşeyen bedenimde gücümün yeniden doğduğunu hissederim. Tekrar yola koyulmak için dinlenirim. Katedilen yolun yanı sıra ineceğim vadilere de bakarım, geleceğime bakarım. Her zevk bir projedir. Geleceğe, geleceğin donup kalmış görüntüsü olan dünyaya doğru geçmişin ötesine geçer. *Rastlantılar*'da Gide, tarçınlı sıcak çikolata içmenin İspanya'yı içmek olduğunu söyler. Bizi büyüleyen her rayiha, her manzara bizi kendi ötesine atarak bizden alır. Kendine indirgenince hareketsiz ve yabancı bir varoluştan başka bir şey olmaz. Zevk, olduğu yere yığılıp kaldığında yine can sıkıntısına dönüşür. Sadece kendi içimden çıktığımda ve tadını çıkardığım nesneden geçerek varlığımı dünyaya bağladığımda zevk vardır. Janet'nin bize betimlediği psikastenî hastaları, en güzel gösteriler karşısında ancak kayıtsızlık hissederler.

Çünkü onlarda hiçbir eylemin taslağı oluşmaz, çiçekler artık toplanmak veya koklanmak için değildir. Yollar katedilmek için değildir. Çiçekler boyanmış metale benzer, manzaralar ancak

dekordur. Gelecek kalmamıştır, öteye geçme kalmamıştır, zevk kalmamıştır. Dünya tüm derinliğini kaybetmiştir.

İnsan kendi içinde dinlenmek, dünyadan kopmak istiyorsa zevkten bile vazgeçmesi gerekir. Yalnızca dinlenme halindeki zevki, yani saf ataraksiyayı¹ öğütleyip hareket halindeki zevki hor gören Epikürcüler bunu iyi biliyorlardı. Dahası, stoacılar bilgeden bedeninden vazgeçmesini istiyorlardı. Safi içselliğimden başka hiçbir şey benim değil diye düşünüyorlardı. Artık dışarım kalmadı. Acının bile dokunamayacağı çıplak bir mevcudiyetim sadece. Anda toplanan ve sadece var olduğunu bilen, ele gelmez bir püskürmeyim. Dolayısıyla karşımda artık ne iyi ne kötü var ne de içimde kaygı. Ben varım² ve artık hiçbir şey benim hiçbir şeyim değildir.

Küsüp bir kenara çekilen çocuk da böyledir, “Umurumda değil,” der, fakat az sonra etrafına bakar, kıpırdanır, sıkılır. Hayat kendi içine çekildiğinde huzurlu bir ataraksi değil, kayıtsızlığın kaygısıdır, Kendi kendinden kaçır, kendinden kopar, ötekini çağırır.

Pascal, “İnsanların bütün mutsuzluğu tek bir şeyden gelir. Bir odada sessiz sakin kalamamalarından,” der. Ne olmuş kalamıyorsa? İnsan, tüm eğlenceleri bir kenara koyarsa kendini, Valery’nin “yaşamının safi can sıkıntısı” dediği şeyin içinde bulur ve bu saflık yine Valery’nin başka bir sözüne bakılırsa “*Kalbi anında durdurur.*”

Peki “eğlence”den bahsedip Valery’le bir olup can sıkıntısının içinden “saf halde gerçek” kendini gösterir demek uygun mudur? Hegel, gerçeğin hiçbir zaman görünüşün derinliklerinde saklı

1 Felsefe terimi. TDK sözlüğüne göre tanımı: Hiçbir heyecan veya zihin etkisiyle uyarılmayan ruh dinginliği, acıya olduğu kadar kıvanca karşı da ilgisizlik –çn.

2 (Fr.) “Je suis.” / (İng.) “I am.” Türkçede olmak fiili şimdiki zamanda kullanılmadığından aynı anlamı vermek mümkün değil –çn.

bir içsellik olarak tasarlanmaması gerektiğini net bir şekilde göstermiştir. Görünüş hiçbir şey saklamaz, onu ifade eder. İçsellik, dışsallıktan farklı değildir. Görünüşün kendisi gerçekliktir. Eğer insan yalnızca hareketsiz bir mevcudiyet atomu olsaydı, nasıl olur da onda dünyanın onun olduğu yanılması ile arzular ve dertler görünüşü doğardı? Eğer insan arzu etme, korkma bilinci ise arzu eder ve korkar. Eğer Pirus'un varlığı "dinlenen" bir varlık olsaydı, gitmeyi hayal dahi edemezdi. Ama hayal ediyor. Hayal eder etmez, çoktan gitmiştir. Heidegger, "İnsan uzaklara ait bir varlıktır," der, hep *başka yerdedir*. Dünyada, güvenle "Bu ben'im," diyebileceği hiçbir ayrıcalıklı yer yoktur. Temel olarak kendinden başka bir şeye yönelmiştir. Ancak kendinden başka bir şeyle ilişkisi yoluyla kendidir. "İnsan her zaman, şu anda olduğu şeye indirgendiğinde olduğundan çok daha fazlasıdır," der Heidegger. Her düşünce, her bakış, her eğilim aşkınlıktır. Zevki inceleyen gördüğümüz buydu. Zevk geçmiş, geleceği, tüm dünyayı kuşatır. Tepenin başında gölgede uzanmış yatan insan sadece orada, bedeninin kapladığı toprak parçasında değildir. Gözünün seçtiği o tepelerde de mevcuttur. Namevcut olarak uzak şehirlerdedir, bu namevcudiyetin zevkini çıkarır. Gözlerini kapatsa da hiçbir şey düşünmemeye çalışsa da içinde yüzdüğü o hareketsiz ve bilinçsiz sıcaklıktan oluşan arka fon ile tezatlığından, kendini kendi gibi hissederek. Dünya onun karşısında ortaya çıkmadan, o varlığındaki salt kendilik ile dünyada ortaya çıkamaz.

İnsanda aşkınlık olduğu içindir ki herhangi bir cenneti hayal etmek böylesine zordur. Cennet dinlenmedir, lağvedilmiş aşkınlıktır, verilen ve ötesine geçilmek için olmayan bir şey halidir. Peki o halde biz orada ne yapacağız? Orada havanın solunabilir olması için; eylemlere, arzulara alan bırakması, bizim de onun ötesine geçmemize izin vermesi için gereken şudur: Cennet olmaması. Vaat edilmiş toprakların güzelliği yeni vaatler vaat

etmesidir. Hareketsiz cennetler bize ancak sonsuz bir can sıkıntısı vaat eder. Pirus hayal gücü yetersiz olduğundan dinlenmekten bahsediyor değildir. Eve döndüğünde ava çıkar, kanunlar koyar, tekrar savaşa gider; sadece dinlenme halinde kalmaya uğraşırsa ancak esner durur. Edebiyat, yürekten arzuladığı amacına yenice ulaşan insanın hayal kırıklığını sık sık betimlemiştir. Ya sonra? İnsanın içini dolduramayız. İnsan, kendini uysallıkla doldurulmaya bırakacak bir gemi değildir. Onun durumu, her tür verilmişliği aşmaktır. Ulaşır ulaşmaz da dolgunluğu, Valery'nin bahsettiği "hep gelecekte olan boşluğu" açık bırakarak geçmişte kalır. Marcel Arland ya da Jacques Chardonne'un betimlediği tutkulu âşıklar da böyledir. Sonsuza dek aşklarının içine kurulup yerleşmek isterler, fakat bir süre sonra تنها inzivalarına kapanmışlarken birbirlerini sevmeyi bırakmasalar da umutsuzca canları sıkılır. "Bu muymuş yani mutluluk?" der *Yabancı Topraklar*'ın kadın kahramanı. Demek ki anlık mevcudiyetine indirgendiğinde her nesne, her an insan için çok azdır. İnsan kendisi için de çok azdır, çünkü sadece bundan ibaret olsaydı olacağından hep daha fazlasıdır. Aşk yaşamak o aşktan geçerek yeni hedeflere doğru atılmaktır. Bir yuvaya, bir işe ve ortak bir geleceğe doğru atılmak... İnsan proje olduğu için zevkleri gibi mutlulukları da ancak proje olabilir. Bir servet kazanan adam hemen bir servet daha kazanmayı hayal eder. Pascal'ın isabetle ifade ettiği gibi: Avcının ilgilendiği tavşan değil, avlanmaktır.

İçinde yaşamak istemeyeceği bir cennet uğruna mücadele etmesini insanın başına kakarsak haksızlık etmiş oluruz. Hedef ancak yolun sonundayken hedeftir. Ulaşıldığı an yeni bir başlangıç noktası olur. Sosyalist, sosyalist devletin kurulmasını ister. Fakat eğer sosyalist devlet ona baştan verilmiş olsa başka bir şey isterdi. O devletin içinde başka hedefler icat ederdi. Bir hedef her zaman bir çabanın anlamı ve sonuca ulaşmasıdır. Bu çabadan

ayrı hiçbir gerçeklik hedef değil, sadece ötesine geçmek için olan bir verilmişliktir. Bu bazen dendiği gibi yalnız mücadele anlam ifade eder, sonuç önemsizdir anlamına gelmez. Çünkü mücadele bir sonuç için mücadeledir. Eğer çabanın gayesini ortadan kaldırırsak, tüm anlamını ve gerçekliğini kaybeder. Artık bir mücadele değil, aptalca bir tepinme olur.

Ciddi insan zihniyeti, projeye tanımını ve kendine has değerini veren amacı projeden ayırma iddiasındadır. Değerlerin insandan önce, insan olmaksızın dünyada var olduklarına, insanın tek yapması gerekenin gidip onları devşirmek olduğuna inanır. Fakat önce Spinoza, sonrasında da daha kesin olarak Hegel bu sahte nesnellik yanılışmasını yıkmışlardır. Projeyi amaçtan simetrik bir hareketle ayırıp basit bir oyuna, bir eğlenceye indirgeme iddiasında olan sahte bir öznellik vardır. Bu öznellik dünyada herhangi bir değer var olduğunu inkâr eder. Yaptığı, insanın aşkınlığını reddetmektir ve aşkınlığı yalnızca içkinliğe indirgemeye kalkmaktır.

Arzulayan, akli başında girişimlerde bulunan insan arzularında samimidir. Bir amacı istiyordur, diğer tüm amaçlarını hariç tutup bunu istiyordur. Ama o amaca ulaşp orada durup ondan yararlanmak için değil, ötesine geçilsin diye ister. Amaç kavramı müphemdir, zira her son aynı zamanda bir başlangıç noktasıdır. Ama bu, amaç olarak hedeflenmesine engel değildir. İnsanın özgürlüğü bu güçte saklıdır.

Şakacının alaycılığına izin veren belli ki bu müphemliktir. Pirus'un geri dönmek için gitmesi saçma değil midir? Peki tenisçinin biraz sonra kendisine geri gönderilsin diye topu yollaması? Kayakçının tepeye ulaşır ulaşmaz yine aşağı inmek için yokuşu tırmanması? Sadece hedef kaçıp gitmez, art arda hedefler birbirleriyle çelişir ve girişim ancak kendine zarar vererek son bulur.

Fakat şakayı yapan burada bir yanıltmaca kullanmaktadır. İnsanın tüm faaliyetlerini temel edimlere ayırmaktadır; bunlar

art arda konunca da çelişkililermiş gibi görünür. Saf anı bulana dek ayırıştırmasına devam etseydi, işte o zaman tüm çelişkiler kaybolur, sadece biçimsiz bir tutarsızlık ile ne şok eden ne şaşırtan safi bir olumsuzluk kalırdı. Ama hile yapmaktadır: Genel anlamını reddettiği toplamın içinde birbirleriyle çelişen kısmi anlamların varlığını tutmaktadır. Kayakçı sırf yeniden aşağı inmek için yukarı çıkar, deniyor.

Yani bu, çıktığını indiğini ve bu hareketlerin tesadüfen üst üste toplanmış olmayıp tepenin başını ya da vadinin dibini hedeflediğini kabul etmektir. Dolayısıyla her bir unsurun kendini aşarak yöneldiği birleşik anlamların varlığının hakkı teslim ediliyor demektir. Şu halde, çıkış ve inişin bir gezintiye, bir egzersize yönelik birbirlerini aştıkları daha geniş bir bütün fikrini reddetmek salt keyfi bir karardır. Kararı vermek şakayı yapana değil, kayakçıya düşer. Pirus geri dönmek için gitseydi gülünç olurdu. Fakat buraya bu erekliliği sokuşturan şakayı yapandır ve bu kişinin Pirus'un tasarısını Pirus'un bıraktığı yerden daha ileriye götürmeye hakkı yoktur. Pirus geri dönmek için değil, fetih yapmak için gidiyor. Bu girişim çelişkili değildir. Bir proje tam da olmaya karar verdiği şeydir, kendine yüklediği anlamı taşır. Anlamı dışarıdan yüklenemez. Çelişkili değildir. Var olur olmaz mümkün ve tutarlıdır. Bir insan onu var eder etmez de var olur.

Öyleyse bilgelik insanın kendi kabuğuna çekilmesi değildir. Müritlerine dinlenme halinin hareketsizliğini öğütleyen bilge, bu öğüdü verirken aynı zamanda bizzat kendisi onu yalanlamaktadır. Susması gerekirdi. Kendine müritler aramaması gerekirdi. Epikür dinginliği (ataraksiyi) vaaz eder. Ama vaaz eder işte. Vaaz etmek gerektiğini vaaz eder, dostluğu vaaz eder.

Stoacı da gereksiz surette kendine yaslanan umursamaz bir özgürlük içinde sıkışıp kalmaz. Tüm insanlara özgürlüklerinin gücünü öğretir. Bilge, yüksek sesle sessizliğin kıymetini hay-

kırmaktan kaçındığında dahi kendi içine dönük kalmayı ve çevresindeki dünyayı hiçbir şeyin fark yaratmadığı bir kayıtsızlık içinde tutmayı asla başaramaz. Onun için yemek yemek ya da oruç tutmak fark etmez; bir imparatorluk yönetmek ya da bir fıçı içinde yaşamak fark etmez ama illaki seçimini yapması gerekir. Yemek mi yiyecek, oruç mu tutacak? Tahta mı oturacak, tahttan el mi çekecek? Her dönüşümün hayal kırıklığı yaratma özelliği burada gizlidir. Aşkınlığının hareketini beyhude buluyorum ama engellemeyi de bilemiyorum. Zaman akmaya devam ediyor. Anlar beni ileriye doğru itiyor. Ve işte bilgeyim. Peki şimdi ne yapacağım? Yaşamayı saçma bulsam da yaşıyorum. Aşil gibi, Zenon'a rağmen hep kaplumbağayı yakalıyorum.¹

Her insan dünyada işgal edeceği yere kendi karar verir. Ama bir yer işgal etmesi gerekir, bundan hiçbir zaman kaçınamaz. Bilge, insanlar arasından bir insandır, bilgeliği bile kendi projesidir.

Sonsuzluk

Peki niye Candide bahçesine hiçbir sınır çizmemeyi seçmesin? Eğer insan hep başka yerlerdeyse niye her yerde değildir?

Dünyanın sınırlarına kadar genişlemişse aradığı o istirahati kendi içine doğru çekilerek bulur. Her yerde isem nereye giderim? Hiçbir yerde olmasaydım hareket nasıl ortadan kalkacaksa bu durumda da öyle ortadan kalkar. “O oğlan çocuğu senin kardeşin değildi ki,” diyordu anne baba fazla hassas çocuklarına. Sonra da ekliyordlardı: “Hayatın boyu ağlayacak değilsin. Her gün

1 Antik Yunan filozofu Zenon'un ortaya attığı paradoksta koşucu Aşil ile kaplumbağa yarışa başlar. Daha hızlı koştuğu halde Aşil asla kaplumbağaya yetişemeyecektir. Çünkü kendisinden önce başlayan kaplumbağanın geçtiği her bir noktaya ulaştığında kaplumbağa daha ileri gitmiş olacaktır –çn.

dünyada binlerce çocuk ölüyor.” Hayatımız boyu değil. O halde beş dakika ağlamak niye? Bütün çocuklar için değil. Bu çocuğa ağlamak niye? Eğer tüm insanlar kardeşimse artık hiçbir insan özel olarak benim kardeşim olmayacaktır. Beni dünyaya bağlayan bağları sonsuzla çarpmak, bir nevi, beni bu tekil âna, dünyanın bu tekil köşesine bağlayan şeyleri inkâr etmektir. Artık ne vatanım ne dostum ne anam babam vardır. Tüm şekiller silinir. Mevcudiyeti mutlak namevcudiyetinden ayırt edilemeyen evrensel arka fona gömülüp giderler. Burada da artık ne arzu ne korku ne mutsuzluk ne sevinç vardır. Hiçbir şey benim değildir. Sonsuzluk anla buluşur; aynı çıplak olgusalılık, aynı boş içselliktir. Dünyayı reddedip aşkınlığını inkâr eden psikasten hastasının, bu dünyanın kişisellikten yoksun sonsuzluğu fikrinin pençesine bu kadar sık düşmesi şüphesiz tesadüf değildir. Bir iğne, bir metro bileti ona dünyanın bütün iğnelerini, bütün metro biletlerini hayal ettirir.

Bu baş döndürücü çoklukla gözleri kamaşınca da ne iğnesini ne metro biletini kullanmaksızın hareketsiz kalakalır.

Stoacılıkta bu iki yolun nasıl birleştiğini görürüz. Bilge kendini olduğu yere geri düşen safi bir varlık püskürmesine indirirse aynı zamanda kendini evrensel ahenk ile de karıştırır. Kaderin benim üstümde hiçbir gücü olamaz, çünkü artık hiçbir şey benim dışımda değildir. Benim kendi benliğim evrensel olanın içinde lağvolur. Sonsuza kadar yayılınca bir bakmışım benim dünyadaki yerim, onu boyutsuz bir noktada tutmayı başarmışım gibi siliniverir.

Yalnız kendimi evrenselle özdeşleştirme çabam çabucak yalanlanır. Evrensel olduğunu ileri sürmek imkânsızdır, zira bunu ileri süren de benimdir. İleri sürerek (olumlayarak) kendimi oldururum; ben olurum.¹ Benim dışımda başka bir şeye uzanarak kendimi

1 (Fr.) “C’est moi qui suis.” (İng.) “It is I who am.” –çn.

safi mevcudiyetimden ayırt ettiğim gibi, sırf ona doğru uzanmış olmamla uzandığım o öteki şeyden de kendimi ayırt ederim. Mevcudiyetim vardır.¹ Mevcudiyetim, onu içine gömmek istediğim kayıtsızlık kütesinin birliğini ve devamlılığını kırar. Spinoza'nın varoluşu Spinozacı hakikati çarpıcı surette yalanlar. Hegel bireyselliğin, evrensele dönüşürkenki bir andan başka bir şey olmadığını boş yere söyler. Ötesine geçilmemiş bu anın hiçbir gerçekliği olmasaydı görünüşte dahi var olmamalıydı; adı bile konmamalıydı.

Sorgulanıyorsa soru ona her tür öteye geçmeye karşı olumlayan bir hakikat verir. Her şeyin içinde güneşin ve insanın hakikati ne olursa olsun, güneşin insan için görünüşü indirgenemez surette vardır. İnsan ne kendi mevcudiyetinden ne de mevcudiyetinin kendi etrafında ortaya çıkardığı tekil dünyanın mevcudiyetinden kaçamaz. Dünyadan kopma çabası bile ancak yerini daha da kazıp derinleştirir. Spinozacılık Spinoza'yı tanımlar, Hegelcilik Hegel'i. Flaubert özetle "Niye bugünün proletaryasıyla antik dönemlerin köleleriyle ilgilendiğimden daha fazla ilgileneyim ki?" diye yazdığında evrensele ulaştığını sanıyordu. Fakat böyle yaparak ne kendi çağından ne ait olduğu sınıftan kaçır. Bilakis serveti, özel zevkleri, boş hevesleri yaşadığı dönemle olan bağını maskeleyen 20. yüzyıl burjuvalarından olduğunu ortaya koyar.

İnsan ne durmadan varlığını indirgeyebilir ne de onu sonsuza dek genişletebilir. Rahat yüzü göremez. Peki bu, onu hiçbir yere götürmeyen hareket de denir? Eylem alanında da kurgu alanındakiyle aynı çelişki karşımıza çıkar. Aşkınlık daimi bir öteye geçme olduğu için hiçbir şekilde durmak mümkün değildir. Fakat sonsuz bir proje anlamsızdır çünkü hiçbir şeye varmaz. İnsan burada koşullanmamış Tanrı'nın simetrik bir idealini hayal eder ve buna kurgul düşünce adını verir.

1 (Fr.) "Ma présence est." (İng.) "My presence is." —çn.

Edimleri için koşulsuz bir son (amaç) ister. Koşulsuz olsun ki ötesine geçilemesin. Aşkınlığının sınırlanmadan kendini bulacağı, hem sonsuz hem sonuçlanmış bir son olsun ister. İnsan sonsuzla özdeşleşemez ama tekil durumu dahilinden ona yönelmez mi?

Tanrı

“Tanrı böyle istiyor.” Haçlılar’ı Sineas’ın sorularından koruyan işte bu sözdü. Hıristiyan savaşçıların fetihlerini Tanrı istiyorsa demek ki Pirus’un fetihleri gibi boş bir koşuşturma değildiler. Tanrı’nın iradesinin ötesine geçilmez. İnsan Tanrı’da çabalarının mutlak bir amacını (sonunu) bulur, zira onun dışında kalan hiçbir şey yoktur. İlahi varlık gereksinimi, gelip onda sonlanan bu edimlere yansır ve onları sonsuza dek kurtarır. Peki Tanrı ne ister?

Eğer Tanrı varlığın sonsuzluğu ve dolgunluğu ise onda projesi ile gerçekliği arasında mesafe yoktur. İsteddiği olur, olanı o ister. Onun isteği, sadece varlığın hareketsiz temelidir. Artık buna istek demek bile zordur. Böyle bir Tanrı tekil bir insan değildir: O evrenseldir, değişmez ve sonsuz bütündür. Ve evrensel de sessizliktir.

Hiçbir şey talep etmez. Hiçbir şey için söz vermez. Hiçbir fedakârlık istemez. Ne ödül ne ceza verir. Hiçbir şeyi ne haklı çıkarır ne mahkûm eder. Evrenselin üzerine ne iyimserlik ne umutsuzluk kurulabilir. O vardır.¹ Hakkında daha başka hiçbir şey söylenemez. Varlığının mükemmelliği insana hiç yer bırakmaz. Bir nesnede kendini aşmak onun oluşturmaktır. Ama zaten *olanı* nasıl oluşturmalı? Eğer Tanrı zaten bütünüyle verili ise

1 (Fr.) “Il est.” (İng.) “He is.” —çn.

insan Tanrı'da kendini aşamaz. O halde insan, varlığın yüzeyinde önemsiz bir rastlantıdan ibarettir. Yeryüzünde, çölde kaybolmuş bir kâşif gibidir. Sağa, sola, istediği yere gidebilir. Hiçbir yere varamaz ve kum ayak izlerini siler. Eğer gidişatına bir anlam kazandırmak istiyorsa başvurması gereken bu insanüstü, umursamaz, tamamlanmış Tanrı değildir. Düsturu, Theleme Manastırı'nın alınlığında yazan cümle olacaktır: "İstedliğini yap!" Eğer olan her şeyi isteyen Tanrı ise insana da ancak aklına estiği gibi yapmak kalır. 12. yüzyılda dalalet içindeki Amoriciler¹ tarikatı "Tanrı'nın elindeyiz, o halde yapacağımız şeylerle ilgili bir kaygımız yoktur. Yaptıklarımıza ilişkin pişmanlığımız da," derler ve hayatlarını neşeli toplu seks partilerinde geçirirlerdi, orjilerle harcarlardı.

Kilise, Amoricileri şatafatlı törenlerle yaktırdı. Ancak yine de tüm yeryüzüne Tanrı'nın rahmetini yayan bir Hıristiyan natüralizmi vardır.

Örneğin Claudel'de bunun yansımasını görürüz. Her şey Tanrı'dan gelir. O zaman her şey iyidir. İnsan dünyadan yüz çevirmemelidir, hatta kendindeki, dünyaya gelişinin bu ilk sebebini saptırmakta çok güçlük çeker çünkü Tanrı'nın yaratığıdır. Var olan iyi olduğu içindir ki kötülük yapmak zordur. Ancak geleneksel yoldan giden Hıristiyan böylesi bir düşüncenin sonuna dek gitmekten sakınır. Dünya zevklerine bağlı ve boğazına düşkün papaz sofraya otururken demiş ki: "Eee han'fendiciğim! Yememizi istemese Tanrı bu güzel şeyleri yaratır mıydı?" Ama kadını da Tanrı'nın yarattığını itinayla unuttur. Bir keresinde rafadan yumurtasına tereyağı koymayı şiddetle reddeden yaşlı bir hanım vardı. "Yüce Rabbim nasıl yaratmışsa ben öyle yerim," diyordu. Bir yandan da eli tuzluğa uzanıyordu.

1 Bene'li Amaury ya da Chartes'lı Amaury olarak bilinen dini liderin 12. yüzyılın başında kurduğu, panteizme yakın görüşleri olan tarikat -çn.

“Yarattıklarının tamamı için Tanrı’ya dua ediyoruz. Onun yaptığı hiçbir şey boşuna değildir. Hiçbir şey kurtuluşumuza yabancı değildir,” diye yazmıştı Claudel. Eğer Tanrı’nın eserlerinin tamamı iyiye, hepsi insanın kurtuluşu için yararlıdır. Demek ki, kendisi bizzat bir amaç değil, gerekçesini bizim onu nasıl kullandığımızdan alan bir araçtır. Peki o halde kavunun ailece yemek için yaratılıp yaratılmadığını nereden bileceğiz? Belki yenmemek için yaratılmıştır. Belki de dünya malları sırf insan onları reddedebildiği için iyidir.

Assisili Françesko da dünyaya gülüyor ve dünyadan yararlanmıyor, zevkini çıkarmıyordu. Claudel’in *Saten Terlik* adlı eserindeki Arkeolog, Napoli genel valisine, “Her şeye ancak övgüler yağıdırıyorsunuz,” der. “Fakat hiçbirini kullanmadığınızı görmek beni kızdırıyor.” Oysa genel vali kullanmadığı bu zenginlikleri dağıtmaktadır. Bir şeyi vermek onu kullanmanın yollarından biridir. Çilecilik bir tür zevktir. Ne yaparsa yapsın insan dünya mallarını kullanır, zira onlarla kurtuluşa erer ya da helakına sebep olur. Dolayısıyla onları nasıl kullanacağına karar vermesi gerekir. Kararı nesnede yazılı değildir. Çünkü her kullanma öteye geçmedir ve öteye geçme hiçbir yerde önceden verili değildir. O, değildir, olacaktır. Ne olacaktır?

Hıristiyan der ki: Tanrı’nın iradesine uygun biçimde olmalıdır. O zaman her tür natüralizmden vazgeçiyoruz demektir. Erdemden başka hiçbir şey iyi değildir, kötülük günahdır. Ve erdem de ilahi taleplere boyun eğmektir. Yani Tanrı’nın talepleri vardır. İnsan kendine yönelsin ister. Verili olmayan ancak varlığını yaradınının arzusuna göre gerçekleştirecek bir varlık olsun diye insanı yaratmıştır. O halde Tanrı’nın iradesi insanın özgürlüğüne bir çağrı olarak belirir. Henüz olmayan bir şeyin olmasını talep eder.

Yani projedir, henüz olmayan ama olacak bir varlığın aşkınlığıdır. Şu halde Tanrı ile insan arasında bir bağlantı düşün-

lebilir. Tanrı, olacak her şey olmadığından insan onu kurabilir. Dünyadaki yerini yeniden bulur, Tanrı'ya göre konumlanmış durumdadır. Ve işte Tanrı da insana göre bir konumda belirir. Alman mistik Angelus Silésius'un demek istediği budur: "Benim ona ihtiyacım olduğu gibi Tanrı'nın da bana ihtiyacı vardır." Böylece Hristiyan kendini kişiliği olan, canlı ve onun için *eyleyip bir şeyler yapabileceği* bir Tanrı karşısında bulur. Fakat bu durumda Tanrı artık mutlak değildir, evrensel değildir. Hegel'in bahsettiği o sahte sonsuzluktur; sonlu olanı kendi karşısında, kendinden ayrı olarak sürüp gitmeye bırakır. İnsan için bir "yakın"dır.

Bu belirli, tekil Tanrı, insan aşkınlığının özlemlerini tatmin edebilir. Gerçekten de somut, tamamlanmış, kendine içine kapalı bir varlık olur çünkü var olur; fakat aynı zamanda da son derece açıktır zira varoluşu sonsuz bir aşkınlık olur. Ötesine geçilemez, çünkü kendisi daimi bir öteye geçiştir. İnsan, hiç ötesine geçemeden sadece onun aşkınlığına eşlik eder. Tanrı'nın isteğini yerine getirdiğimde yeni bir istek beni yakalar. Hiçbir zaman hiçbir "Peki sonra?" olmayacaktır.

Yalnız, bu Tanrı'nın iradesi artık olan şeyin değil de olacak şeyin isteği olduğundan şeylerde yazılı da değildir.

O artık her şeyin iradesi değildir, tekil yüzünü insanın keşfetmesi lazımdır. Tanrı'nın isteğini istemek: Bu tamamen şekli karar insana hiçbir eylemi dikte etmeye yetmez. Tanrı, inananın kafirlere katliam yapmasını, sapkınları yakmasını mı yoksa inançlarına hoşgörü göstermesini mi ister? Savaşa gitmelerini mi, barış yapmalarını mı ister? Kapitalizmi mi ister, sosyalizmi mi? İlahi iradenin zamansal ve insani boyutu nedir? İnsan Tanrı'da kendini aştığını ileri sürer. Fakat her zaman, sadece içkinlik dahilinde kendini aşar. Kurtuluşunu dünyadayken kazanmalıdır. Dünyevi girişimlerden hangisi göğe kadar yükselir?

İnanan “Tanrı’nın sesini dinleyelim,” der. “Bizden ne beklediğini kendisi bize söyler,” der. Fakat böyle bir beklenti safçadır. Bizim kulaklarımız başka türlüünü duyamadığından Tanrı ancak dünyevi bir sesle tezahür edebilir. Peki biz ilahi ses olduğunu nasıl bileceğiz? Halüsinasyon gören birine, kendisiyle gizemli ses dalgalarıyla konuşan o kişinin kim olduğu sorulduğunda “Tanrı olduğunu söylüyor. Ama ben onu tanımıyorum,” diye temkinli bir cevap vermişti. Musa da yanan çalıdan yükselen ve Sina Dağı’nın yukarısından haykıran sese aynı güvensiz itirazı yöneltebilirdi. Ses ister bir buluttan; ister kiliseden gelsin ister günah çıkarılan papazın ağzından çıksın aşkın olanın hep dünyada içkin bir mevcudiyet aracılığıyla tezahür etmesi gerekir. Aşkınılığı hep bizden kaçacaktır.

Kendi içimde bile, duyduğum bu emir müphemdir. Kierkegaard’ın *Korku ve Titremé*’de betimlediği İbrahim’in kaygısı buradan kaynaklanmaktadır. Kim bilir ya şeytanın ya da kibrimin bir teşebbüsüyse? Konuşan gerçekten Tanrı mı? Azizi sapkından kim ayırt edebilir? *Şato*’da Kafka’nın betimlediği belirsizlik de budur. İnsan mesajlar alabilir, hatta ulağı da görebilir. Peki o bir sahtekâr olamaz mı? Peki kim tarafından gönderildiğini kendisi biliyor mu? Yolda mesajın yarısını unutmamış mıdır? Bana teslim ettiği bu mektup gerçek mi, öyleyse anlamı ne? Mesih, Mesih olduğunu söylüyor. Sahte Mesih de öyle diyor. Birini ötekinden kim ayırt edebilir?

Onları ancak yaptıklarından tanıyabiliriz. Peki bu işlerin iyi mi kötü mü olduklarına nasıl karar vereceğiz? İnsani iyilik adına karar vereceğiz. Kendini ilahi aşkınlıkla gerekçelendirdiğini ileri süren her ahlaki öğreti böyle işler. İnsani bir iyilik belirleyip bunun Tanrı tarafından istendiğini, zira iyinin bu olduğunu söyler. Claudel, düzeni düzensizliğe yeğ tutmak gerektiğini, çünkü düzen “olmak” iken düzensizliğin varlığın olumsuzlanması oldu-

ğunu söyler. Düzen özünde düzensizlikten daha üstün olduğu içindir ki düzenin Tanrı'nın niyetine uygun olduğunu ilan ederiz.

Ancak Claudel'in unuttuğu şudur ki Spinoza ve Bergson'un gösterdiği gibi düzeni düzen olarak belirmesini sağlayan sadece insanın bakış açısidir. Claudel'in düzeni Tanrı'nın düzeni midir? Burjuva düzeni, sosyalist düzen, demokratik düzen, faşist düzen vardır ve her biri rakibinin gözünde düzensizliktir. Her zaman her toplum Tanrı'nın kendi yanında olduğunu ileri sürer. Kendi görüntüsünde onu tekrardan yaratır. Konuşan kendisidir, Tanrı değil. Kendimi sorgulamak için kendime döndüğümde sadece kendi yüreğimin sesini duyarım. Katolik kilisesi de, bireyselci Protestan da birbirilerini kişisel inançlarının yansımasını tanrısal ilham sanmakla suçlamakta haklıdırlar. Tanrı'nın kendisiyle dışarıda, içimde olduğundan daha fazla karşılaşmam: Hiçbir zaman yeryüzüne çizilmiş göksel bir iz fark etmeyeceğim. Eğer yeryüzüne çizilmişse dünyevidir. İnsan, Tanrı tarafından aydınlatılamaz. Tanrı insan tarafından aydınlatılmaya çalışılır. Tanrı'nın çağrısı hep insanlar aracılığıyla duyurulur ve insan bu çağrıya insani girişimlerle yanıt verir. Tanrı eğer var olsaydı insan aşkınlığını yönetmekte güçsüz kalırdı. İnsan sadece insanlar karşısında bir hal içinde bulunur ve göğün derinliklerindeki o mevcudiyet ya da namevcudiyet onu ilgilendirmez.

İnsanlık

Dolayısıyla insana doğru dönmelidir. Önce gökte aradığımız o mutlak amacı insanlığın kendi içinde bulamaz mıyız? Kuşkusuz eğer onu, bir gün değişmez bir dengeye ulaşmaya veya ölümden kendini yok etmeye ihtiyaç duyan, kendi üzerine kapanmış bir amaç olarak görürsek hiçliğe doğru onu aşabilir ve sonra

kaygıyla kendimize sorarız: Peki sonra? Laforgue ile birlikte yerkürenin donmuş biçimde, sessiz bir etherin¹ içinde yüzdüğünü hayal edersek üstündeki bu geçici faunayla ilgilenmemiz neye yarar? Fakat şair, bilge ya da rahiplerin bakışı burada yatar. Hiçbir şey bir gün insanlığın öleceğini iddia etmemize olanak vermez. Her insanın ölümlü olduğunu biliriz, ama insanlığın ölmek durumunda olduğunu değil. İnsanlık ölmeyecekse hiçbir eşikte durmayacaktır, daimi bir kendi ötesine geçiş olmayı hiç bırakmayacaktır. Halbuki her bir neslin sırası gelince yok olmak üzere ötekini takip ettiği bu yarışın sadece belirsizlik özelliğini düşünürsek, bu oyuna katılmak gözümüze hayli boş görünecektir.

O zaman aşkınlığımız zamanın ele avuca sığmaz kaçışında dağılır giderdi. Ancak insanlık sadece bu sonu olmayan dağılma değildir. Kanlı canlı insanlardan oluşmuştur. Tekil bir hikâyesi, belli bir şekli vardır. Güvenle ona doğru kendimizi aşabilmemiz için kendini bize şu iki yönüyle birden göstermesi gerekir: Açık olarak ve kapalı olarak. Bizim aracılığımızla varlığını gerçekleştirmesi ve böylelikle olması için varlığından ayrılmış olması gerekir. İnsanlık, bize insanlık kültünü sunanlara böyle görünmektedir. Hiç tamamlanmamıştır, durmadan geleceğe doğru atılır. Kendisinin daimi bir öteye geçilişidir. Ondan sürekli, cevap verilmesi gereken bir çağrı yayılır. Sürekli içinde doldurulması gereken bir boşluk oluşur. Her bir insan aracılığıyla İnsanlık durmadan varlığıyla buluşmaya çalışır, hatta varlığı bizzat bundan oluşur. Bizim aşkınlığımız asla onun ötesine geçemeyecek, yalnızca ona eşlik edecektir. Yine de her an tamamen doyuma ulaşacaktır, zira her an İnsanlık'tır.

1 Antik Yunan doğa biliminde doğanın beşinci ögesi olarak tanımlanan, boşluğu doldurduğu, ı ışık dalgalarını taşıdığı düşünülen töz. 1881'de fizikçi Michelson ve Morley evrende ether diye bir şey olmadığını deneyle kanıtlamışlardır -çn.

Ama gerçekten var mıdır?¹ *Bir* insanlıktan bahsedilebilir mi? Kuşkusuz insanların tamamına toplu bir isim vermek her zaman mümkündür. Ancak bu onlara dışarıdan bakarak, onları kapladıkları mekân tarafından toplanmış nesneler olarak görerek olur. Bu topluluk, akıllı bir hayvan sürüsünden başka bir şey olmayacaktır. Varlığının dolgunluğunda sabitlenmiş bu verilmişlik ile yapabileceğimiz hiçbir şey yoktur. İnsanlık için eyleyebilmemiz için insanlığın bizden bir şey talep etmesi gerekir. Gerçekleşmeye çalışan bir bütünlük olarak bir birliğe sahip olmalıdır ve tek bir sesle bizi çağırmalıdır.

İnsanlık dayanışma efsanesi içinde bu şekli alır. Ünlü kol-bacak ve mide kıssasından beri genellikle insanlar bir organizmanın parçaları olarak temsil edilir. İçlerinden biri için çalışınca hepsi için çalışmış oluruz. Öyle doğal bir tasarruf mantığı var olur ki her birinin yeri, diğerlerinin hepsinin yerine göre belirlenir. Fakat burada insanın dışsallık terimiyle tanımlanması vardır. Dünyada belirli bir yer işgal etmek için, önce kendisinin belirli olması gerekir: Safi edilgenlik. Böyle olunca edimlerinin amacını sorgulamaz, eylemez. Fakat işte eyliyor, kendini sorguluyor. Özgürdür ve özgürlüğü içselliktir. Peki o zaman nasıl dünyada *bir yeri olacak*? Dünyaya atılarak, diğer insanların ortasında kendi projesiyle var olarak yer *alacak*. Delikanlı sıkça kaygılanır. Bu dolgunluğa nasıl sokulmalı? Deniz hiçbir su damlasının eksikliğini hissetmez. Delikanlının doğumundan önce insanlık yine bu kadar doluydu, ölürse de bir kadar dolu kalır.

Delikanlı, insanlığı ne azaltabilir ne çoğaltabilir. En azından, sonuna eklenen bir noktanın çizgiyi uzatmasından daha fazla değil. Kendini hiç de tıkr tıkr çalışan mekanizmanın bir çarkı gibi hissetmez. Tersine, dünyanın hiçbir köşesi kendine ayrılmış

1 (Fr.) "Mais est-elle vraiment?" / (İng.) "But is it really?" –çn.

gibi gelmez. Her yerde fazlalıktır. Gerçekten de yeri önceden açılan bir çukurla namevcudiyet olarak işaretlenmemiştir. Önce o gelmiştir. Namevcudiyet, mevcudiyetten önce gelmez. Hiçlikten önce gelen varlıktır ve yalnızca insanın özgürlüğüyle varlığın içinde boşluklar ve eksiklikler ortaya çıkar.¹

İnsanların her an etraflarında bu boşluğu ortaya çıkardıkları doğrudur. Verilmişliği, gelecek bir dolgunluğa doğru aşarak şimdiki bir eksiklik olarak tanımlarlar. Durmadan yeni bir şey beklerler: Yeni mallar, yeni teknolojiler, toplumsal reformlar, yeni insanlar. Delikanlı ise etrafında daha da belirgin çağrılarla karşılaşır. Her yıl belli sayıda memura, doktora, tesviyeciye ihtiyaç vardır. Dünyada iş gücü *eksikliği* vardır. Delikanlı bu boşluklardan birinin içine kayabilir. Ama hiçbir zaman hiçbiri onun için biçilmiş kalıp olmayacaktır. Beklenen o yeni insanlardan birine dönüşebilir. Ama beklenen yeni adam o değildir.

Bu işi başkası da pekâlâ yapardı. Her insanın işgal ettiği yer hep yabancı bir yerdir. Yediğimiz ekmek hep başkasının ekmeğidir.

Zaten insanlardan bana bir yer vermelerini beklersem nerede duracağımı bilemem. Kendi aralarında fikir birliğine varamazlar. Ülkede insan eksikliği var. Kararı verecek olan ülkedir. Komşu ülkenin gözünde bu ülke fazla kalabalıktır. Toplumun rutinleriyle sürüp gitmesi için memurlara ihtiyacı vardır. Ama devrimin de toplumun köküne kibrit suyu dökecek militanlara ihtiyacı vardır. Bir insan dünyadaki yerini ancak diğer insanların gözünde verili bir nesneye dönüşerek bulabilir. Verili her şeyin kaderinde aşılma vardır. Onu, kullanarak veya savaşıarak aşarız. Sadece birileri için engele dönüşmek suretiyle diğerleri için araç olabilirim. Hepsine birden hizmet etmek imkânsızdır.

1 *Varlık ve Hiçlik*, J.P. Sartre, çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, 2009, s. 31 ve devamına bakınız.

Savaşlar, işsizlik, krizler gösterir ki insanlar arasında en baştan kurulmuş bir ahenk yoktur. İnsanlar en baştan birbirlerine bağlı değillerdir. Olmaları gerekir.¹ Özgürlükler ne birlik içindedirler ne karşıttırlar: Ayrıdırlar. Bir insan dünyaya atılarak, diğer insanları kendi çevresine konumlandırarak yerini bulur. İşte o zaman dayanışmalar kurulur. Fakat bir insan diğer tüm insanlarla dayanışma içinde olamaz. Çünkü hepsi aynı hedefleri seçmezler, zira seçimleri özgürdür.

Proletaryaya hizmet edersem, kapitalizmle savaşıyorum. Asker ancak düşmanlarını öldürmek suretiyle ülkesini savunur. Bir sınıf da, ülke de birlik olarak tanımlanırken tanımı başka bir birliğe karşıtlığı üzerinden yapılır. Proletarya ancak kapitalizme karşı mücadele olarak vardır. Bir ülke ancak sınırları ile vardır. Muhalefet ortadan kaldırılırsa bütünlük bozulur, elde kala kala ayrı bireyler çoğulluğu kalır. Proletaryaya doğru kendimizi aşarken aynı hareketle tüm insanlığa doğru da kendimizi aşamayız. Zira insanlığa doğru kendini aşmanın tek yolu onunla birlikte insanlığın kalanına doğru kendini aşmaktır. Onunla birlikte gelecekte sınıfların ortadan kalktığı bir insanlığa doğru kendimizi aşıyoruz denebilir mi? Fakat ilk önce, bugünün bir veya birkaç neslini gözden çıkarmak gerekecektir. Her zaman, bazı insanlar için ötekilere karşı çalışırız.

Peki yine de bu karşıtlıkların ötesinde daha yüksek bir uzlaşmayı umamaz mıyız? Tekil fedakârlıklar evrensel tarihte kendilerine gereken yeri kendileri bulmazlar mı? Evrim efsanesi bizi bu ümitle kandırmak ister. Zamana yayarak bize insanlığın birliğinin gerçekleşeceğini vaat eder. Aşkınılık burada ilerlemenin suretine bürünür.

1 (Fr.) "Ils ne sont pas. Ils ont à être." / (İng.) "They are not. They have to be." -çn.

Her insanda, insanın her ediminde insanlığın tüm geçmişi yazılıdır ve hemencecik geleceğe doğru tamamıyla ötesine geçilir. Kâşif, eski teknikler üstüne düşünerek yeni bir teknik icat eder ve sonraki nesil bunu basamak olarak kullanıp daha iyi bir teknik icat eder. Ancak bu basamağa dayanarak onun ötesine geçen gelecekte, yenilikçi bilim insanının başarısını kutladığı kendi projesidir. Nietzsche *Şen Bilim*'de şöyle yazar: "Bizden sonra doğacaklar, bizden dolayı, bizden önce hiç kimsenin ait olmadığı kadar yüksek bir tarihe ait olacaklardır." Böylelikle insan aşkınlığı her bir anda bütünüyle elde edilecektir, zira her anın içinde bir önceki korunacaktır. İlerleme her zaman sürüp gittiğinden aşkınlık bu anların hiçbirinde sabitlenip kalmayacaktır.

Yalnız evrim düşüncesi insanlıkta bir devamlılık olduğunu varsayar. Bir edimin zaman içinde, ether içindeki dalgalar gibi sürüp gitmesi için insanlık ağırbaşlı, edilgen bir ortam olmalıdır. Ama peki nasıl olacak da insan harekete geçecektir?

Eğer benim oğlum, benim eylemime direnç göstermeden maruz kalan belirlenmiş bir varlık ise, ben de belirlenmişimdir, bir etki etmiyorumdur. Ben özgürsem oğlum da öyledir. Fakat o zaman da benim edimim durgun bir su boyunca kayıyormuşçasına nesiller boyunca iletilemez.

Bu edim üzerinde sırası gelince başka insanlar da eyleyeceklerdir. İnsanlık, öznelikleri tarafından telafi edilemez surette yalnız bırakılmış özgür insanlardan oluşan, kesikli bir seridir.

Dünyaya fırlatılmış bir edim, klasik fizikteki dalga gibi sonsuza dek yayılmaz. Buraya daha uygun olanı yeni madde dalgaları mekanizmasıdır.¹ Bir deney muhtemel bir dalgayı ve yayılma denklemini tanımlayabilir fakat daha sonraki deney hakkında öngöründe bulunmayı sağlamaz. Sonraki deney dünyaya yeni veri-

1 20. yüzyılın başında ortaya atılan ve Kuantum fiziğinin temeli olan hipotez –çn.

ler atacaktır ve bu verilerden yola çıkarak dalgayı yeniden oluşturmak gerekecektir. Edim bizim onu gerçekleştirdiğimiz anda durmaz. Geleceğe doğru bizden kaçır fakat yabancı bilinçler tarafından hemencecik ele geçirilir. Öteki için hiçbir zaman körü körüne bir zorluk değil, ötesine geçilecek bir verilmişliktir. Ötesine geçen ötekidir, ben değilimdir. Bu sabitlenmiş edimden yola çıkarak öteki benim onun için çizmediğim bir geleceğe doğru atılır. Benim eylemim öteki için sadece ondan kendine ne çıkarılmışsa odur. Peki ne yapacağımı önceden nasıl bileceğim? Peki bilemiyorsam nasıl insanlık için eylemde bulunacağım diye öne çıkabilirim? Yarının insanları için bir ev yapıyorum. Belki içinde barınırlar. Fakat gelecekte onların yapacağı inşaatları rahatsız da edebilir. Belki katlanırlar, belki yıkarlar, belki de içinde otururlar ve başlarına yıkılır.

Dünyaya bir çocuk getirirsem, belki yarın haydudun teki, belki de zorba olur. Karar verecek olan odur. Onun çocuklarının her biri de kendi kararını kendisi verecektir. Peki insanlık için mi yavruyorum demektir? Eyleminin umulmadık sonucuna bakarak insan kaç defa “Ben böyle olsun istememiştim,” diye haykırmıştır? Nobel, bilim için çalıştığını sanıyordu ama savaş için çalışıyordu. Epikür daha sonra Epikürcülük adı verilecek şeyi öngörmemişti. Ne Nietzsche Nietzscheciliği ne İsa engizisyonu. İnsanın ellerinden çıkan her şey hemencecik tarihin akışı ve ters akıntısı tarafından alıp götürülür. Her yeni dakikada yeniden şekillendirilir ve etrafında öngörülmedik bin hareketlenmeyi tetikler.

Ancak, İnsan özgürlüklerinin hemfikir olduğu hedefler de vardır. İnsanlığı aydınlatacağımı, doğa üzerindeki gücünü artıracacağımı, hijyen seviyesini yükselteceğimi söylesem eylemimin kaderi kesin değil midir? Bilgin, bilimin inşa ettiği anıta küçücük bir taş eklerse memnun olur. O taş sonsuza dek gerekli olduğu yerde kalır ve sonsuzluk taşın boyutlarını sonsuza dek büyütür.

İnsanların bilim konusunda hemfikir olduğu doğrudur. Çünkü düşünce, ancak tüm insanların üzerinde hemfikir olabileceği nitelikte olduğunda bilimseldir. Fakat bilim için çalışınca illaki insanlık için mi çalışıyoruzdur?

Buluşların her biri insanlar için yeni bir hal anlamına gelir. Buluşun yararlı olduğuna hükmedebilmek için, yarattığı yeni hal eskisinden daha iyi olmalıdır. Genel olarak, ilerleme fikri böyle karşılaştırmalar gerektirir. Peki çeşitli insan hallerini karşılaştırabilir miyiz? Üzerinde ister elli milyon insan olsun ister yirmi, dünya yine bir o kadar doludur. İçinde her zaman “hep gelecekte olan boşluk” vardır ve cennet olmasını sonsuza dek engeller. Ötesine geçilmesi imkânsız bir hedef gibi görülürse, kendisi de hiçbir hedefle sınırlı değildir demektir. Kendi atılımıyla her an kendi önünde geri adım atan hedefler koyar. Ama işte bize daha önce kurtuluş vaadi gibi görünen şey umutlarımızın karşısına dikilmiştir. Ne bilim ne teknik ne herhangi bir türden eylem insanlığı bu hareketli hedefe asla yaklaştıramayacaktır. Yaratılmış hal ne olursa olsun, sırası gelince o da ötesine geçilecek bir nesne olur. Halk ağzında “*bir yerlere gelmiş insan*” denir. Nereye gelmiş peki? Hiçbir zaman hiçbir yere varılmaz. Sadece çıkış noktaları vardır. Her bir insanda insanlık yeni bir başlangıç yapar. Bu yüzdendir ki dünyada kendine bir yer arayan delikanlı önce onu bulamaz ve kendini ortada bırakılmış, yararsız, gerekçesiz hisseder.

İster bilim yapsın ister şiir yazsın ister motor yapsın kendini aşar; verilmiş hali aşar. Ama insanlık için aşmaz. İnsanlık, onun vasıtasıyla kendini aşar. Bu aşkınlık hiçbir şey için değildir, aşkınlıktır o kadar. Her insanın yaşamı hatta insanlığın tümü her an böyle salt nedensizmiş, gerekip istenmemiş, hiçbir şey tarafından çağrılmamış gibi belirir. Yeni gerekler ve çağrılar yaratan bunların hareketidir. Bu yeni gerek ve çağrılara da ancak yeni gerek-

lilikler yaratılarak cevap verilecektir. Hiçbir başarı sadece hayal edilebilir değildir.

Fakat bu sonsuz devinimin kendisi bir başarı olarak kabul edilemez mi? İnsanlık önceden belirlenmiş bir hedefe yaklaşmaz. Ama eğer art arda gelen aşamalardan sonraki öncekini içinde saklıyor ve daha yüksek bir şekle bürüyorsa ilerlemeden bahsedemez miyiz? Hegel bize der ki: “İnsanlıkta çelişkiler fark etmemizin tek sebebi durup değişimlerinden sadece bazılarına bakmamızdır.” Ama eğer tarihinin bütününe göz önüne alırsak olaylarla insanlar arasındaki görünür ayrımın azaldığını, tüm anların uzlaştığını görürüz. Engel, kendisini yıkan mücadelenin bir parçasıdır. Kübizm, Empresyonizm’le savaşıyor ama ancak onun sayesinde var olmuştur ve geleceğin resim sanatı ikisinin de ötesinde tanımını bulacaktır.

Robespierre, Thermidor devrimi tarafından öldürüldü ama Robespierre ve Thermidor, Bonapart’ta buluşurlar. Tarihi ve tekil alın yazısını gerçekleştirerek her insan evrenselin içindeki yerini bulabilir. Tamamlanan edimim benim en başta istediğimden farklı bir şey olur. Ama burada bilinmedik bir sapmaya uğramış değildir. Varlığını sonuçlandırır ve işte o zaman gerçekten gerçekleşir.

Hegelci iyimserliğe kapılmak için sentezin, ötesine geçtiği tezi ve antitezi hakikaten de içinde sakladığını tespit etmek gerekir. Her insanın, çevresini kuşatan evrensel içinde kendini tanıyabilmesi gerekir. Kendini orada tanıyabilmelidir, der Hegel. Zira somut evrensel tekildir ve tekil bireyselliklerden geçerek kendi biçimini bulacaktır. Eğer her bir anı olduğu gibi olmasaydı, insan da olduğu şey olmazdı. O halde kabul edelim ki her bir insanın mevcudiyeti sonsuza dek dünyaya kazınır. Yenilmiş birini “Seni yenen kişiye gösterdiğin direnç olmasaydı zaferi bu kadar parlak olmazdı” diyerek mi avutacağız? O zaferin yenilene ait olması için bu yeterli midir? Gerçekte, ona ait olan *kendi* yenilgisidir.

İnsanın dünyada iki biçimde mevcut olduğunu gördük: Yabancı aşkınlıkların ötesine geçtiği bir nesnedir, bir verilmişliktir. Bir de kendisi geleceğe doğru atılan bir aşkınlıktır. Kendinin olan, özgür projesi ile kurduğudur; başkası tarafından ondan yola çıkılarak kurulan değil. Oysa Hegel diyalektiğinde bir insandan alınıp tutulan tam da onun olgusalılığıdır. Bir seçimin hakikati, onu bu amacın seçeneği yapan canlı öznelliktir; seçmiş olmanın sabit olgusu değildir. Hegel'in bundan çıkardığı sadece o cansız yönüdür. Dünyaya, geçmişe ait ve ötesine geçilmiş bir şey olarak düşen insan orada kendini bulamaz, aksine oraya yabancılaşır. Varlığının kendisine yabancılaşmasına ve öteki için nesne olmasına neden olan boyutunun içinde ne saklandığını göstererek bir insanı kurtaramayız. Şüphesiz insan, tüm evren için verilmişlik olarak mevcuttur. Her an, arkamda insanlığın tüm geçmişi, önümde ise tüm geleceği vardır. Yeryüzünün, güneş sisteminin bir noktasında, nebuların arasında bulunuyorum. Dokunduğum nesnelerin her biri, beni dünyayı oluşturan tüm nesnelere; benim varlığımı da bütün insanların varlığına gönderir. Ancak bu, evrenin benim olmasına yetmez. Benim olan, benim kurduğumdur; kendi projemin başarıya ulaşmasıdır.

Öyle ki, Hegel de "İnsanın evrenin deviniminde bulacağı, eğer projesini yeterince uzağa yayabilirse, projesinin başarıya ulaşmasıdır," diyecektir.

Sadece sonlu bir niyette ısrar eden aptalca bir inat varsa hayal kırıklığı olacaktır. Ama eğer insan evrenselin bakış açısını benimserse, bozgun görüntüsünde dahi olsa zaferini tanıyacaktır. Atina'nın yıkıntılarına bakıp kederlenen Demosthenes pek de uzak görüşlü değildi. Temelde onun için önemli olan medeniyetti; Philippe ve İskender'in dünyada gerçekleştirdiği medeniyet. Sadece, her şeyi isteyebildiğimde her şey iyidir.

Ama böyle bir istek mümkün müdür?

Biricik ve telaşsız gökyüzüne sığınan bilge, devrimlerin yeryüzünün durmadan değişen yüzeyinden gölgeler gibi geçip gittiğini görür. Dünyanın yarın silinip gidecek bu görüntüsü zafer kazansın diye küçük parmağını bile kıpırdatmaz. Hiçbir şeyi tercih etmez, çünkü her şey onundur. Öyle ki, 19. yüzyılın iyimser ekonomisti nüfus fazlasının iş gücü fazlası yaratmasıyla maaşlarda düşüş meydana gelmesini; bunun da işçi sınıfı içerisinde ölüm oranlarıyla kısırlığın artmasına yol açmasından dolayısıyla nüfusun yeniden azalmasını ve bunun böylece sürüp gitmesini hayranlıkla izler.

Hakikaten de, Hegelci, ether içinde dolanırsak bu özel kişilerin ne yaşamı ne ölümü bize önemli görünmez. Peki ekonomik denge niye hâlâ önem taşımaktadır? Burada bu işleyişe sevinen evrensel tin değil, bir burjuva ekonomistidir.

Evrensel tinin sesi yoktur. Onun adına konuştuğunu iddia eden her insanın tek yaptığı ona kendi sesini ödünç vermektir. Kendisi *evrensel* olmadığına göre nasıl olur da evrenselin bakış açısını alabilir? Kendinden başka hiç kimsenin bakış açısına sahip olunamaz. Marlowe'un Faust'u Mefistofeles'e "Cehennem nerededir?" diye sorar ve şeytan cevap verir: "Bizim olduğumuz yerdir." Aynı biçimde insan da şöyle diyebilir: "Dünya benim olduğum yerdir." İnsan için Sirius yıldızına kaçmanın hiçbir yolu yoktur. Bir insanın projesinin tekilliğinden vazgeçtiğini ileri sürmek o projeyi öldürmektir. Gerçekte Demosthenes'in istediği, Atina medeniyetinin üstüne kurulacak, ondan yola çıkarak büyü-yüp serpilecek *bir* medeniyetti.

Kuşkusuz projenin, uygun olmadığı sonradan ortaya çıkan araçlarla bir amaç belirlediği durumlar olabilir. Bu durumda insan başta seçmediği başka bir aracın başarısına sevinebilir. Bir insan, şehrinin refahını arzu ediyordur. Birisinin belediye başkanı olması için oy verir. Rakip aday seçilir ancak iyi başkanlık yaptı-

ğını kanıtlar. Şehir onun ellerinde refah içindedir. Seçmen onun başa gelmesinden memnun olabilir. Her şeye rağmen, sonuçta, hedeflediği amaç gerçekleşmiştir. Amaç baştan beri belirli ve tekil bir amaçtı.

Her amacın, daha ilerideki bir amaca doğru araç olarak görülebileceğini iddia edersek bir şeyin gerçekten amaç olabileceğini inkâr etmiş oluruz.

Projenin içi boşalır ve dünya biçimini kaybederek çöker. İnsan kendini, şeylerin ne iseler o oldukları ve hiçbir zaman onları öldürmeyi seçemeyeceği bir kayıtsızlık katmanını altına gömülmüş bulur. Her zaman bir medeniyet olacağına göre Atina'yı savunmak yararsız olabilir. Fakat o zaman da bir şeylere üzülmekten, bir şeylere sevinmekten sonsuza dek vazgeçmek gerekir. Bir hedef için harekete geçmek her zaman seçmektir, tanımlamaktır. Eğer çabasının aldığı tekil biçim insana farksız görünüyorsa, aşkınlığı tüm biçimini kaybederek silinir; Evren eksiksiz, beklen-tisiz, çağrısız olduğundan artık hiçbir şey isteyemez.

Öyle ki, insanın tüm, sonsuzlukla bağ kurma çabası boşuna-dır. Ancak insanlık aracılığıyla Tanrıyla ilişkiye girebilir. İnsanlık içinde de sadece bazı insanlara ulaşabilir, sadece sınırlı sayıda hal oluşturabilir. Eğer sonsuza dek genişlediğini hayal ederse kendi-ni hemen kaybeder. Kendini hayallerde kaybeder çünkü aslında halen oradadır ve halen sonlu projeleriyle, sonlu mevcudiyetine tanıklık etmektedir.

Durum

Demek ki Candide'in bahçesi ne bir atoma indirgenebilir ne evrene karışabilir. İnsan sırf seçim yaparak vardır, seçim yap-mayı reddederse yok olur. İnsanlık durumunun paradoksu, her

sonun ötesine geçilebilmesidir. Ama bir yandan da amacı amaç olarak belirleyen projedir. Bir amacın ötesine geçmek için önce onun ötesine geçilmeyecek şey olarak tasarlanmış olmak gerekir. İnsanın var olmasının başka yolu yoktur. Sineas karşısında haklı olan Pirus'tur. Pirus fethetmeye gidiyor. Fethetsin o zaman! Peki "Sonra?" Sonrasına bakacaktır.

O halde insanın sonluluğu maruz kalınmış değil, istenmiştir. Bu noktada ölümün ona sıkça yüklediğimiz kadar önemi yoktur. İnsan öldüğü için sonlu değildir. Aşkınlığımız her zaman ölümün berisinde ya da ötesinde somut olarak tanımlanır. Pirus evine dönmek için tüm dünyayı turlamış olmayı beklemiyor. Devrimci, devrimin zafer kazandığı gün orada olup olmamayı pek de dert etmez. Girişimimizin sınırı kendi içindedir, dışında değil. Adamın biri yolculuğa çıkar, akşama Lyon'a varmak için sabırsızlanır. Çünkü yarından sonra Montélimar'da, ertesi gün Avignon'da, sonraki gün de Arles'te olmak için yarın Valence'ta olmak istiyordur.

Bu adama gülebiliriz. Ne yaparsa yapsın Nimes ve Marsilya'yı görmeden geri dönmesi gerekecektir. Bone'u¹ da, Konstantinopolis'i de göremeyecektir. Ama onun için pek de mühim değildir, tasarlanan yolculuğu yapmış olacaktır. Kendi yolculuğunu! Yazar, yenisini yazmak için bu kitabı bitirmeye sabırsızlanmaktadır. "O zaman gözüm arkada gitmez," der. "*Eserim* tamamlanmış olacak," der. Durmak için ölümü beklemeyiz, ama projesi onu gelecek yüzyıllara dek bağlarsa, ölüm de onu durdurmayacaktır. Seksenlik insan inşa eder, bitkiler diker. Musa vaat edilmiş topraklara dönmeyeceğini biliyordu. Stendhal yüz yıl sonra okunmak için yazıyordu. Ölüm beni sadece ölünce ve ötekinin nazarında durdurur. Fakat yaşayan ben için ölümüm yoktur. Projem, engelle

1 Cezayir'deki Annaba şehrinin Fransız yönetimi altındaki adı -çn.

karşılaşmaksızın ölümümün içinden geçip gider. Aşkınlığım hızını almış ilerlerken tosladığı hiçbir bariyer yoktur. Aşkınlığım, düz bir kumsalı dalgalarıyla döven, sonra duran ve daha ileriye gitmeyen deniz misali kendiliğinden ölür.

Dolayısıyla Heidegger'le bir olup insanın otantik projesinin "ölmek için olmak" olduğunu, ölümün bizim temel amacımız olduğunu, insan için kaçmakla bu en son ihtimali kabullenmekten başka seçenek olmadığını söylememek gerekir. Bizzat Heidegger'e göre de insan için içsellik yoktur, öznelliği ancak nesnel dünyadaki bir angajman ile kendini gösterir.

Seçim ancak dişe dokunur bir şeyler yapan edimler yoluyla vardır. İnsanın seçtiği, yaptığıdır. Tasarladığı, temellerini atıp kurduğudur. Halbuki ölümünü yapmaz, onun temellerini atmaz. *Ölümlüdür*. Heidegger'in de "Bu varlık tam da ölmek içindir," demeye hakkı yoktur. Olmak bedavadır. Bizler *hiçbir şey için* varız.¹ Ya da burada *için* sözcüğünün hiçbir anlamı yoktur. "Varlık projedir çünkü bir amaç belirler," der Heidegger. Ama varlık, varlık olarak hiçbir amaç belirlemez. Sadece vardır.² Varlığına, bir şey *için* var olmak anlamını yükleyen sadece projedir. Öteki amaçlardan farklı olarak bu yüce amaca anlamının hiçbir edim tarafından verilmediğini Heidegger de kabul eder. İnsanı ölüme doğru fırlatan karar onu kendini öldürmeye götürmez, yalnızca ölüm *mevcutken* yaşamaya iter. Peki mevcudiyet nedir? Mevcudiyet, mevcut kılan edimden başka bir yerde değildir; ancak somut bağların yaratılmasıyla gerçekleşir. Böylece Heideggerci dönüşüm de stoacı dönüşüm kadar etkisiz olduğunu gösterir. Önceki gibi sonra da yaşam aynen sürer. Tek söz konusu

1 Fransızca aslında "On est pour rien." *Pour rien* bire bir çevrildiğinde "hiçbir şey için" demektir ancak deyim anlamı "boşu boşuna"dır. "Boşunayız" anlamı da çıkmaktadır -çn.

2 (Fr.) "Il est." / (İng.) "It is." -çn.

olan içsel bir değişikliktir. Kaçış olarak belirdiklerinde inotantik olan davranışlar, ölüm karşısında meydana geldiklerinde otantığe dönüşürler. Bu *karşısında* sözcüğü sadece bir sözcüktür. Her halükârda ben yaşadığım sürece ölüm *burada* değildir.

Benim davranışım benim için bir amacın özgürce seçilmesi ise kimin gözünde kaçıştır? Heidegger'in, inotantik varoluşun ne derece gerçek olduğuna ilişkin tereddütleri kaynağını bu yanıltmacadan alır. Gerçekte, sadece özne edimine anlamını verir. Ancak bir kaçış projesi varsa kaçış vardır. Ben severken, isterken hiçbir şeyden kaçmıyorumdur: seviyorumdur, istiyorumdur. Kaygının bana ifşa ettiği hiçlik ölümümün hiçliği değildir. Her aşkınlığı durmadan aşmamı sağlayan yaşamımın merkezindeki olumsuzluktur. Bu gücün bilinci, ölümümün kabulüyle değil de daha ziyade Kierkegaard ve Nietzsche'nin bahsettiği "ironi" ile ortaya konur. Ölümsüz olduğumda dahi, ölümsüz insanlıkla özdeşleştirmeye çalıştığımda dahi değişmeyen bir şey kalır: Her son yeni bir başlangıçtır. Her öteye geçiş, ötesine geçmelik bir nesnedir ve bu ilişkiler oyununda yine bu aynı ilişkilerin bütününden başka mutlak yoktur. Ki o mutlak boşluktan desteksiz çıkarılır.

Öyleyse, ölmek *için* değildir. Nedensiz, sonsuz varız. *Varlık ve Hiçlik*'te J.P. Sartre'ın gösterdiği gibi insanın varlığı, şeylerin sabit varlığı değildir. İnsan varlığını öldürmelidir. Her an kendini öldürmeye uğraşır ve işte proje budur. İnsan ölüme doğru bir proje olmayıp, tekil amaçlara yönelik projeler biçiminde vardır. Ava çıkar, balığa çıkar, aletler yapar, kitaplar yazar.

Bunlar eğlence, kaçış değil; varlığa doğru harekettir. İnsan, olmak için bir şeyler yapar. *Olmadığı* için, kendini aşmalıdır; ancak olmak istediği için de aşkınlığı dolgunluk olarak elde edilmelidir. İnsan, oluşturduğu sonlu nesnede aşkınlığının sabitlenmiş bir yansımasını bulur. Neden şu değil de bu nesneyi oluş-

turur? Bu yanıt verilemeyecek bir sorudur çünkü proje kesinlikle özgürdür. Varoluşçu bir çözümleme, bir insanın farklı seçimlerinin genel anlamını ortaya çıkarmayı, gelişimini ve birliğini anlamayı sağlar. Ancak çözümleme, her insanın özgürce dünyaya atılmasını sağlayan o tekil seçeneğin indirgenemezliği karşısında durmak zorunda kalır. Burada incelemek istediğimiz projenin içeriği değil. Özgün ve özgür olma niteliklerini ortaya koymakla sadece varoluşunun genel ve biçimsel şartlarının tanımını vermeye çalışıyoruz.

Şu sonuca vardık ki: Proje tekil, dolayısıyla da sonludur. Aşkınlığın zamansal boyutu özel olarak istenmiş değildir. Oluşturulan nesnenin niteliğine bağlıdır. Bir insan, yüzyıllara meydan okuyacak bir yapı inşa etmek isteyebilir. Parende atmayı başarmaya da uğraşabilir. Burada zaman özel olarak hedeflenmiş değildir. Sadece nesneye özel bir niteliktir.

Her halükârda, bir saniyede de geçse, yüzyıllar boyu da sürse nesne hep sürelidir. Varlığın dolgunluğu, sonsuzluktur. Bir gün yıkılacak olan nesne gerçekten var değildir. “Peki sonra?” İnsan varlığını elde etmeye çalışır, ancak aşkınlığının bağlandığı o nesneyi her zaman yeniden aşabilir. Tahrip edilemez de olsa, nesne ancak zorunsuz, sonlu ve yeniden ötesine geçilmesi gereken basit bir verilmişlik olarak belirir. Nesne bana yettiği sürece kendine de yeter. Ancak düşünme aşkınlığının kendiliğinden aldığı şekillerden biridir ve düşünmenin gözünde nesne, sebepsiz, oradadır. İnsan dünyada bir başına olsa, tüm hedeflerinin boşunallığının aşikâr görünümü karşısında taş kesilirdi. Kuşkusuz, yaşamaya dahi tahammül edemezdi.

Ama insan dünyada yalnız değildir.

İkinci Bölüm

Ötekiler

“Ne kadar da şanslı!” diyordu ağlayan bir kadına bakan psikasten hastası. “*Gerçekten* ağlıyor.” O da sık sık ağlıyordu ama gözyaşları gerçek değildi. *Onun* gözyaşları komediydi, parodiydi. Normal insan ne camdan yapıldığını düşünür ne tahtadan. Kendini ne kukla sanır ne hayalet. Ama o da hiçbir zaman ne gözyaşlarına ne gülüşüne tamamen inanabilir. Başına gelen hiçbir şey tam olarak gerçek değildir. İstedğim kadar aynada kendime bakayım, kendi hikâyemi kendime anlatayım hiçbir zaman kendimi dolu bir nesne olarak elde edemem. İçimde o bizzat ben olan boşluğu hissederim, *olmadığımı* hissederim. İşte bu yüzdendir ki tüm ben kültleri aslında imkânsızdır; kendi kendimin kaderi olamam. Gençken sık sık hiçbir kişiliğim yok diye kederlenirdim. Halbuki bazı arkadaşlarım özgünlükleriyle gözlerimi kamaştırırlardı.

Öteki, bu muhteşem ve erişilmez karaktere kolayca bürünür, çünkü kendi içindeki boşluğu hisseden yalnızca kendisidir. Benim için o dünyada bir nesne, bir dolgunluktur. Hiçbir şey

olmayan ben, onun varlığına inanırım. Oysa o aynı zamanda nesneden başka bir şeydir de. Onda, atıldığı ufku durmadan geri-
leten aşkınlığının sonsuzluğu vardır. Tanrı var mıdır bilmiyorum,
hiçbir deneyim de onu benim için mevcut kılamaz. İnsanlık hiç-
bir zaman gerçekleşmez. Fakat öteki burada, karşımdadır. Kendi
üstüne kapalı, sonsuzluğa açıktır. Edimlerimi ona yönlendirirsem
edimlerim de sonsuz bir boyuta bürünmezler mi?

Çocuk, bir resim yaptığında ya da bir sayfa yazıyı bitirdiğinde
hemen annesine babasına koşar. Şekerleme veya oyuncak kadar
onların onaylarına da ihtiyaç duyar. Resim ona bakacak bir göz
talep eder. O karmakarışık çizgilerin, birisi için bir gemiye, bir
ata dönüşmesi gerekiyordur. İşte mucize gerçekleşiyor ve çocuk
gururla alacalı bulacalı kâğıdı izliyor. Artık orada gerçek bir gemi,
gerçek bir at var. Kendiyle bir başınayken o mütereddit çizgilere
güvenemezdi. Kuşkusuz yaşamımızın her anını böyle sert bir
pırlantaya dönüştürmeye çalışmayız. Çoğu zaman varlığımızı
yardım almadan gerçekleştirmeye çalışırız. Kırdan yürürüm, bir
dal kırarım, ayağımla bir taşı iterim, bir tepeye tırmanırım; bun-
ların hiçbirinin görgü tanığı yoktur.

Ancak hiç kimse böyle bir yalnızlıktan hayatı boyu hazzet-
mez. Gezintim son bulur bulmaz bir arkadaşla anlatma ihtiyacı
duyarım. Kral Kandaules¹ karısının güzelliğinin herkesin gözle-
rini kamaştırmasını ister. Thoreau² yıllarca tek başına ormanda
yaşar ama dönüşte *Walden*'i yazar. Alain Gerbault da *Atlas Okya-
nusunda Yalnız*'i yazdı. Azize Terasa bile *İç Kalé*'yi yazdı. Haçlı
Aziz Yuhanna³ da *Ezgiler*'ini.

1 Herodot'un kitabında hikâyesini anlattığı Lidya kralı. Yunan kaynaklarında
Myrsilos olarak da anılır –çn.

2 Henry David Thoreau (1817-1862) Amerikalı filozof, şair. Köleliğe karşı olma-
sı ve sivil itaatsizlik yanlısı olmasıyla bilinir –çn.

3 Juan de Yepes Álvarez (1542-1591) –çn.

Peki ötekinden ne bekleriz?

Ötekinin sonu olmayan bir oluşla beni uzaklara götürebileceğini ummaya hakkım yoktur. Hiçbir insan edimi sonsuza yayılmaz. Ötekinin benden yola çıkarak yarattığı şey artık benim değildir. İyileştirdiğim hasta dışarı çıkar çıkmaz bir otobüsün altında kalabilir. Tedavim onu öldürdü diyemem. Dünyaya bir çocuk getiririm, eğer o bir canı olursa ben suçlu olmam. Edimlerimin sonuçlarını sonsuza dek üstlendiğimi iddia edersem artık başka hiçbir şey isteyemem. Ben sonluyum, sonluluğumu istemem gerekir. Fakat arzu ettiğim ötesine geçilemeyecek, gerçekten son olacak bir amaç seçmektir. Eğer kendine sabitlenip kalmış nesne beni durdurmaya yetmiyorsa bu güce öteki sahip olamaz mı?

Fedakârlık

Farz edelim ki ötekinin bana ihtiyacı var. Farz edelim ki varoluşunun mutlak bir değeri var. İşte artık benim de olmaya hakkım vardır çünkü varoluşu gerekçelenmiş bir varlık içinim. Riskten, kaygıdan kurtulurum. Önüme mutlak bir amaç koyarak özgürlüğümünden feragat ettim. Artık hiçbir soru sorulmaz. Artık sırf, beni talep eden o çağrıya bir yanıt olmak istemiyorum. Efendi açtır, susamıştır. Fedakâr kölenin tek istediği, açlığı ve susuzluğu gidermek için hazırladığı yemek olmak, götürdüğü bir bardak su olmaktır. Kendisinden uysal bir araç yapar. Efendisi talep ederse kendini öldürebilir, hatta efendisini de öldürebilir çünkü efendisinin isteğinden öte hiçbir şey yoktur. Hatta onun iyiliği olarak görünen bir şey bile daha öteye geçemez. Köle kendi varlığına erişmek için, varlığı elinde tutan kişi nezdinde bir şey olmak ister. Birçok adam ve daha ziyade de kadınlar böylesi bir huzuru arzu ederler: Kendimizi adayalım!

Tamam da kendimi kime adayayım? Benim yaşamımın yöneleceği o yaşamın değeri benim gözüme mutlak görünmelidir. Eğer kadın, yaşlı güçten düşmüş kocasının ne işe yaradığını kendi kendine sorarsa, o zaman şu soruyu da sorabilir: Kendimi ona adamam neye yarar? Sorgulamaktan kaçınır, ama o zaman da güvenliği oldukça sallantıdadır. Soru her an gelebilir.

Ancak ötekinin varoluşunu koşulsuz bir biçimde istiyorsam gönül rahatlığıyla kendimi adayabilirim. Bazen sevgiyle, hayranlıkla, insana saygıyla böylesi bir isteğin doğduğu olur. Peki o zaman kendimi canla başla şu çocuğa, şu efendiye, şu engelliye adamam meşru mudur? Varlığım böylece kendini gerçekleştirebilir mi?

Kendini adanmış insan sık sık etrafından anca kıymet bilmezlik gördüğünden yakını. İyilikleri işe yaramaz, hatta belki rahatsızlık verir. Beklediği doğrulama, yalnızca tam da kendisine bu doğrulamayı verebilecek tek kişi tarafından ondan esirgenir. Keyifsizce, insanın kanı bozukluğundan dem vurur. Fakat bu esirgemenin daha belirgin nedenleri olamaz mı? Fedakârlık olacağını iddia ettiği şeyle hiç uyuşmaz mı? Peki gözüne kestirdiği sonuçlara hiç ulaşabilecek midir?

Nankör çocuk “Doğmayı ben istemedim ki!” deyiverir. Bu sözlerle babasını can evinden vurur. Çünkü adanma ilk başta öteki uğruna tamamen kendinden vazgeçmekmiş gibi kendini gösterir. “Yalnız senin için yaşadım. Her şeyi feda ettim,” der baba. Ama teslim etmelidir ki henüz var olmayan biri uğruna kendinden vazgeçemezdi. Çocuk yapmak kendini hiç kimseye adamak değildir. Hiçbir yabancı iradeye boyun eğmeden, anonim bir çocuk vasıtasıyla dünyaya atılmaktır. “Her neyse” der baba. “Ama çocuk doğar doğmaz istedi, talep etti. Ben de verdim.” Nankör çocuk da, “Bana her şeyi verdiyse istemiş de vermiştir,” der. Hakikaten de babanın, çocuğun taleplerine özgürce erişimi olmuştur. Bir insan hiçbir zaman özgürlüğünden feragat edemez.

Özgürlüğünden vazgeçtiğini iddia ettiğinde tek yaptığı onu gizlemektir. Özgürlüğünü özgürce gizlemektedir. İtaat eden köle itaat etmeyi seçer ve seçimi her an yenilenmelidir. Kendimizi adıyoruz çünkü bunu istiyoruz. İstiyoruz çünkü bu yolla varlığımızı elde etmeyi istiyoruz. Hor görülen kadın, “Sana ömrümü, gençliğimi, vaktimi verdim,” der. Peki vermemiş olsa gençliğiyle, vaktiyle ne yapacaktı? Sevgi, arkadaşlık ilişkilerinde fedakârlık sözcüğünün anlamı oldukça müphemdir. Dalkavukluk edilen tiran hizmetini kabul ederek kölesine büyük bir lütufta bulunduğunu düşünür. Köle köleliğinden memnunsa haksız da değildir. Anne büyümüş oğluna, gönüllü hemşire iyileşmiş hastasına üzüntüyle bakar. “Artık bana ihtiyacın yok.” Bu üzüntü çoğu zaman yakınma biçimini alır. Ötekinde bulduğum bu ihtiyaç demek ki aslında bana verdiği bir armağanmış. Burada kim kazanıyor, kim kaybediyor pek bilinemez. Adanma çoğu zaman nesnesini rahatsız eder. O hiçbir şey talep etmemiştir. Fedakârlıklarının kabul edilmesini isteyen annesi, karısı, arkadaşısıdır.

Ötekinin mutsuzluğuna sevinirler, çünkü onu teselli etmeyi umarlar. Ötekinin kendilerini yararsız kılan bu mutluluğu karşısında ihanetmişçesine sitem ederler. Adanma sadece kendinden vazgeçiş olmamakla kalmaz, çoğu zaman hırçın ve tiranvari bir görünüm de alır. Ötekinin iyiliğini, ona fikrini sormadan hatta ona rağmen isteriz.

Peki şu halde istediğimiz ötekinin iyiliği midir? Kuşkusuz ancak bu koşulla fedakârlıktan bahsedilebilir. Başkasının kendisi için belirlemediği bir hedefi ben kendime hedef seçersem o *benim* hedefim olur, yani fedakâr olmam; sadece yaparım. Doğmayı talep etmemiş olan ama şu an küçük, acar bir çocuk olan oğluna bakarken baba gururla şöyle düşünebilir: “İşte bunu ben yaptım!” Fakat “İşte buna kendimi adadım!” diyemez. Ancak başkasının belirlediği bir amacı amaç edinirsem adanma vardır.

O zaman da benim bu amacı onun adına tanımlayabileceğimi varsaymak çelişkili olur. Oğlunun arzu ettiği evliliği yapmasını engelleyen despot bir baba hâlâ kendini oğluna adadığına inandırmak ister. Fakat bizzat kendi iyiliği uğruna oğlu için şunu değil de bunu seçmektedir. “İyilik” adına hareket ettiğini beyan ederek kendi isteğinin sorumluluğunu almaktan kaçınır. Sağlık, zenginlik, şöhret gibi genel kabul görmüş değerlerin nesnelliğini öne sürer. Bernanos’un *Bir Köy Rahibinin Günlüğü* adlı eserinde zavallı arkadaşını öğütleriyle sersemleten eski rahip onun iyiliği için çalıştığını düşünür.

Bilgi, iyilik değil midir? Engizisyon hâkimi dinden sapmış olanın foyasını iyilik adına işte böyle ortaya çıkarıyordu. Hiç kimse kendini kendine adadığını öne sürmez. Kendini adamak, öteki için eylemektir. “İçin” sözcüğüne Almanca “warum willen” deyiminin ifade ettiği anlamı vermek, iradesinden yayılan çağrıya cevap vermektir. Kendi iyiliği olarak istediği şey, iyiliği için olan tek şeydir. Bir insan koşulsuz şartsız bir amaç belirlediğinde hiç kimse bu niteliğini yadsıyamaz ve eğer amaca ulaşamazsa yabancı hiçbir başarı bu başarısızlığı telafi edemez. Yalnız şuna da dikkat etmek gerekir ki, Hegel’in çok da isabetli şekilde işaret ettiği gibi, amaç ona ulaşmak için kullanmayı düşündüğümüz araçları da kapsar. Bir çocuk ağaca tırmanmak ister. İyi niyetli ve kendini beğenmiş bir yetişkin, çocuğu yerden kaldırıp dalın üstüne çıkarır. Çocuk hayal kırıklığına uğrar. İsteddiği sadece ağacın üstünde olmak değildi, oraya kendi kendine tırmanmaktı. Görüyoruz ki ötekinin bizim aracılığımızla ulaşamayacağı bazı iyilikler vardır. Ancak bizden bir şey bekliorsa ve tam olarak beklediği şeyi vermek suretiyle onun için bir şey yapabiliriz.

Dolayısıyla pek çok sözde fedakârlık daha en baştan kendi iddialarıyla çelişir. Bunlar ashnda zorbalıktır. Ama peki zorbaca olmayan fedakârlıklar olamaz mı?

Kendimi adamak istiyorum. Bunu yaparak özgür kalacağımı, hiçbir şeyin beni tehlikeden ve özgürlüğümün kaygısından kurtarmayacağını biliyorum fakat özgür bir biçimde, başkasının isteğinin belirlediği amacı amaç edinmeyi seçiyorum. O zaman uğraştığım onun iyiliği değil midir? Fakat önce ötekinin isteğinin ne olduğunu bilmek gerekir. Bu o kadar da kolay değildir. Her proje zamana yayılır. Çok sayıda basit projeyi kapsar. Esas proje ile uyumlu olanları, onunla çelişenleri ve ona sadece zorunsuz surette eklenenleri ayırt etmeyi bilmek gerekir. Bu noktada ötekinin isteği ile kaprislerini birbirinden ayırt etmelidir. Neka-het dönemindeki hasta, doktorun talimatına rağmen hastaneden çıkmak istemektedir. İstedğine boyun eğiyorum, tekrar hastalanıyor. “Ben sorumlu değilim. O ne istediye onu yaptım.” Kimse bu mazereti kabul etmez. Hastanın kendisi de öfkeyle “Beni dinlememeliydiniz,” der. Şımarık çocuk da büyüyünce ebeveynlerine benzer suçlamalar yöneltir. Sözleri sert görünebilir; ancak haksız değildir. Ötekinin arzularını bildiğimden onları aşarım. Benim için artık sadece verilmişlikten ibarettirler ve ötekinin gerçek isteğini yansıtip yansıtmadıklarına karar vermek bana düşer. Zira insan, belli bir anda olduğundan başka bir şeydir. Hiçbir söz, hatta hiçbir hareket, her anın ötesine geçen bir iyiliği tanımlayamaz. Sözcüklere güvenmek safdillik olur.

Oreste, Hermione bağıra çağıra öyle söyledi diye Pirus’un ölmesini istediğini sanmakla budalalık etmiştir. Tekil tutumlar da bizi ikna etmeye yetmez. Bir yaşamın bütününe sorgulayabilmek gerekir. Kendini kandırmanın hinliklerini çözünce psikiyatr hastasında kendi amaçlarını keşfeder. Ancak hastanın itiraf ettiklerinden de tamamen farklıdırlar. Takdir ettiğimiz, saygı duyduğumuz insanların akli başında oluşlarına itibar ederiz. Ancak bu da bir karardır. Ötekinin iyiliği, istediği şeydir. Fakat iş gerçek isteğinin ne olduğunu ayırt etmeye geldiğinde sadece kendi

muhakememize başvurabiliriz. Peki burada yeniden bir zorba-ya dönüşme yok mudur? Oğlu için neyin iyi olduğuna oğlun kendisinden daha iyi hükmettiğini düşünmek despot babanın kolayına gelir. “Özünde oğlum da benimle aynı şeyi istiyor,” der. “Ama bilgisizliğinden, düşüncesizliğinden inatlaşıyor. Daha sonra hatasını anlayacaktır.” Bugünkü oğluna karşı gelecekteki oğluna çağrıda bulunur. Fakat gelecekte bugünkünden daha çok kesinlik bulamayacaktır. Gelecekteki boyun eğme bugünkü başkaldırıdan daha mı gerçek olacaktır? Eğer bu babayı kaygılandırmıyorsa umduğu uysallık niye onu tatmin etsin ki? Ebeveynlerin bazen kendilerine fazla iyi itaat edildiği için üzüldükleri bile olur. Onların iyiliğini kabul eden delikanlının sesinde, terbiye ettikleri küçük oğlan çocuğunun sesini artık hiç duyamazlar.

İstedikleri, bu delikanlının iyiliği değil, halen delikanlının içinde var olan küçük oğlanın iyiliğiydi. Burada bir yanılsamaya aldandımışlardır. Bir yaşamın art arda gelen anları öteye geçilişleri içinde saklanıp korunmaz, birbirlerinden ayırırlar. İnsanlık için olduğu gibi birey için de zaman ilerleme değil, bölünmedir. Hiçbir zaman bütün insanlık için eyleyemediğimiz gibi, asla bir insanın bütünü için de eylemeyiz. Bir insanın isteği bütün bir yaşam boyu aynı kalmaz. Gelecek suçlama ya da onay, nesnel bir tespit değil, yeni bir proje olacaktır ve onayladığı ya da karşı çıktığı proje üzerinde hiçbir ayrıcalıktan yararlanmaz. Bir yaşamda tüm anların uzlaşmasının meydana geldiği hiçbir an yoktur. Neyin ötekinin iyiliğine olacağını kesin olarak bilemeyeceğimiz gibi kesin suretle o aranan iyilik olacak bir iyilik de yoktur. Çoğu zaman, bir insanın farklı projeleriyle ortaya konmuş iyilikler arasında seçim yapmak gerekecektir. İnsan için çocuğa ya da çocuk için insana ihanet etmek gerekir.

Yani risk ve şüphe içinde kendimizi adarız. Taraf tutmak gerekir; hiçbir şeyin bize seçimimizi dikte ettirmeksizin seçim yapmalıyız.

Fakat, böylesi seçenekleri belirleme işi tam da özgürlüğümüze düşer. Benim ilgimi çeken çocuk değil de çocuğun dönüşeceği adam ise çocuğu değil, adamı çocuğa yeğlemeyi seçerim. Veyahut çocuk var olduğundan, onu sevdiğimden ve tanımadığım o müstakbel adama karşı ilgisiz olduğumdan çocuğu seçerim. Sırf edimlerimizi şununla ya da bununla sınırlamayı gerektirdiği için fedakârlığı kınayamayız. Hiçbir zaman kendimize sınırlar yaratarak hareket etmeyiz.

Varsayalım ki edimlerimin özgür olduklarının, taşıdıkları risklerin ve başarıya ulaşma sınırlarının bilincinde olarak bana ulaşan o çağrıya yanıt vermeye karar veriyorum. Çocuk benden bir oyuncak istiyor, veriyorum, mutlu oluyor. Onun sevinciyle yetinemez miyim? Gülümseyen çocuğa bakıp memnuniyetini paylaşan anne de gülümsüyor, ama gülümsemesi donup kalıyor. Çocuk şimdi de davul istiyor, kostüm istiyor. Eski oyuncak onu artık eğlendirmiyor. “Sonra?” diyor sabırsızlıkla. Annesi onu memnun etmek için ne kadar kafa patlatırsa patlatsın sonrasında hep bir “Sonra?” gelecek. Fedakârlık ötekini tatmin etme iddiasındadır. Ancak insanı tatmin etmek mümkün değildir. İnsan asla hiçbir yere varamaz. Biz de hiçbir yere varamadan peşinden gitmekten bitap düşeriz. Unutmayalım ki insan aşkınlıktır. Talep ettiğini sırf onun ötesine geçmek için talep eder. Hasta, bakım ister. Ona bakarım, iyileşir.

Sağlığına kavuşunca onu orada durdurursam sayemde kavuştuğu sağlık bir iyilik olmayacaktır. Eğer o sağlığı kullanarak bir şey yaparsa iyilik olacaktır. Kullanmasını engellersem bana öfkeyle soracaktır: “Niye hayatımı kurtardın? Niye sağlığımı geri kazandırdın?” Bu yüzdendir ki, masallarda bir tehlikeden kurtarılan kahramanların, kurtarıcıları tarafından bir gün gelince canını ona vermeye zorlanması bizlere pek acımasız görünür. Kurtarılan insan, aldığından çok farklı bir şeyle geri ödeme yapmak

zorundadır. İyilik sahibi de haksızlık yapan zalim görünümüne bürünür. Başkaları için ancak başlangıç noktaları oluşturabilirim. Çocuğunu sağlık, eğitim, zenginlikle donatan bir babaya bunlar verili şeyler olarak değil, sadece oğlunun kullanabileceği imkânlar olarak görünmelidir. Ötekini oluşturan ben değilimdir. Ben sadece ötekinin kendini oluştururken kullandığı aracımdır. Benim verdiklerimi aşarak kendini tek başına yapar.

Baba ve iyilik sahibi çoğu zaman bu gerçeği bilmezler. Minnettar olması gerekeni işaret ederek, “Ne olduysa benim sayemde oldu. Yoktan var ettim onu,” derler. Öteki kendilerine baktığında onlarda kendi dışındaki varlığının temelini görsün isterler. Böylesi bir minnetle bazen karşılaşılır. “Siz olmasanız ben ne olurum?” der felaketten çekip alınan adam şaşkınlıkla. O felaketin ötesine atılmayı reddeder. Durumu kurtarılnca o da kurtarılmıştır.

Fakat gururlu bir insan, böyle, kendini verili bir şeyle karıştırıp özgürlüğünü inkâr etmeyi asice reddeder. Onun için ne yaparsak yapalım varlığına dokunulmuş hissetmez. Varlığını sadece o kendisi yapar. Çocuğu ebeveynlerinden ayıran yanlış anlamaların temel kaynağı genelde budur. Baba, oğlunun itaat etmesini bekleyerek: “Hayatını bana borçlusun,” der. Ama hayat vermiş olma özgürlük üstünde hiçbir hak vermez. Baba, dünyaya getirdi diye çocuğuna verilebileceklerin en büyüğünü verdiğini sanır. Ancak çocuk bilir ki kendisi için bu dünyadaki mevcudiyeti yoluyla olandan başka bir dünya yoktur. Kendisi de ancak projesi yoluyla kendisidir. Doğumu ve eğitimi, onun için ötesine geçilecek olgusalıktan başka bir şey değildir. Onun için yapılan şeyler, özgürlüğünün aştığı durumların bir parçasıdır. İllaki şu ya da bu durumda olacaktı. O, durumuyla örtüşmez çünkü hep başka yerededir.

Fedakârlığın temel yanlışı ötekini içinde doldurulması mümkün bir boşluk taşıyan nesne olarak düşünmesidir. Geleceği

hedeflediğinde dahi hâlâ böyle bir eksikliği varsayar. Bir oğul evlenmek istemektedir. Bu evlilik ona ağır yükler getirecek ve sefaletle sürükleyecektir. Babası, “Onun iyiliği için yapıyorum,” diyerek karşı çıkar. Ama nasıl olur bu henüz var olmayan ve kendi geleceği için hiçbir iyilik tasarlamamış adam için eyleyebilir?

Baba oğlunu kendisinin oğlu olmadan önceki hali gibi hayal eder: Sefil, endişelerden mustarip bir adam. Sonra kendi sayesinde olacağı haliyle hayal eder: Zengin ve özgür. Bu ikincide kendisi tarafından sefaletten kurtarılmış sefil bir adam gördüğünü iddia eder. Fakat hiçbir yerde sefil adam yoktur, dudaklarından yükselmiş hiçbir yardım çağrısı da. Ortada öylece doldurulmayı bekleyen bir boşluk da yoktur. Keza, yaşamaktan mutlu bir çocuk da doğmayı isteyip de doğmuş bir çocuk değildir. Küçükken bir tür baş dönmesiyle hiç doğmayacak çocukları düşünürdüm. Sanki bir yerlerde potansiyel surette var olmuşlar gibi; sanki onlar duyulmayan çağrılar, doldurulmayan boşluklar gibi. Ama bu çocukça bir imgelem. Yaşam, öncesinde hiçbir acılı namevcudiyetin olmadığı bir dolgunluktur.

Bir Kelt efsanesine göre, genç bir kadına çocuğunu bu gece dünyaya getirirse çocuğun “saygıdeğer bir druid”¹ olacağı, ancak ertesi gün doğurursa büyük bir kral olacağı müjdelendir. Kadın bütün gece boyu kahramanca bir sabırla bir taşın üstünde oturur. Sabah oldu muydu çocuk doğar. Kafası yassılaşmıştır ama büyük bir kral olur.² Burada kahraman annenin kendini oğluna adanmışlığı net olarak hissedilir. Çocuğun zaten var olduğu haliyle tek istediği doğmaktır.

Eğer gelecek sorgulanırsa bilge bir druid olsaydı öyle olmaktan mutlu olacağı düşünülür. Bir kralın var oluşu seçilince drui-

1 Keltlerde yönetici sınıftan olan bilge rahip –çn.

2 Dumézil tarafından Horaslar ve Curiatlar’da alıntılanmıştır. (Yazarın notu)

din var oluşu reddedilmiş oldu. Birinde nasılsa ötekinde de çocuk yazgısını dolu dolu gerçekleştirir. Bir bakıma insan her zaman olacağı her şeydir, zira Heidegger'in gösterdiği gibi özünü belirleyen varoluşudur. Bununla birlikte genç annenin *kendisi* için bir şey yaptığını da sanmamak gerekir. Menfaatçi ahlak öğretilerinin yanlışı fedakârlık ahlakındakiyle aynıdır. Öncelikle bende veya ötekinde bir boşluk olduğu ile ediminin yeri baştan oyulmamış olsa eyleme geçemeyecek olduğum varsayılır. Fakat edimlerimiz çağrılmayı beklemezler. Hiçbir yerde muştulanmamış bir geleceğe doğru püskürürler. Edimlerimiz hep bir gelecek yaratır. Gelecek de, dolu dünyada yeni ve nedensiz bir dolgunluk olarak parıldar. Ne başkası ne kendimiz için isteriz. *Bir hiç için, boşuna* isteriz. İşte özgürlük de budur. Efsanedeki genç anne, kral olacak bir oğlu bir hiç için istemiştir. Bir hiç için kanlı canlı bir anne oğlunun güçlü, varlıklı, eğitilmiş bir adama dönüşmesini istemiştir. Anne sevgisini dokunaklı yapan da budur. Öteki için ancak başlangıç noktaları yarattığımızı, gelelelim o noktaları kendimiz için amaç olarak istediğimizi bilmemiz gerekir.

Cömert insan, eyleminin ötekinin sadece dışına dokunduğunu iyi bilir. Tek isteyebileceği, bu özgür eylemin, ondan fayda sağlayan kişi tarafından temelsiz, salt bir olgusallıkla karıştırılmaması; özgür olarak kabul edilmesidir. Nankör çoğu zaman böylesi bir minnettarlığı reddeder. Yabancı bir özgürlük tarafından nesne olarak hedef alındığını kendine itiraf etmekten hoşlanmaz. Kendi özgürlüğünden başkasına inanmak istemez. Dolayısıyla da kendine iyilik yapanı düşünmemeye uğraşır. Yahut onda yalnızca mekanik bir güç gördüğünü ileri sürer. Şöyle açıklar: "İyilik yapan kendini beğenmişliğinden, önemli saydığından yardım etti." Kararı psikolojik bir determinizme hizmet ediyormuş gibi görününce artık onuruna dokunmaz. Artık sadece diğerlerinden farksız, kaba bir olgudan ibarettir. Rıza gösterilmiş, görgülü bir minnettarlık-

ta birbiriyle uyumsuzmuş gibi gelen şu iki özgürlüğü karşılıklı tutabilmek gerekir. Ötekinin özgürlüğü ile benim özgürlüğüm. Kendimi hem nesne hem özgürlük olarak kavramalıyım. Benim varlığımın durumun ötesinde olduğunu vurgularken durumumun öteki tarafından oluşturulduğunu da kabul etmeliyim.

Burada sözü edilen bir tür borç ödeme değildir. Ötekine geri ödeme yapmayı sağlayacak hiçbir akçe yoktur. Onun benim için yaptığıyla benim onun için yapacağım arasında hiçbir oran, ölçü olamaz. Her tür minnettarlık derdinden kurtulmak için insanın bağışlar yaparak bir iyiliğı geri ödemeye çalıştığı olur.

Ancak bu bağışlar sevindirmez, üzer. Bir şeyin değerini ölçer gibi değer biçmeye kalkıştığımız bir hizmetin bedeli gibi görünürler. Cömertçe bir edime teşekkür olarak bahşış vermek küçük düşürür. Karşılık beklemeden, öylesine değil de çıkar için yapıldığını varsayarak edimin özgürlüğünü bir nevi inkâr etmek-tir. Cömertlik özgür olduğunu bilir ve özgür olmayı ister. Böyle olduğunun teslim edilmesinden başka bir şey de istemez.

Edimlerimizi aklı başında bir cömertlik yönlendirmelidir. Kendi seçimlerimizin sorumluluğunu üstlenecek, kendimize öteki için yeni başlangıç noktaları olacak amaçlar belirleyece-ğiz. Fakat kendimizi başkası için hiçbir şey yapamayacağımız beklentisiyle kandırmamalıyız. Bu fedakârlık imtihanının son olarak bize öğrettiğı işte budur: Fedakârlık iddiaları gerekçelen-dirilemez, kendine belirlediğı hedef imkânsızdır. Başkası uğruna özgürlüğümüzden feragat edemeyeceğimiz gibi bir insan için her şeyi de yapamayız. Hatta hiçbir insan için hiçbir şey yapamayız. Çünkü onun için bizim ona sunabileceğimiz hiçbir sabit mut-luluk, onu sokabileceğimiz hiçbir cennet yoktur. Onun hakiki mutluluğı, yalnızca ona ait olan ve onu tüm verilmişliklerin ötesine taşıyan şu özgürlüktür. O da bizim ulaşamayacağımız bir yerdedir. Onun üzerinde Tanrı'nın bile kontrolü yoktur.

Peki bir insan için hiçbir şey yapamazsam ona karşı da mı bir şey yapamam? Çocuğunu tatmin etmeyi başaramayan bir annenin düş kırıklığı, kibirli bir ruhun meydan okuduğu celladın çileden çıkışına denktir. Kurbanı özgür olma iddiasında ise ne yaparsa yapsın, işkence sırasında bile öyle kalır. Mücadele ve acı, özgürlüğünü ancak büyütür. Özgürlüğü öldürmek, ancak kendi ölümünü içinde taşıdığı için mümkün olur. Hangi bakış açısıyla bu ölümün yarın yerine bugün meydana gelmesinin bahtsızlık olduğunu söyleyebiliriz? Bir adama nasıl zarar verilir? Sokrates'e baldıran içirmek ona zarar vermek miydi? Peki Dostoyevski'yi kürek cezasına göndermek?

Şiddet elbette vardır. Bir insan hem özgürlük hem olgusallıktır. Özgürdür, ancak stoacıların ileri sürdüğü gibi soyut bir özgürlük değildir bu. Bulunduğu hal içinde özgürdür. Descartes'ın bize önerdiği gibi, insanın özgürlüğü ile gücü arasında ayırım yapması gerekir. Gücü sonludur, dışarıdan artırılıp kısıtlanabilir. Bir adam hapse atılabilir. Hapisten çıkarılabilir. Kolu kesilebilir veya kanatlar takılabilir. Ama her durumda özgürlüğü sonsuz kalır. Otomobil ve uçak özgürlüğümüzde hiçbir fark yaratmaz. Kölenin zincirleri de hiçbir şeyi değiştirmez. Özgürce kendini ölüme terk eder ya da yaşamak için gücünü toplar. Özgürce kadere boyun eğer ya da başkaldırır. Kendini hep aşar.

Şiddet insanın sadece olgusallığı üzerine, insanın dışına etki edebilir. Şiddet, insanı hedefine yönelik atılımında durdurduğunda bile yüreğine erişemez. Çünkü insan kendine o hedefi belirlediğinde özgürdü. Kendini başarısıyla karıştırmadan ona ulaşmak istiyordu. Başarısını aşabileceği gibi başarısızlığını da aşabilir. Zaten bu yüzdendir ki, gururlu bir insan minnettarlığı reddettiği gibi acınmayı da reddeder. Hiçbir zaman tatmin olmuş değildir ama hiçbir zaman yoksun da değildir, kendine acınmasını istemez. Mutluluğunun olduğu gibi mutsuzluğunun da ötesindedir.

Yani başkası için araçtan başka bir şey değiliz. Engel olduğumuzda dahi bu böyledir; Kant'ın güvercinine bir yandan direnç gösterip bir yandan destek veren hava misali. Başına hiçbir şey gelmezse o insan hiçbir şey olamaz. Doğumdan başlayarak başına gelen her şey hep başkaları tarafından getirilir. Eğer araç olmayı reddediyorsa başkasına araç muamelesi yapamayız. Bilakis ben onun kaderinin aracıyım. Başkasına karşı edimlerimizin bize hem bu kadar ağır hem bu kadar hafif görünmesinin nedeni budur. Kuşkusuz eğer ben o yoldan geçmeseydim, o sözcükleri söylemeseydim, orada olmasaydım ötekinin hayatı bambaşka olurdu. Ama yine de *onun* hayatı olurdu. Sözcüklerimiz ve hareketlerimiz onun sayesinde anlam kazanmış, anlamlarına o özgürce karar vermiştir. Ben var olmasaydım da, onun etrafındaki her şey yine dolu dolu olacaktı.

Başkasına karşı davranışlarımızın hiçbir fark yaratmadığı sonucuna mı varmak gerekiyor peki?

Hiç de değil. *Onun için* farksızdırlar çünkü stoacıların “οὐχ ἐφ' ἑμὶν” adını verdiği “kendi istemediğimiz şeyler” arasındadırlar. Ama beni ilgilendirirler, çünkü benim tutumlarımdır ve onlardan ben sorumluyum. En çarpıcı örneğini Hristiyanlıkta gördüğümüz bir paradokstur bu. *Öteki için* Hristiyan Tanrı'nın elindeki bir araçtan başka bir şey değildir. Ancak *kendi* edimlerinin tamamı için Tanrıya hesap vermek durumundadır. Hastalık ve sefalet Tanrının istediği imtihanlar ise ve ruh için iyi olduklarına göre hastaları iyileştirmek, sefaleti azaltmak neye yarar? Zalimce davranışları kızının ölümüne sebep olan ya da ölümünü hızlandıran Hristiyan bir baba kendini haklı çıkarmak için, “Sonuçta ben de Tanrının elindeki bir araçtan başka bir şey değilim,” diyordu. Hristiyan bilir ki kendisi aracılığıyla eyleyen hep Tanrı'dır. Yakınını yoldan çıkarmışsa bile yakınının yoldan çıkması gerektiği içindir. Halbuki İsa “Günaha düşürene lanet olsun!” der. Samimi

ve dürüst bir Hristiyan bu korkakça, “Ben sadece bir aracım,” savunmasını reddeder. Çünkü başkası için sadece bir bahaneyse de, kurtuluş fırsatı veya yenilgiyse de Tanrı önünde özgürdür. Ölüm, öldürdüğüm adam için bir felaket değildir. Benim suçum aracılığıyla onu çağıran Tanrı’nın iradesidir.

Fakat bununla birlikte onu öldürmekle ben günaha girdim. Öteki için verili olan edimim benim için özgür bir edimdir. Dolayısıyla Hristiyan bakış açısıyla başkası için asla bir şey isteyemeyiz. Sadece Tanrı için isteyebiliriz. Başarmamız gereken kendi kurtuluşumuzdur. Başkasının kurtuluşunu biz gerçekleştiremeyiz. Onun için var olan tek hayırlı şey de budur. Bu hakikat başka bir dille de ifade edilebilir: Özgürlük olarak öteki benden tamamen ayrıdır. Descartes’ın iyice kanıtladığı üzere Tanrı’nın bile elinde olmayan o salt içsellikle benim aramda hiçbir ilişki kurulamaz. Benim oluşturduğum durum olması sıfatıyla beni tek ilgilendiren ötekinin durumudur. Ötekinin özgür olduğu bahanesiyle bu durumun sorumluluğundan sıyrılabileceğimi sanmamak gerekir. O onun meselesidir, benim değil. Ben, yapabileceklerimden ve yaptıklarımın sorumluyumdur. Tüm suya sabuna bulaşmama tavırlarına, tüm zalimliklere müsaade eden kolaycı ve yanlış bir düşünce vardır. Karnı tok, sırtı pek bencil der ki: “İşsiz, mahpus, hasta da benim kadar özgür. En sefil durumlarda bile insan özgür kalıyorsa savaşlara, sefaletle itiraz etmek niye?” Fakat, yalnızca sefalet çeken sefaleti içinde kendini özgür ilan edebilir. Ona yardım etmekten kaçınan ben, bizzat sefaletin yüzüyümdür.

Sefaleti reddedecek ya da kabul edecek olan özgürlük benim açımdan kesinlikle yoktur. Bu özgürlük kimde gerçekleşmişse sadece onun için vardır. Onun adına değil, *benim* özgürlüğüm adına ben bunu kabul ya da reddedebilirim.

Zaten ya kabul ya reddetmeliyimdir. Diyorum ki ne başkası için ne ona karşı bir şey yapabilirim. Ama bu beni onunla olan

ilişkimin sıkıntısından kurtarmaz. Zira, ne yaparsam yapayım, onun nezdinde varım. Onun için, kendisi olmayan her şeyin hayret verici varoluşuna karışmış surette oracıktayım. İçinde bulunduğu durumun olgusalılığıym. Buradan itibaren öteki özgürdür. Sadece bu noktadan itibaren. Tamamen özgür. Şunun ya da bunun karşısında değil, benim karşımda özgürdür. Öteki-nin omuzlarına çöken kadercilik her zaman biziz. Kader, başkala-rının özgürlüğünün herkese bir bir gösterdiği sabit yüzüdür. İşte Dostoyevski bunu kastederek, “Her bir insan, herkese karşı her şeyden sorumludur,” diyordu. Hareketsiz de olsak, harekete de geçsek ağırlığımız hep dünyanın üstündedir. Her ret bir seçimdir, her sessizlik bir sestir. Edilgenliğimiz bile istenmiştir. Seçim yap-mamak için bile seçmemeyi seçmek gerekir. Kaçmak imkânsızdır.

İletişim

Ötekiyle ilişkilerim hakkında yaptığım ilk çözümleme beni şu sonuca götürdü: Öteki benden hiçbir şey istemez. Öteki, benim dolduracağım bir boşluk değildir. Onda kendimin hiç-bir doğrulamasını hazır halde bulamam. Oysaki tüm edimlerin dünyaya düştüklerinde onun için yeni bir durum yaratırlar. Bu edimleri üstlenmem gerekir. Bazı durumları isterim, diğerleri-ni reddederim. Ama nasıl oluyor da bu durumlar bana farksız görünmüyorlar da aralarından bazılarını seçebiliyorum? Neleri beni ilgilendiriyor? Ötekiyle gerçek ilişkim nedir?

Öncelikle sahte nesnelliğin yanlışlarına sırt çevirmemiz gere-kiyor. Ciddiyet; mantığı sağlık, zenginlik, eğitim ve konforu tartışmaya bile açık olmayan, değeri arşı bulan iyilikler olarak kabul eder. Ama bu, yanılsamaya kapılmaktadır. Bensiz, hazır biçilmiş değerler yoktur ve hiyerarşik güçleri benim kararlarıma

dayatılamaz. Bir insanın iyiliği, kendisi için iyilik diye istediği şeydir. Ancak bu istek bizim isteğimizi belirlemeye yetmez. O insanın kendi istediği iyiliğe ulaşması iyi midir? Gördük ki insan ikiye ayrılmıştır. Çoğu zaman bugünüyle geleceği arasında seçim yapmamız gerekir. Üstelik insan dünyada yalnız değildir. Farklı insanların iyilikleri de farklıdır.

Aralarından bazıları için çalışmak çoğu zaman diğerlerine karşı çalışmaktır. "Tüm insanlar için iyi olanı istemek" gibi rahat bir çözüm noktasına vardık deyip duramayız. Tanımlamamız gereken *bizim* iyiliğimizdir. Kantçı ahlakın yanlışı, dünyadaki kendi mevcudiyetimizi hesaba katmadığını ileri sürmesidir. Böylece ancak soyut formüllere varır. Genel olarak insana saygı bize yol göstermekte yeterli olmaz. Çünkü işimiz ayrı ayrı ve karşıt bireylerledir. İnsan bir bütün olarak hem kurbanın hem celladın içindedir. Kurbanı mı ölüme terk etmeli, celladı mı öldürmeli?

Daha önce de gördük ki dünyadan kendimi silersem, insani durumları hiçbir insani bakış açısı kullanmadan yargılamak gibi tutarsız bir iddiada bulunursam o insani durumlar bana birbirleriyle karşılaştırılamamış gibi görünürler ve hiçbir şeyi isteyemem. Seyirci kalma tutumu, hiçbir tercihe asla müsaade etmez. Yerini kayıtsızlığa terk eder. Tercih, yalnızca özne nesneyi aştığında vardır. Belli bir bakış açısından, bir amaca yönelik tercih yaparız. Yemek veya resmini yapmak için bir meyveyi ötekine tercih ederiz, ancak onunla yapacak bir şeyimiz yoksa tercih sözcüğü tüm anlamını kaybeder. "Denizi mi, dağı mı tercih edersiniz?" dendiğinde anlaşılması gereken "Deniz kıyısında mı, dağda mı yaşamayı tercih edersiniz?" olmalıdır. Ne dikiş dikmek ne bisiklet binmek umrumuzdaysa bisikletle dikiş makinesi arasında tercih yapamayız.

Kendi projemle ötesine geçtiğim içindir ki, geçmişteki bir an bana en iyisiydi veya en kötüsüydü diye görünebilir. Tercihim kültürün serpilip gelişmesiye Rönesansı Ortaçağa yeğ tutarım,

Çünkü Rönesans   benim amac  ma doğru yol katetme olarak düşünürüm. Ancak benim belirlediğim bir hedefle ilişkisi dahilinde ilerlemeden bahsedebilirim. Eğer tüm durumların d  şına  şınlanırsam tüm verilmişlikler de yine bana farksız görünür. O zaman tarihin farklı anları arasından seçim yapmam imkânsız olur. Hepsi bir aşkınlığın sabitlenmiş atılımlarını temsil etmeleri bakımından gözüme tıpatıp görünürken, varoluşlarının tekil olgusallıklarında birbirlerinden kökten farklı g r n rl r. Ne aynı oluşlarında ne mutlak ayrımlarında bir hiyerarşı kurulamaz. Spinoza da zaten, “Atın mükemmelliğiyle köpeğin mükemmelliğini karşılaştıramayız,” demiştir. Katedraller kurmuş bir mimarın mı, yoksa bir pilotun hayatı mı daha değerlidir? Hangisinin *kendi içinde* daha iyi olduğuna nasıl karar vereceğiz? İkisinde ortak olan insan özünü düşünürsek bu öz her birinde tamdır. Montesquieu, *Gerçek Hik ye*’de şöyle anlatır: Bir gün bir cin yoksul bir adama, sık sık mutluluklarına imrendiği şu krala mı, şu zengin mülk sahibine mi yoksa şu varlıklı tüccara mı dönüşmek istediğini sorar. Yoksul adam tereddüt eder ve sonuçta hiçbir değişiklik istemediğinde karar kılar. Kendisi olarak kalacaktır.

Montesquieu, her insanın ötekinin yazęısına imrendiği ama hiç kimsenin öteki olmayı kabul etmediği sonucuna varır. Eğer  tekinin içinde bulunduğu durum bana kendimin ötesine geçmek için bir başlangıç noktası olarak görünüyorsa gerçekten de imrenirim. Fakat  tekinin kendine içine kapanmış, donuk, benden ayrı varlığı hiçbir arzunun nesnesi olamaz. Yaşamımın merkezinde arzular, yeğler ya da reddederim.

Eğer “Nasıl seçim yapmalı?” sorusuna yanıt vermek mümkünse, bu her birimiz aslında kendi yaşamımızın merkezinde olduğumuzdan mümkündür. ocuk, annesinin az önce kestiği pastaya bakarak a göz l l kle “En büyük dilimi istiyorum,” der. “Neden en büyük dilim başkasının değil de senin olsun?”

“Çünkü ben benim.”

Becerikli satıcı, müşterilerine o ayrıcalıklı olma zevkini hissettirmeyi bilir. “Size yirmi franka bırakırım, ama sırf siz olduğunuz için ha!” der gururu okşanan ev hanımı müşterisine. O da zaten buna inanmaya dünden razıdır. Nasıl olur da ben herhangi biri olabilirim? Diğer insanlar sadece nesne olarak vardılar. Kendimizle yakınlığımız ve özgürlüğümüz dahilinde bizi sadece biz özne olarak kavrarız. Çocukta ve ev hanımında çocukça olan şey, ötekinin gözünde ayrıcalıklarının var olduğuna inanmalarıdır. Herkes sadece kendisi için öznedir. Fakat şu da doğrudur ki ben başkalarının gözünde herhangi biri değilimdir. Ahlak da benden bu yabancı bakış açısını gerçekleştirmemi isteyemez. Bu, “olma”yı bırakmak olur. Ben'im;¹ hem öteki karşısında bir durumundayım hem de onun içinde bulunduğu durumların karşısındayım. İşte tam da bu sayededir ki ben tercih yapabilirim, isteyebilirim.

Şimdi yapmamız gereken öteki karşısında *benim* durumumun ne olduğunu tanımlayabilmektir. Ancak ondan sonra edimlerimiz için bir temel bulmaya çalışabiliriz.

Gördük ki boşluk, eksiklik, namevcudiyet gibi J.P. Sartre'ın “olumsuz birim” dediği şeyler ancak insanın mevcudiyeti ile dünyaya girer. Bazı insanlar bu gücü kullanmayı reddederler. Onların etrafındaki her şey doludur, başka hiçbir şey için hiçbir yer göremezler. Her yenilik onları korkutur, onlara reformları zorla dayatmak gerekir. “Geçmişte bu buluşlar olmadan da yapabiliyorduk,” derler. Bazıları da tam tersine beklemededir. Umarlar, talep ederler. Ama talep ettikleri hiçbir zaman *ben* değilimdir ama yine de varlığımın tekilliğiyle onlara gerekli olmayı dilerim. Yazdığım kitap gelip cuk oturacağı, baştan hazır bir boşluğu doldurmaz. Önce kitap olur. Bir kez kitap olunca bu mevcudiyeti bir namev-

1 (Fr.) “Je suis.” / (İng.) “I am.” –çn.

cudiyetin tersi olarak kavramak okuyucuya düşer. Buna kararı sadece özgürlüğü verir. “Demiryolundan, uçaktan nasıl vazgeçebilirdik? Racine olmadan Fransız edebiyatı, Kant olmadan felsefe nasıl hayal edilebilir?” İnsan, bugünkü memnuniyetinin ötesinden geriye dönük bir ihtiyaç tasavvur eder.

Şimdi madem ki uçak vardır, o halde hakikaten de bir ihtiyaca cevap verir. Fakat bu var olarak yarattığı bir ihtiyaçtır ya da daha doğrusu insanların onun varoluşundan yola çıkarak özgürce yarattıkları bir ihtiyaçtır. Dünyada ortaya çıkardığımız bu yeni dolgunluğun oturacağı yeri oymak insan özgürlüğüne düşer. Bu yer, yoktu.¹ Bu yokluğu yapan biz de değiliz. Biz sadece onu dolduran nesneyi yaptık. Yalnızca öteki, bizim ona verdiğimizden bir ihtiyaç yaratabilir. Her çağrı, her talep onun özgürlüğünden gelir. Oluşturduğum nesnenin iyilik olarak belirmesi için, ötekinin onu kendi iyiliği yapması gerekir. İşte o zaman ben onu oluşturmakta haklı çıkarım. Yalnızca başkasının özgürlüğü benim varlığımı gerektirebilir. Yani benim temel ihtiyacım karşımda özgür insanlar olmasıdır. Öleceğim haberini aldıysam değil, dünyanın sonunun geldiği haberini aldıysam projem tüm anlamını kaybeder. Küçümseme zamanı aynı zamanda umudunu yitirme zamanıdır.

Öyleyse, herkes başkası *için* kendini aşmaz. Hiçbir yerden talep edilmemiş kitaplar yazıyoruz, makineler icat ediyoruz. Bunlar kendi *için* yapılan şeyler de değil. Zira “kendi” ancak onu dünyaya atan projeyle var olur. Aşkınlığın tüm amaçlardan, tüm gerekçelendirmelerden önce gelmesi. Fakat dünyaya atılır atılmaz olumsuzluktan, salt mevcudiyetin sebepsizliğinden çabucak kaçmak isteriz.

Var oluşumuzun temellenip kurulması ve gerekli olması için ötekine ihtiyacımız vardır.

1 (Fr.) “Cette place n’était pas.” / (İng.) “This place was not.” –çn.

Hegel'in sandığı gibi benliğin salt soyut şeklinin kendi içimizde tanınmasını sağlamak değildir söz konusu olan. Kurtarmayı düşündüğüm; edimlerimde, eserlerimde, hayatımda gerçekleştiği haliyle dünyadaki varlığımdır. Yalnızca dünyada var ettiğim bu nesneler yoluyla ötekiyle iletişim kurabilirim. Hiçbir şey var etmezsem ne iletişim ne gerekçelenme olur. Ancak bu noktada birçok insan aldanır. Gördük ki lakaytlıkla, tembellikle insan çoğu zaman varlığını onu hasretmediği yerlerde bulduğunu ileri sürer, temelini kendinin atmadığı nesneleri kendine mal eder. Bu yabancı şeyler için başkalarının onayını ister ve bu onaydan *kendisinin* faydalandığına inanmaya zorlar kendini. İşte o vakit atalarıyla, zenginliğiyle, üstün fiziğiyle böbürlendiğinde, insanı aptalca bir kibir sahibi olmakla itham ederiz. Daha da çocukça bir tavırla alakarga kendini tavuskuşu tüyleriyle bezer. Roxane'ın balkonunun altındaki yakışıklı Christian, Cyrano de Bergerac'ın sesini ödünç alır. Ama sonunda Roxane'ın sevdiği Cyrano olur. Eğer gerçekten kendimizi önemsiyorsak “yanlış nedenlerle” yani bize ait olmayan iyiliklerle seilmeyi ya da takdir edilmeyi reddederiz. Bu yüzdendir ki bazı kadınlar oldukları gibi, bazı erkekler kim oldukları bilinmeden seilmeyi isterler.

Kibirli, ötekinin varlığı elinde tuttuğuna ve onu şaşırtarak bu değerli zenginliğin kapılabileceğine inanır görünmektedir. Fakat yalnızca öteki, kendimi öldürmek için yaptıklarımı bir gereklilik boyutuyla donatabilir. Önce yapmak gerekir. Bu anlamda şöyle demektedir haklıyız: Her kim kendini ararsa kaybolur, çünkü kendimizi kaybolarak buluruz. Kendime hiçbir suret vermeden önce kendimi başkasının gözlerinde ararsam hiçbir şeyimdir. Önce sevmek ve yapmak suretiyle dünyaya atılırsam ancak o vakit bir şekil alırım, bir varoluş kazanırım.

Varlığım da ancak bağlandığı nesneler yoluyla ötekiyle iletişime geçer. Hiçbir zaman tamamen kurtarılmış olmayacağımı

kabullenmem gerekir. Bazı girişimler bütün bir ömre yayılırken bazıları bir anla sınırlanır. Fakat hiçbirisi benim varlığımın tamamını ifade etmez, zira o toplam *olmamaklıktır*¹. Sıkça bir seraba aldanırız: Hayran kalınan iki dize yazınca yeme, içme, uyuma tarzıma kadar her şeyde ihtiyaç duyulan kişi olduğuma inanmaya dünden hazırım. Benliğim hem dağınıktır hem birdir. İlkel-lerin her noktada bir bütün olan “mana”sı² gibidir. Tek bir saç telini ele geçirirsek tüm mana’sını ele geçirdiğimize inanan ilkel insan gibi, biz de edimlerimizden birine düzülen methiyenin tüm varlığımızı doğruladığını düşünürüz.

Bize bir ad verilmesini bu yüzden önemseriz. Ad, tüm mevcudiyetimin büyümlü bir biçimde nesnede toplanmasıdır. Ama aslında edimlerimiz ayrıdır ve edimlerimizde mevcut olduğumuz ölçüde, yani ayırımımızla başkası için var oluruz.

Öncelikle *neyi* ileteceğimi bilmem gerekiyorsa da kiminle iletişim kurmak istediğimi ve kurabileceğimi bilmek de bundan daha az önemli değildir. Onay gelsin de nereden gelirse gelsin diye beklemek yine kibrin zaaflarından biridir. Montherlant³ küçümsemeye kalktığı eleştirmenlerin övgülerini isteyip aptal dediği halkın hayranlığını beklediğinde olan işte buydu. Gerçekte, ötekinin benim kurduğum nesneyi gerekli kılma gücüne sahip olması için bu kez de ötekini aşmamam gerekir. Öteki bana sınırlı, sonlu görünür görünmez yeryüzünde benim için yarattığı yer de kendisi kadar olumsal ve boşunadır. “Onun bana ihtiyacı var. Peki ona ne hacet? Bu gerekçelenemez varoluş beni nasıl gerek-

1 Fransızca aslında “..puisque cette totalité n’est pas.” (İng.) “...because this totality is not.” Normalde Türkçeye “yoktur / değildir” olarak çevrilirken varoluşçu felsefe terimi olarak “olmamaklık” kullanılır –çn.

2 Polinezya inancında bir kavram. Topluluğun ruhani gücüdür ve topluluğu bir arada tutmaya yardım eder –çn.

3 Henry Millon de Montherlant (1895-1972): Fransız roman ve deneme yazarı, dramaturg –çn.

çelendirebilir?” İşveli kadın, hayranına tiksintiyle bakar. Güzelliği aynasının derinliklerinde gereksiz ise bu gözlerin derinliklerinde de öyle değil midir? Her ne kadar kadınlar kapıcı kadının görüşüne uyup âşıklarını harcasalar da sonuçta âşık altı üstü bir erkektir. Kapıcı kadın ise halkın sesidir, var olan ve sonsuzluğa dek uzanan o gizemli “herkes”tir.

Yazar, birisi ona, “Herkes size hayran,” dediğinde memnuniyetle başını kaldırır. Ama hayranlarının adını öğrenir öğrenmez hayal kırıklığına uğrar. Genelde yakınlarımızın suçlama ya da takdirleri bize pek dokunmaz. Nedenlerini çok iyi biliyoruzdur, öngörebileceğimiz ve aşabileceğimiz olgulardır. Kendilerinin kaybettiği itibarı oğullarının, arkadaşına gösterdiğini gören anne baba rahatsız olurlar. Arkadaş, çocuğun aşmadığı bir yabancısıdır, halbuki anne babası karşısında nesne olarak sabitlenmişlerdir. Aşağılık kompleksinden muzdarip insanın hiçbir onay ile rahatlamaya razı olmaması da böyledir. Onu onaylayan tekil bir kişiden başka bir şey değildir. Onu aşır tanımadığı, gözlerinde kendini gülünç gördüğü gizemli, belirsiz sayıda insana doğru yönelir. Tam tersine, bir insan kendini keşfedilmemiş bir dâhi de sanabilir. Onu kınayanlar; aydınlık, tarafsız, özgür kuşaklara sesini duyurmak için yargılarını reddettiği sonlu kişilerdir altı üstü.

Çünkü karşımda olmasına ihtiyaç duyduğum şey, özgürlüktür. Özgürlük aşamayacağım tek gerçekliktir. Durmaksızın kendini aşan bir şeyin ötesine nasıl geçilir? Eğer bir varlık bana salt özgürlük gibi görünüyorsa, kendini tamamen oluşturmaya kadirse benim oluşturduğumu da kendi hesabına geçirerek doğrulayabilir. Böylesi bir varlık Tanrı olurdu.

Aşkın, korkunun, hayranlığın, saygının büyüğü bir insanı Tanrıya dönüştürebilir. Mütevazı âşık, yalnızca bir nesnedir, ilahı ise hiç kimse nezdinde nesne değildir. Bu yüce salt özgürlük kime doğru aşılabılır? Ötesinde hiçbir şey yok.

Ama birden başka özgürlükler bana kendilerini ifşa ederse hayranlık dağılıp gider. On üç yaşındayken, hayran olduğum bir kız arkadaşım babamın fikrine şiddetle karşı çıktığında yaşadığım şoku hâlâ hatırlarım. Babamı yargılıyordu. Karşılığında babam da onu yargılıyordu. Ne arkadaşıma karşı babamı ne babama karşı arkadaşımı destekleyebilirdim. Bu gelgit içinde mutlaklık ortadan kaçıp gitmişti. Artık kimseye yaslanamazdım. Huzursuzluğum uzun süre devam etti. Kendimi kime beğendirmeye çalışmalıyım?

İşim bir özgürlükle değildi. *Özgürlüklerle* idi. Tam da özgür olmalarından dolayı birbirleriyle uyuşmuyorlardı. Kantçı ahlak bana tüm insanlığın katılımına ulaşmaya çalışmamı salık veriyor. Ancak gördük ki insanların yargılarının tamamen uyduğu bir dünya hiçbir yerde yok. Bazı eserler hakkında artık pek konuşulmuyorsa artık dokunaklı olmadıklarındandır. Müzedeki bir parçaya, bir kalıntıya dönüştüklerindendir. Fakat sırf tarihe geçtikleri için de doğrulandıklarını düşünmemek gerekir.

Gerçi Sofokles ve Malherbe olmadan, edebiyat bugün olduğu şey olamazdıysa da bu onların eserlerinin hiçbirine bir gereklilik atfetmez. Zira edebiyatın bugün olduğu şey olması gereklilik değildir. Edebiyat ne ise odur, hepsi bu. Burada evrenselin bakış açısını buluruz. Evrenselin içinde herhangi bir boşluk olduğu bile varsayamayacağından ne övgü ne kınamaya izin verir. Başarı ancak amaç belirleyip arkasındaki boşlukta geriye dönük bir çağrı bırakan belirli bir projeyle belirir. Her şeyi seviyormuş gibi yapan hevesli biri aslında hiçbir şeyi sevmez. Rimbaud veya Cezanne'ın varlığına sevinmek için önce belli bir tür şiiri, belli bir tür resim tarzını diğerlerine tercih etmek gerekir. Bir nesne ancak gelecekte geriye doğru kendine akan tekil bir seçim varsa, "olması gereken" olarak kavranır. Dünyaya attığımız bu gerçeklik bile ancak başkası ötesine geçerek onu sarmalayan bir gelecek kurar-

sa ve yeni nesneler geçmişin içinden gelecek için onu seçerlerse kurtarılmış olur. Demek ki basit bir sözlü onaylamayla yetinemeyiz. Sadece kendini beğenmiş bununla yetinir çünkü tek aradığı varlığın boş görüntüsüdür. Ancak daha güç beğenen bir insan, sözcüklerin kurduğu nesneyi gerektirmeye yetmeyeceğini bilir. Dünyada ona gerçek bir yer ayrılсын ister. Benim anlattığımın dinlenmesi yetmez. Dinleyicinin sözlerime susamış gibi onları beklemesi gerekir.

Bir kadın kayıtsız bir hayranlıktan çabucak bıkar. Sevilmek ister, zira sadece aşk o kadını temel bir ihtiyaç haline getirir. Yazar sadece okunmak değil, etkili olmak, taklit edilmek ister. Üzerine düşünölsün ister. Mucit, icat ettiğı gereç kullanılsın ister. Fakat insanların projeleri birbirinden farklıdır, hatta birbirleriyle çarpışır. Varlığım bana sonsuza dek bölünmüş kalmaya mahkûm görünür. Şu müttefik aynı zamanda haindir. Şu saygıdeğer bilge aynı zamanda bozguncudur. Oda hizmetçisi¹ için, büyük adam diye bir şey yoktur. Oda hizmetçisiyle birlikte büyük adama gülebilirim ama büyük adamla arkadaşları da bana gülerler. Ben oda hizmetçisine gülersem o da büyük adamla birlikte bana güler. Halbuki herkese gülersem dünyada yapayalnız kalıveririm ve herkes bana güler.

En kolay çözüm beni rahatsız eden yargıları, o yargıları taşıyan insanları basit nesnelermiş gibi kabul edip özgürlüklerini inkâr ederek reddetmek olur. Gerileme döneminin Romalıları kendileri için çalışıp acı çeken ve kendilerine lanet eden insanları görünce, “Bunlar barbarlar, köleler,” diye düşünüyorlardı. Virjinyalı çiftçi “O zenci zaten,” diyordu. Bu asalak toplumlar sömürdükleri insanların bilinçlenmelerine karşı efendileri sert tabularla korumaya çabalıyordu. Onlar insan olarak kabul edilmemeliydiler.

1 Fransızca aslında “valet de chambre”: Kralların giyinip soyunmalarına, beden temizliklerini yapmalarına yardım eden erkek oda hizmetçisi –çn.

Bazı beyaz kadınların Hindiçinli hizmetçi oğlanların önünde aldırmadan soyundukları anlatılır. Bu sarılar insan bile değildiler.

Fakat asalak, kullandığı nesnelerin insan olma yönlerini bilmeyi reddeder, tuhaf bir ortam içinde, cansız şeyler arasında, şeylerin devasa ağırlığı altında ezilerek gizemli bir kaderciliğe boyun eğerek yaşar. Çevresindeki aletlerde, makinelerde, evlerde, yediği ekmekteki hiçbir özgürlük belirtisini tanımaz. Kala kala bir tek madde kalır ve o maddeye bağımlı olduğu sürece kendisi de ancak maddeden ve edilgenlikten ibarettir. İnsanın şeyler üzerindeki egemenliğini yıkarken kendini de şeyler arasında bir şey yapar. Bu dönüşümden hiçbir kazancı olmaz. Daha emniyette olmak adına hizmetçilere, onları hayvana dönüştüren büyümlü bir içecek içirildiğini varsayalım. Böylece insanlar arasında hiçbir uzlaşma gerçekleşmeyecektir. Bu yeni hayvan türü karşısında da efendiler yine bölünmüş bir insanlık oluşturacaklardır. Asalak, ancak hemcinslerine sırtını döndüğünde yeniden insan olacaktır. Ve o zaman da onların özgürlükleri karşısında kendini yine tehlike içinde bulacaktır.

Zaten insan, keyfine göre, insanlara şey muamelesi yapmakta özgür değildir. Tabulara, önyargılara ve kendi körleşme isteğine rağmen efendi köleyle konuşması gerektiğini bilir.

Sadece insanlarla konuşulur. Dil ötekinin özgürlüğüne bir çağrıdır çünkü bir işaret ancak onu kavrayan bir bilinçle işarettir. Kölenin bakışını üzerinde hisseder. Ona bakıldığı anda nesne olan odur.¹ Ya acımasız ya utangaç bir zorbadır; ya kararlıdır ya kararsız. “Bunlar köle düşünceleri” diye düşünerek bu aşkınlığı aşmak isterse, kölenin bu düşünceyi de aştığını bilir. Burada meydana gelen mücadelede kölenin özgürlüğü, bizzat efendinin ona karşı ortaya koyduğu savunmayla tanınmış olur. Tüm insan-

1 *Varlık ve Hiçlik*, J.P. Sartre, çev. Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yayınları, 2009, s. 330.

lar özgürdür ve biz onlarla muhatap olur olmaz özgürlüklerini hissediyoruz. Bu tehlikeli özgürlükleri görmezden gelmek istersek insanlardan yüz çevirmemiz gerekir. Ama o zaman da varlığımız geriler, kaybolur. Varlığımız ancak dünyada tehlikede olmayı, kendini ele geçiren yabancı ve bölünmüş özgürlükler karşısında tehlikede olmayı seçince gerçekleşir.

Yine de, bu özgürlüklere karşı başvurabileceğimiz bir yol vardır: Bu yol aptalca körleşme değil, mücadeledir. Çünkü özgürlüklerin bizi aştığı edimi bu kez de biz aşabiliriz. Saint Exupéry'nin *Savaş Pilotu* adlı eserinde, bozgun sırasında tehlikeli bir göreve gönderilen pilot "Benim şahidim kim olacak?" diye kendi kendine sormaktadır.

Bütün şahitlikleri reddeder. Diğerlerinin korkaklığının, ortada bırakışlarının şahidi kendisidir. Herhangi birisi tarafından tanınmak değil dilediğim. Çünkü ötekiyle iletişimde, özgürlüğümüzün bağlandığı projenin tamamlanmasına uğraşırız. Dolayısıyla ötekinin beni, benim diye kabullendiğim bir geleceğe itmesi gerekir. Eylemim rakiplerimin işine yarayacak bir şeye dönüşerek sürüp giderse bu benim için büyük bir başarısızlık olur. Ötekinin bana gereklilik atfettiği proje benim de projem olmalıdır. Sevinçle kabullendiğim suçlamalar ve nefretler vardır. Muhafazakârın projesiyle mücadele eden devrimci, ona düşman bir güç olarak görünmeyi arzu eder. Gertrude Stein anılarında Fernande Picasso'nun ancak inşaat ve yol işçileri onu görünce uzun uzun ıslık çalarlarsa şapkasından memnun olduğunu anlatır. Demek ki onun için şıklığın tanımı yavan sağduyuya meydan okumakmış. Eğer bir projeye mücadele ediyorsak onun önünde engel olarak görünmeyi seçiyoruzdur. Bazı projeler en basitinden bizi ilgilendirmez. O projelerde ifade edilen yargıları kayıtsızlıkla izleriz. İş bir şiiri takdir etmeye geldiğinde bankacı yetkin değildir. Bankacı da şairin tavsiyelerini gülümseyerek dinler. Benim tepeden bakı-

şımın sadece belli bir yetkinliği değil bütün bir insanı kapsadığı da olabilir. Onun varlık projesinin tamamını reddediyoruz, bu projenin tamamıyla mücadele ediyoruzdur. İşte o zaman tepeden bakma, aşağılamaya dönüşür. Aşağıladıklarımın tüm görüşlerine kayıtsızımdır. “Fikrinizi sormadım,” denir aşağılayarak. Hatta “Size söylemiyorum.” Çünkü her söz, her konuşma bir çağrıdır. Gerçek aşağılama sessizliktir. Zıtlaşmanın ve rezalet çıkarmanın zevkine kadar her şeyi ortadan kaldırır. Rezalet durumunda ötekinin projesinin bizimkinden ayrı olduğunu kanıtlamasını isteriz. Onun için gülünç veya iğrenç bir nesneye dönüşmeyi isteriz. Böylece aramızda hiçbir suç ortaklığı kalmamış olur. Ama bu inisiyatifi ona bırakmak, meydan okuma yoluyla bizi “şey” kılmasına rıza göstermektir. Ondan ayrı olduğumuzu, onu aştığımızı ve onun sadece önümüzdeki bir nesne olduğunu sakince söylemek bize düşer.

Aşağılamayı bir silah gibi kullanabilmek kullanışlı olurdu. Sık sık buna çabalarız. Çevresinde saygı gören bir çocuk veya delikanlı yabancı bir yargıyla çatışmamayı seçer. Kendi baloncuğunda kalır ve hiçbir risk almamak için dünyanın kalanının düşüncesini baştan etkisiz hale getirir. Hayatta emin adımlarla ilerler. Onu yargılayan kendini yargılar. Ama bu şekilde özgürlüğünü inkâr eder. Özgür olmak dünyaya hesap kitap yapmadan atılmak; her türlü hesabın, tedbirin tanımını kendi kendine yapmaktır.

Oysaki fazla temkinli adam, kendisinin değerini artıran insanların değerlerini artıracak olandan başka bir nesne oluşturmamaya dikkat etmelidir. Bu utangaç kendini beğenmişlik hakiki bir kibrin tersidir. Başta, çevresinde yalnızca başarısızlık ve tepeden bakmayla karşılaşan bir insanın inkârlarla kendini savunduğu da görülür. Atlet olmak istemiştir, başaramamıştır. Sporcuları ve sporu aşağılamaya başlar. Artık sadece bankacılara ya da askerlere saygı duymaktadır. Fakat projesinden böyle vaz-

geçerek kendine ihanet etmektedir. Zaten içimizde öyle istediğimiz kadar aşağılama ya da saygı da doğuramayız. Aynı, tek bir projeye oluşturduğum nesnelere anlamlarını verirken kendimi de tanımlamış olurum. Çağrımın yöneldiği topluluğu da tanımlarım. Kitapları sevmek, yazarlara hayran olmak, yazmak istemek çocukluğumda benim için aynı ve tek bir projeydi. Genel olarak tercih bir kez yapıldı mı, körleşme veya kendini kandırma yoluyla ancak kısmi olarak o tercihe karşı çıkabiliriz. Kendini kandırma şüpheyi ve tedirginliği getirir. Bu yüzdendir ki içlerinde huzuru bulamayan bunca kendini beğenmiş insan vardır. Bir aptal illaki kendine hayran olacak daha aptal birini bulur. Fakat ne o aptalın aptal olduğunu gönlünce gizleyebilir ne de kendi keyfine göre aptallığı bir erdem olarak alabilir. Özgürlük emreder, itaat etmez. Boşu boşuna onu inkâr etmeye ya da zorlamaya çalışırız. Eğer benim projem gerçekten de spor ise, yine de başaramamış bir atlet olmayı saygıdeğer bir obez olmaya yeğ tutarım.

Bu yüzden nefret edilen bir rakibe karşı, içimizde dahi olsa, zafer kazanmak o kadar da kolay değildir. Cesur, becerikli, akıllı olma derdindeysem başkasındaki cesaret, beceriklilik ve akıllılığı hor göremem.

Sadece kendilerini sevenleri seven, kendilerini aşağılayanların hepsini hiç ayırım yapmaksızın aşağılayanların tavrını bir zayıflık olarak görmekte haklıyız. Tabii ki sevgilerinin de aşağılamalarının da içi boş bir görünümünden ibaret olduğundan şüpheleniriz. Birilerinden varlığım için gerekli bir temel bekliyorsam, onları yalnızca varlığımın doğru olan özgür hareketimle kendi varlıkları içinde doğrulayabilirim. İnsanların bana dünyada bir yer verebilmeleri için önce benim insanların kendilerine yer bulabildikleri bir dünyayı etrafımda ortaya çıkarmam gerekir: Bunun için sevmek, istemek, yapmak gerekir. Eylemim, kendisini sunacağım topluluğu bizzat kendisi belirlemelidir. Mimar inşa etmeyi sever,

yüzyıllarca ayakta kalacak bir bina inşa eder, gelecek kuşaklara sesini duyurur. Oyuncu, dansçı ise sadece çağdaşlarına sesini duyurur. Eğer bir uçak motorunda iyileştirmeler yapıp mükemmelleştirsem buluşum milyonlarca insanı ilgilendirir. Günlük edimleri, geçici sözleri onaylatmaya çalışmaksa söz konusu olan, sadece yakınlarıma yönelirim. Somut olarak sadece benim açımdan var olan insanlara sesimi duyurabilirim.

Onlar da ancak onlarla bağ kurarsam, onları yakınım yaparsam benim açımdan var olurlar. Projemin onlarınkiyle uyuşmasına ya da çatışmasına bağlı olarak ya müttefik ya düşman olarak var olurlar. Kendimi olduğum gibi yaparak bu karşıtlığı var eden ben olduğuma göre onu nasıl kabul etmeyeyim?

Eylem

Demek ki öteki karşısındaki durumum şudur: İnsanlar özgürdür ve ben de dünyaya, bu yabancı özgürlüklerin arasına atılmışımdır. Bu özgürlüklere ihtiyacım vardır çünkü bir kez kendi hedeflerimin ötesine geçince edimlerim eğer yeni projeler tarafından yeni bir geleceğe doğru götürülmezlerse hareketsiz, yararsız bir biçimde yığılır kalır. Bir insan yeryüzündeki evrensel bir afette tek hayatta kalan olursa Hezekiel¹ misali insanlığı yeniden canlandırmaya uğraşmalıdır ya da ölmekten başka yapabileceği bir şey yoktur. Aşkınlığının hareketi, onu aştığı anda bana boş görünür. Ama eğer aşkınlığım başka insanlar yoluyla bugün şekillendirdiğim projeden daha ileriye uzanırsa o zaman hiçbir zaman onun ötesine geçemem.

Aşkınlığının kesinlikle aşılabilmesi için bütün insanlığın benim projemi benim olan amaçlara doğru sürdürmesi gerekir.

1 Eski Ahit'te bahsedilen bir Yahudi peygamberi. Vebadan ölen insanları kemiklerinden hayata geri döndürdüğü anlatılır -çn.

Peki onu kim aşabilir? Kendisi dışında hiç kimse. Kendisi de tamamıyla benim işbirlikçim olur. Kimse beni yargılamaz. Ama bu beklentiden vazgeçmek gerekir: İnsanlar ayırdır, karşıttır. Mücadele etmeye razı olmam gerekir.

Ama *kim* için mücadele edeceğim? Benim hedefim varlığa erişmektir. Bir kez daha tekrar edelim ki burada bir bencillik söz konusu değildir. Menfaat fikri, olduğum öznenin en yüksek amaç belleyip ona doğru kendini aştığı hazır bir benlik fikrine dayanır. Verili surette hiçbir yerde var olmayan bir ben'den farklı amaçlara doğru atılmak yerine *olmaya* uğraşmak, *varlığı* aramaktır. Zira, varlık sadece onu açığa çıkaran bir öznelliğin mevcudiyeti ile *vardır* ve illaki öznelliğimin merkezinden ona doğru atılırım. Yani, olmak için mücadele ederim. Şu oyuncağa, şu mücevhere sahip olmak için, şu yolculuğu yapmak, şu meyveyi yemek, şu evi yapmak için mücadele ederim. Ama bu kadarla bitmez. Süslenip püslenmem de, yolculuk yapmam da, ev inşa etmem de insanlar arasında olur. Fil dişi bir kulede kapalı yaşayamam. Sanat için sanat teorisi gibi teorilerin hatası bir şiirin, bir tablonun kendi kendine yeten, insandan uzak bir şey olduğunu hayal etmektir. Oysa, insan tarafından insan için yapılmış bir nesnedir.

Lakin ne eğlendirmek ne inşa etmek için yapılmıştır. Kendisinden önce var olan ve gidermesi gereken bir ihtiyaca cevap vermez. O geçmişin ötesine geçilmesidir. Sebepsiz ve serbest bir buluştur. Ama yeniliğiyle anlaşılacak ve gerekçelendirilmek ister. İnsanlar onu sevmelidir, istemelidir, sürdürmelidir. Sanatçı, çevresindeki insanların durumlarıyla ilgilenmemezlik edemez. Başkasına kendi eti, kendi canı ile bağlıdır. Demek ki özgür insanlar edimlerime, eserlerime gereken yeri versinler diye mücadele edeceğim.

Fakat, insanların bana özgürce onay vermesi gerekirken nasıl mücadele yoluna başvurulabilir? Kuşkusuz bir aşkı, kendiliğinden

gelecek bir hayranlığı zor kullanarak elde etmek istemek saçmadır. Güç kullanarak baştan çıkarmaya çalışan Neron'a güleriz. Ötekinin benim edimlerimi geçerli olarak tanınmasını, geleceğe doğru onları kendi hesabına katarak kendi iyiliği için kullanmasını arzu ederim. Ama ötekinin projesine baştan karşı çıkmışsam böylesi bir tanınma bekleyemem. Bana baktığında sadece bir engel görür. Öteki ölmek istiyorsa sırf varoluşumu haklı çıkarabilecek bir arkadaşla ihtiyacım var diye onu yaşamaya mecbur bırakmakla yanlış bir hesap yapmış olurum. Bana bela okuyarak yaşayacaktır. Ötekinin özgürlüğüne saygı, soyut bir kural değildir. Çabamın başarıya ulaşmasının ilk koşuludur.

Tek yapabileceğim başkasının özgürlüğüne başvurmaktır, onu zorlamak değil. Olabilecek en acil çağrılarını uydurabilirim, onu büyülemeye uğraşabilirim ama ne yaparsam yapayım bu çağrılara cevap verip vermemekte özgür olacaktır.

Yalnız, ötekiyle bu ilişkinin kurulabilmesi için iki koşulun karşılanması gerekir. Öncelikle benim çağrı yapmama müsaade edilmelidir. Dolayısıyla sesimi boğmak, kendimi ifade etmeme engel olmak, "olma"yı engellemek isteyenlerle mücadele ederim. Özgür insanlar nezdinde kendimi var etmek için, sık sık bazı insanlara nesne muamelesi yapmaya mecbur kalırım. Mahkûm, arkadaşlarının yanına gitmek için gardiyanını öldürür. Gardiyanın da arkadaş olmaması ne yazık ki. Fakat mahkûmun toptan arkadaşsız kalması daha da yazık olurdu.

Sonra, benim karşımda da *benim için* özgür olacak, çağrıma cevap verebilecek insanlar olmalıdır.

Her durumda ötekinin özgürlüğü tamdır çünkü durum ancak ötesine geçilsin dıyedir ve her öteye geçişte özgürlük eşittir. Kendini eğitmeye çabalayan bir cahil, yeni bir hipotez bulan bilgin kadar özgürdür. Her varlıkta, varlığa doğru kendini aşmak için bulunan o özgür çabaya da saygı duyuyoruz. Hor gördüğümüz,

özgürlükten feragat etmeleridir. İnsani durumlar arasında hiçbir ahlaki hiyerarşi kurulamaz.

Yalnız, beni ilgilendiren kısmı, o aşkınlıklar arasında aşabileceğim ve benim için nesne olarak sabitlenen bazılarının olmasıdır. Bir de, ancak eşlik edebileceğim ya da beni aşanları vardır. Tess d'Uverville, Clare'i sevmektedir. Çiftlikte Clare'i seven üç kızın hiçbiri de Tess'in aşkını aşamazlar. Tess'le birlikte Clare'e doğru kendilerini aşarlar. Fakat biz Clare'in zayıf yönlerini fark edersek, onu sevmezsek Tess'in özgürlüğünü teslim etmekle birlikte onun aşkında gördüğümüz ancak bize yabancı bir nesnedir. Ötekinin özgürlüğü ancak yabancı veya daha önce ötesine geçilmiş bir hedefe yöneldiğinde benden ayrı olarak var olur. Özgürlüğünü cehalet halini aşmak için kullanan cahil, karmaşık bir kuramı yenice keşfetmiş bilgin için hiçbir şey yapamaz. Hastalığıyla savaşmaktan bitap düşen hasta, köleliğe karşı savaşan köle ne şiirle ne astronomiyle ne de havacılığın ilerlemesiyle ilgilenir. Onlara öncelikle gereken sağlık, eğlence, güvenlik ve kendilerini serbest hissetmektir. Ötekinin özgürlüğü bana ancak, benim kendi hedeflerim sırası gelince onunkiler için başlangıç noktası olarak kullanılabilecekse anlam ifade eder. Öteki ancak benim ürettiğim aleti kullanmak suretiyle aletin var oluşunu sürdürebilir. Bilgin ancak kendisiyle eşit bilgi seviyesine ulaşabilmiş insanlarla konuşabilir.

O zaman, kendi kuramını onlara yeni çalışmalar için bir temel olarak önerir. Öteki, ancak yolun benimle aynı noktasındaysa aşkınlığıma eşlik edebilir.

Çağrılarımızın boşlukta kaybolup gitmemesi için etrafımda beni duymaya hazır insanlar lazımdır bana. Bu insanların benim dengim olması gerekir. Ben geri nasıl döneleceğini bilemem, çünkü aşkınlığımın devinimi beni durmaksızın ileri taşır. Geleceğe doğru yalnız yürüyemem. Tüm adımlarımın birbirinden farksız olduğu

bir çölde kaybolurum. Yani, insanların aşkınlığıma eşlik edip onun ötesine geçebilecekleri halleri onlar için yaratmaya uğraşmam gerekir. Özgürlüklerinin beni kullanarak öteme geçip beni içinde saklaması için özgürlüklerinin serbest olmasına ihtiyacım vardır. Özgürlükleri hastalık, cehalet ve sefaletle savaşırken tükenmesin diye insanlar için sağlık, bilgi, refah ve boş vakit isterim.

Demek ki insan aynı yöne doğru iki yola girer. İçinde aşkınlığının sabitlenmiş yansımasını bulduğu nesneler oluşturur. Bizzat kendi özgürlüğünden ibaret olan ileri doğru bir hareketle kendini aşar. Her adımda da insanları kendine çekmeye çalışır. Yürüyüşü için yeni bir yol açan kafiye başına benzer. Geride kalanları toparlamak için durmadan geriye dönüp sonra da kafilesini daha ileriye götürmek için koşarak yine öne gelmektedir.

Yalnız bütün insanlar onu takip etmeye razı olmazlar. Bazıları oldukları yerde kalır ya da farklı yollara girerler. Hatta bazıları onun ve peşindekilerin yürüyüşünü durdurmaya uğraşırlar. İkna yönteminin başarısız kaldığı noktada kendini savunmak için kalan tek yol şiddettir.

Bir bakıma da şiddet bir kötülük değildir, çünkü ne bir insana karşı ne onun için bir şey yapılabilir. Çocuk yapmak onu oluşturmak değildir. Bir insanı öldürmek onu yok etmek değildir. Asla ötekinin olgusallığından daha ötesine erişip dokunamayız. Ama tam da bu olgusallık üzerinde etkili olmayı seçmekle ötekini bir özgürlük olarak almayı reddetmiş ve varlığımızın genişleme imkânlarını o denli kısıtlamış oluyoruz. Şiddet gösterdiğim kişi benim dengim değildir. Benim ihtiyacım olansa insanların benim dengim olmasıdır. Şiddet uygulanan insanın özgürlüğüne çağrıda bulunmak ne kadar imkânsız görünüyorsa şiddete başvurmak o kadar az pişmanlık doğurur. Utanmadan bir çocuğa ya da hastaya karşı şiddete başvuruyoruz. Ama bütün insanlara şiddet gösterirsem dünyada yalnız kalırım, kaybolurum. Bir grup insanı hayvan

sürüsüne dönüştürürsem insanın hâkimiyetini de o denli azaltmış olurum. Tek bir insanı bile hor görsem, onda tüm insanlık bana salt “şey” gibi görünür.

Eğer bir insan vicdansızca ezilebilecek bir karıncaysa tüm insanlar toplu olarak alındığında bir karınca yuvasından başka bir şey olmayacaklardır. Dolayısıyla güç kullanmaya başvurulmasını gönül rahatlığıyla kabul edemeyiz. Bu, hiçbir şeyin telafi edemeyeceği bir başarısızlığın işaretidir. Kant’ın, Hegel’in evrensel ahlak öğretileri iyimserlikle sonuçlanıyorsa bu, bireyselliği inkâr etmekle başarısızlığı da inkâr ettiklerindendir. Ama birey vardır, başarısızlık vardır.¹ Eğer vicdanlı bir yürek siyasi bir karar almadan önce uzun süre tereddüt ediyorsa bu siyasi problemlerin zorluğundan değil, çözülemez olmalarındandır. Ancak çekimser kalmak da imkânsızdır. Hep eyleriz. Şiddete mahkûm olduğumuzdan başarısızlığa mahkûmuzdur. İnsan kendi içinde bölünmüş ve kendine karşıt olduğundan, insanlar kendi içlerinde bölünmüş ve birbirlerine karşıt olduklarından şiddete mahkûmuz. Şiddet yoluyla çocuk adama, sürü topluma dönüşür. Mücadeleden vazgeçmek aşkınlıktan vazgeçmek, varlıktan vazgeçmek olur. Fakat öte yandan, hiçbir başarı her bir tekil başarısızlığın mutlak ayıbını asla silmez.

Başarının da bir hedefe rahatça ulaşmaktan oluştuğunu sanmamak gerekir. Hedeflerimiz yeni başlangıç noktalarından başka bir şey değildir. Başkasını bu hedefe kadar götürünce, işte her şey asıl o zaman başlar.

Oradan çıkıp nereye kadar gidecektir? Bir yere kadar gidecek olması fikriyle yetinmem. Ben yokken de bir yerlerdeydi zaten. *Benim* projemi sürdürmesini isterim. Projesinin bozulmadan

1 (Fr.) “Mais l’individu est, l’échec est.” / (İng.) “But the individual is, failure is.” –çn.

nereye kadar gideceğine karar vermek herkesin kendine düşer. Kant, Hegel'de kendini bulmuş mudur? Hegelci sistemin inkârı olarak mı görmüştür? Cevap verebilmek için kendi gözünde felsefesinin temel hakikatinin ne olduğunu bilmek gerekir. Ama her halükârda projesi sonsuza dek uzanmıyordu. Kant sadece felsefeyi istiyor olsaydı yazma ihtiyacı duymazdı. Felsefe zaten vardı. Felsefi bir ilerleme ile yaratılan kendine ait *bir* felsefe istiyordu. Tekilliliğimizle gerekli olmak isteriz ve bunu ancak tekil projeler yoluyla olabiliriz. Başkasının özgürlüğüne bağlıyızdır. Bizi unutabilir, bizi tanımayabilir, bizi bizim olmayan amaçlar için kullanabilir. Kafka'nın anlattığı, hiçbir dosyanın asla kapanmadığı "Dava"nın anlamlarından biri budur. Sonsuz bir erteleme halinde yaşıyoruz. *Aminadab*'daki M. Blanchot'nun sözlerinin anlamı da budur: "Önemli olan kaybetmemektir. Fakat hiçbir zaman kazanılmaz." Belirsizlik ve risk içinde edimlerimizi üstlenmememiz gerekir. Özgürlüğün özü de tam da buradadır. Özgürlük, kararını baştan tahsis edilmiş bir kurtuluşa göre almaz. Gelecekle hiçbir anlaşma imzalamaz.

Eğer hedeflediği sonla tanımlanabilir olsaydı o artık özgürlük olmazdı. Ama bir amaç asla bir son bulma değildir, geleceğe açık durur. Özgürlük o amaca varınca durduğu ve bu surette biçimsiz sonsuzluğun içinde tekil varlığını tanımladığı için sondur. Beni ilgilendiren yalnızca amacıma ulaşmaktır. Gerisi artık bana bağlı değildir. Başkasının benden yola çıkarak kuracağı şey ona ait olacaktır, bana ait değildir. Ancak bu geleceğin risklerini göze alarak eylerim. Bu riskler benim sonluluğumun tersidir ve sonluluğumu kabul ederek özgür olurum.

Böylece insan eyleyebilir, eylemelidir. Ancak kendini aşarak "olur". Risk içinde, başarısızlık içinde eyler. Riski göze alması gerekir. Kesinlikten uzak geleceğe atılarak bugününü kesinlik üzerine kurar. Fakat başarısızlık üstlenilemez.

Sonuç

“Peki sonra?” dedi Sineas.

Özgürlüklerin, edimlerimi gerektirmek için bana doğru dön-
melerini talep ediyorum. Fakat düşünme bizzat beni gerekçelen-
dirdiğini öne süren edimin, tam da o edimin, ötesine geçemez
mi? İnsanlar benim eserimi onaylıyorlar.

Sırası gelince onların onaylamaları da nesne olarak donup
sabitlenir. Onay da benim eserim kadar boştur. Her şeyin beyhu-
de olduğuna kanaat getirmek gerekmez mi?

Düşünmenin bana gösterdiği, her projenin yerini yeni bir
soruya bıraktığıdır. Bende projeme ve kendime ilişkin olumsuz
bir güç vardır ve bununla gözüme hiçliğin içinden çıkıp geliyor
gibi görünürüm. Beni sahte nesnellik yanılsamasından kurtarır.
Ondan, dünyada benim amaçlarımdan başka amaç, benim ken-
dim için kazdığımdan başka yer olmadığını öğrenirim. Öteki
insanlar benim ulaşmak istediğim değerleri ellerinde tutuyor
değillerdir. Onları aşarsam benim için hiçbir şey yapamazlar.
Onlar tarafından tanınıp kabul edilmek için önce benim onları
tanıyıp kabul etmem gerekir. Özgürlüklerimiz bir kubbenin,
ama hiçbir sütunun desteklemediği bir kubbenin taşları gibi
birbirlerini desteklerler. İnsanlığın tamamı, kendi yarattığı bir
boşlukta asılıdır ve bunu dolgunluğu üzerine düşünmesiyle
yaratmıştır.

Fakat bu boşluk, bir arka yüzden başka bir şey olmadığı-
na, düşünme ancak kendiliğinden hareketten sonra mümkün
olduğuna göre boşluğa üstünlük atfetmek, insanlığın projelerini
hiçliğin rahatlığıyla karşı karşıya getirip mahkûm etmek niye?
Düşünme, benim etrafımda hiçliği ortaya çıkarır.

Fakat, kendini hiçliğin içine taşımaz. Onun adına konuşmaya
ve onun bakış açısıyla insanlık durumunu yargılamaya hakkı

yoktur. Bakış açısının olduğu yerde hiçlik yoktur. Aslında kendi-minkinden başka bakış açısını ödünç alamam.

Tek ve aynı sonlu proje beni bu dünyaya, şu insanlara doğru atar. Bir insanı mutlak bir aşkla seviyorsam onun onayı bana yeter. Bir şehir, bir ülke için hareket ediyorsam hemşerilerime, vatandaşlarıma çağrıda bulunurum. Benimle gelecek yüzyıllar arasında gerçek bağlar kurarsam sesim yüzyılların içinden geçer gider. Elbette her halükârda aşkınlığının kuma gömüleceğı bir nokta olur, fakat düşünme onun ötesine geçemez. Ben bugün varım. Bugün beni bugünkü projem tarafından belirlenen bir geleceğe doğru atar. Projenin durduğı yerde, geleceğim de durur ve o olmadığım zamanın derinliklerinden kendimi izler gibi yapıyorsam orada sadece bir numara yapıyorumdur; ancak boş laflar ediyorumdur. Sonsuzluğun gözünde atomun nebula eşit olması gibi, ebediyete göre bir dakika bir yüzyıla eşittir. Fakat ben ne sonsuzlukta ne ebediyette süzülüyorum, ben mevcudiyetimi tanımlayan bir dünyada bulunuyorum. Ancak bir amaca doğru kendimizi aşabiliriz. Ve eğer amacımı özellikle tam da önüme koyup belirlemişsem, neye doğru onun ötesine geçebilirim? Açık ilişki olmayan münhasır bir aşkı, sevmeye devam ettiğim sürece neye doğru aşmalı? Başka adamlar benim için var olmaya başladıklarında işte o zaman bu aşkı aşabilirim.

Ama projemin benim için var ettiğı adamların tamamını hiçbir şeye doğru aşamam.

Bir projenin ötesine ancak başka bir proje gerçekleştirerek geçilebilir. Bir aşkınlığı aşmak ilerleme kaydetmek değildir. Çünkü bu farklı projeler birbirinden ayrıdır. Aşkın aşkınlık da sırası gelince aşılabılır. Hiçbir an ebediye ulaşmaz. Coşkunkluk ve kaygı yine zamandaki yerlerini alırlar. Onlar kendileri de projedir. Her düşünce, her duygu projedir. Öyle ki insanın hayatı bir ilerleme olarak değil, bir döngü olarak kendini ortaya koyar. “Neye

yarar?" der ve işine devam eder. Her şeyin bana boş görüldüğü o şüphe yahut coşku anına şimdi, huysuzluk yahut çocukça bir mest anı diye bakarım. Bu iki an arasında kararı kim verecek? Bu ikisi sadece üçüncü bir anda birlikte var olurlar, ki o anı da sırası gelince değerlendirmek gerekir. Şüphesiz bu yüzden ölmekte olan birinin son dileği böylesine önemli kabul edilir. O başka bir sürü dilek arasından bir dilek değildir yalnızca. Ölen tüm hayatını o dilekte yeniden yakalamaktadır. Ölüm karşısında sevilen bir arkadaşın hayatını olumlamaya devam etmek isteyen biri arkadaşının son anını ayrıcalığını koruyarak uzatır. Ancak ona dışarıdan bakmak için ölünün yanından ayrıldığımda son anı diğer anların arasında sıradan bir ana dönüşür.

O zaman ölüm gerçekten ölümdür, onun bütün dileklerini de aşarım.

Her türlü aşkınlığı aşmakta özgürüz, her zaman "başka bir yere" doğru kaçabiliriz. Fakat o başka yer de insanlık durumumuz içinde bir yerdir. İnsanlık durumumuzdan hiç kaçamayız ve yargıda bulunmak için dışarıdan onu tasavvur etmenin hiçbir yolu yoktur. Yalnızca o, sözü mümkün kılar. İyi ve kötüye onunla anlam verilir. Yararlılık, ilerleme, korku sözcüklerinin, ancak bakış açıları ve amaçların projeyle görünür kılındığı bir dünyada anlamı vardır. Bakış açıları ile amaçlar o projenin önkoşuludur ancak ona uygulanmazlar. İnsan kendisinden başka hiçbir şey bilmez ve insani olandan başka hiçbir şeyi hayal dahi edemez. O halde onu neyle karşılaştırmalı? Hangi insan, insan hakkında yargıda bulunabilir? Hem kimin adına konuşacaktır?

MÜPHEMLİK AHLAKI ÜZERİNE
–ve ardından–
PİRUS VE SİNEAS

Sözlük, kitabın çevirmeni Gülçin Kaya-Rocheman tarafından hazırlanmıştır.

Absürt (Fr. Absurde, İng. Absurd): Saçma anlamına gelmekle birlikte varoluşçuluk felsefesinde terim olarak da kullanıldığından çeviride her ikisi de kullanılmıştır.

Açığa Çıkarmak / Örtüsünü Kaldırmak (Fr. Dévoiler, İng. Disclose): **Açığa Çıkarma / Açığa Çıkariş** (Dévoilement): Kelime anlamı örtüsünü açmak olan felsefe terimi. Bilincin açığa çıkarma hareketi sayesinde varlık kapalı, hareketsiz olan kendinde-varlık olmaktan kurtulur. Varlık, açığa çıkarılmak için olan varlıktır.

Amaç (Fr. Fin, İng. End): Felsefe sözlüklerinde erek, gaye, maksat gibi karşılıkları bulunan terim. Fransızcada aynı zamanda “son” anlamı varken maalesef Türkçede bu anlamı tek bir sözcükle vermek mümkün olmadığından amaç sözcüğü seçilmiş, gerekli yerlerde iki anlam da belirtilmiştir.

Angajman (Fr. ve İng. Engagement) / **Angaje Olmak** (Fr. Être engagé, İng. Be engaged): Felsefede terim olarak kullanılmakla birlikte sözlüklerdeki “bağlanan/ bağlanmış olan” çevirileri yeterince net değildir. İllaki Türkçe çevirisini yapmak gerektiğinde duruma göre “taahhüt eden, üstlenen, yükümlenen”, “bir işe girişen”, “müdahil olan”, “bir yola veya davaya baş koyan”, “sorumluluk alan” hatta bazen “gönüllü” ya da “eyleme geçen” olarak bile çevirebildiğimiz bu sözcük için metinde duruma bazen doğrudan angaje/angajman sözcüğü kullanılmış, bazen de uygun sözcüklerden biriyle karşılama yoluna gidilmiştir.

Aşmak (Fr. Transcender, İng. To transcend) **Aşkınlık**: (Fr. Transcendence, İng. Transcendence): Kendinde-varlık’ın ötesine geçmek için, varoluşun sürekli ileriye atılma, sürekli aşma arayışı vardır.

Dolgunluk (Fr. Plénitude, İng. fulfilment): Dolu, doygun, tok, tam gibi anlamlara gelebilen plein sıfatının isim halidir. Felsefe kavramı olarak Türkçeye doluluk, tamlik, dolgunluk sözcükleriyle çevrilebiliyor. Erinç, esenlik, dirlik, doygunluk, dört başı mamur olma hali olarak da ifade edilebilir.

Eylemek / Harekete Geçmek / Etki Etmek (Fr. Agir, İng. To act): Fransızca ve İngilizcede sıkça kullanılan bu fiilin tam karşılığı

“eylemek”tir. Felsefede terim anlamı vardır. Fakat dilimizde sıklıkla kullanılmadığı için genelde yapmak, harekete/eyleme geçmek, etki etmek gibi sözcüklerle de çevrilir.

Gerekçelendirmek / Haklı Çıkarmak / Doğrulamak (Fr. Justifier, İng. To justify): Haklı, adil ve doğru anlamlarına gelen “juste” sözcüğünün fiil hali. Günlük dilde haklılığını kanıtlama, haklı çıkarma, gerekçelendirme, doğruluğunu gösterme anlamlarında kullanılır. Felsefe terimi olarak isim hali olan justification haklılama ya da doğrulama olarak kullanılır. Ancak doğrulama confirmation gibi yakın kavramları hatırlatabileceğinden çeviride olabildiğince az kullanılmıştır. Haklılama genel okuyucunun tanımadığı bir sözcük olduğundan gerekçelendirme, haklı çıkarma daha sık kullanılmıştır.

İçkinlik (Fr. Immanence, İng. Immanence): Bir şeyin içinde olma, aşkın olmama durumu. Aşkınlık kavramının tersi. Öznenin aşkın hiçbir yönü olmadan kendi içinde olması.

İnotantik (Fr. Inauthentique): Otantik sözcüğünün tersi. Felsefe Türkçesine terim olarak girmiştir. Gayrisahih, sahih olmayan, hakiki olmayan, has olmayan diye Türkçeleştirilebilir.

Kendiliğindenlik (Fr. Spontanéité, İng. Spontaneity): Belli bir dış etken veya neden olmaksızın kendi kendine ortaya çıkan durum.

Kendinde Varlık (Fr. L'être-en-soi, İng. In-onself): Sartre felsefesinde nesneler gibi bilinçsiz varlıkları tanımlar.

Kendi-İçin-Varlık (Fr. L'être-pour-soi, İng. for-onself): Sartre felsefesinde bilinçli varlığı, insanı tanımlar.

Kendini Kandırma (Fr. Mauvaise foi, İng. Dishonesty, Bad Faith): Sartre varoluşçuluğuna ilişkin Türkçe felsefe kaynaklarında nadiren de olsa “gaflet” sözcüğüyle de çevrilen, insanın kendi kendini kandırması, özgürlüğünün bilincine varmaya yanaşmaması durumu.

Mevcudiyet (Fr. Présence, İng. Presence): Bulunma hali. Terim olduğunun net anlaşılması ve zıt anlamlısı olan namevcudiyet (absence) ile uyumlu olabilmesi için bu sözcük tercih edilir.

Mutlak Tin (Fr. Esprit absolu, İng. Absolute spirit, Alm. Geist): Hegel felsefesinin temel kavramlarından. Ruhtan farklı olarak sadece insanda bulunur ve madde dışıdır. Ancak Mutlak Zihin veya Mutlak Ruh diye çevrilmişliği de vardır.

Müphemlik (Fr. Ambiguité, İng. Ambiguity): Birçok yoruma açık olabilme, belirgin olmama hali.

Namevcudiyet (Fr. ve İng. Absence): Yine Fransızca ve İngilizcede sıkça kullanılan bir sözcük iken bulunmamak gibi fiil seçeneklerine gitmeden isim halinde terim olarak koruyabilmek adına ve mevcudiyet kavramının zıttı olduğu da açıkça anlaşılabilir diye eski bir sözcük de olsa "namevcudiyet" kullanılması yoluna gidilmiştir.

Olgusalık (Fr. Facticité, İng. Facticity): Atıldığımız dünyada bizim kontrolümüzde olmayan, kendi seçimimiz olmaksızın içinde bulunduğumuz olguların bulunması durumu. Eylemlerimizi olgusal durum zemininde yapmak durumundayız.

Olmak (Fr. Être, İng. To be): Varoluşçu felsefede olmak sadece bir nesne gibi dünyada sabit bir halde bulunmayı ifade ederken var olmak bir varoluş halini, insanın kendini oluşturmasını, var etmesini ifade eder. Türkçede bu fiilin şimdiki zamanda kullanılmaması, yerine ek fiil kullanılıyor olması bazı anlamların verilmesini zorlaştırmaktadır. Çoğu yerde dipnotlarla bu ayrıntılara dikkat çekilmiştir.

Olumlamak / Kendini Olumlamak (Fr. Affirmer s'affirmer, İng. Assert/ assert itself): Günlük dilde ifade etmek, belirtmek, doğrulamak, iddia etmek anlamındaki affirmer fiili ile bu fiilin dönüşlü hali olup kendini ortaya koymak, kendini kanıtlamak, kendini göstermek hatta otoritesini kabul ettirmek gibi anlamlara gelen s'affirmer fiili felsefe terimi olarak olumlu ile olumsuz (negatif ile pozitif) arasındaki geçişten bahsedilirken olumlamak/kendini olumlamak şeklinde terimleşmiştir. Metinde terim anlamının havada kaldığı cümlelerde günlük dildeki çevirilerinden uygun olan kullanılmıştır.

Olumsuzluk / Zorunsuzluk (Fr. Contingence, İng. Contingency): Gerçekleşmesi zorunlu olmayan, olabilir de olmayabilir de hali. Olasılık (ihtimal) hali. Felsefe terimi olarak olumsuzluk (sıfatı: olumsuz) daha yerleşik görünse de eşanlamlısı olan “zorunsuzluk” (sıfatı: zorunsuz) sözcüğü anlamı daha çok çağrıştırdığından ve cümlede yakınında “olmak, olgusal, olumlu, olumsuz” bulunduğu anlamayı kolaylaştırdığından zaman zaman tercih edilmiştir.

Olumsuzlama (Fr. Négation, İng. Negation): İnkâr, yadsıma anlamına da gelen bu sözcük varoluşçu felsefede terimdir. Üstte açıklanan “olumlama” kavramının tersidir. Olumsuzlama olarak çevrildiğinde kitabın pek çok yerinde geçen olumlu (positif) olumsuz (négatif) sözcükleri ile uyumlu olur.

Oluşturmak, Kurmak, Temelini Atmak (Fr. Fonder, İng. To found): Fransızcada “fonder” fiili “kurmak” anlamına gelir. Ancak fondement (temel) sözcüğüyle doğrudan bağlantılıdır. Fondé (“kurulmuş”) sıfatı da “bir gereğe/sebebe dayanan, temeli olan” demek olup metindeki diğer fikirlere atıf yapmaktadır. Türkçe kurmak sözcüğü tek başına diğer anlamları çağrıştırmadığından, bazı cümlelerde çok havada kaldığından üç ayrı sözcükle çevrilmiştir.

Ontoloji (Fr. Ontologie, İng. Ontology): Varlık felsefesi.

Otantik / Sahih (Fr. Authentique, İng. Genuine): Fransızcada “asıl”, “hakiki”, “has”, “özgün”, “sahih” gibi anlamlara gelir. Felsefede terim haline gelmiştir. Ancak Türkçe günlük dilde sadece yöresel, geleneksel gibi çağrışımları olduğundan üstteki sözcüklerden uygun olanla çevrilmiş, terim anlamının net olduğu yerlerde otantik olarak bırakılmıştır.

Ötesine Geçiş / Geçme (Fr. Dépassement, İng. Surpassing): Hegel’in Almanca aufheben teriminin karşılığı. Doğrudan Almancadan çevrildiğinde Türkçedeki kaldırmak sözcüğü gibi hem ortadan tamamen kaldırmak, silmek hem de bir yere kaldırmak, saklamak anlamı veren fiilden türemiştir. Ayrıca Almancada yukarıya

kaldırmak gibi yükseltme, yüceltme anlamı da vardır. Ancak kavram Fransızcaya bu anlamların hepsini karşılamayan dépasser (aşmak, önüne geçmek, geride bırakmak) fiilinden türeyen dépassement sözcüğüyle çevrilmiştir. Bunu da Türkçeye aşma, ötesine geçme, geride bırakma olarak çevirmek mümkün. Yine varoluşçu felsefede önemli bir terim olan aşkınlık (transcendence) sözcüğünün fiil hali olan aşmak (transcender) ile karışmaması için “ötesine geçme/geçiş” olarak kullanılması yaygındır. Her ikisi de varoluşçu felsefede oturmuş terimlerdir.

Proje (Fr. Projet, İng. Project): Fransızcada tasarlamak anlamının yanı sıra fırlatmak, ileri atmak, bir yüzeye ışık, görüntü vs. yansıtmak gibi anlamlara da gelen “projeter” (pro+jeter= öne+atmak) fiilinden türemiş bir isimdir. Sözcük Türkçede bulunduğu aynen kullanılmıştır ancak kitapta üzerinde bolca durulan kendini ileri doğru atmak, atılmak fiilleriyle olan anlam bağlantısı kaybolmaktadır. Etimolojisi gereği Fransızcadaki proje sözcüğü, ileriye doğru “atılım” fikrini içinde taşımaktadır.

Tekillik (Fr. Singularité, İng. Singularity): Tekillik mantık felsefesinde genel, evrensel (universel) olmama; özel, bireysel olma anlamına gelir. Eşsiz, benzersiz olma, özel halini de ifade eder.

Töz (Fr. ve İng. Substance): Klasik felsefede var olmak için başka hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, değişenlerin ardında değişmeden kalan temel, esas olandır. Cevher sözcüğüyle de karşılanır. Felsefe tarihi boyunca farklı anlamlar yüklenmiştir.

Var Olmak / Varoluş (Fr. Exister, İng. To exist / Fr. ve İng. Existence): Kabaca özetlenirse varoluş bir şey olmaya çalışmak için projeler yapıp, amaç belirleyip ona doğru atılmaktır. Kendinde halinden çıkmıştır.

Verili / Verilmiş (Fr. Donné, İng. Given): Baştan verilmiş, bizden önce halihazırda orada bulunan, önkoşul olarak kabul edilen anlamındaki felsefe terimi.

20. yüzyılın en etkili yazar ve düşünürlerinden Simone de Beauvoir'ın bu kitapta bir araya gelen *Müphemlik Ahlakı Üzerine* ile *Pirus ve Sineas* başlıklı felsefi denemeleri sırasıyla 1947'de ve 1944'te yayımlandı. *Müphemlik Ahlakı Üzerine*, varoluşçuluğun temelindeki özgürlük ve bu bağlamda varoluşçu bir ahlak için ihtimallere dair bir sorgulamayı içerir. Yazar felsefi birikime Sartre, Montaigne, Kant, Hegel, Kierkegaard gibi düşünürlerle dayanarak insanlık durumunun müphemliğinin kabulü ve bu kabule dayalı bir ahlak üzerine düşünür. Beauvoir'ın ilk felsefi denemesi olan *Pirus ve Sineas* Plutarkhos'un bir metninde geçen, Kral Pirus ile Sineas arasındaki bir konuşmadan yola çıkarak sonsuzluk, insanlık, ötekiler, eylem gibi sorularla özgürlüğün başat olduğu bir varoluşu tartışır. Her iki metin de varlığını hep koruyan özgürlük ve özgürlüğün etiği sorusuna rehberlik eder.

EVEREST

www.everestyayinlari.com

[f/everestyayinlari](https://www.facebook.com/everestyayinlari)

[t/everestkitap](https://www.twitter.com/everestkitap)

[i/everestyayinlari](https://www.instagram.com/everestyayinlari)